

Sveučilište u Zagrebu

FILOZOFSKI FAKULTET

Marija Popović

**NAPITCI U HRVATSKIM I RUSKIM
POSLOVICAMA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

FILOZOFSKI FAKULTET

Marija Popović

NAPITCI U HRVATSKIM I RUSKIM POSLOVICAMA

DOKTORSKI RAD

Mentori:

Prof. dr.sc. Željka Fink Arsovski, red. prof.

Prof. dr.sc. Stipe Botica, red. prof.

Zagreb, 2018.

University of Zagreb

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Marija Popović

**BEVERAGES IN CROATIAN AND RUSSIAN
PROVERBS**

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2018

University of Zagreb

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Marija Popović

BEVERAGES IN CROATIAN AND RUSSIAN PROVERBS

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Željka Fink Arsovski PhD

Stipe Botica PhD

Zagreb, 2018

Zahvalnost za pomoć i podršku pri pisanju disertacije dugujem ponajprije svojim mentorima prof. dr. sc. Željki Fink i dr. sc. Stipi Botici. Prof. dr. sc. Željka Fink me je vodila i podržavala tijekom svih faza rada na disertaciji od prikupljanja korpusa do pisanja konačne verzije rada te mi pomagala pri prikupljanju literature. Veliku zahvalnost upućujem prof. dr. sc. Željki Fink na ljudskoj podršci pri kraju pisanja disertacije. Profesor dr. sc. Stipe Botica mi je puno pomogao svojim savjetima u organizaciji rada i specifičnostima vezanim za hrvatsku paremiologiju.

Zahvaljujem i profesorici dr. sc. Evaine Le Calvé Ivičević koja me je preporučila profesorima dr. sc. Paul-Louis Thomasu, profesoru na odsjeku bosanskog, hrvatskog, crnogorskog i srpskog jezika na Sveučilištu Sorbonne Paris IV kao i dr. sc. Stéphanu Veillardu, profesoru na odsjeku ruskog jezika Sveučilišta Sorbonne Paris IV čija je specijalnost ruska paremiologija. Profesori su mi posvetili svoje vrijeme i dali mi dragocjene savjete i upute.

Hvala i mojoj obitelji, kolegama i prijateljima koji su me podržavali tijekom dugog istraživačkog rada.

ŽIVOTOPIS MENTORA

Prof. dr. sc. Željka Fink Arsovski je rođena 17. studenog 1952. godine u Zagrebu gdje je završila osnovnu školu i Jezičnu gimnaziju. 1971. je godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisala studijske grupe: Ruski jezik i književnost i Sociologiju. Kao apsolventica je jedan semestar (zimski semestar akad. god. 1975/1976. godine) studirala Rusistiku na Filološkom fakultetu Sveučilišta u Kijevu. Diplomirala je 1976. godine.

1978. je godine počela raditi na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pri Katedri za ruski jezik kao asistentica za ruski jezik. Završila je Poslijediplomski studij lingvistike i magistrirala na temi *Kolokvijalna urbana frazeologija u suvremenoj ruskoj pripovjedačkoj prozi*. 1994. je obranila doktorsku disertaciju pod naslovom *Adjektivni frazeologizmi u ruskom i hrvatskom jeziku*.

U znanstveno-nastavno zvanje docenta izabrana je 1997., u zvanje izvanrednoga profesora 2002., a u zvanje redovitog profesora – 17. travnja 2007., a u zvanje redovitog profesora u trajnom zvanju 17. travnja 2012. godine.

Osnovni joj se znanstveni interesi vežu za sljedeća područja: frazeologija, frazeografija, leksikologija, leksikografija, sintaksa, pravopis, kontaktna lingvistika.

Aktivno je sudjelovala na preko 70 znanstvenih skupova u Hrvatskoj i inozemstvu (u Rusiji, Ukrajini, Bjelorusiji, Poljskoj, Češkoj, Slovačkoj, Sloveniji, Bugarskoj, Mađarskoj, Njemačkoj, na Tajvanu).

U Hrvatskoj i inozemstvu je objavila preko 110 znanstvenih, preglednih i stručnih članaka u stručnim časopisima i u zbornicima sa znanstvenih skupova. Osim toga autorica je jedne znanstvene knjige, priručnika iz Sintakse ruskoga jezika, koautorica je četiriju frazeoloških rječnika, te bibliografije hrvatske frazeologije. Od 2009. je godine objavila 2 frazeološka rječnika (2011, 2014), Bibliografiju hrvatske frazeologije (2010).

Od 2001. do 2013. je obnašala funkciju prodekanice za nastavu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Od 2001. je godine predstojnica Katedre za ruski jezik. Bila je pročelnica Odsjeka za slavistiku od 1997. do 1999.

Prof. dr. sc. Stipe Botica rođen u Otoku Dalmatinskom 23. veljače 1948. gdje je završio osnovnu školu, a klasičnu gimnaziju u Sinju. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisao i diplomirao jugoslavenske jezike i književnosti te latinski jezik i rimsku književnost. Na istom Fakultetu magistrirao na poslijediplomskom studiju iz književnosti obranom teme „Filip Grabovac i njegovo književno djelo” (1979.). God. 1986. obranio doktorsku disertaciju „Književno djelo Luke Botića (Veze usmene i pisane književnosti hrvatskoga romantizma)” (1986.).

Radio neko vrijeme kao srednjoškolski profesor, a od 1984. kao asistent na Katedri za usmenu književnost. Od 1987. docent na istoimenoj katedri, od 1992. izvanredni, od 1997. redoviti, a od 2002. redoviti profesor u trajnome zvanju.

Bio je pozvani gost-profesor na više fakulteta u zemlji i inozemstvu: Maribor, Pečuh, Budimpešta, Mostar, Ljubljana, Krakov, Pariz.

Od akademske godine 1994./95. do 1997./98. bio je dekanom Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Od akad. god. 2006./07. pročelnik je Odsjeka za kroatistiku.

Od 2000. do 2004. obnašao dužnost voditelja *Zagrebačke slavističke škole - Hrvatskog seminara za strane slaviste*.

Za svoj rad dobio više odličja, među ostalim i *medalju rada* (1984.) i nagradu za stručni i znanstveni rad s likom *Ruđera Boškovića* (1995.)

U nastavnom, znanstvenom i stručnom radu pretežito se bavi kroatističkim temama iz povijesti hrvatske književnosti i kulture, posebice usmene književnosti i tradicijske kulture te kulturne antropologije. U tome je području napisao pedesetak znanstvenih i stručnih radova. Uredio je i otisnuo petnaestak knjiga.

SAŽETAK

Predmet su našeg istraživanja ruske i hrvatske poslovice koje sadrže nazive nekih napitaka.

Za potrebe istraživanja prikupljena je građa koja se sastoji od dva korpusa: korpusa ruskih i korpusa hrvatskih paremija. Njihov reprezentativan dio prikazan je u semantičkoj analizi. Tijekom analize ograničili smo istraživanje na određene napitke koji su karakteristični za rusku i hrvatsku kulturu.

Cilj nam je na primjeru dvaju slavenskih jezika utvrditi sličnosti i razlike u važnosti i simbolici napitaka koji zbog učestale upotrebe u svakodnevnom životu predstavljaju važan element kulture i imaju značajnu simboličku vrijednost. Kontrastivnom analizom napitaka na semantičkoj razini koji su zajednički ruskom i hrvatskom korpusu pokazat će se zajedničke karakteristike, specifičnosti vezane za pojedinu kulturu koje ćemo nastojati opisati i objasniti.

U ruski korpus ušle su poslovice s raznovrsnim napicima od tradicionalnih (braga, pivo, kvas) do suvremenih (šampanjac, kava) dok smo u hrvatskim zbirkama poslovica pronašli uglavnom paremije u kojima se spominju vino i rakija. Zajednički napitak koji je prisutan u obje kulture je vino. Kako smo i pretpostavili specifične su one poslovice koje su historijski ili kulturološki vezane za određenu kulturu.

Disertacija se sastoji od prikaza različitih malih žanrova te odnosa poslovice kao malog žanra u odnosu na ostale npr. aforizam. Daje se kulturološki prikaz značenja i upotrebe alkoholnih i bezalkoholnih napitaka u Rusiji i Hrvatskoj. Slijedi semantička analiza poslovica u kojima se spominju alkoholni napici, vino, zatim bezalkoholni napici. Paremije s leksemom vino su obrađene u posebnom poglavlju jer se radi o napitku koji je prisutan u poslovicama obje kulture. Zasebno poglavlje obrađuje poslovice koje sadrže više napitaka u svom sastavu. Na kraju rada daje se kratki pregled strukture poslovica.

Ključne riječi: poslovice, žanrovi, alkoholni napitci, bezalkoholni napitci, hrvatski jezik, ruski jezik, kultura, paremiologija, paremiološki korpus, kontrastivna analiza

EXTENDED SUMMARY

The subject of our research is Russian and Croatian proverbs containing the names of some drinks.

We could describe the proverbs as short sayings by an unknown author expressing accumulated collective experiences. Numerous attempts to define proverbs were recorded. They are starting to be studied more intensively in Europe since the late 18th century and the beginning of the XIX century, in the period of romance which in proverbs sees the reflection of national identity.

For the purposes of research, the material which consists of two corpora is collected: the corpus of the Russian and the corpus of Croatian proverbs. Their representative part is shown in the semantic analysis. During the analysis, we limited the research on certain beverages that are characteristic for Russian and Croatian culture. Our aim is to establish in the example of two Slavic languages, the similarities and differences in the importance and symbolism of drinks which, due to their frequent use in everyday life, represent an important element of culture and have a significant symbolic value. Contrastive analysis of drinks on the semantic level, common to the Russian and Croatian corpora, will reveal common characteristics, specificities related to the particular culture which we will try to describe and explain.

The main source for gathering the material of the Russian Corpus is the Collection of proverbs *Большой словарь русских пословиц (Dictionary of Russian Proverbs)* (2010) by the author V. Mokienko, T. Nikitina and E. Nikolaeva with about 70.000 units which exceeds by number of previously published collections. It also contains a total of 179 motif words according to which the proverbs are arranged. Along with each of the proverb, there is a list of sources from which they are printed, and some are accompanied by the interpretation of lesser-known words.

The present collections of proverbs in Russian language followed either an alphabetical or a thematic principle, as is the case with one of the most prominent collection of proverbs *Пословицы русского народа (Proverbs of the Russian People)* by V. Dalj.

The Croatian corpus was composed on the basis of several minor collections. Collection with the largest number of units (14 926) *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij (When your house is burning, warm up)* (2007), we owe to the public teacher and proverbs collector, Bartul Matijaca (1859–1934), and it was edited and prepared for printing by Stipe Botica. The proverbs are arranged in alphabetical order, and at the end there is a dictionary of motif words

and a dictionary of lesser known words that facilitate their study. In addition, we have found proverbs for corpus in the following collections: P. R. Vitezović *Priricsnik aliti Razliko Mudroszti Cvitje* (1703), Gj. Daničić *Poslovice (Proverbs)* (1871), V. Scarpa *Hrvatske narodne poslovice (Croatian National Proverbs)* (1909), J. Kekez *Poslovice, zagonetke i govornički oblici (Proverbs, Riddles and Speech Forms)* (1996), M. Ujević *Narodne poslovice (National Proverbs)* (2011) etc.

Electronic sources such as the Google search engine, the Croatian National Corps, the Croatian Language Treasury, the Croatian Language Portal, the Russian search engine (slovari.ru), which contains about twenty different dictionaries, were sources for the meaning of certain proverbs. For some proverbs, however, we did not find any meaning.

Proverbs with various drinks ranging from traditional (Braga, Beer, Kvass) to contemporary (Champagne, Coffee) entered into the Russian corps, while in Croatian collections of proverbs we found mostly proverbs mentioning Wine and Rakija (fruit brandy popular in Croatia). The common drink that is present in both cultures is wine. As we have assumed, specific are those proverbs that are historically or culturally related to a particular culture. The dissertation consists of the presentation of various small genres and the relation of proverbs as a small genre with respect to others, for example aphorism. The cultural representation of the meaning and use of alcoholic and non-alcoholic beverages in Russia and Croatia is given. The following is a semantic analysis of proverbs that mention alcoholic beverages, wine and then non-alcoholic beverages. The proverbs with lexemes of wine are treated in a special chapter, because it is about a beverage that is present in the proverbs of both cultures. A separate chapter deals with proverbs containing more drinks in its composition. At the end of the work, a brief overview of the structure of the proverb is provided.

In the **first** chapter you will find basic knowledge of the proverb on the basis of current research. The proverb is defined as a species describing its characteristics and is placed in relationship with other small genres such as phrasems, aphorisms, sentences, catchwords, which together with the proverb make miniatures, microstructures or traditional literary minimalist genres. Along with the proverb, the selected small genres (phrasem, aphorism, sentence and idiom) are also defined, their features are exhibited and various theories related to these genres are presented. The proverb is therefore defined in relation to its related forms, taking into account its interpretation in two cultures: Croatian and Russian.

The **second** chapter includes a historical review of the use of alcoholic beverages mentioned in proverbs. We could share them on drinks from the Russian cultural circle (honey brandy, brace, Braga, kvass, beer, vodka) and Croatian tradition (rakija). Particular attention is paid to cultural information on the preparation and consumption of beverages, the occasions of consumption, the consequences that are manifested to the health or even the character of the consumers. The collected information was used to better understand the lesser-known proverbs in which the stated beverages are mentioned.

The **third** chapter is more extensive than the other parts of the work, because proverbs with lexemes vino and вино ('wine') are the most numerous in the Croatian and Russian corps. Wine is also the only beverage that appears in both corpses. This chapter presents the symbolism of wine, its ritual significance and its role in ancient cultures. The development of wine growing on the territory of in Croatia and Russia as well as the role of wine in both cultures is highlighted. This chapter also includes an exhaustive historical review of the use of wines from ancient cultures (Egypt, Greece and Rome). Along with the historical development of vine growing in Croatia and Russia, the role of wine in Croatian and Russian culture is also mentioned.

The **fourth** chapter is devoted to non-alcoholic drinks - tea and coffee, which are only mentioned in Russian proverbs. It is about foods imported to Russia, so it is interesting to follow the process of their acceptance in different social classes as well as the history of using tea and coffee. Tea is today a favorite beverage in Russia, and coffee is becoming more popular.

The **fifth** chapter is devoted to an analysis of proverbs with alcoholic beverages. We started with the analysis of alcoholic beverages with a lower percentage of alcohol (kvass, Braga, and beer), followed by analysis of alcoholic beverages with a higher percentage of alcohol (vodka and brandy).

The proverbs with the vino (wine) component in both languages are the only ones that are subjected to a contrastive analysis because they represent the only common element that links the collected paremiological corpus of both languages and are dealt with in **chapter six**.

The **seventh** chapter analyzes proverbs with soft drinks, tea and coffee. This chapter is related to proverbs from the Russian Corps.

The following is the **eighth** chapter that is related to the analyses of the proverbs with more drinks in its composition.

The **ninth** chapter gives a brief overview of the proverb structure from the two corps.

The work ends with a conclusion, a list of professional and scientific literature, and two attachments.

This work could serve students in studying Russian language and culture, and to paremiologies for the purpose of further research of proverbs. It could be useful to translators and text authors of the Russian language.

Key words: proverbs, genres, alcoholic beverages, non-alcoholic beverages, Croatian Language, Russian Language, culture, paremiology, paremiological corpus, contrastive analysis

SADRŽAJ

UVOD	1
I. MALI ŽANROVI	5
1.1. Teorijsko određenje malih žanrova	5
1.2. Klasifikacija malih žanrova	5
1.3. Poslovica	7
1.3.1. <i>Teorijsko određenje poslovice</i>	7
1.3.2. <i>Nazivi za poslovicu u hrvatskom jeziku</i>	10
1.3.3. <i>Nazivi za poslovicu u ruskom jeziku</i>	13
1.3.4. <i>Povijest poslovice i autorstvo</i>	16
1.4. Frazem	18
1.4.1. <i>Struktura frazema</i>	18
1.4.2. <i>Oblik frazema</i>	21
1.5. Aforizam	23
1.5.1. <i>Određenje i povijest termina</i>	23
1.6. Sentencija	25
1.6.1. <i>Određenje i povijest termina</i>	25
1.7. Krilatica	26
1.7.1. <i>Određenje i povijest termina</i>	26
1.7.2. <i>Krilatologija u Rusiji</i>	28
1.8. Osnovne karakteristike i usporedba malih žanrova	30
II. ALKOHOLNI NAPITCI U RUSIJI I HRVATSKOJ	36
2.1. Alkohol	36
2.1.1. <i>Definicija alkohola</i>	36

2.1.2. <i>Porijeklo riječi alkohol</i>	36
2.1.3. <i>Podjela alkoholnih napitaka</i>	38
2.1.4. <i>Upotreba alkohola</i>	38
2.2. Alkoholni napitci u Rusiji	40
2.2.1. <i>Tradicionalni alkoholni napitci u Rusiji</i>	41
2.2.1.1. <i>Medovina</i>	41
2.2.1. <i>Braga</i>	43
2.2.1. <i>Kvas</i>	44
2.2.1.4. <i>Pivo</i>	45
2.2.1.5. <i>Votka</i>	48
2.3. Alkoholni napitci u Hrvatskoj	51
2.3.1. <i>Tradicionalni alkoholni napitci u Hrvatskoj</i>	51
2.3.1.1. <i>Rakija</i>	51
III. VINO	53
3.1. Uvod u kulturu vina	53
3.1.1. <i>Porijeklo riječi vino</i>	54
3.1.2. <i>Simbolika vina</i>	56
3.2. Vino u drevnim kulturama	57
3.2.1. <i>Vino u Egiptu, Grčkoj i Rimu</i>	58
3.2.2. <i>Vino u židovstvu i kršćanstvu</i>	61
3.2.3. <i>Vino od srednjeg vijeka</i>	62
3.3. Ritualna važnost vina	62
3.3.1. <i>Vino u mitologiji</i>	63

3.3.2. <i>Vino u Bibliji</i>	64
3.3.3. <i>Vino kao piće prestiža</i>	65
3.4. Povijesni razvoj uzgoja vinove loze na području Hrvatske	66
3.4.1. <i>Iliri i vino</i>	67
3.4.2. <i>Grčki doprinos u razvoju vinarstva i vinogradarstva</i>	69
3.4.3. <i>Rimski doprinos u razvoju vinarstva i vinogradarstva</i>	69
3.4.4. <i>Vinarstvo i vinogradarstvo od dolaska Hrvata</i>	71
3.4.5. <i>Razvoj vinarstva i vinogradarstva od XV. do XIX. stoljeća</i>	74
3.4.6. <i>Razvoj vinarstva i vinogradarstva u XIX. stoljeću</i>	76
3.4.7. <i>Vinarstvo i vinogradarstvo danas</i>	77
3.4.8. <i>Dubrovačka malvasija</i>	78
3.5. Uloga vina u hrvatskoj kulturi	80
3.5.1. <i>Odredbe o vinu</i>	80
3.5.2. <i>Mjere za vino</i>	82
3.5.3. <i>Napitci na bazi vina</i>	84
3.5.4. <i>Križevački statuti i Koprivničke regule</i>	85
3.5.5. <i>Štovanje vinskih svetaca</i>	86
3.6. Značenje vina u ruskoj kulturi	87
3.6.1. <i>Uloga kršćanstva u pojavi vina u Rusiji</i>	87
3.6.2. <i>Inozemna vina koja se u Rusiji piju, tko ih pije i u kojim prilikama</i>	88
3.6.3. <i>Proizvodnja vina u Rusiji</i>	91
3.6.4. <i>Šampanjac</i>	92
IV. BEZALKOHOLNI NAPITCI	96

4.1. Najčešći bezalkoholni napitci	96
4.1.1. Čaj	96
4.1.2. Kava	99
V. ANALIZA PAREMIJA U KOJIMA SE SPOMINJU ALKOHOLNI NAPITCI	101
5.1. Alkoholni napitci	101
5.1.1. Kvas	101
5.1.2. Braga	107
5.1.3. Pivo	109
5.1.4. Votka	118
5.1.5. Rakija	120
VI. ANALIZA PAREMIJA S LEKSEMIMA VINO I ВИНО	121
6.1. Vino	121
6.2. Kontrastivna analiza paremija s leksemima vino i вино	144
VII. ANALIZA PAREMIJA U KOJIMA SE SPOMINJU BEZALKOHOLNI NAPITCI	149
7.1. Bezalkoholni napitci	149
7.1.1. Čaj i kava	149
VIII. ANALIZA PAREMIJA S VIŠE NAPITAKA U SVOM SASTAVU	152
8.1. Poslovice s dva napitka u svom sastavu	152
8.2. Poslovice s tri napitka u svom sastavu	156
8.3. Poslovice s četiri napitka u svom sastavu	157
IX. STRUKTURA POSLOVICA	157
9.1. Uvod u strukturu poslovice	157

ZAKLJUČAK	161
LITERATURA I IZVORI	208
PRILOG I.	185
PRILOG II.	218
ŽIVOTOPIS	226

UVOD

Poslovice bismo mogli opisati kao kratke izreke nepoznata autora koje izražavaju akumulirana kolektivna iskustva. Zabilježeno je mnoštvo pokušaja definiranja poslovice. One se počinju intenzivnije proučavati u Europi od kraja XVIII. stoljeća i početka XIX. stoljeća u razdoblju romantizma koje u paremijama vidi odraz nacionalnog identiteta. Poslovicom su se bavili znanstvenici iz različitih disciplina. Ona je predmet istraživanja etnografa i lingvista. Danas se termin paremiologija najčešće koristi u značenju znanstvene discipline koja se bavi proučavanjem i tumačenjem poslovice. Friedrich Seiler, Archet Taylor i Wolfgang Mieder zaslužni su za razvoj te discipline.

Poslovice se nalaze u mnogim hrvatskim tekstovima od razdoblja srednjeg vijeka, dok prvi sačuvani rukopisi hrvatskih poslovice datiraju krajem XVII. stoljeća i početkom XVIII. stoljeća.

U Rusiji razvoj paremiografije možemo pratiti od kraja XVIII. stoljeća kada se pojavljuju prve zbirke u pokušaju klasifikacije ruskog paremiološkog fonda u početku prema abecednom, a zatim tematskom načelu. Ubrzo poslovice dobivaju poseban status i popularnost.

Glavni je cilj istraživanja provedenog u disertaciji bio popisati, opisati i s različitih aspekata analizirati hrvatske i ruske poslovice u kojima se pojavljuju komponente sa značenjem alkoholnog (kvas, braga, pivo, vino, rakija, votka) i bezalkoholnog napitka (čaj i kava). Budući da je vino jedini napitak koji se pojavljuje u poslovicama obaju jezika, zanimala nas je njegova percepcija u hrvatskoj i ruskoj kulturi.

Prikupljena je građa razvrstana u dva korpusa: korpus hrvatskih i korpus ruskih poslovice. Cilj nije bio popisati apsolutno sve poslovice s komponentom napitka, nego ih predstaviti, opisati i analizirati na temelju reprezentativnog uzorka. U hrvatski korpus ulaze poslovice s napitcima *vino* i *rakija* (s izuzetkom jedne poslovice u kojoj se spominje *pivo*), dok ruski čine poslovice u kojima se uz komponentu *vino* pojavljuju još *pivo*, *kvas*, *braga*, *votka*, *šampanjac*, *čaj* i *kava*.

Glavni izvor za prikupljanje građe ruskoga korpusa je zbornik poslovice *Большой словарь русских пословиц* (2010) autora V. Mokienka, T. Nikitine i E. Nikolaeve s oko 70 000 jedinica koji po broju nadmašuje ranije objavljivane zbornike. On ujedno sadrži ukupno 179 motivskih riječi prema kojima su raspoređene poslovice. Uz svaku su poslovicu navedeni izvori iz kojih je ispisana, a neke su popraćene tumačenjem manje poznatih riječi.

Dosadašnji zbornici poslovice ruskog jezika slijedili su ili abecedno ili tematsko načelo kao što je slučaj s jednim od najznačajnijih zbornika poslovice *Пословицы русского народа* V. Dalja.

Hrvatski je korpus sastavljen na temelju nekoliko manjih zbornika. Zbornik s najvećim brojem jedinica (14 926) *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij* (2007) dugujemo pučkom učitelju i sakupljaču poslovice Bartulu Matijaci (1859–1934), a uredio ga je i pripremio za tisak Stipe Botica. Poslovice su raspoređene abecednim redosljedom, a na kraju se nalazi rječnik motivskih riječi i rječnik manje poznatih riječi što olakšava njihovo proučavanje. Osim toga, poslovice za korpus pronašli smo u sljedećim zbornicima: P. R. Vitezović *Priricsnik aliti Razliko Mudroszti Cvitje* (1703), Gj. Daničić *Poslovice* (1871), V. Scarpa *Hrvatske narodne poslovice* (1909), J. Kekez *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (1996), M. Ujević *Narodne poslovice* (2011) itd.

Elektronički izvori kao što su pretraživač Google, Hrvatski nacionalni korpus, Hrvatska jezična riznica, Hrvatski jezični portal, ruski pretraživač (slovari.ru) koji sadrži dvadesetak tomova različitih rječnika bili su izvor za značenja određenih poslovice. Za neke poslovice, međutim, nismo pronašli značenja.

Iz poslovice koje sadrže nazive napitaka može se iščitati mnogo informacija na razini jezika, kulture, percepcije svijeta, ali i izdvojiti zajedničke karakteristike unutar iste kulture. Zanimljivo je i pratiti različit odnos prema napitcima, koji se mijenja tijekom vremena, kao i njihovu upotrebu u društvu.

U hrvatski i ruski korpus ulaze i neke jedinice koje nemaju jasno izražene sve osnovne karakteristike poslovice kao što je slučaj s paremijom *И кума жаль, и пива жаль*. Paremija *Udovičko najbolje vino*, na primjer, ne sadrži didaktičku funkciju. Ponekad se radi o poslovicama kletvama *Da mu se rodi vino i šenica bjelica i muška glavica* u kojima također nedostaje didaktička funkcija. Treba napomenuti da smo se pri sastavljanju korpusa vodili idejom da uključimo u njega sve jedinice koje su autori i sakupljači uključili u zbirke poslovice.

Rad se sastoji od *Uvoda*, devet poglavlja (*Mali Žanrovi, Alkoholni napitci u Rusiji i Hrvatskoj, Vino, Bezalkoholni napitci, Analiza paremija u kojima se spominju alkoholni napitci, Analiza paremija s leksemima vino i вино, Analiza paremija u kojima se spominju bezalkoholni napitci, Analiza paremija s više napitaka u svom sastavu, Struktura poslovice*),

Zaključka, dvaju *Priloga*, te *Popisa izvora i literature*. *Prilog 1* sadrži popis hrvatskih i ruskih poslovice dok *Prilog 2* koji čine popisi hrvatskih i ruskih zbirki poslovice.

U **prvom** se poglavlju iznose osnovne spoznaje o poslovice na temelju dosadašnjih istraživanja. Poslovice se određuje kao vrsta, opisuju se njezine karakteristike i stavlja se u suodnos s drugim malim žanrovima poput frazema, aforizama, sentencija, krilatica, koje zajedno s poslovicom čine minijature, mikrostrukture ili tradicionalne književne minimalističke žanrove. Uz poslovice se definiraju i odabrani mali žanrovi (frazem, aforizam, sentencija, krilatica), izlažu se njihove karakteristike te se iznose različite teorije vezane za te žanrove. Poslovice se, dakle, definira u odnosu na srodne joj oblike uzimajući u obzir njezinu interpretaciju u dvije kulture: hrvatskoj i ruskoj.

Drugo poglavlje obuhvaća povijesni pregled upotrebe alkoholnih napitaka koji se spominju u poslovicama. Mogli bismo ih podijeliti na napitke iz ruskog kulturnog kruga (medovina, braga, kvas, pivo, votka) i hrvatske tradicije (rakija). Osobita je pažnja posvećena kulturološkim podacima o pripremi i konzumaciji napitaka, prigodama konzumacije, posljedicama koje se manifestiraju na zdravlje ili čak karakter konzumenata. Prikupljene informacije korištene su u svrhu boljeg razumijevanja manje poznatih poslovice u kojima se navedeni napitci spominju.

Treće poglavlje je opširnije od drugih dijelova rada jer su poslovice s leksemima *vino* i *вино* ('vino') najbrojnije u hrvatskom i ruskom korpusu. Vino je ujedno i jedini napitak koji se pojavljuje u oba korpusa. U ovom je poglavlju prikazana simbolika vina, njegov ritualni značaj te njegova uloga u drevnim kulturama. Izlaže se i razvoj uzgoja vinove loze na području Hrvatske i Rusije kao i uloga vina u obje kulture. Ovo poglavlje sadrži i iscrpan povijesni pregled upotrebe vina od drevnih kultura (Egipta, Grčke i Rima). Uz povijesni razvoj uzgoja vinove loze na području Hrvatske i Rusije spominje se i uloga vina u hrvatskoj i ruskoj kulturi.

Četvrto je poglavlje posvećeno bezalkoholnim napitcima – čaju i kavi, koji se spominju samo u ruskim poslovicama. Radi se o namirnicama uvezenima u Rusiju, stoga je zanimljivo pratiti proces njihova prihvaćanja u različitim društvenim slojevima kao i povijest upotrebe čaja i kave. Čaj je danas omiljeni napitak u Rusiji, a kava postaje sve popularnija.

Peto je poglavlje posvećeno analizi poslovice s alkoholnim napitcima. Počeli smo od analize alkoholnih napitaka s manjim postotkom alkohola (kvas, braga, i pivo), slijedi analiza alkoholnih napitaka s višim postotkom alkohola (votka i rakija).

Poslovice s komponentom *vin* u oba jezika jedine su podvrgnute kontrastivnoj analizi jer one predstavljaju jedini zajednički element koji povezuje prikupljene paremiološke korpuse obaju jezika i obrađene su u **šestom** poglavlju.

U **sedmom** se poglavlju analiziraju poslovice s bezalkoholnim napitcima, čajem i kavom. Ovo se poglavlje odnosi na poslovice iz ruskog korpusa.

Slijedi **osmo** poglavlje koje se odnosi na analizu poslovice s više napitaka u svom sastavu.

U **devetom** se poglavlju daje kratak pregled strukture poslovice iz dvaju korpusa.

Rad završava zaključkom, dvama priložima te popisom stručne i znanstvene literature.

Ovaj bi rad mogao bi poslužiti studentima pri proučavanju ruskog jezika i kulture, a paremiologima u svrhu daljnjeg istraživanja poslovice. Mogao bi biti koristan prevoditeljima i autorima udžbenika ruskoga jezika.

I. MALI ŽANROVI

1.1. Teorijsko određenje malih žanrova

Jedan od najkraćih oblika u usmenoj književnosti upravo je poslovica. „Suvremena znanost (...) terminološki je svrstava u tzv. najjednostavnije ili najsitnije oblike odnosno minijature ili mikrostrukture“ (Kekez, 1984: 7).

Budući da ćemo govoriti o vrstama različitih žanrova srodnih poslovice, važno je odrediti pojam žanra. U *Rječniku stranih riječi* nailazimo na sljedeću definiciju: „Žanr – oblik književnog ili drugog umjetničkog djela što ga karakteriziraju tematika, stil itd.“

Što je, dakle, žanr? „Tipičan oblik iskazivanja, tipična jedinica govorne komunikacije“ (Užarević 2012: 9) kako nam kaže Bahtin, a Užarević proširuje definiciju i naglašava ulogu društva, odnosno različitih područja društvenog života u određenju specifičnosti različitih žanrova. „Žanrovi su dakle jezično-komunikacijske strategije i taktike koje nastaju kao izraz različitih ljudskih socijalno-duhovnih potreba, aktivnosti, interesa, svjetonazora. To praktično znači da sva važnija područja života imaju svoje posebne žanrove“ (Užarević 2012: 9).

Užarević spominje „obilje malih žanrova“ (Užarević, 2012: 12) te navodi popis od ukupno (uključujući u nekim slučajevima sinonime i bliskoznačnice) dvjestotinjak (205) malih žanrova. Među njima se pojavljuju najnoviji oblici nastali razvojem novih tehnologija poput elektroničkog pisma, SMS-a, ali i tradicionalni oblici kao što je poslovica ili maksima. A pokrivaju područja od prava (tužba, presuda, žalba) religije (molitva, litanija, propovijed), komunikacije (pismo, čestitka, SMS) te čak zadiru u vojno (zapovijed, raport, pozdrav) i medicinsko područje (uputnica, recept, povijest bolesti) itd. (Užarević, 2012: 13). Specifičnost načina oblikovanja i jezika karakteristična je za svako od žanrovskih područja.

1.2. Klasifikacija malih žanrova

Osvrnut ćemo se na pristupe različitih autora obzirom da univerzalne klasifikacije malih oblika nema. Bahtin sve žanrove dijeli na prvotne ili jednostavne te drugotne ili složene, zatim na dijaloške i monološke.

Kod njega ne nailazimo na podjelu govornih žanrova na književne i neknjiževne. On naglašava dijaloško-komunikacijsku narav u različitim domenama socijalnoga života. Tako replike svakodnevnog dijaloga (Da!, Ne!, Izvrsno!, Sramota!) izjednačuje s romanom

(Užarević, 2012: 9–10). Užarević se, međutim, ne slaže s nekim postavkama Bahtinove teorije.

Prvotni žanrovi u Bahtina su određeni svojim *neposrednim odnosom prema stvarnosti* i prema tuđim iskazima, dok drugotni žanrovi gube tu neposrednost uključujući prvotne žanrove u svoj sastav i mijenjajući im pritom narav i svrhu. „Neposredan odnos prema stvarnosti“ koji spominje Bahtin, Užarević ne prihvaća kao odrednicu za poslovice, aforizam, mudru izreku. „Za mnoštvo neknjiževnih (neumjetničkih) žanrova to može biti prikladna odrednica (npr. za realni svakodnevni dijalog, za pismo, psovku, molbu i dr.), ali je za poslovice, aforizam, mudru izreku, ili čak epitaf teško reći da upućuju na neposredan izvanjezični kontekst ili da su njime neposredno određeni. Naprotiv, ti su oblici u pravilu rezultat višestoljetnih iskustava, dubokih promišljanja i pronicavih generalizacija.“

Kritizira i Bahtinovu pretpostavku da su mali žanrovi nastajali „u uvjetima neposredne govorne komunikacije“ obrazlažući to na sljedeći način: „S jedne se strane to može reći i za velike epske strukture (koje su se prenosile usmenom predajom), a s druge - mnogi suvremeni mali oblici ne pretpostavljaju „neposredan“ odnos govornika (autora) i sugovornika (slušatelja, čitatelja, gledatelja), npr. grafiti, reklame, spotovi, aforizmi“ (Užarević, 2012: 10).

Užarević predlaže „područni“ ili „profesionalni“ kriterij, tj. mogućnost (i potrebu) da se žanrovi odrede i opišu prema pojedinim područjima ljudske djelatnosti - od običnih i rutinskih preko apstraktnih, duhovnih do usko specijalističkih“ (Užarević 2012: 13).

Žanrovi se zatim dijele na umjetničke - neumjetničke, pripovjedne - nepripovjedne, usmene - pismene, tradicionalne - moderne. Spomenut ćemo i podjelu na autorske - anonimne, s obzirom na to da je ona važna za poslovice čijim se određenjem bavimo. Anonimni su, u načelu, svi tradicionalni folklorni žanrovi uključujući i poslovice.

Tako Užarević male forme dijeli na ruralne (poslovice, zagonetke, bećarci, bajke) i urbane (vicevi, grafiti, parole, reklame). Predlaže razlikovanje monomedijskih i multimedijjskih minižanrova. Aforizmi i poslovice bi prema toj podjeli pripadali monomedijskim, jer se ostvaruju u jednome mediju (jeziku), za razliku od na primjer reklame koja se ostvaruje u više medija (glasu, pokretu, slici, glazbi) (Užarević, 2012: 14).

U osvrtu na Bahtinovu teoriju koji žanrove ne dijeli na one književne i neknjiževne, Užarević uvodi razliku u tretiranju žanrova u slučaju kada manji žanrovi postaju dijelovima većih i ondje doživljavaju kvalitativno-funkcionalnu preobrazbu. Ne slaže se da se na isti način

tretiraju žanrovi poput pisma i običnog razgovora s jedne strane te poslovice, aforizma i lirske pjesme s druge naglašavajući kvalitativnu razliku među njima (umjetnost - neumjetnost).

1.3. Poslovica

1.3.1. *Teorijsko određenje poslovice*

Mnogobrojne su definicije poslovice od kojih svaka naglašava neki aspekt njezine specifičnosti. U hrvatskoj literaturi o poslovicama ona je određena sljedećim definicijama:

„Poslovica je znači samosvojan usmenoknjiževni oblik, sa specifičnim oblikovnim zakonitostima, specifičnom estetikom i izvedbom“ (Kekez, 1984: 8).

„Poslovice su mala književna i jezična forma/struktura i tvore poseban književni rod, pa se često određuju i kao mikrostruktura roda“ (Botica (ur.) 2007: 9).

Poslovica se ubraja među tradicionalne usmenoknjiževne žanrove. Osim toga smatra se jednom od „najsitnijih među sitnim književnim oblicima“ (Užarević, 2012: 203). Može se sastojati od rečenice, jednodijelne ili dvodijelne (Kekez (ur.) 1996: 45), ali i od dviju, triju ili četiriju riječi (*Mladost – ludost*, *Krv nije voda*) kako je to pokazao Užarević (Užarević 2012: 92). Takve poslovice prema klasifikaciji poslovice koju predlaže Užarević pripadaju prvoj grupi, odnosno onim poslovicama „u kojima među „događajima“ nema temporalnih veza i koje, prema tomu, nisu narativno strukturirane“ (Užarević 2012: 92). Takva klasifikacija temelji se na semantičko-logičkoj i temporalnoj vezi među događajima.

„Među sitnim književnim oblicima - poslovice idu u red najsitnijih, ali istodobno i najfilozofskijih. Kratkoća, koja se često pretapa s funkcionalnom (mudrom, osviještenom) šutnjom, bitan je dio njihova programa. Dakle, pučka mudrost u vlastitoj samoprezentaciji pretpostavlja odnosno zahtijeva verbalnu konciznost, gotovo formulaičnost, kojom se ocjenjuju ili rješavaju problemi života, iskustva, svijeta“ (Užarević, 2012: 203).

Poučnost poslovice

U mnogim znanstvenim tekstovima nailazimo na definicije poslovice u kojima se naglašava njihova didaktička funkcija. Didaktičnost se smatrala razlikovnom karakteristikom među paremiološkim i frazeološkim jedinicama. Seliverstova dovodi u pitanje takav pristup citirajući A. M. Melerovič i V. M. Mokienko prema kojima se poslovice transformiraju, postaju sve sličnije frazemima te gube funkciju didaktičnosti. „Пословицы, подвергаясь

трансформациям, становятся фразеологизмами или сближаются с ними функционально“ (Seliverstova, 2009: 9). A. M. Melerovič i V. M. Mokienko govore o *neutralizaciji didaktičnosti* poslovice.

Jolles u svom djelu *Jednostavni oblici* analizira dvije definicije poslovice Seilera¹ koje je pronašao u dva Seilerova djela.

Dakle, jedna Seilerova definicija poslovice glasi: „U sebe zatvorene izreke poučne tendencije i uzvišena oblika koje optječu u narodnoj predaji“ (Jolles, 2000: 141).

Nešto ranije Seiler daje sljedeću definiciju: „Poslovice su izreke poučna karaktera i nad običnim govorom uzvišenog oblika, koje optječu u narodnoj predaji“ (Jolles, 2000: 141).

Jolles primjećuje promjenu s *poučnog karaktera* na *poučnu tendenciju* objašnjavajući da se Seiler želio ograditi na taj način, zbog sumnje u apsolutnu poučnost poslovice. Stoga razlikuje dvije vrste imperativa kojima se daje pouka. Tako imperativ u primjeru „Budi uvijek vjeran i pošten“ ili u „Ne poželi ženu, slugu, sluškinju, stoku itd. bližnjega svoga“ drugačiji je od imperativa „Što ne želiš da čine tebi, ne čini ni sam drugomu“ ili u „Obučaru, ostani pri svome poslu“. Najjasnije vidimo to tamo gdje se jezični oblik poslovice usuglasi s govornim oblikom kojim se daje neka pouka, propis. Imperativ u: „Budi uvijek vjeran i pošten“ ili u „Ne poželi ženu, slugu, sluškinju, stoku itd. bližnjega svoga“ Jolles naziva „kategoričkim imperativima“, jer „smjeraju u budućnost“, za razliku od imperativa: „Što ne želiš da čine tebi, ne čini ni sam drugomu“ ili u „Obučaru, ostani pri svome poslu“ u kojima „prevladava prošlost, koja je prouzročila zaključak“ (Jolles: 2000, 147). S obzirom na to da je sve poučno za Jollesa „stanovit početak, nešto što vrijedi nadograđivati – iskustvo je u obliku u kojemu ga hvata izreka stanovit svršetak. Poslovice je, stoga, „kraj, vidljivi žig koji se utiskuje na nešto što onda sadrži njegov otisak kao iskustvo“ (Jolles, 2000: 147).

Poslovice i situacija

Da bi učinak poslovice bio postignut, ona zahtijeva posebne uvjete. Odnosno „posebnu situaciju sui generis, standardnu formu čija je primjenjivost na standardnu situaciju ujedno i poziv da se djeluje na tu situaciju. Many a minckle makes a muckle ne bi bilo zgodno reći

---

¹Friedrich Seiler se uz Archera Taylora i Wolfganga Miedera smatra pionikom paremiologije. Godine 1922. izašlo je njegovo djelo *Sprichwortkund* u kojemu je dao značajan doprinos paremiološkim istraživanjima: definirao je poslovice te uspostavio kriterije za njezinu klasifikaciju, funkciju i upotrebu.

Rokfeleru, jer njegovom stanju u tom pogledu nije potrebna nikakva promjena“ (Kuk, 1986: 261).

Situacijski kontekst spominje i Kekez navodeći kako upravo on određuje značenje poslovice koja je zapravo globalna metafora. „Poslovice su iskustvene predodžbe i svojom su paraboličnošću minijaturne prilike, ili kako bismo današnjom terminologijom rekli, globalne metafore. Kako to prilici ili globalnoj metafori priliči, one su slika i prilika nečega drugoga; dakako, uvijek je situacijskim kontekstom rečeno čega“ (Kekez (ur.) 1996: 44).

Poslovica i vrijeme

Uz poslovicu je vezano vrijeme. Vrijeme koje mora proći da neka tvrdnja postane „općom istinom“ koja se tako često navodi u definiranju poslovice. Vrijeme omogućava da individualna iskustva postanu kolektivnim iskustvom koje će sročene u poslovicu postati pouka, savjet ili upozorenje². Ona, dakle, koristi sabrana iskustva prošlosti da bi se obratila neposrednoj budućnosti.

Poslovica stoga može biti „gruba“ ako je formulirana kao upozorenje ili zapovijed „grubost, zbog koje je najpogodnija za bespogovornu zapovest, grubost koja proizlazi iz otvorenosti i složenosti iskustva kome se obraća“ (Kuk, 1986: 260).

Univerzalnost poslovice

Nerijetko nailazimo na gotovo identičan oblik poslovice u različitim kulturama geografski udaljenima. Poslovica je, dakle, univerzalna, jer nastaje kao rezultat životnog, ljudskog iskustva. „Poslovični su izričaji slični u svim tradicijskim kulturama svijeta, prvenstveno zbog svoje antropološke uvjetovanosti te, iz tog obzora, nema razloga pitati/pratiti/tražiti moguće arhetipsko izvorište, odnosno svoditi poslovice na monogenetski izvod (Botica, 1995: 124). Poslovica je, dakle, životna istina, „opća istina“ (Kuk, 1986: 249). Uz „životnu istinu“ vezano je trajanje života, dakle vrijeme, a uz „opću istinu“ univerzalnost iskustva. „Ono što poslovicu (i sve poslovične izričaje) potvrđuje kao životnu istinu jest njezino dugovječno trajanje s istim ili približno istim smislom i značenjem za čovjeka općenito (antropološki obzor)“ (Botica, 1995: 123). To „dugovječno trajanje“ poslovice omogućuje da se njezina poruka može primijeniti na nova iskustva i na taj način ona se može održati u vremenu i prostoru (Kuk, 1986: 250).

---

²Albert Kuk smatra da je poslovica po vrsti svog obraćanja „između obećanja i opomene“ (Kuk, 1986: 260).

Smatramo je potpunom zato što je sintaktički potpuna, a to će odmah značiti da je takva i semantički: ona uvijek apstrahira životno iskustvo u poentu, zaključak ili komentar... Sintaktički je uvijek cjelovita, sastoji se od rečenice, jednodijelne ili dvodijelne. Kada je dvodijelna, govorimo o binarnoj kompoziciji, čime odmah potvrđujemo da poslovice posjeduju i kompozicijsku strukturu (Kekez (ur.) 1996: 45).

S obzirom na to da ne postoji pouzdana obuhvatna definicija poslovice koja bi uključivala sve aspekte njezina porijekla, funkcije, oblika, Škreb određuje osnovne značajke njezina jezičnog oblika počevši od kratkoće, jer se većina poslovice sastoji od jedne rečenice.

„Kolektivna duhovna potreba ljudske zajednice da se spoznaja od opće društvene važnosti izrazi u najkraćem mogućem obliku ne očituje se samo u procesu stvaranja poslovice, nego i u formulaciji pravnih regula, kalendarskih uputa o vremenu, natpisa na predmetima...“ (Škreb, 1981: 68).

Osim kratkoće i sažetosti jezičnoga izražaja, Škreb inzistira na tome da je poslovice opća, generalna, univerzalna u svom značenju i u suprotnosti s individualnim. Pri tome se poziva na J. Labarba i njegov rad *Les aspects gnomiques de l'épigramme grecque*. Ljudski život i ljudska djelatnost su vezani za poslovice. Ona potiče na kakvu aktivnost ili od nje odvraća. Sažeta je i teži za kratkoćom, te se obraća određenim grupama npr. dobnim razredima (mladi, stari), društvenim razredima (bogat, siromašni), etičkim razredima (junaci, kukavice) (Škreb, 1981: 69). Kao osnovne karakteristike poslovice Škreb uz ograničenje tematike, maksimalnu kratkoću i sažetost jezičnoga izražaja navodi i maksimalnu izražajnost jezične formulacije, njezino intenziviranje u najkraćem mogućem obliku. To se intenziviranje vrši s pomoću jezičnih mikrostruktura, pa se poslovice može definirati kao jezična mikrostruktura, jedna, ili više njih spojenih u jedno, u funkciji književnoga oblika“ (Škreb, 1981: 69).

1.3.2. Nazivi za poslovice u hrvatskom jeziku

Usprkos tvrdnji kako poslovice kao usmena književna vrsta nastaje i živi u narodu, termine kojima se imenuje taj žanr su određivali istraživači, sakupljači poslovice. Kekez kaže kako narodu „termini i naslovi nisu kreativno-genetski ili izvedbeno potrebni“ (Kekez (ur.) 1996), stoga upotrebljavaju najjednostavnije i njima najbliže nazive kao što je *riječ* u značenju poslovice.

U Europi je često korišten termin *gnoma*, koji dolazi iz stare Grčke. U *Rječniku stranih riječi* Anića i Goldsteina nailazimo na sljedeću definiciju gnome: „Gnoma ž 1. mudra izreka; sentencija, pouka 2. misao, sud“.

Gnomologij je tako zbirka mudrih izreka *gnoma*, a osobito je značajan biblijski gnomologij koji se „pretočio i u usmenu uporabu svih europskih naroda“ (Botica (ur.) 2007: 10) te formirao njihove nacionalne korpuse poslovice.

U hrvatskoj suvremenoj teoriji književnosti Zdenko Škreb predlaže korištenje izraza *gnoma* (Škreb, 1998) koji bi imenovao skupni termin koji André Jolles³ naziva *Spruch*, Vladimir Biti ga prevodi kao *izreku*, a Tvrtko Čubelić upotrebljava termin *uzrečica*.

Grčki je termin i *paroimia* koji označuje poslovice, izreku. Termin *paremiologija* koji danas najčešće koristimo u značenju „znanstvene discipline koja tumači, proučava i rješava sva pitanja vezana za poslovice“ (Kekez (ur.) 1996) izveden je iz grčke riječi *paroimia*.

Nazivi koji su se koristili u Hrvatskoj za označavanje poslovice su sljedeći:

Poslovice

Naziv *poslovice* koji je danas najčešće u upotrebi dolazi iz ruskog jezika, a u osnovi ima leksem *slovo*, u značenju 'riječ'.

Prvi ju je upotrijebio Dubrovčanin Joakim Stulli u svom trodijelnom rječniku (II. svezak, 1806.) *Rječosložje iliričko-talijansko-latinsko* (1801. – 1810.), gdje navodi da je riječ preuzeo iz ruskoga rječnika (Kekez (ur.) 1996).

Riječ

*Riječ je odvijeka, Riječ je od davnine, Štono riječ, Štono se kaže, Stoji riječ, Dobro se reklo, Kako se reklo, Veli se, Zato se reče, Bi rekal niki*⁴ (Kekez (ur.) 1996).

Riječju se poslovice nazivala u narodu, a taj leksem nalazimo i u latinskomu nazivu *proverbium* (pro-verbium).

Evo kako Josip Kekez, jedan od najznačajnijih hrvatskih paremiologa komentira sličnosti u terminologiji: „Onako kako se zbivalo s poslovicom da su njezinim unutrašnjim žanrovskim

---

³Jolles, A. (1930) : *Einfache Formen*, Tübingen. Hrvatsko izdanje se pojavljuje 1978. u prijevodu Vladimira Bitija pod naslovom *Jednostavni oblici*.

⁴Navedene primjere ne nalazimo samo u usmenim, već i pisanim izvorima.

zakonitostima u različitim naroda međusobno neovisno nastajali istovjetni primjeri, tako su podudarnosti ostvarene i na terminološkom planu“ (Kekez, 1984: 8).

Prirječje

Priričnik aliti razliko mudrosti cvitje (Zbirka poslovice Pavla Rittera Vitezovića). Godine 1703., zbirka je tiskana u Zagrebu, a sadrži stihovane izreke, sentencije i poslovice povučene iz knjiga i one koje je sam smislio i stihom obradio. Iz zbirke će se oko 130 jedinica tiskati 1835. i 1839. u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* (Kekez (ur.) 1996: 34).

Osim *prirječja* često se upotrebljavaju sljedeći izrazi: *pririč*, *priričak*. Radi se zapravo o doslovnim prijevodima latinskoga *proverbium*. *Prirječjem* poslovice nazivaju i bosanski franjevci XVII. i XVIII. stoljeća (Kekez (ur.) 1996: 13).

Prirječja horvatska zbirka je Tome Mikloušića, tiskana u Zagrebu 1821. Sadrži oko 250 kajkavskih narodnih poslovice.

Proričje

Proričja slovinska (1697.) jedini je sačuvani rukopis iz XVII. stoljeća. Danas je poznat kao *Dubrovački rukopis*. Zbirku je konačno redigirao književnik Ivan Matija Matijašević u XVIII. stoljeću.

Proverbium

Proverbium je kao termin prisutan i u hrvatskomu jeziku, navlastito kao izvedenica proverbijalan (Kekez (ur.) 1996). Hrvatski izraz za proverbijalan (lat. *proverbialis*) jest poslovičan⁵.

Dicteria

Dicteria Illyrica (Ilirske poslovice)

Jedna od najznačajnijih ličnosti hrvatskog kulturnog života XV. stoljeća, hrvatski latinistički pjesnik Juraj Šižgorić (lat. *Georgius Sisgoreus*) piše djelo *Dicteria Illyrica* (Ilirske poslovice), prijevode hrvatskih poslovice na latinski jezik naziva *dicteria* (Kekez (ur.) 1996). Šižgorićeva zbirka je izgubljena, a znamo za njezino postojanje iz njegova djela *De situ illyriae et civitate*

---

⁵ Anić, V., Goldstein, I. (1999): *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb.

Sibenici (1487.) u kojem govori da je zajedno s Ivanom Nauplejom preveo ilirske poslovice na latinski. *Dicteria illyrica* je nastajala najranije oko 1460. (Kekez (ur.) 1996).

Adagium⁶ (Adagia⁷)

Adagia illirica naziv je zbirke poslovice Stjepe Beneše iz druge polovice XVI. st. Bernard Đurđević, dubrovački epistolograf, nadopunio ju je dodavši prijevode latinskih poslovice na hrvatski. Rukopis zbirke je nestao (Kekez (ur.) 1996).

Fabulae ab illyricis adagiis desumptae naziv je zbornika Đure Ferića iz XVIII. stoljeća, a i nalazi se kao termin na naslovnoj stranici Belostenčeva *Gazophylacija* itd. (Kekez (ur.) 1996).

Sentencija

Sentencije vsakojaške

„Hrvatski pisci poslovice zovu sentencijama i onda kada se ne služe latinskim jezikom i kada nije riječ o latinskim primjerima“ (Kekez (ur.) 1996).

Sentencije vsakojaške zbirka je prerađenih hrvatskih poslovice iz XVII. st. Sastavio ju je Fran Krsto Frankopan. Zbog versifikacijske, metričko-sintaktičke i leksičke prerade poslovice, Kekez *Sentencije* smatra ciklusom poezije, a ne zbirkom usmenoknjiževnih poslovice. „Usmenoknjiževne poslovice Frankopan (...) opskrbljuje rimom i kad je one nemaju, proširuje im kompoziciju, paremiakus zamjenjuje stihovima uobičajenima u poeziji“ (Kekez (ur.) 1996: 34).

1.3.3. Nazivi za poslovice u ruskom jeziku

U ruskoj literaturi o poslovicama najčešće nailazimo na dva termina: *пословица* i *поговорка*. U hrvatskom jeziku se *пословица* prevodi kao poslovice, a *поговорка* kao uzrečica.

Staroruska riječ *пословица* imala je više značenja. Značila je: usmeni dogovor, dogovor među ljudima, te općenito dogovor, mir. Jedno je od značenja: „краткое, выразительное изречение, иносказание, сентенция“ (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva 2010: 4). Prvi ruski rječnici, *азбуковники* iz XVII. st. poslovice određuju kao „отдельное; самостоятельное речение.

---

⁶Adagium (lat.) poslovice

⁷Adagia je i naziv zbirke od oko 3.000 poslovice iz djela klasičnih pisaca koju je sastavio Erazmo Rotterdamski 1500. i koja je bila iznimno popularna.

Tek krajem XVII. st. termin *пословица* se koristi za imenovanje posebnog žanra zbog utjecaja stranih, naročito poljskih zbornika (Kolesov, 2007: 7).

Raznolika su tumačenja termina *poslovica* (*пословица*) i *uzrečica* (*поговорка*), iako ih u većini slučajeva razumiju tek lingvisti. Mnogobrojni su primjeri u kojima suvremeni govornici ruskog jezika, osobito dijalekata različitih regija, za istu jedinicu nekad koriste termin *пословица*, a nekad *поговорка*.

O najpoznatijem primjeru nerazlikovanja *poslovice* i *uzrečice* iz prošlosti govori Mokienko: „Знаменитое устойчивое сравнение из «Повести временных лет» *погибоша яко обри*⁸, например, летописец называет именно *пословицей*“ (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva 2010: 4).

Prije *poslovice* koristio se termin *притча*. „Притчей называется и сам рассказ-наравоучение, и формула-резюме к ней (то есть наша пословица): поскольку притча – это загадка, она требует истолкования. Для летописца Нестора в конце XI века притча – часть большого рассказа, заключительный приговор его, поговорка, а для Даниила Заточника через столетие – это уже и сама пословица“ (Kolesov, 2007: 6).

Tek se od XV. stoljeća termin *притча* zamjenjuje onim *пословица*. Ali termin *пословица* ima i druga značenja, tj. odnosi se na: „Согласие, гармонию слова и мысли, несколько слов в общем ряду одной мысли, поскольку *пословный* в то время по-прежнему значит *послушный, согласный*“ (Kolesov, 2007: 6).

Razliku između termina *пословица* i *поговорка* utvrdio je V. I. Dalj definirajući ih na sljedeći način: *пословица* – „это коротенькая притча, суждение, приговор, поучение, высказанное обиняком и пущенное в оборот, под чеканом народности“, *поговорка*: „окольное выражение, переносная речь, простое иносказание, обиняк, способ выражения, но без притчи, без суждения, заключения... это одна первая половина пословицы“ (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010: 5).

V. P. Žukov, priznati ruski lingvist i leksikograf radi distinkciju između *poslovice* i *uzrečice* na temelju njihova značenja (doslovnog ili prenesenog). Prema Žukovu *пословица* je jedinica

---

⁸Obri je staroruski naziv za Avare, pleme koje je naseljavalo područje današnje Mađarske i Austrije. U spisu *Повесть временных лет* iz 12 st. ljetopisac Nestor spominje to pleme koje je nestalo ne ostavivši traga. *Погибоша яко обри* znači 'izginuti', 'nestati bez traga'. U nekim rječnicima nailazimo i na sljedeći oblik ovog izraza: *погибоша аки обри* (*обры, обре*).

koja ima oba značenja, dok *поговорка* ima samo doslovno značenje. „Под пословицами он [Жуков] понимает краткие народные изречения законченного синтаксического типа, имеющие одновременно прямой и переносный (образный) план, под *поговорками* – лишь те изречения, которые воспринимаются буквально“ (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva 2010: 4). Tako bi se, sljedeći ovo razgraničenje, *Чем бы дитя не тешилось, лишь бы не плакало* smatralo posloviцом, а *Деньги – дело наживное* uzrečicom (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010: 4). Žukov zapravo tzv. *безобразные пословицы* izjednačava s terminom *поговорка*, а *образные пословицы* s terminom *половица*. Prema tumačenju Mokienka, sve su to poslovice, а osobito naglašava vrijednost i didaktičku funkciju *безобразных пословиц*: „несмотря на то что образа в них нет, их афористичность, ритмичность и смысловая ёмкость делают их пословицами, вполне адекватными образным - типа *Ученья корень горек, да плод сладок; Без труда не вынешь и рыбку из пруда*“ (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010: 5).

Поговорка je za Mokienka „фразеологизм в узком смысле слова“. Pri tumačenju tog termina Anikin u predgovoru rječnika Žukova⁹ napominje da *поговорка* ima snažno izražen emocionalni odnos prema nekoj životnoj pojavi što smatra njezinom razlikovnom karakteristikom. „Поговорка в еще большей степени, чем пословица, передает эмоционально-экспрессивную оценку разных жизненных явлений. Поговорка и существует в речи ради того, чтобы выразить именно и прежде всего чувства говорящего. Так, поговорка осуждает работу, которую делают грубо, как придется, кое-как: *Вали кулем, потом разберем*. Про располагающего к себе, веселого и дружелюбного человека говорят: *Глянет рублем подарит*. О неясной, запутанной речи или обмане насмешливо говорят: *Семь верст до небес и все лесом* и т. д.“ (Žukov, 2002: 7). Sljedeće razlikovno obilježje između termina *половица* i *поговорка* koje spominje Žukov glasi: „В отдельных работах по фразеологии главное отличие пословиц от поговорок усматривается в том, что пословица выражает общее суждение, а поговорка - суждение частного характера“ (Žukov, 2002: 11). Termin *поговорка* izaziva, prema Žukovu, terminološku zbrku, te predlaže sljedeće „Во избежание терминологической путаницы можно, по нашему мнению, или упразднить термин «поговорки» как аналог фразеологизмов, или по-новому его осмыслить“ (Žukov, 2002: 11).

---

⁹Жуков, В. П. (2002): *Словарь русских пословиц и поговорок*, Русский язык, Москва.

Žukov razlikuje termine *пословица* i *поговорка* od jedinica koje sadrže karakteristike oba termina te ih naziva *пословично-поговорочные выражения*: „Эти выражения характеризуются тем, что часть слов в их составе сближается или совпадает со словами свободного употребления, а другая часть (нередко реальные или потенциальные фразеологизмы) имеет фигуральное, переносное значение. Например, в выражении *Пьяному море по колено* первое слово имеет буквальное значение, а сочетание *море по колено* имеет фигуральный смысл“ (Žukov, 2002: 12).

1.3.4. Povijest poslovice i autorstvo

O autorstvu i nastanku poslovice postoje različite teze. Je li poslovica nastala od pojedinca ili zajednice? Može li zajednica kao takva išta stvoriti ili je ipak netko morao izreći misao koja je zaživjela u zajednici, kako tumači Botica. Dobar dio književnih kultura u pojedinim sredinama bio je baš paremiološkog tipa, kad se formulirala i zapisala pojedinačna dobro sročena formulacija... U poslovicama daroviti pojedinac je ukratko sročio opću istinu“ (Botica (ur.) 2007: 10).

Možemo se složiti da je kod poslovice akumulacija mnoštva pojedinačnog, dugog, životnog iskustva dovela do prenošenja na razinu opće valjanosti. „Poslovica tipizira prošlost da bi je primijenila na budućnost“ (Kuk, 1986: 260) naglašava Albert Cook objašnjavajući: „U ovoj iskustvenoj kategoriji, put od pojedinačnoga k općem, u vrsno sročnim formulacijama, zapravo je pokazatelj razvoja i pojedinačne i opće kulture. Zato su poslovice, među ostalim, dobar i prepoznatljiv znak povijesnog tijeka i vrsnoće kulture neke sredine“ (Botica (ur.) 2007: 9).

Kada se u literaturi govori o nastanku poslovice, često se spominje pojam kolektivnog, narodnog i usmenog. „Poslovice se rađaju u kolektivnom usmenom stvaralaštvu seoske društvene zajednice koja ih može preuzeti i iz drugih izvora; ali milieu porijekla poslovice određuju joj značaj i granice vokabulara, kao i elemente njezine metaforičnosti“ (Škreb, 1981: 70). Prema Škrebu, poslovice nastaju u nepismenoj seoskoj ratarskoj zajednici, a pismenost i urbanizacija sprečavaju stvaranje poslovica (Škreb, 1998: 273-274).

Albert Cook vidi mogućnost da poslovica nastaje u usmenoj kulturi, zatim biva usvojena od nekog pisca, izdvojena i asimilirana ponovno u govorni jezik (Kuk, 1986: 256).

„U europskom kulturnom krugu osobito na području istočnog Sredozemlja zapisi poslovica sežu u treće tisućljeće pr. Kr. kad se prelazilo iz *bespismenosti u grafijsku fazu* kulture“

(Botica (ur.) 2007: 10). Među najstarijim poslovicama smatraju se egipatske iz *Mudrosti Ptah-hotepa*, koje se mogu datirati još u 2450. pr. Kr. Ptah-hotep bio je egipatski upravitelj za vladavine faraona Djedkarê Isési. Zatražio je od faraona odobrenje da zapiše izreke iz usmene predaje. Njegov tekst *Maksime Ptah-hotepa* postao je glavnim izvorom egipatske mudrosti. Djelo je u Egiptu korišteno u edukacijske svrhe.

Od grčkih poslovice poznate su „Arhilohove¹⁰ izreke“, „Teognidov¹¹“ dugi niz poslovice (koji je možda samo zbirka poslovice) te Heraklitove¹² filozofske izreke (Kuk, 1986: 253–254).

Botica spominje i drevne sumerske poslovice iz početka drugog tisućljeća, Salomonove (između 970.–931.), sačuvane u Bibliji (Botica, 1995: 123) i ističe značaj biblijskog gnomologija koji se „pretočio i u usmenu uporabu svih europskih naroda“ i sudjelovao u formiranju „nacionalnih korpusa poslovice europskih naroda“ (Botica (ur.) 2007: 9).

Razdoblje renesanse doba je procvata skupljanja i upotrebe poslovice. O tome svjedoči djelo Erazma Roterdamskog *Adagia collectanea* koje je za života autora imalo tridesetak izdanja. Izdanja je nadopunjavao sam autor, tako da se zbirka iz 1500. sa 820 jedinica povećala na 4.150 jedinica 1536. godine¹³. Poslovice obrađuju pisci poput Montaignea i Rabelaisa, a i François Villon piše *Baladu o poslovicama* (Kuk, 1986: 255).

Temeljem proučene literature možemo zaključiti da je poslovice proizvod usmene književnosti koju prihvaća čitava zajednica. Formulirana je u obliku rečenice i pripada usmenoj tradiciji. Ona izražava sažeto praktično kolektivno iskustvo (Teofilović, 1992), zazire od apstraktnoga izražavanja (Teofilović, 1992). Ona je, po mišljenju Z. Škreb, prije svega carstvo metafore. Metaforični izražaj se cijeni u seoskom miljeu u kojem poslovice i nastaju (Škreb, 1981: 69–70).

---

¹⁰Arhiloh, grčki pjesnik (otok Par, oko 675. pr. Kr. – ?, oko 635. pr. Kr.). Pisao je himne, ditirambe te kratke oblike u različitim metrima (elegijski distih, jambi, troheji), redovito snažno obojene pjesnikovom osobnošću. Arhiloh je prvi poznati europski pjesnik koji je u stihovima zabilježio osobno emotivno iskustvo. Snažno je utjecao na kasnije pjesnike, posebno helenističke te na Katula i Horacija. (izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3751>)

¹¹Teognid, grčki elegijski pjesnik (Megara, VI. ili V. st. pr. Kr.). Pod njegovim se imenom sačuvala zbirka od 1.389 stihova. (izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60861>)

¹²Heraklit, grčki filozof (Efez, oko 540. pr. Kr. – Efez, oko 480. pr. Kr.). Pripisuje mu se autorstvo jednoga spisa, O prirodi (Περὶ φύσεως), no naslov sigurno nije Heraklitov, a moguće je da je taj spis zapravo kasnija kompilacija njegovih izreka. Heraklitova je filozofija sačuvana u obliku nepovezanih izreka, citiranih u djelima različitih autora u razdoblju od 100. do 300. godine. Te su izreke kratke, često dvoznačne i zagonetne; Heraklit se ne koristi sustavnim argumentom nego aluzijama, igrama riječima i zbunjujućim konstrukcijama. Zbog toga antička tradicija uz njegovo ime često vezuje nadimke »mračni« i »zagonetač«.

(izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25072>)

¹³Izvor: <http://sites.univ-lyon2.fr/lesmondeshumanistes/wp-content/uploads/Adages.pdf>

Nema definicije poslovice koja bi obuhvatila sve karakteristike žanra. Različiti autori naglašavaju one aspekte koji im se čine najvažnijima. Mi bismo rekli da je poslovice kratka, efektivna izreka čije autorstvo nije poznato, a nastala je iz kolektivnog iskustva.

1.4. Frazem

Obzirom da nema razlike u općoj teoriji o frazemima u ruskoj i hrvatskoj frazeologiji, u radu se osvrćem na frazem na temelju radova Antice Menac, koju smatraju osnivačem frazeologije kao znanstvene discipline u Hrvatskoj i Željke Fink Arsovski, koautorice četiriju frazeoloških rječnika, znanstvene monografije o poredbenim frazemima, te brojnih znanstvenih radova vezanih za hrvatsku, ali i slavensku frazeologiju.

Frazeologija, disciplina koja se bavi proučavanjem frazema razvija se u bivšem Sovjetskom Savezu nakon pojave rada *Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskom jeziku* Viktora Vladimiroviča Vinogradova (Fink Arsovski 2002: 6). „U Hrvatskoj se počela proučavati početkom 70-tih godina 20. stoljeća. Uspješno primijenivši ruske teorije na hrvatsku frazeološku stvarnost, Antica Menac je potaknula razvoj te znanosti na našem području okupivši oko sebe grupu suradnika, u prvom redu, rusista koji su uskoro postali jezgra *Zagrebačke frazeološke škole*“ (Fink Arsovski 2002: 6).

1.4.1. Struktura frazema

Frazem je osnovna jedinica frazeološkoga jezičnog sustava. Osim naziva frazem, nailazimo i na nazive: frazeologizam, frazeologem, idiom, stalni izraz, frazeološka jedinica, frazeološki obrat, stalni leksički kompleks i dr. (Menac, 2007: 11). „U ranijim se radovima hrvatskih lingvista osnovna frazeološka jedinica naziva frazeologizam (pod utjecajem ruskog termina *фразеологизм*) dok je većina znanstvenika u današnje vrijeme prihvatila termin *frazem* radi usustavljanja s drugim lingvističkim jedinicama (*fonem, grafem, morfem, leksem* itd.)“ (Fink Arsovski, 2002: 6).

„Za njega [frazem] je karakteristično da se ne stvara u govornom procesu, nego se kao već zapamćena cjelina uključuje u diskurs“ (Fink Arsovski, 2006: 5). A to mu omogućuju sljedeće karakteristike: „ustaljenost upotrebe, cjelovitost i relativno čvrsta struktura“. Uz frazem se veže desemantizacija (semantička pretvorba) kojom frazem dobiva novo značenje. Fink Arsovski spominje i „slikovitost, visok stupanj ekspresivnosti i najčešće negativno konotativno značenje“ kao važno obilježje većine frazema (Fink Arsovski 2008: 5).

Navodeći karakteristike frazema Menac na prvo mjesto stavlja desemantizaciju, zatim slijedi uglavnom stabilan red riječi, relativno čvrsta struktura, te opseg frazema. „Ti frazemi, jednako kao i oni koji ne mogu biti slobodne sveze, pokazuju dakle iste značajke: 1) značenje cjeline koje nije jednako zbroju značenja pojedinih sastavnica, 2) uglavnom stabilan red riječi i 3) čvrstu strukturu u kojoj su leksičke zamjene ograničene, a gramatičke ne unose semantičkih promjena. Tomu treba dodati podatak o opsegu frazema: 4) najmanji mu je opseg kad se sastoji od jedne samostalne i jedne pomoćne riječi, a najveći opseg frazema nije određen” (Menac, 2007: 15).

Frazeološka i slobodna sveza riječi

Da bi frazem bio frazem, odnosno osnovna jedinica frazeologije, neophodno je da sastavnice frazema (minimalno dvije) izgube svoje leksičko značenje i počnu funkcionirati kao cjelina koja dobiva svoje novo značenje neovisno o značenju svojih sastavnica. Takvu novu, stabilnu svezu među riječima nazivamo *frazeološkom vezom* ili *frazemom*. A slobodnom vezom nazivamo svezu između riječi u kojoj svaka sastavnica zadržava svoje značenje, dok se sastavnice mogu slagati u bezbroj kombinacija ovisno o govorniku koji ih izabire.

Tako dva leksema mogu tvoriti slobodnu svezu ili frazeološku svezu. Zanimljiv je slučaj kada potpuno isti leksemi mogu tvoriti i slobodnu i frazeološku svezu npr. *oprati uši*. Na primjeru rečenice *Majka je djeci oprala uši* Menac pokazuje kako ista veza može biti i slobodna i frazeološka. Možemo je shvatiti doslovno 'majka je djeci oprala uši' ili preneseno – 'ukorila ih je'. „U slobodnoj svezi obje sastavnice zadržavaju svoje osnovno značenje: *oprati* - 'očistiti pranjem', *uši* – 'dijelovi glave, organi sluha', a sveza predstavlja zbroj tih značenja. U frazeološkoj svezi obje se sastavnice desemantiziraju, a sveza kao cjelina dobiva novo, frazeološko značenje 'ukoriti, kazniti ukorom“ (Menac, 2007: 10–11).

Desemantizacija (potpuna i djelomična)

Desemantizacija slobodnih sveza riječi tek je jedan od načina stvaranja frazema, a može biti: potpuna (*Katica za sve* u značenju 'potrčko') i djelomična (*raditi na crno* u značenju 'raditi mimo zakonskih propisa'). U prvom primjeru se „pri definiranju frazema ne služimo ni jednom frazeološkom sastavnicom“, a u drugom „samo je dio komponenata izgubio svoje prvotno leksičko značenje, pa se nedesemantizirane komponente najčešće upotrebljavaju i u određivanju frazeološkog značenja“ (Fink Arsovski, 2002: 7).

Jedna od osnovnih karakteristika frazema jest čvrstoća strukture. To znači da se frazemi upotrebljavaju u gotovom, naučenom obliku, a značenje frazema ne proistječe iz značenja njegovih sastavnica. Značenja riječi koje čine frazem ne mogu nam pomoći u odgonetavanju značenja frazema kao cjeline (npr. *nemati dlake na jeziku* znači 'govoriti otvoreno'). Koliko je ta struktura čvrsta potvrđuje činjenica da se u frazemu „pojedina sastavnica ne može zamijeniti drugom riječju, čak ni sinonimom ili riječju bliskom po sferi upotrebe“ (npr. *pet minuta prije dvanaest* ne možemo zamijeniti izrazom „jedna minuta prije dvanaest“). Postoje, međutim, slučajevi kod kojih se neka sastavnica može zamijeniti sinonimom (*vrag (đavo) bi ga znao*), riječju koja joj je semantički bliska *vrag ne spava (ne miruje)*, čak riječju koja joj nije bliska po značenju (*gdje je bog (vrag) rekao laku noć*). Događa se i da frazem mijenja strukturu, ali ne i značenje. Npr. *imati zub na koga* i *imati koga na zubu* (Menac, 2007: 11–12).

Menac navodi kako je česta pojava u jeziku „frazologizacija slobodnih sveza stjecajem prenesenoga značenja“. Ako, naime, kažemo *ona mete pred svojom kućom*, radi se o slobodnoj svezi bez prenesenoga značenja. Kada se pojavi preneseno značenje 'baviti se svojim poslovima', pojavljuje se i frazem *mesti pred svojom kućom*. U tom frazemu sve riječi osim zamjenice „svoj“ mogu imati po jednu, pa i dvije zamjene. Npr. glagol *mesti* može biti zamijenjen glagolom *čistiti*, prijedlog *pred* – prijedlogom *ispred*, imenica *kuća* – imenicom *prag* ili *vrata*. Takav frazem ima „strukturu elastičnu u svojoj zatvorenosti“ (Menac, 2007: 14–15).

Poredak je sastavnica u frazemu najčešće stabilan pa ćemo reći *slika i prilika*, a ne obrnuto. Postoje i rjeđi slučajevi kada poredak sastavnica u frazemu nije stabilan: *<i> malo i veliko* ili *<i> veliko i malo, sačuvaj Bože* ili *Bože sačuvaj*.

Fink Arsovski kao važnu karakteristiku frazema formiranih od slobodnih sveza smatra slikovitost: „Za većinu je frazema nastalih na bazi slobodnih sveza riječi karakteristična *slikovitost* koja se odražava u dubinskoj strukturi frazema, u tzv. *semantičkom talogu*. Ta je osobina direktno vezana uz *desemantizaciju* (semantičku preobliku, semantičku pretvorbu) svih ili dijela frazeoloških komponenata (sastavnica) u frazemu“ (Fink Arsovski 2002: 6). Kako su sastavnice unutar frazema semantički prazne, a u dubinskoj strukturi se zadržala slika, „neka vrsta slikovne poruke (semantički talog) koji istovremeno pomaže pri formiranju frazeološkog značenja, ali i signalizira samo frazeološko značenje“. U primjeru *skinuti krinku s lica* razvilo se frazeološko značenje 'razotkriti čije namjere, raskrinkati koga' (Fink Arsovski

2002: 7). Frazeme karakterizira i snažna ekspresivnost i konotativno značenje (najčešće negativno).

1.4.2. Oblik frazema

Oblik frazema može predstavljati – fonetsku riječ, svezu riječi ili rečenicu (Menac, 2007: 17). Uveden je i četvrti frazemski tip: polusloženica (npr. *zbrda-zdola*, *povuci-potegni*, *pik-zibner*), pa tako možemo govoriti o četiri strukturna frazemska tipa: fonetske riječi, sveze riječi, frazemi sa strukturom rečenice i polusloženice (Vrgoč, Fink Arsovski, 2008: 8).

Fonetska riječ

Fonetska riječ jest sveza koja nije priznata od svih frazeologa. Čine ju jedna samostalna, naglašena riječ i jedna (moguće dvije) nesamostalne i nenaglašene riječi koje najčešće čine naglasnu cjelinu. Npr. *bez daljnjega, ispod časti, iz inata; ni u ludilu, za po kući; časti mi, što ćemo; čast mi je* (Menac, 2007: 18). U ruskom jeziku nalazimo sljedeće primjere: *с головой, под хмельком; не ко двору, еще бы, и никаких, в общем*.

Sveza riječi

Frazemi se najčešće javljaju u obliku sveze riječi. U svezama riječi ostvaruju se sintaktičke sveze. Te se sveze klasificiraju po tipu sveze, po glavnoj riječi, po upotrebi pomoćnih riječi (Menac, 2007: 18). Osnovna je podjela sintaktičkih veza na one neovisnog i ovisnog tipa. Primjeri poput *kost i koža - кожа да кости, dušom i tijelom - душой и телом, staro i mlado - стар и млад, prije ili poslije - раньше или позже, ni riba ni meso - ни рыба ни мясо*, povezani su svezom neovisnog tipa, jer ih povezuju neovisni veznici (sastavni, rastavni, suprotni). *Prazna obećanja - пустые обещания, plava krv - голубая кровь*, primjeri su sveze ovisnog tipa u kojoj je prisutna kongruencija ili sročnost (kada se glavna i ovisna riječ podudaraju u rodu, broju i padežu). Osim sročnosti, ovisna sveza može biti u odnosu rekcije ili upravljanja (kada glavna riječ određuje u kojem će obliku biti ovisna riječ).

Tako razlikujemo glagolsku rekciju (*skuhati kašu – заварить кашу*, otkriti/otkrivati Ameriku – *открыть/открывать Америку*), imeničku (*brak iz računa – брак по расчету, crv sumnje – червь сомнения*), pridjevsku (*pin sebe, легкии на подъем; oštar na jeziku – боек на язык*). Posljednji je tip ovisnih sveza pridruživanje (kada je ovisna riječ nepromjenjiva ili je koristimo samo u osnovnom obliku). Npr: *daleko dotjerati – далеко пойти, curkom curiti – течь ручьем*.

Rečenica

Frazem može činiti i cijelu rečenicu. Radi se o frazemima kojima je rečenica osnovni strukturni oblik. Takva rečenica može biti jednostavna (*žena je varljiva, vrag ne spava; кашу маслом не испортишь, нашла коса на камень*), nezavisnosložena (*na jedno uho uđe, a na drugo izađe – в одно ухо вошло, в другое вышло*) i zavisnosložena (*tko je jači, taj kvači - кто сильнее, тот и правее; što mu je na srcu, to mu je na jeziku – что на уме, то и на языке*) (Menac 2007: 19).

U frazemima izraženim rečenicom, rečenica se sastoji od subjekta i predikata te drugih dijelova. „Upotrebljava se u osnovnom obliku i ne otvara mjesto za rekciju ili kolokaciju: *nešto se iza brda valja, pečeni golubovi padaju s neba...; igra не стоит свеч, два сапога пара*“ (Menac, 2007: 38).

Ali „obično čuva slobodno mjesto za promjenjive dijelove, pomoću kojih se uklapa u kontekst: *rao mu je kamen sa srca, došla mu je voda do grla; камень с души свалился у кого, почва (земля) уходит (ускользает) из-под ног у кого*“ (Menac, 2007: 38). Upotrebljavaju se i besubjektne (s glagolom u 2. licu jednine budućeg vremena, s uopćenim značenjem, češće bez slobodnog mjesta za rekcijske ili kolokacijske oznake): *nećeš iz te kudjelje uhvatiti niti; костей не соберёшь, шубы не сошьёшь* iz čega i bezlične rečenice (slobodno mjesto nije uvijek prisutno): *nema žive duše, ima u tome istine; отлегло (отошло) от сердца* у кого, *нет стыда в глазах* у кого.

Dok je svijeta i vijeka, takar fratri s neba padali; куда ворон костей не заносил, с какой ноги танцевать primjeri su koji pokazuju da se rečenica obično upotrebljava kao zavisna u sklopu složene rečenice (Menac, 2007: 39).

Polusloženica

Radi se o novouvedenoj skupini frazema. „Te jedinice frazeolozi uključuju u frazeološki sustav iako je to sporno s obzirom na definiciju frazema. Naime, polusloženice su jednorječnice s lijeva i zdesna omeđene bjelinom koje između svojih sastavnica imaju spojnicu. Činjenica da svaka sastavnica ima svoj naglasak drži ih unutar definicije frazema. Dakle, frazemske polusloženice su jednorječnice s barem dvama naglascima. Unutar te skupine razlikuju se frazemi s koordinacijskim i frazemi sa subordinacijskim odnosom između svojih sastavnica: a. subordinacijski odnos među sastavnicama: *rak-rana, pik-zibner, tata-mata*; b. koordinacijski (korelacijski) odnos među nepromjenjivim sastavnicama: *amo-*

tamo, brže-bolje, danas-sutra, više-manje, zbrda-zdola; c. koordinacijski (korelacijski) odnos među promjenjivim sastavnicama: *hoćeš-nećeš / hoćeš-ne ćeš; htio-ne htio*“ (Kovačević, Ramadanović, 2013: 273). Od ruskih primjera možemo navesti: *нежданно-негаданно, ни бум-бум, с бухты-барухты, тары-бары, тям-ляп*.

1.5. Aforizam

1.5.1. Određenje i povijest termina

Aforizam dolazi od riječi *aphorismós* koja znači određenje, ograničenje pa mu je najbliži naš termin *definicija* (Škreb, 1981: 102). *Rječnik stranih riječi* nam daje sljedeću definiciju aforizma: aforizam (grč. *aforismos*) kratka i u određenom obliku iskazana izreka koja veoma jasno izražava jednu misao; mudra poučna izreka (Anić, Goldstein, 1999). Termin se razvio od glagola *aphorizein*, koji je imao čitavu skalu značenja - 'razlikovati; odvojiti, izolirati; lučiti, izdvajati; naznačiti, ustanoviti; odrediti; opredijeliti; riješiti' (Teofilović, 1992).

Aforizam se prvi put pojavio kao termin u medicini, da bi kasnije izgubio svoje isključivo medicinsko značenje. Pojam aforizam značio je uputu za liječenje. Danas je on dijagnoza stanja društvenih i političkih sustava. Hipokrat (460. pr. Kr. – 380. pr. Kr.), najpoznatiji antički grčki liječnik piše djelo pod naslovom *Aphorismoi* koje sadrži više od četiri stotine kratkih naputaka s područja medicine. Ti su se *Aforizmi* uvijek nanovo izdavali, tumačili, pa i oblikovali u stihove. Grupirani su u sedam dijelova i sadrže izreke o dijeti i probavi, o utjecaju vrućine i hladnoće, o utjecaju vremena, kao i godišnjih doba i doba života, o čirevima, grčevima, unutrašnjim bolestima, plućnim bolestima, bolestima mjehura i vodenoj bolesti (Škreb, 1981: 103).

Teofilović, međutim, dovodi u pitanje autorsko porijeklo aforizma „jer su svi spisi Hipokratove škole iz nekoliko generacija (V. vek i polovina IV. pre nove ere), čitav tzv. *Corpus Hippocraticum*, koji sadrži stotinak spisa na grčkom i tridesetak na latinskom, pripisani Hipokratu, iako je izvesno da toliki spisi, pogotovu ne u celosti, ne mogu biti njegovo lično delo“ (Teofilović, 1992).

Aforizam kao termin postupno će izgubiti svoje medicinsko značenje. Škreb opisuje tri puta koji dovode do toga. Prvi put vezan je za recepciju rimskoga povjesničara Tacita kod europskih humanista. U 16. st. španjolski je pravnik i političar Baltasar Alamos de Barrientes preveo na španjolski Tacitova djela. Prijevodu je dodao neku vrstu komentara u obliku

„nekoliko tisuća bilježaka, zasada, ili maksima“ (Škreb, 1981: 103–107) koje je okrstio *aforismos*.

U istom razdoblju Filippo Cavriano, profesor teorijske medicine na sveučilištu u Pisi u njegovu „političko-moralističkom komentaru“ *Tacitu Discirsi sopra primi cinque libri di Tacito* (Rasprave o prvih pet Tacitovih knjiga, Firenze 1597.) termin aforizam upotrebljava u novu značenju, prenoseći medicinske pojmove na političko zbivanje (Škreb, 1981: 103–107).

Drugi je put popularizaciji aforizma, prema Škrebu, prokrčio humanizam. „Humanist Erazmo 1534. izdao je u Baselu zbirku apoftegmi pod naslovom *Apophthegmata*, a to je djelo doživjelo gotovo stotinu izdanja i bilo prevedeno na nacionalne evropske kulturne jezike. No, Erazmo je popularizirao poslovično izražavanje po cijelom kulturnom svijetu i drugim svojim djelom, svojom zbirkom *Adagia* od 1500., u kojemu je sabrao sentencije, tj. poslovične formulacije antičkih pisaca, uzete iz većih njihovih tekstovnih cjelina. Broj je tih *adagia* u kasnijim izdanjima narastao na tri tisuće“ (Škreb, 1981: 106).

Uz treći put kojim je aforizam s područja medicinske prakse prešao u književnost Škreb veže Francisa Bacona (1561.–1626.) koji je „istakao značenje aforizma kao načina iznošenja i komunikacije spoznaje, pa je i samo svoje djelo *Novum organum* razglobio na aforizme, kao što je to prije njega učinio i Erazmo u svom djelu *Institutio militis christiani*, ...on se dakle poslužio aforizmom kao didaktičkim sredstvom“ (Škreb, 1981: 106).

Aforizam je kratka duhovita izreka (Mikić, Suzanić: 9), kratka i u određenom obliku iskazana izreka (Anić, Goldstein: 1998) kojom se izražava neka misao. Da bi se neka izreka nazvala aforizmom, trebala bi zadovoljiti sljedeće kriterije: „jezgrovitost, misaonost, duhovitost i aktualnost“ (Životić: 2004).

Tematski je najčešće vezan za politiku, društvo, etiku, filozofiju. „Svojom tematikom on [aforizam] treba da zadre u samu srž društvenoga života ljudske zajednice, a jezičnim svojim oblikom treba da svoga autora predstavlja kao majstora stila“ (Škreb, 1981: 111). *Толковый словарь живого великорусского языка* autora V. I. Dalja ga određuje na sljedeći način: „Афоризм – короткое и ясное изречение, правило, основанное на опыте и рассуждении; отрывочное, но полное по себе положение“ (Koroljkova, 2005: IV). Koroljkova u predgovoru rječnika *Словарь афоризмов русских писателей* navodi nekoliko definicija aforizma iz više značajnih ruskih izvora: „В словаре М.И. Михельсона «Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и

иносказаний» термин «афоризм» объясняется следующим образом: «Краткие, отдельные изречения, отрывочные, без внутренней связи между собою»...В «Поэтическом словаре» Квятковского афоризмом называется «изречение, выражающее с предельной лаконичностью в отточенной форме какую-либо оригинальную мысль». Это же определение повторяется во многих толковых словарях современного русского языка“ (Koroljkova, 2005: V).

Primjeri aforizama: *Neki nemaju ni trunka poštenja, ali zato sve ostalo* (Slobodna Dalmacija, 18. 8. 1990., str.62)¹⁴. *Ostavite bar jednu fabriku za muzej. Neka pokolenja vide da smo i mi nekad nešto imali!*¹⁵ (M. Mitrović).

1.6. Sentencija

1.6.1. Određenje i povijest termina

„Kratka sažeta izreka koja sadrži neku opću misao ili moralnu istinu primjenjivu na različite slučajeve u životu“. Tako sentenciju definira *Rečnik književnih termina*. Sentencija se u *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* Rikarda Simeona definira na sljedeći način: „Mudra poučna izreka moralnog sadržaja u obliku sažete, jezgrovite rečenice; sažeto izraženo moralno pravilo ili načelo ili sažet, duhovito izražen sud o nečemu (Simeon, 1969: 361).

Sentencija na latinskom (*sententia*) znači 'misao, izreka'. Javlja se u obliku rečenice i autor joj je poznat (Mikić, Suzanić, 1994: 8). Ona izražava neku životnu istinu „Sentenca je izreka o nekoj istini, koncizno izražena misao...“ (Životić: 2004).

Sentencu možemo pronaći na početku knjige ili teksta.“ Često se u pismu i govoru citira, a karakterizira ju i čvrsta logička stabilnost (Životić: 2004).

Sentencije se skupljaju u zbirke osobito u razdobljima antike, srednjeg vijeka i renesanse. Izvori sentencija su djela antičkih pisaca, te se one uče napamet i klasificiraju. Kao najznačajnije zbirke u *Rečniku književnih termina* su navedeni: Moralni distisi koji su pripisivani rimskom mudracu Katonu, *Adagia* (poslovice) Erazma Roterdamskog.

Obilježje koje sentenciju razlikuje od ostalih navodi Simeon u svoj rječniku: „Sentencija [se] izdvaja od drugih izreka te vrsti po tome što se za nju zna tko ju je izrekao, pa prema tome ima neko obilježje osobnoga stila ili način izražavanja. Ona obično potječe iz kojega većeg

---

¹⁴Primjer iz (Mikić, Suzanić, 1994: 8).

¹⁵Primjer iz (Životić, 2004).

pjesničkog, govorničkog ili uopće književnog djela, ali se već uobičajila kao samostalna mudra riječ, npr. *Svaka ptica svojim glasom pjeva* (Preradović)“ (Simeon, 1969: 361).

1.7. Krilatica

1.7.1. Određenje i povijest termina

Krilatica (grčki *ερεα πτεροεντα*, ruski *крылатое слово*) – sintagma koju koristi još Homer (u *Odiseji* je spominje pedeset i osam puta), a u suvremenom značenju prvi ju je upotrijebio njemački filolog Georg Büchmann koji 1864. izdaje rječnik pod nazivom *Geflügelte Worte*. Nakon njega pojavljuju se rječnici krilatica u drugim zemljama, a termin se koristi među govornicima, njemačkog, slavenskih te skandinavskih jezika. Osim naziva krilatica, u hrvatskoj se literaturi govori i o *krilatom izrazu* i *krilatoj riječi*. *Krilatica* se kao naziv, ipak, najčešće koristi. Sesar tvrdi da je imenovanje određeno različitom tradicijom: „dok znanost o književnosti preferira pojam *krilata riječ*, u jezikoslovlju, odnosno u frazeologiji (idiomatici), koja se najviše bavi krilaticama, postoje dvojbe oko naziva: neki jezikoslovci daju prednost pojmu *krilati izraz*“ (Sesar 2013: 234).

Definicije krilatica na koje možemo naići u literaturi vrlo su raznolike. „Jedno od osnovnih obilježja krilatih riječi njihova je dinamičnost, odnosno „leteća“ brzina prijenosa poruke od kazivača do slušača. Naziv krilatica koji podrazumijeva učestalost, popularnost i brzinu prijenosa nekog ustaljenoga izraza - od riječi i sintagme do izreke, poslovice i aforizma, ali sam pojam krilatice nije specificiran“ (Sesar, 2013: 233).

Iako se osnovnom karakteristikom krilatice smatra autorstvo i time se krilatica razlikuje npr. od poslovice, postoji niz slučajeva kada je autorstvo krilatice jako teško ili nemoguće potvrditi. I u tom slučaju, prema V. i O. Berkov, taj žanr zadržava naziv *krilatica* jer i dalje sadrži svoje stilističke, leksičke i druge karakteristike koje potvrđuju njezino književno porijeklo. Evo navoda nekoliko takvih primjera: *Ex oriente lux*, *silent musae inter arma* ili od novijih krilatica: *методом проб и ошибок*, *утечка мозгов*, *тактика выжженной земли* (V. i O. Berkov, 2008: 17).

Osnovne karakteristike koje nalazimo u opisu krilatice jesu da se radi o nekoj zaokruženoj cjelini, izraženoj u obliku rečenice, poznatog autora čiji se identitet može izgubiti, zaboraviti zbog česte upotrebe. Osnovnu razliku između krilatice i poslovice Mikić i Suzanić određuju na sljedeći način: „Granica između poslovice i krilatice može se odrediti ovako: autor krilatice je poznat, autor poslovice nije“ (Mikić, Suzanić, 1994: 8). Büchmann slučaj kada krilatica

ostaje bez svoga autora objašnjava na sljedeći način: „U krilatica koje potječu iz književne umjetnine, koje književna umjetnost tako reći pušta da potonu, u pitanju je isto. Tako izreka može napustiti umjetninu, ispada iz nje i ostaje ležati, stoji za sebe, kao što u posloviци riječ i rečenice napuštaju svoju sintaktičku obvezu. Kada taj događaj shvatimo tako, dolazimo do krilaticе čiji je stvaralac postao nepoznat“ (Jolles, 2000: 157).

Postoje slučajevi i kada isti izraz npr. *biti ili ne biti* nalazimo u rječnicima krilatica, ali i u frazeološkim rječnicima. Ako je namjerno ili nenamjerno zaboravljeno tko je autor krilaticе tada ju koristimo kao frazem.

Georg Büchmann, autor rječnika pod nazivom *Geflügelte Worte*, izdvaja karakteristike koje svaka krilatica mora imati:

1. Da je dokazivo njezino književno podrijetlo ili njezin historijski začetnik;
2. Da nije samo općepoznata, nego je prešla u upotrebu u njemačkom jeziku i općenito se rabi i primjenjuje;
3. Da upotreba i primjena nisu samo privremene, nego trajne, pri čemu „trajnost“, naravno, ne mora značiti „vječnost“.

Prema Seileru isti proces ponovio se i nastankom poslovice. Poslovice potječu od kakve osobe, pjesnika koji je postao nepoznat i kao rezultat toga on ne oklijeva da sve poslovice izvorno nazove krilaticama (Jolles, 2000: 150).

Jolles ustvrđuje da Büchmann nije uspio dokazati svoje tvrdnje: „prvi svezak *Wanderova Njemačkog leksikona poslovice* sadrži oko 45.000 njemačkih poslovice. Pojavljuje li se tu određen broj ponavljanja i raznih sjenčanja iste poslovice, ipak još uvijek preostaje nekoliko stotina tisuća - čudnovat slučaj, da se u svih njih zagubila osoba“. Nadalje, zagovarajući ideju o različitosti poslovice i krilatica, objašnjava zašto Büchmann nije uspio dokazati stvaraoца poslovice koje Jolles naziva poslovicama usmene predaje“ ili „uobičajenim“ poslovicama: „Jer je točno znao da krilatica nije poslovice; jer ih je na prvi pogled mogao razlikovati, jer je shvaćao da je riječ o drugoj vrsti, da ima posla s drugim načinom ostvarenja. Ovdje-ondje granice su bile nejasne, bilo je izraza koji su bili upotrijebljeni u posebnoj zgodi ili određenoj situaciji, pa su se otada opet općenito rabili ili primjenjivali, koje se dakle moglo promatrati kao krilaticе, ali koji su se ipak svodili na starija, općenitija ostvarenja – no ti su slučajevi bili

u posve neznatnoj manjini. U velikoj većini se poslovice i krilatica nisu dale pomiješati“ (Jolles, 2000: 150).

1.7.2. Krilatologija u Rusiji

Navodimo najpoznatija izdanja rječnika krilatica koja nam daju uvid u razvoj krilatologije i shvaćanje pojma *krilatica*. Takav kratak pregled radova doprinosi i razjašnjavanju odnosa krilatica i drugih vrsta.

Prvi rad o krilatologiji u Rusiji izlazi petnaestak godina nakon Büchmannova rječnika. Radi se o djelu „Сборникомъ замѣчательныхъ изреченій, цитатъ, поговорокъ и т.п. различныхъ времёнъ и народовъ с историческимъ и сравнительнымъ объясненіемъ“ I. Rednikova iz 1883. Ono sadrži citate iz Svetog pisma, citate iz stranih izvora te one vezane za rusku i svjetsku povijest. Autor nije određivao razlike među krilaticama i poslovicama. Važniji mu je bio edukativni cilj od lingvističkih kriterija. Tako se pored krilatice (*Науки юношей питают, /отраду старымъ подают*) pojavljuje i *uzrečica* (*сидеть у моря ждать погоды; мягко стелет, да жёстко спать*).

1891. S. V. Maksimov izdaje *Крылатые слова*. Zbirka sadrži 516 jedinica od kojih tek dio možemo pripisati krilaticama prema shvaćanjima Büchmanna (*Глас народа – глас Божий, Гора родитъ мышь, Погибоша аки обре*). Maksimov krilatice tumači kao: „мимолётные разговорные, так сказать, летучие и ходячие выражения, которые исключительно принадлежат отечественной речи, имеют корень в русском разнообразном мире и даже получили значение народных пословиц и поговорок“. U svoj će tako korpus uvrstiti i jedinice poput: *красного петуха пустить, галиматъя, меж двух огней, подкузьмить и объегорить*, jer kako sam Maksimov kaže za krilatice: „от живого слова, на просторе выбора всевозможных эпитетов немудрено дойти и до крылатого, свободно, как птица, летающего окрылённым по белому свету“ (Šuležkova, BSK1 2008: 4–5).

1897. I. V. Timošenko izdaje „Литературные первоисточники и прототипы трёхсот пословиц и поговорок“. Većina jedinica koje čine zbornik su krilatice (*от молодых ногтей, любовь слепа, буря в стакане воды, сардонический смех, строить воздушные замки*). Пословица i поговорка nisu bile odijeljene od krilatica (*Что у трезвого на уме, то у пьяного на языке; не имать ни кола ни двора*), a krilatice nije niti nazivao krilaticama.

M. I. Miheljsen u svom djelu iz 1912. „Русская мысль и речь. Своё и чужое. Опыт русской фразеологии“ opisuje oko 1.700 jedinica. Te jedinice su raspoređene abecednim

redom, sa ukazanim porijeklom. Navedeni su i primjeri iz književnih djela i publicistike XVIII. i XIX. st.

Svojevrstan početak suvremenog proučavanja krilatica i odražava fond krilatica ruskog književnog jezika prve trećine XX. stoljeća (Šuležkova, BSK1 2008: 5–7).

Rad koji označava početak suvremenog proučavanja krilatica i odražava fond krilatica ruskog književnog jezika jezika prve trećine XX. stoljeća izdan je pod naslovom „Крылатые слова. Справочник цитаты и афоризма“. Autor je S. G. Zajmovskij, a djelo sadrži 3.669 jedinica s objašnjenim porijeklom i značenjem (Šuležkova, BSK1 2008: 5–7).

Zajmovskij ne priznaje tri osnovne karakteristike krilatica koje predlaže Büchmann: 1) dokazivost izvora (autora) ili općepoznatost, 2) trajno korištenje među širokim krugom ljudi, 3) tradicija upotrebe. „Необходимо, настаивал С. Г. Займовский, учитывать сущность этих единиц с точки зрения практической: их важнейшими признаками следует признать *ходячность*, во-первых, и *меткость* – во-вторых“. Zajmovskij ne prihvaća tumačenje krilatica svojih prethodnika te ih smatra „poslovicama književne sredine“ za razliku od poslovice koje pripadaju narodnoj sredini: „Он принципиально дистанцировался от «полуфольклорной» концепции С. В. Максимова, не принял аморфную точку зрения на крылатые слова М. И. Михельсона ... и пришел к выводу что «крылатое слово» есть пословица или поговорка литературно-образованных кругов. В отличие от пословиц, речений и поговорок народной речи“. Za pravilno razumijevanje krilatica prema Zajmovskomu neophodno je poznavati okolnosti u kojima je krilatica nastala, što je za njezino tumačenje puno važnije od saznanja o autoru: „знание первоисточника, знание момента и обстоятельств, при которых родилось то или иное выражение, часто бывает существенно для правильного понимания цитаты. Знать, кто автор данного выражения – любопытно. Знать же, почему и при каких обстоятельствах оно употреблено впервые – значит получить возможность самому процитировать эту фразу к месту и ко времени“ (Šuležkova, BSK1 2008: 6).

V. Z. Ovsjannikov sastavlja novi rječnik sovjetskog vremena pod naslovom „Толковый словарь современной общелитературной фразеологии“ (1933.) koji uključuje oko 650 krilatica (od ukupno 2.361 jedinice). Autor se koncentrira na radnički leksikon revolucionarno marksističke i sovjetske publicistike. Stoga često citira političare i teoretičare takve ideologije (K. Marksa, F. Engelsa, V. I. Lenjina i I. V. Staljina), revolucionarno nastrojene pjesnike među kojima su D. Bednyj i V. Majakovskij (Šuležkova, BSK1 2008: 7).

1955. N. S. i M. G. Ašukiny izdaju „Крылатые слова. Литературные цитаты. Образные выражения“, najpoznatiji zbornik krilatica ruskog jezika. Ovaj zbornik sadrži 25 posto jedinica iz djela S. G. Zajmovskogo što čini oko 52 posto ukupno opisanih jedinica u njihovu zborniku. Ostali dio korpusa čine krilatice iz 1930-ih i 1950-ih godina popraćene primjerima u upotrebi u književnim i publicističkim tekstovima. Autori se u mnogočemu oslanjaju na Zajmovskog, iako se na njega ne referiraju. Krilaticu tumače poput Zajmovskog, u uskom značenju ovog termina, tj. oslanjaju se na poznati izvor što je suprotno tumačenjima o širokom poimanju termina S. V. Maksimova.

Razdoblje od 1980. do 2000. g. je vrijeme izuzetne popularnosti krilatica među govornicima ruskog jezika. Tada se (2000. godine) i pojavljuje prvo izdanje rječnika krilatica od 4000 jedinica pod nazivom *Большой словарь крылатых слов и выражений русского языка* čiji su autori V. P. Berkov, V. M. Mokienko i C. G. Šuležkova. Krilatologija je kao znanost napredovala, pa je već od 2000. godine objavljen značajan broj znanstvenih radova na području krilatologije, a i obranjeno je nekoliko doktorskih disertacija. Sve je to potaknulo autore na pripremu drugog, proširenog izdanja rječnika koji je izašao 2008. godine u dva sveska i koji sadrži 5000 jedinica. Rječnik je koncipiran na principu da je uz navedenu krilaticu označeno njezino porijeklo, značenje, te su navedeni primjeri upotrebe u književnim, publicističkim tekstovima i razgovornom jeziku.

1.8. Osnovne karakteristike i usporedba malih žanrova

U sljedećem dijelu rada ćemo opisati razlike i sličnosti između poslovice i srodnih joj oblika, te pokušati razjasniti odnose među njima na temelju obrađene literature. Nije rijedak slučaj da pod određenim uvjetima jedna vrsta prelazi u drugu, te tako postaje dijelom različitih korpusa.

Uzrečica i poslovice

Поговорка koja se na hrvatski prevodi kao *uzrečica* ima prilično nejasan status. Tim više što ju govornici ruskog jezika ponekad izjednačavaju s poslovicom. Tako da je kao jedno od značenja *uzrečice* u djelu *Толковый словарь Ушакова* navedeno (s naznakom da se radi o pogrešnom izjednačavanju termina): „То же, что пословица (неточно)“. Na *Hrvatskom jezičnom portalu* uzrečica se definira kao „stalna veza riječi, često sintaktički nedovršena, koja se ponavlja i općenito je poznata, obično sadrži sliku ili alegoriju bez izravne pouke [*ni riba ni meso*]“.

U Daljevom rječniku *uzrečica* je određena kao „складная короткая речь, ходячая в народе, но не составляющая полной пословицы“. Autori *Enciklopedijskog rječnika Brokgauza* se slažu s Daljevom definicijom nadopunjavajući ju: „в то же время, особый и очень распространенный вид П. — ходячее выражение, недоразвившееся до полной пословицы, новый образ, замещающий обычное слово (напр. «лыку не вяжет» вместо «пьян», «пороха не выдумал» вместо «дурак», «тяну ляжку»...). Пословицы здесь нет, как нет еще произведения искусства в эмблеме, имеющей лишь одно раз навсегда данное значение“.

Prije određivanja razlika između poslovice i uzrečice, pogledajmo kakva je osnovna definicija uzrečice. Prema *Новый толково-словообразовательный словарь русского языка* autorice Т. Ф. Jefremove (Т. Ф. Ефремова) uzrečica je : „Распространенное меткое, образное выражение“. Толковый словарь под uredništvom S. I. Ožegova (С. И. Ожегов) uzrečicu vidi kao: „Краткое устойчивое выражение, преимущ. образное“. Uzrečica je prema tome, slikovit, oštrouman, izraz čvrste strukture.

Na temelju ruskih izvora možemo izdvojiti nekoliko osnovnih karakteristika koje uzrečicu razlikuju od poslovice. Prva koja se pojavljuje u većini konzultiranih izvora je da nije izražena u obliku rečenice i da je sintaktički nedovršena. To potvrđuje i definicija uzrečice u djelu *Новый толково-словообразовательный словарь русского языка* čiji je autor Т. Ф. Jefreмова (Т. Ф. Ефремова): „выражение...не являющееся - в отличие от пословицы - цельной фразой, предложением“.

Prema *Толковый словарь* pod uredništvom S. I. Ožegova (С. И. Ожегов) uzrečica je: „выражение... несоставляющее, в отличие от пословицы, законченного высказывания“. Slično je definirana uzrečica i u rječniku *Толковый словарь русского языка* koji je priredio D. N. Ušakov (Д. Н. Ушаков): „[выражение] не являющееся цельной фразой, предложением (чем отличается от пословицы, напр. ни пава ни ворона)“. Uzrečica za razliku od poslovice nema didaktičku funkciju (*Семь пятниц на неделе, Положить зубы на полку*). Uzrečica može nastati iz drugih književnih vrsta poput basne ili poslovice i prijeći u govorni jezik npr. *собака на сене*.

Frazem i poslovica

Mного je zajedničkih karakteristika među poslovicama i frazemima. Seliverstova ih navodi nekoliko: „Между этими двумя типами устойчивых сочетаний слов много общего,

проявляющегося в анонимности, характере их образования и хранения в памяти, в основных параметрах - метафоричности (полной или частичной), устойчивости, спаянности компонентов, лексическом составе, экспрессивности, в наличии синонимических рядов, в стилистических нюансах, в преобразованиях при функционировании в тексте и т.д.“ (Seliverstova, 2009: 8). Seliverstova navodi teoriju L. V. Savenkova koji pomoću dvanaest kriterija uspostavlja razliku među srodnim oblicima poput poslovice, krilatica, aforizama i frazema. Spomenuti kriteriji dijele se na obavezne i fakultativne, a u njih ulazi: “оценочность, дидактичность, соотносимость с понятием или суждением (побудительной структурой), анонимность, устойчивость, воспроизводимость, наличие переносного значения по сравнению с деривационной базой и т.д.“ (Seliverstova, 2009: 8). Menac navodi niz primjera frazema nastalih iz poslovice: „Neki su [frazemi] nastali iz drugih oblika narodnog stvaralaštva; tu se mogu spomenuti poslovice (u laži su kratke noge; bolje išta nego ništa; tko čeka, dočeka; tko je jači, taj kvači; svakog gosta tri dana dosta; vrana vrani oči ne vadi; bez muke nema nauke), koje se obično ne uvrštavaju u frazeme, ali često daju poticaj za stvaranje frazema, najčešće svojim cijepanjem ili skraćivanjem (kad nema mačke/ miši kolo vode; vuk dlaku mijenja/ ali ćud nikada; ćorava koka nađe zrno, tiha voda/ brijege dere)“ (Menac, 2007: 16).

S obzirom na to da se poslovice, uzrečica i krilatica izražavaju u obliku rečenice, Žukov ih naziva „единицами с замкнутой структурой“ koje imaju sve karakteristike rečenice: „обладают смысловой и интонационной завершенностью, синтаксической членимостью (если пословица употреблена в буквальном смысле), категориями предикативности и модальности, т.е. всеми конструктивными признаками предложения“ (Žukov, 2002: 9).

Preneseno i doslovno značenje prema Žukovu je karakteristika poslovice za razliku od frazema: „Особенность пословиц состоит в том, что они сохраняют два плана - буквальный и переносный. Так, пословица *Кашу маслом не испортишь* может быть употреблена в прямом и в переносном смысле... фразеологизмы лишены такой особенности: они не могут одновременно употребляться в буквальном и в переносном значении... Пословицы... а также поговорки и крылатые изречения, употребляющиеся в буквальном смысле, состоят из слов с вполне определенным самостоятельным значением, чего нельзя сказать о фразеологизмах, компоненты которых полностью или частично лишены семантической самостоятельности“ (Žukov, 2002: 9–10).

Aforizam i poslovice

Često se aforizam uspoređuje s poslovicom, krilaticom ili sentencijom. Definicija koja objašnjava razliku između poslovice i aforizma na temelju suprotstavljanja individualnog (aforizma) i općeg (poslovice): „Aforizam izriče neki subjektivan, često i polemičan sud autora, a ne neko životno iskustvo ili pravilo za svakidašnje ponašanje. Aforizam se ne uzima iz kakva teksta, nego je kratka i duhovita izreka formulirana u obliku rečenice“ (Mikić, Suzanić, 1994: 9). Neki autori se ne slažu da se aforizam ne uzima iz tekstova.

Poslovica je proizvod usmene književnosti te se poput drugih vrsta usmene književnosti može održati samo ako je prihvatila čitava društvena zajednica. Škreb tvrdi da isto vrijedi i za aforizam: „Težnja autora za novošću u formulaciji aforizma nalazi svoju granicu u recepciji sa strane društvenoga sloja kojemu je svoja djela namijenio. Aforizam ne smije samo frapirati, on se u isti mah mora učiniti prirodnim kao izjava koja se zapravo razumijeva sama po sebi“ (Škreb, 1981: 115). Za razliku od poslovice, aforizam može „pokazivati neusporedivo jače, raznovrsnije i kompleksnije značajke stilske virtuoznosti nego što to može poslovica, ali će se kod aforizma specifične karakteristične stilske značajke moći utvrditi samo za pojedinoga autora“ (Škreb, 1981: 115).

Aforizam se najčešće, poput poslovice, izražava u obliku rečenice. Može biti izražen jednom, dvjema rečenicama, ali može izražen i u obliku eseja do pola, pa i cijele stranice.

Hipokratovi aforizmi često se sastoje od samo jedne rečenice. La Rošfukoova zbirka *Refleksije ili sentence i maksime* (Pariz, 1665.) sadrži 317 aforizama, od kojih su skoro svi izraženi jednom rečenicom poput suvremenih aforizama (Teofilović, 1992).

Mikić i Suzanić tvrde kako aforizam izražava autorov stav prema nekoj pojavi. „Aforizam izriče ... sud autora, a ne neko životno iskustvo ili pravilo za svakidašnje ponašanje“ (Mikić, Suzanić, 1994: 8). Međutim, poput poslovice aforizam pripada usmenoj tradiciji. „Aforizam je, međutim, sa dvočlanom strukturom: A (autor) - B (čitalac/slušalac), to jest, podrazumevaju se relacije umetnik - publika i osobenost izraza - opštost njegove recepcije“ (Teofilović, 1992). Aforizam tako objedinjuje opće značenje i individualni izraz, dok su poslovice temeljene na kolektivnom životnom iskustvu.

Apstraktnost izražavanja je svojstvena aforizmu. Poslovica zazire od takvog načina izražavanja. Kod nje nailazimo na metaforičnost. „Smisao poslovice je potpuno prozračan, kao životna istina koja se razume sama po sebi, bez potrebe dodatnog dokazivanja, kao da je lično iskustvo slušaoca/čitaoca“ (Teofilović, 1992).

Didaktičnost poslovice je jedna od njezinih distinktivnih obilježja. „Cilj narodne poslovice je samo da nas pouči ili da dadne izraza akumuliranom hiljadugodišnjem iskustvu, no ona nema namjeru ni moć da nas ponese pravcem umjetničke transcendencije“ (Škreb, 1981: 116–117).

Ako nam nije poznato zna li se tko je točno autor neke izreke, u nekim je slučajevima vrlo teško odrediti radi li se o poslovice ili aforizmu. Škreb to objašnjava na primjeru sljedeće rečenice: „Ako ne možeš pripitomiti tigra, pripitomi psa - ako ne znam da je to kineska poslovice, ja je neću shvatiti kao poslovice, nego kao djelo književnika, kao aforizam. Od književnoga stvaranja aforizma nema granice prema poslovice: autor može napisati aforizam koji će djelovati jednostavno i neposredno kao poslovice“ (Škreb, 1981: 114).

Sovjetski folklorist G. A. Permjakov u svom djelu *От поговорки до сказки* (Moskva, 1970) samo poslovice metaforična izražaja ostavlja to ime, dok poslovice bez metafore, također djela usmene književnosti, zove aforizmima. Škreb se tome suprotstavlja naglašavajući kako je upravo metaforičnost osnovna karakteristika poslovice te da u njima nema apstraktnosti za razliku od aforizama.

Sentencija u odnosu na druge žanrovske vrste

Sentencija se često uspoređuje i s aforizmom i s poslovice. „Ako se neka sentencija ponavlja i ako se od česte upotrebe zaboravi njezin autor, sentencija može postati poslovice (Mikić, Suzanić, 1994: 8). To isto se može dogoditi i sa aforizmom.

Treba spomenuti da neki autori sentenciju smatraju vrstom aforizma: „С точки зрения литературоведения афоризм включает в себя максимы (афоризмы морального содержания) и сентенции (афоризмы без имени автора)“ (Koroljkova, 2005: V). Sentenca je otvorena i nedvosmislena što ju čini različitom od aforizma koji je asocijativan, dvosmislen ili višesmislen. „Aforizam se zasniva na bogatoj metaforičkoj i metonimijskoj asocijativnosti, na dvosmislenosti i višesmislenosti (amfibolija), na aluzivnosti, tj. na vešto ugrađenom momentu prevarenog očekivanja - ugodnom izneveravanju očekivanja kojim se ostvaruje duhovit nagoveštaj“ (Životić: 2004). Životić kao razliku između sentencije i aforizma naglašava da „pravi sud u aforizmu proizlazi tek na kraju izreke kao iznenadni logički obrt npr. *Kod nas je toliko svetinja da čoveku ostaje samo da se krsti* (Životić: 2004). Efekt poruke u sentenciji je jednako snažan kao u poslovice, ali manje nego u aforizma. Primjer sentencije: *Svaka ptica svojim glasom pjeva*¹⁶ (P. Preradović).

Krilatica u odnosu na druge žanrovske vrste

---

¹⁶Primjer sentencije iz (Mikić, Suzanić, 1994: 8)

Krilatice često prelaze u frazeme: npr. *bura u čaši vode* (kalk iz francuskog *une tempête dans un verre d'eau*). Radi se o izrazu kojim je Montesquieu definirao političke zaplete u maloj republici San Marino.

Razlikuju se mišljenja ruskih autora o tome da li bi trebalo u rječnike krilatica uključiti i poslovice i izreke koje nemaju određeno izvorište. Postoje, međutim, i slučajevi kad neka izreka napusti svoj izvor i frazeologizirana uđe u opći frazeološki korpus. Zbog toga se u mnogim teorijskim radovima krilatice i smatraju vrstom frazema (Sesar 2013: 234). Najveći dio krilatica nije ušao u frazeološke rječnike, a nije našao mjesto ni u leksikonima književnih minijatura – poslovice, sentencija, aforizama i sl. (Sesar, 2013: 243).

Dvije su osnovne karakteristike zajedničke krilatici i frazemu – stalnost (formalna zadanost) i semantička samostalnost, (Sesar, 2013: 234). Za razlikovanje krilatice od drugih vrsta ravnamo se po kriteriju poznatog ili nepoznatog izvora. Sesar objašnjava stajalište ruskih leksikografa koji taj kriterij ne uvažavaju. „Pozivajući se na njemačke rječnike krilatica, oni zastupaju mišljenje da među krilatice treba uključiti i frazeologizirane citate koji su višestrukim prijenosom potpuno izgubili oznaku autora (npr. auf Sand bauen – строить на песке...), kao i one popularne izreke (sentencije) kojima je primarni izvor upitan (ne može se npr. pouzdano tvrditi da je autor poznate latinske krilatice *Homo sum, humani nihil a me alienum puto* upravo rimski komediograf Publije Terencije)“ (Sesar, 2013: 234).

Krilatice bismo mogli uspoređivati i s citatima. Međutim, nisu svi citati postali krilaticama pa Sesar objašnjava: „U znanosti o književnosti citatnost se povezuje s pojmovima intertekstualnosti, intermedijalnosti, transmedijalnosti i kolaža i kolažnosti te podrazumijeva daleko šire teorijsko shvaćanje citata i određenih vrsta citata o čemu piše D. Oraić Tolić u svojoj Teoriji citatnosti (1990)“ (Sesar, 2013: 234).

O prijelazu iz jednog oblika u drugi kao rezultat procesa upotrebe govori Žukov. On objašnjava kako se gubitkom jedne komponente koja karakterizira određeni žanr (zaboravljeno autorstvo ili izvor), u ovom slučaju krilaticu, ona može prijeći u poslovicu: „В пословицы и поговорки легко могут переходить крылатые выражения, если забывается породивший их литературный источник. С точки зрения современного языкового сознания такие крылатые выражения, как *В чужом глазу сучок видим, а в своем бревна не замечаем; Делу время, а потехе час; Не единым хлебом жив человек; С милым рай и в шалаше* и др., уже воспринимаются как пословицы“ (Žukov, 2002: 10).

II. ALKOHOLNI NAPITCI U RUSIJI I HRVATSKOJ

2.1. Alkohol

2.1.1. Definicija alkohola

U *Rječniku stranih riječi* autora V. Anića i I. Goldsteina alkohol se definira na sljedeći način: 1. kem. zajednički naziv za spojeve ugljikovodika s jednom ili više hidroksilnih skupina¹⁷ 2. razg. meton. alkoholno piće, piće u kojem ima etilnog alkohola, etanola (vino, rakija, pivo) (Anić, Goldstein, 2004: 72).

2.1.2. Porijeklo riječi alkohol

Smatra se da su prvi alkohol izumili Arapi pokušavajući naći filozofski kamen. Otkrili su tako *aqua vitae* (lat. voda života), pa i riječ alkohol ima arapski korijen.

Kako piše Benašić, arapski liječnici su otkrili postupak destilacije alkohola u VIII. stoljeću. Svoj su izum nazvali *alkuhl* tj. ono što je najbolje.

Arapci su predali Europljanima preko Španjolske umijeće destilacije i odvajanja od vina „vodu vina“. Riječi *спирит* ('špirit'), *аламбик* ('alambik'), *алхимия* ('alkemija') su, naime, arapskog podrijetla. Arapi su razrjeđivali neki crni prah, zatim su tu tekućinu kuhali i kondenzirali paru. Tekućina se zgušnjavala i dobivala se boja *кхоль* koju su Arapkinje koristile za bojanje očiju. Oko 800. g. po. Kr. arapski su alkemičari dobivali alkoholni destilat pomoću sublimacije i hlađenja para etilnog alkohola (Мединский, 2007: 295). Križarski ratovi i kontakti europskog stanovništva s arapskim doveli su do upoznavanja procesa destilacije pa je, prema Heršaku, proizvodnja destiliranih pića počela vjerojatno u Italiji u XII. stoljeću iako u drugim izvorima nailazimo i na podatak o XI. stoljeću kao početku proizvodnje. Takav alkohol se u početku koristio u medicinske svrhe i razrjeđivao se s vodom. „Tehniku je doradio liječnik Taddeo Alderotti (1228.–1308.), koji je predavao na Sveučilištu u Bologni. Prvi je taj proces opisao katalonski pisac i mistik Ramon Llull (1232.–1315.). Njemački alkemičar Hieronymus Braunschweig (1450.–1512.) objavio je godine 1500. „Knjigu o umijeću destiliranja“ (*Liber de arte destillandi*), ali su se do tada već dijelom Europe pojavili novi napici“ (Heršak, 2013: 64–65). „Naziv „spiritus“ (duh) tek će u XVI. stoljeću švicarski liječnik Paracelsus (1493.–1541.) zamijeniti riječju „alkohol“ prema već spomenutom arapskom i prvom nazivu „alkuhul“ (Benašić, 2007: 145). „Svakako da su alkoholna pića pa i vina mnogo starija od

---

¹⁷Hidroksilna skupina (hidro[gen]: vodik + oks[gen]: kisik), jednovalentna atomska skupina – OH u većem organskom spoju. Alkoholi sadrže hidroksilnu skupinu.

„alkuhula” među kojima pored vina nalazimo kod mnogih naroda pivo i medovinu [...]. U srednjem vijeku alkohol, a naročito alkohol vina su obzirom na sva njegova sredstva opojnosti i „ljekovitosti“ nazivali *duh vina* (spiritus vini) i *voda života* (aqua vitae)“ (Benašić, 2007: 145).

Kod Heršaka nailazimo na identične podatke pri čemu on dodatno spominje ime alkemičara koji je navodno otkrio „duha vina“ lat. *spiritus vini*. Tvrdi da je to bio Muhammad b. Zakerijja Rāzī. „Pripravak je dobio ime prema arapskoj riječi *al-kuhl* [...] koja se odnosila na prah za bojenje očiju. Zatim je počela destilacija jakih napitaka, kojima su Arapi dali naziv *'araq* [...], ('znoj'), što je odgovaralo destilaciji (Heršak, 2013: 63). Važno je spomenuti da su i Kinezi i Japanci imali svoja alkoholna pića neovisno od Arapa, ali im je postotak alkohola bio puno niži (japanski sake sadrži oko 20 % alkohola). V. R. Medinskij spominje katalonskog liječnika i alkemičara Arnalda iz Villenove (lat. Arnaldus se Villa Nova; oko 1240.–1311.) za kojeg se smatra da je napisao prvi rad o alkoholu u kojem hvali svojstva alkohola i naziva ga panasejom (Мединский, 2007: 296) jer je otkriće alkohola bila tek etapa prema pronalasku eliksira vječnog života. Turska posuđenica iz arapskoga, *raki*, dat će hrvatski naziv *rakija*. U drugim europskim jezicima ustalit će se oblici od lat. *aqua vitae*, „voda života“ (Heršak, 2013: 63). Možemo zaključiti da su, dakle, proizvođači alkohola bili Sumerani (III. tisućljeće pr. Kr.), praslaveni (III.–II. tisućljeće pr. Kr.), drevni Egipćani (sredina II. tisućljeća pr. Kr.), Arapi (kraj I. tisućljeća) te vinogradari (XI.–XII. st.) iz južnih dijelova Apeninskog poluotoka (Михайлова, 2011).

2.1.3. Podjela alkoholnih napitaka

Alkoholni bi se napitci mogli podijeliti prema više kriterija, pa tako prema kronološkom kriteriju možemo razlikovati dva razdoblja: pretkršćansko i postkršćansko; prema kriteriju „pripadnosti“ nekoj kulturi, npr. votka u Rusiji kao tipičan ruski alkohol. Što se tiče kronološkog kriterija podjele upotrebe napitaka i različitosti upotrebe, možemo uočiti značajnu razliku između hrvatske i ruske kulture. Dok se u pretkršćanskom razdoblju na području Rusije uglavnom pila medovina te slabi alkoholni napitci, u Hrvatskoj su Iliri konzumirali pivo te prihvaćali u manjoj ili većoj mjeri rimski napitak vino. Vino se zato u Rusiju u manjim količinama uvezilo tek u X. stoljeću, razdoblju nakon prihvaćanja kršćanstva. Kriterij „pripadnosti“ napitka nekoj određenoj kulturi je najteže opisati i on podliježe različitim interpretacijama. Je li votka doista tipično rusko piće ili uvozni proizvod koji se udomaćio? Je li votka ruskog ili poljskog podrijetla? Brojna pitanja ostaju bez

odgovora. Razlog tomu su i nazivi pića koje nalazimo u povijesnim izvorima, a nije sigurno od čega su se točno sastojala. Napomenimo samo da se leksem *вино* u XVI. stoljeću odnosio i na votku ili da je *квас* mogao značiti i 'bilo koje bezalkoholno piće', a ponekad se odnosio i na alkoholna pića. Leksem *нуво* koristio se za alkoholne napitke općenito.

2.1.4. Upotreba alkohola

David J. Pittman je klasificirao kulture prema njihovom stavu o piću. On tako razlikuje četiri osnovna tipa kultura:

- 1) kulture u kojima se osuđuje upotreba alkoholnih napitaka u bilo kojem obliku. Predstavnici tog tipa su Muslimani, Hindusi i asketski protestanti;
- 2) ambivalentne kulture u kojima negativan stav prema alkoholu koegzistira s idealiziranjem opijanja. Ova kategorija uključuje kulture engleskog govornog područja i Skandinavije;
- 3) tolerantne kulture koje toleriraju umjerenu konzumaciju alkohola, ali osuđuju pijanstvo. Takvim kulturama pripadaju Židovi i Talijani;
- 4) pretolerantne kulture u kojima su rašireni vrlo popustljivi stavovi prema opijanju i pijanstvu. Primjeri takvih kultura su Francuzi, Japanci i Camba kultura u istočnoj Boliviji.

Finski znanstvenik K. Mäkelä kritizira ovu podjelu, jer ona klasificira svjetske kulture na osnovu njihova odnosa prema pijanstvu. Mäkelä tvrdi kako se u usporedbi nekih kultura unutar jedne Pittmanove kategorije uočavaju značajne razlike. Tako se među ortodoksnim Židovima alkohol koristi kao ritualno piće, ali on ne igra nikakvu ulogu u svakodnevnoj konzumaciji, dok je u Italiji vino prehrambeni proizvod. U Francuskoj je vino također prehrambeni proizvod, opijanje se osuđuje, dnevna konzumacija alkohola viša je nego u Italiji, a i pijenje između obroka je potpuno prihvaćeno (Mäkelä, 1983: 26). Francuze i Talijane u odnosu prema alkoholu veže povijesna upotreba alkohola kao prehrambenog artikla. Francuzi su razvili tolerantnije stavove prema alkoholu, Židovi, Skandinavci i Cambi imaju alternativne metode kontrole njegove upotrebe. Ortodoksni Židovi su to učinili ograničavajući upotrebu alkohola u sakralne svrhe, Cambi prakticiraju opijanje, ali samo u određenim prilikama, dok stav Skandinavaca varira između potpunog prihvaćanja i osuđivanja pijanstva (Mäkelä, 1983: 27).

Mäkelä navodi različite uporabe alkohola: prehrambenu, medicinsku i opijajuću. Osim toga, alkohol se koristi kao poklon, te služi u ritualne svrhe. Alkohol, dakle, može služiti kao lijek (medicinska vrijednost), kao hrana (hranjiva vrijednost), opojno piće te sveti napitak (sakralna dimenzija). Tijekom konzumacije alkohola simultano su prisutni prehrambeni, medicinski i opijajući efekti pa se upotreba, vjerovanja i kulturološka značenja mogu stopiti jedni s

drugima (Mäkelä, 1983: 24). Kad je riječ o načinu upotrebe i specifičnosti različitih vrsta alkoholnih pića, vrijedi spomenuti da finski sociolog Pekka Sulkunen razlikuje upotrebu piva i vina zaključujući da se pivo ne konzumira uz obrok nego u specijaliziranom lokalu, najčešće pubu, u društvu, dok je upotreba vina vezana za obroke. Alkohol prema tome može biti dodatak prehrani, ali i svojevrsni „gasitelj žeđi“, piće koje se pije u društvu. U oba su slučaja prisutna njegova opijajuća svojstva, ali nisu u ovom kontekstu dominantna. Mihály Csíkszentmihályi, suvremeni mađarski znanstvenik, proučavao je grupe ljudi pri konzumaciji alkohola te uočio razlike u interakciji sudionika u mediteranskim vinotekama, pivnicama, engleskom pubovima, američkim saloonima te domjencima. Uočio je da u vinotekama raspored stolova potiče na stvaranje manjih skupina ljudi podržavajući uklopljenost prisutnih u prostor. U engleski pub možete doći i otići potpuno neprimjetno, ali i kretati se i komunicirati u prostoru s drugim sudionicima. U američkom je saloonu osoba izolirana više nego neovisna. Sva ta mjesta odražavaju funkciju alkohola kao sredstva za rekreativnu konzumaciju koja se suprotstavlja njegovoj prehranbenoj funkciji (Mäkelä, 1983: 28).

O socijalno-prostornoj raspodjeli prostora u razmještaju ugostiteljskih objekata u Zagrebu piše Ines Sabotič. Specifično raspoređeni ugostiteljski objekti namijenjeni su različitim slojevima stanovništva. Krčma je tako imala svoju, a kavana svoju klijentelu. U zagrebačke su krčme zalazili siromašniji slojevi i seljaci, službenici, posluga i obrtnici, a u kavane dobrostojeći građani. Budući da su krčme bile zabranjene u nekim dijelovima grada, te socijalne razlike se očituju u prostornoj raspodjeli objekata. „Raspodjela krčmi, gostionica i kavana u zagrebačkom urbanom prostoru nije plod slučaja, nego posljedica uređivanja vlasti i hijerarhizacije urbanog prostora. Na određeni način taj je prostorni raspored odraz uloge koju društvo pridaje različitim tipovima ugostiteljskih objekata“ (Sabotič, 2007: 164).

2.2. Alkoholni napitci u Rusiji

Ne zna se točno kada se destilacija pojavila u Rusiji. Enciklopedijski rječnici datiraju početak destilacije u Rusiji, kao i u Zapadnoj Europi, u XIV. stoljeću. Izvori izdani uglavnom prije 1917. spominju da je destilacija otkrivena u XVI. stoljeću. Danas je općeprihvaćeno da se destilacija počinje provoditi početkom XV. stoljeća. Smatra se da se destilacija pojavila u Velikoj moskovskoj kneževini¹⁸ vjerojatno u manastiru Čudov na području Kremlja. To se dogodilo između 1440. i 1470. U svakom slučaju prije 1478., kako je i tvrdio V. Pohlebkin (Travert, 2015).

---

¹⁸ Velika moskovska kneževina (*Великое княжество Московское*), srednjevjekovna ruska država sa sjedištem u Moskvi. Trajala je od 1340.–1547. kada Ivan Grozni uzima titulu cara.

Prema V. Pohlebkinu, do XV. stoljeća su se u Rusiji pili: 1) gotovi napitci uvezeni iz Bizanta i sa Sredozemlja (poput vina, osobito crnog); 2) napitci dobiveni prirodnom fermentacijom lokalnih proizvoda (poput soka od breze, meda, soka šumskih plodova); 3) napitci dobiveni fermentacijom žitarica (raži, ječma, zobi) nakon prokuhavanja brašna od žitarica sa sladom uz dodavanje biljaka (hmelj, kantarion, pelin); 4) napitci dobiveni fermentacijom meda ili kombinacijom fermentiranog meda i produkta fermentiranih žitarica te 5) napitci dobiveni putem sublimacije fermentiranih žitarica. Od svih navedenih napitaka najviši postotak alkohola imaju napitci dobiveni fermentacijom meda i sublimacijom (Кульпина, 2007: 160). Jačina ovih alkoholnih napitaka bila je prilično velika, a njihovo djelovanje snažno jer je otopina prirodnog meda (*медовое сусло*) izuzetno bogata šećerom, a time je viši i postotak alkohola.

Tek su se od druge polovice XI. stoljeća počeli proizvoditi napitci na bazi žitarica. Ta je pojava povezana s crkvenim raskolom i podjelom crkve na pravoslavnu i katoličku, tj. s upotrebom beskvasnog ili kvasnog kruha za pričješćivanje (Кульпина, 2007: 160). Naime, u katoličkoj se crkvi koristi beskvasni kruh, pečena smjesa pšeničnog brašna i vode. Pravoslavna crkva koristi kvasni kruh. U oba se slučaja radi o pšeničnom kruhu.

Akvavita, koju su izumili alkemičari u Provansi 1333.–1334., bila je uvezena u Rusiju 1386., a dovezli su ju denovski trgovci, prema jednoj od verzija porijekla jakih alkoholnih pića u Rusiji. Budući da je napitak imao visok postotak alkohola upotrebljavali su ga isključivo u liječničke svrhe i to samo u razrijeđenom obliku. V. Pohlebkin smatra da je običaj razvodnjavanja alkohola na bazi vina i dao poticaj na proizvodnju votke. Moguć je i drugi put razvoja votke, odnosno proizvodnja votke bazirana na novim tehnologijama osobito iz proizvodnje medovine iz razdoblja XIII.–XIV. st. (Кульпина, 2007: 160).

2.2.1. Tradicionalni alkoholni napitci u Rusiji

Poznato je da je kneginja Olga nakon pobjede nad plemenom Drevljanima¹⁹ zatražila od njih danak u medovini (*дань медовую*). Medovina je drevni ruski napitak koji se u rječniku Dalja određuje kao „čaroban“ (*сказочный*) (Кульпина, 2007: 167). Najrasprostranjeniji napitci bili su kvas i pivo koje se nazivalo i *ол*. Pod nazivom *pivo* mogao se podrazumijevati bilo koji napitak dok su se pod kvasom podrazumijevali ne samo bezalkoholni, već i alkoholni napitci. Medovina, koja se često spominje u bajkama, konzumirala se u svečanim prigodama jer je proizvodnja napitka koji se *zvaо мед ставлений* trajala i do 15 godina, a konzumirali su ga

---

¹⁹ Drevljani – istočnoslavensko pleme koje je ušlo u sastav Kijevske Rusije u X. stoljeću za vladavine kneginje Olge (vl. 945.–960.).

viši slojevi društva. Rasprostranjenija varijanta bio je *мед вареный*, razrijeđen vodom, pripremljen s pivskim sladom (Курукин, Никулина, 2005: 19). Perzijski znanstvenik i geograf Ibn Rustah i andaluzijski trgovac i putnik Ibrāhīm ibn Ya‘qūb pišu o alkoholnim napitcima Slavena u X. stoljeću. Ahmad ibn-Fadlan, član poslanstva bagdaskog kalifa koji je 921. bio na Volgi, opisuje sahranu uglednog Rusa na kojoj su se obilno konzumirali alkoholni napitci dok pokojnik nije bio spaljen (Курукин, Никулина, 2005: 20). Puna čaša je u Rusiji simbolizirala dom i zdravlje gospodara kuće. Suvremene zdravice su nekada bile dio rituala kojima su u XVI. stoljeću Rusi izražavali želje za pobjedu, zdravlje, sreću vladaru i da u njegovim neprijateljima ne ostane više krvi nego u čaši koja se ispija. Čaša se ispijala do dna i smatralo se lošim znakom ako je u njoj nešto ostajalo (Курукин, Никулина, 2005: 23).

Слово о хмеле je djelo iz XV. stoljeća koje opisuje ljubitelja alkoholnih napitaka i pijanicu (Курукин, Никулина, 2005: 28). Heršak ga spominje pod nazivom *Spjev o Hmelju*. „Najveća kritika pića u srednjevjekovnoj Rusiji je tekst pod nazivom „Spjev o hmelju“ (*Слово о хмеле*), koji je bio zapisan oko 1470. godine, s time da je kao autor naznačen „Ćiril, filozof slavenski“. Hmelj je glavni lik u tekstu. Na početku se Hmelj obraća svakom čovjeku: svećeniku, knezu, bojaru, slugi i trgovcu, bogatašu i siromahu i također ženama...“ (Heršak, 2013: 38).

2.2.1.1. Medovina

Medovina, omiljeni napitak Slavena, se u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* definira kao „nefermentirano ili fermentirano (alkoholno) piće od vode i meda“ (HER, 2002: 722). Potrebno je razlikovati medovinu od medenjače koja se definira kao „rakija zaslađena medom“ (HER, 2002: 722).

Osnovni napitak koji su Rusi konzumirali još prije prihvaćanja kršćanstva bila je upravo medovina (*мёд*), staro piće na bazi meda koje su konzumirali i drugi narodi Sjevera. Kod Skandinavaca nailazimo na „mjöd“, „medus“ na latvijskom, „medūs“ na litavskom, „metu“ na staronjemačkom. U to je vrijeme zemlja bila bogata medom. Apikultura je bila vrlo raširena. Na drveću s košnicama bile su obješene i oznake vlasnika košnice koji su se zvali *знамя*. Tako se krađa košnice kažnjavala bičevanjem, a za sječu stabla s košnicom bila je predviđena novčana kazna. Mnogi su putnici po Rusiji, opisujući svoja zapažanja, zaključivali da je upotreba fermentiranih napitaka na bazi meda nadomještala upotrebu vina. Nazivi tih pića na bazi meda ovisili su o više faktora: načinu proizvodnje, aromama i bojama. Uz medovinu običnu nailazimo i na sljedeće nazive: bijela medovina, crvena medovina, jaka medovina, medovina s raznim voćem (višnjama, jabukama itd.) (Travert, 2015).

Medovina se kao napitak spominje još u Ostromirovu evanđelju²⁰ iz XI. stoljeća. Radi se o napitku koji sadrži alkohol, a pripravlja se od smjese meda divljih pčela i sokova raznog voća. Skladištila se od 10 do 35 godina. Medovina se do XVII. stoljeća smatrala glavnim nacionalnim ruskim napitkom, a konzumirala se i u XVIII. stoljeću (Судаков, 2003). Nije se pila samo na području današnje Rusije, već i Ukrajine i Poljske (Беловинский, 2004: 435). Medovinu su kao piće mnogi stranci rado pili i hvalili njezinu kvalitetu i okus. Možemo ju podijeliti u dvije osnovne kategorije: *мед вареный* i *мед ставлений*. Prvi se napitak kuhao, drugi ne. Postojale su i druge vrste medovine: obična medovina (*простой мед*), bijela medovina (*мед белый*), crvena medovina (*мед красный*), medovina s voćem (*мед ягодный*) (Костомаров, 2003).

Обарный мед je napitak koji se spravljao od meda otopljenog u vodi s dodatkom hmelja. Zatim se kuhao u kazanu dok se polovica smjese ne ispari. Potom se hladio, u smjesu se dodavao komad raženog kruha natopljen melasom i kvascem, te se smjesa ostavljala da fermentira. Za razliku od ove medovine napitak *мед боярский* je sadržavao šest puta više meda nego vode. Medovina pod nazivom *мед ставлений* se proizvodila kao kvas, ali s dodatkom hmelja i kvasca. Imala je snažan opijajući učinak, a pripremala se od različita voća poput malina, ribiza, višanja. Krajem XIX. stoljeća ti su napitci gotovo u potpunosti bili zaboravljeni, a stari recepti za njihovu pripremu bili su izgubljeni (Беловинский, 2003: 435). Medovina, kao drevni ruski napitak, pila se i prije pojave kršćanstva u Rusiji. U mjesecu srpnju se slavio dan boga Sunca Jarila. Jarilo je smatran pohotnim i razvratnim bogom, proždrljivcem i ispičuturou. Zbog toga su i obredi njemu u čast započinjali obiljem hrane i velikom količinom medovine (Клопыжникова, 2010). Tijekom tjedna koji je trajao pet dana medovina se pila u nedjelju, danu koji je bio namijenjen slavlju bogova. Nedjeljne se trepeze nije moglo zamisliti bez medovine i piva (Клопыжникова, 2009).

Tijekom VIII. i IX. stoljeća medovina je bila uobičajeni napitak. Pčelarstvo i proizvodnja meda i voska divljih pčela igrala je važnu ulogu u gospodarstvu države koja se rasprostirala na području današnje Rusije, Ukrajine i Bjelorusije. U ruralnim krajevima se za praznike medovina posluživala iz posuda različitih dimenzija pod nazivom *ковш*. Iako je oblik posuda varirao, one iz kojih se pilo imale su duguljastu formu u obliku lađe, a ručke su bile izrađene u obliku glave konja ili patke (Шааб, 2010). Tehnologija pripreme medovine se mijenjala. U početku se koristio način pripreme pod nazivom *медостав*, zatim *медоварение*. U oba se

---

²⁰ Ostromirovo Evanđelje (Остромірово Евангелие), rukopis iz sredine XI. stoljeća. Autor mu je đakon Grigorije koji piše djelo (1056.–1057.) po narudžbi novgorodskog namjesnika Ostromira.

slučaja med otapao u vodi. U prvom načinu pripreme med se otapao u omjerima 1:4, 1:6. Isparavanjem se od šesnaest kilograma pčelinjeg meda dobivalo četiri kilograma kisele medovine koja je fermentirala, te se dodavala smjesi šumskog voća kako bi dalje fermentirala, prelijevala se u bačve i stavljala u podrum. *Медоварение* je drugi način pripreme medovine koji se razvio u XIII. i XIV. stoljeću kada je uočen nedostatak meda. Tada se pri razrjeđivanju vodom koristio omjer 1:7, medu se dodavala melasa, smjesa se zalijevala kipućom vodom, otuda i naziv *мед обарный* te se dodavao kvasac. Budući da je postojalo mnoštvo naziva i vrsta medovina, Sudakov ih klasificira prema 1) načinu pripreme (otuda naziv *вареный мед*), 2) dodacima (na primjer *малиновый мед*) 3) starosti (*легкий мед*, *крепкий мед*), 4) kvaliteti (*добрый мед*), 5) namjeni (*столовый мед*), 6) boji (*белый мед*, *красный мед*), 7) porijeklu (*немецкий мед*) 8) vremenu pripreme (*вешний мед*), 9) posudi ili mjestu čuvanja (*ковшечный мед*, *амбарный мед*). U XVII. stoljeću spominju se 24 vrste medovine. U Rusiji je bio običaj posluživanja više vrsta istovremeno (Судаков, 2003).

2.2.1.2. Braga

Istočni Slaveni od slada proizvode tri različita napitka: kvas, pivo i bragu. Na sjeveru Rusije braga se proizvodi od zobenog brašna s malim količinama slada. Takav je napitak bijele boje i zove se bijela braga (*белая брага*) ili *бражка*. Često se pije vruća jer se od hladne teže opiti. Ukrajinci proizvode bragu od ječmenog slada koji zalijevaju kipućom vodom, ostavljaju da se ohladi te dodaju hladnu vodu prije cijedenja. U nekim se krajevima naziv *braga* koristi za pivo bez hmelja (Зеленин, 2013: 220).

Prema Vasmeru, braga je *razrijeđeno pivo* (*жидкое пиво*), dok u rječniku Dalja nailazimo na definiciju brage kao „napitka od kruha, sličnog kvasu“. Kod Kelta nalazimo srodne riječi (na primjer, irski *braich* u značenju 'slad'), zatim u istočnoslavenskim i baltičkim jezicima (na primjer, litavski *brogan* – 'talog' (Кульпина, 2007: 168)). U prvom Rusko-engleskom rječniku R. Jamesa (1618.–1619.) koji sadrži 2166 riječi i izraza stoji objašnjenje: brage – a kind of quasse made of oats. Dakle, 'kvas pripravljen od zobi' (Кульпина, 2007: 168). Kuljina zaključuje da se uz bragu vežu pivovi, opijanje, pa otuda i imenice *бражник*, *бражница* u značenju 'ljubitelj pijanih zabava, lumpanja', 'ljubiteljica pijanih zabava, lumpanja', glagol *бражничать* 'pijančiti, lumpati', dakle aktivnosti koje društvo osuđuje (Кульпина, 2007: 169). Bragu možemo opisati kao vrstu piva koje je bilo ritualno piće za Ruse. Opisuje se kao „pivo pripravljeno u domaćim uvjetima, seljačko pivo, piće na bazi kruha koje podsjeća na kvas“. Proizvodnja brage i piva u Rusiji je započela u XIII. stoljeću, a tek se nakon dva

stoljeća proširila i ušla u opću upotrebu. Pivo i braga su postala pića koja su se posluživala na svim svečanostima od početka XVI. stoljeća.

Braga se, poput piva, proizvodila za religijske svečanosti. Završetak žetve, obiteljske svečanosti prilike su kada se posluživala braga i pivo. Već se od XVI. stoljeća prirodne rezerve meda se počinju iscrpljivati. Trebalo je pronaći drugu sirovinu za pripremu alkoholnih pića, jeftiniju i dostupniju. Zanimljivo da u opsežnom radu V. Pohlebkina ne nailazimo na termin *braga* (Кульпина, 2007: 168).

2.2.1.3. Kvas

„Praslav. *kvazъ* je prijevod od **kys-*. Uspoređuje se s lat. *caseus* „sir“ i prakritski *chāsī* „Buttermilch“, arb. *kos*. Ie. je korijen **quat(h)-*, raširen formantom *-so*, a prvobitno je značio „pjeniti se u procesu fermentacije“ (Skok, 1972: 252). U XVI. stoljeću termin *kvaz* mogao je značiti i bilo koje alkoholno piće (Travert, 2015). Kvas je napitak dobiven fermentacijom žitarica nakon prokuhavanja i dodavanja trava. Dok je medovina bila napitak koji se pio u posebnim prilikama, kvas i pivo su se redovno konzumirali uz hranu.

U Rusiji se kvas spravljao prije prihvaćanja kršćanstva. Prvi službeni spomen o upotrebi kvasa nalazimo u ljetopisu iz 996. godine prilikom gozbe u čast prelaska na kršćanstvo. Vladimir Svjatoslavovič je naredio da se narod počasti hranom, medovinom i kvasom. Već je u XV. stoljeću u Rusiji bilo više od 500 vrsta tog starog napitka. Koristilo se više vrsta kvasa: slatki, kiseli, s grožđicama, pšenični. Kvas je bio svakodnevni napitak i smatrao se svetim napitkom. Djevojke su njime polijevale police u banji²¹ za obrednog kupanja prije vjenčanja, a muškarci su njime gasili požar izazvan udarom munje. Kvas su pile osobe različita socijalnog statusa, od seljaka do vladara. Dubovikov opisuje prehrambene navike Kozaka s Urala od XVI. do XIX. stoljeća te u svome radu navodi da je kvas i tamo bio u upotrebi. Proizvodio se od sušenih komadića raženog kruha, šećera i kvasca. Kozaci su pili i druge napitke s malim postotkom alkohola koje su nazivali *буза* i *балваришное пиво* dok kava i čaj nisu bili prihvaćeni (Дубовиков, 2008: 48).

Kako su kvas pili svi – od cara do kmeta, postojali su i specijalizirani dućani za prodaju kvasa. Kvas je bio svakodnevni napitak i u manastirima. Postojalo je više vrsta kvasa: običan kvas, kvas na bazi meda i bobičasta voća. Kvas visoke kvalitete na bazi meda proizvodili su za cara u manastirima gdje su monasi proizvodili vlastiti med. Zbog toga su u narodu kvas od meda nazivali *квас монастырский*. Kvas od bobičasta voća proizvodio se od meda i vode s dodatkom šumskih bobica, višanja, divlje trešnje, maline i drugog. I takva vrsta kvasa mogla

---

²¹ Ruska banja je prostor za kupanje i opuštanje uz pomoć vode i pare.

se naći najčešće u manastirima (Костомаров, 2003). Uz napitke poput medovine, kvasa i piva vezan je i pojam ugošćivanja i gostoprinstva.

2.2.1.4. Pivo

U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* stoji sažeta definicija piva „alkoholno piće dobiveno nepotpunim vrenjem, ob. ječmenog slada u vodi, uz dodatak hmelja“ (HER, 2002: 953).

U *Prvom hrvatskom vinogradarsko-vinarskom leksikonu* I. Sokolić definira pivo na sljedeći način: „alkoholno piće s relativno manjom sadržinom etanola (obično s oko 3,5 vol %) i s obiljem ugljičnog dioksida. Osnovna sirovina za proizvodnju pive je slad (naklijali ječam) iz kojega se (kuhanjem u vodi) priprema sladovina. Ohlađenoj sladovini dodaje se vinski kvasac, a nakon alkoholnog vrenja i hmelj. Ječmeni slad se djelomično može zamijeniti i neslađenim žitaricama i sladorom“ (Sokolić, 1992: 166).

Pivo je drevni napitak koji se proizvodio u Armeniji, Mezopotamiji i Egiptu prije nego što su ga preuzeli Grci i Rimljani. Osobito je bio popularan u Egiptu gdje je država uvela monopol na proizvodnju piva, proizvodilo se dvadesetak vrsta piva, a smatrao se osnovnom prehranbenom namirnicom. Pivom su Egipćani plaćali radnike i vojsku, najpopularnije se zvalo Zitum, dok su Karmi, kao blaže pivo, pile uglavnom žene (Marić, Nadvornik, 1995: 3).

U Grčkoj i Rimu je bilo manje cijenjeno i pili su ga siromašniji slojevi stanovništva. Zato je kod Germana pivo bilo omiljeno piće. Proizvodili su ga od ječma, pšenice, zobi ili raži (Marić, Nadvornik, 1995: 4–5). Povijesni događaj za pivo zbio se 817. kada je donesena odluka na koncilu u Aachenu da pivo više nije pogansko piće, te se počelo proizvoditi u samostanima.

„Riječ za pivo (birra, Bier, beer, bière), kao i mnoge druge riječi, nastala je u samostanima: negdje između šestog i sedmog stoljeća nastala je u nekom franačkom samostanu, a vrijeme njezina nastanka poklapa se otprilike i s vremenom kad je započela sasvim samostanska praksa da se pri varenju dodaje hmelj. U početku su Rimljani svoje pivo nazivali „cervisia“ – poklon božice Cerere, poganske bogorodice i zaštitnice poljskih plodina. To, međutim, nije fratre ni najmanje smetalo i oni su mirno i nadalje uživali pivo. Zato je na koncilu o samostanskim reformama u Aachenu, godine 817., zaključeno da se pivo ne smatra više poganskim pićem. Budući da su redovnici bili ti koji su prvi u Europi pivu dodavali hmelj – iz „medicinskih“ razloga i radi boljeg konzerviranja – ono je proglašeno kršćanskim ljekovitim napitkom što ga je trebalo uključiti u samostansku prehranu“ (Foster, 2013: 63–64). Kako se pivo u srednjovjekovnoj Europi proizvodilo uglavnom u samostanima, činilo je važan dio prehrane monaha. N. Foster opisuje prehranbene navike monaha u čuvenom samostanu Sankt

Gallenu u kojem su godine 1000. djelovale tri pivovare koje su proizvodile pivo različite kvalitete. „Prva – i najbolja – za opatov stol za njegove goste, druga za fratarski refektorijski stol i treća i posljednja vrsta bila je namijenjena samostanskoj služinčadi, a prodavala se i hodočasticima ispred samostanskih vrata. S obzirom na dimenzije tih pivovara – zapravo je tu počela prva europska proizvodnja piva u većim razmjerima – čudno je što je potrajalo gotovo stotinu godina dok se nisu u Sankt Gallenu izgradila skladišta za pivo. Do tada se pivo pilo odmah iz bačve, čim je bilo gotovo“ (Foster, 1992: 60). Pivu su se dodavali mnogobrojni začini i mirodije kako se proizvodnja usavršavala: hrastova kora, crnogorični izdanci, lavanda, med, pelin, kadulja, klinčići, trešnjin cvijet, anis, komorač, hajdučica (sporiš), borovica i borova kora (Foster, 2013: 65).

Pivo se u Rusiji u početku proizvodilo jednom godišnje, za Novu godinu koja je započinjala prvog ožujka. Takvo se pivo nazivalo martovskim pivom *пиво мартовское*. Razlog zbog kojeg je nomenklatura piva manje razvijena od one medovine, na primjer, objašnjava se činjenicom da se za proizvodnju piva moralo pridržavati točno određenog procesa koji, ako se nije poštovao, nije davao zadovoljavajući proizvod koji bi se mogao nazvati pivom (Sudakov, 2003). Pivo je imalo različite nazive i postojalo je u svijetloj i tamnoj varijanti. Jedan od naziva za pivo bio je *олуѣ* (Козина, 2010b). Pivo se u Rusiji proizvodilo od ječma, zob, raži i pšenice; za narod se proizvodilo u državnim pivovarama koje su se nalazile uz krčme. Dobrostojeći ljudi, koji su imali dozvolu za pripremu piva u kućnim uvjetima, proizvodili su te napitke za vlastite potrebe u svojim domovima i čuvali ih pod snijegom i ledom. Rusko pivo, prema zapisima stranaca, bilo je ugodnog okusa, ali mutno (Костомаров, 2003). Nikoljskaja, opisujući rusku kulturu XIV. i XV. stoljeća, tvrdi da u narodu nisu pili napitke poput vina i piva samo za praznike nego i u posebnim prigodama kada je trebalo nagraditi nekoga za ukazanu pomoć. Naime, u srednjem vijeku uzajamna pomoć bila je uobičajena u narodu. Pomagali su si međusobno pri izvođenju većih, zahtjevnijih radova kao što je rad na polju, pripremanje zimnice, obrada lana, obavljanje graditeljskih radova. Uz obroke se pomoćnicima posluživalo vino i pivo (Никольская, 2010).

U XVIII. stoljeću pivo je bilo cijenjeni napitak na carskom dvoru. Tako se A. T. Bolotov (А. Т. Болотов) prisjeća da je imperator Petar III. rado pio englesko pivo, gotovo bi svakodnevno prije ručka popio po nekoliko boca tog napitka. Za vladavine Katarine II. pivo je postalo napitak svih slojeva društva, za razliku od vina. Kod gostoljubivog L. A. Naryškina (Л. А. Нарышкин), poznatog po tome da je ručati i večerati kod njega mogao bilo koji plemić kojega bi mu predstavili, vrčevi s pivom i medovinom su na stolovima bili posluženi za sve goste, dok je vino nalijevao sluga dva puta tijekom ručka. U XVIII. stoljeću pivo se pilo na

kraju obroka, a u XIX. stoljeću lagano se pivo pilo navečer – za bolji san. Prijelaz s engleskih na njemačke vrste bio je vjerojatno povezan uz anglofobiju imperatora Pavla. Pivo je ušlo u modu u Peterburgu u razdoblju između 1860. i 1880. što je bilo vezano uz porast broja predstavnika inteligencije među stanovnicima grada. Proizvodilo se i gorko pivo (*полтиво*) za mornaricu. Kvaliteta tog napitka nije bila visoka, bilo je gorko i često se kvarilo. Od druge polovice XVIII. stoljeća pivo se proizvodilo i u Peterburgu. Prvi su pivari bili stranci pa su se proizvodile vrste engleskog i njemačkog piva. Pivo iz Peterburga slalo se na prodaju u Moskvu, Kijev i druge gradove (Демиденко, 2011–2012). 60-ih godina XIX. stoljeća osnovano je *Калинкинское пивоваренное и медоваренное товарищество*. Od toga vremena postoji i pivovara A. F. Krona, koji je bio pekar na dvoru Katarine II. Prema predaji, Katarina II. je dala Kronu novac za otvaranje vlastitog posla. Kron je zajedno s partnerom Danieljsonom otvorio pivovaru koja je vrlo dobro radila i 1804. proizvodila pet tisuća bačava godišnje. Godine 1818. Kron i Danieljson izdaju priručnik namijenjen pivarima. Njihovim se pivom opskrbljivao i carski dvor. Mnoštvo se različitih vrsta piva proizvodilo u Peterburgu XIX. stoljeća. Osim piva peterburško dioničko društvo *Nova Bavarska* proizvodilo je i više vrsta medovine te rashlađujuće bezalkoholne napitke – napitak od jarebike (*клюква*), ruski kvas – od raži, pšenice i jarebike. Proizvodi Nove Bavarske dobili su zlatnu medalju na izložbi u Stockholmu 1897., a 1900. zlatnu medalju na Svjetskoj izložbi u Parizu. Odnos prema pivu u Peterburgu se radikalno promijenio krajem XIX. stoljeća kada je ono priznato narodnim, vulgarnim pićem „šampanjcem za proletarijat“.

Usprkos takvoj reputaciji, između XIX. i XX. stoljeća pivo se nije posluživalo samo u pivnicama, već i u uglednim restoranima. Od 1895., nakon osnivanja *Udruge trgovaca pivom (Союз пивоторговцев)* u Peterburgu i njihovih prvih sastanaka, počela je reklamna kampanja po uzoru na Njemačku. U Peterburgu je takav pristup naišao na plodno tlo zbog niza razloga: puno je Nijemaca živjelo u to vrijeme u Peterburgu, a i otvarane su njemačke pivnice. Pivo se prodavalo gotovo u svim gostionicama Peterburga – od prvorazrednih restorana do jeftinih krčmi. Godine 1914., zbog utjecaja i širenja pokreta protiv pijanstva i postepenim nestajanjem alkohola zbog uvođenja prohibicije, pojavilo se prvo bezalkoholno pivo u Peterburgu. Proizvodilo ga je *Мариинское заведение искусственных минеральных и фруктовых вод*. Godine 1908. zbog naglog porasta cijena piva vlasnici gostionica su prodavali bavarska, a ne domaća piva. Budući da su se cijene snizile, potrošači su bili na dobitku uzme li se u obzir da je u Peterburgu bilo puno pivnica namijenjenih nižim slojevima stanovništva. Suvremenici su ih kritizirali zbog prljavštine i atmosfere, posluge i gostiju. U pivnicama se igrao biljar, šah i

čitale su se novine. Godine 1912. u pivnicama grada je bilo dozvoljeno posluživati toplu jela što im je povisilo status (Демиденко, 2011–2012).

2.2.1.5. *Votka*

U *Rječniku stranih riječi* V. Anića i I. Goldsteina votka se definira kao: „žestoko alkoholno piće proizvedeno fermentacijom i destilacijom krumpira ili žitarica; vrsta rakije“. Votka je piće koje se pilo u različitim okolnostima i prigodama, a pili su ga svi slojevi stanovništva. U početku se votkom nazivao napitak na bazi ljekovitih biljaka. Naziv *votka* za označavanje žestokih pića počeli su upotrebljavati strani trgovci. Postoji verzija prema kojoj su dnevski trgovci prvi dovezli u Rusiju žestoke napitke te ih prodavali u malim količinama i u zdravstvene svrhe.

Različite se verzije i tumačenja podrijetla votke javljaju u literaturi. Budući da se radi o napitku koji je u Rusiji vrlo popularan, zanima nas koje je informacije odabrao Heršak u opisivanju tog napitka. „I riječ „votka“ prvi put je zapisana 1405., i to u poljskim sudskim aktima u vezi s lijekovima. Postoji predaja o podrijetlu votke prema kojoj je votku izumio redovnik u Kremlju još u 14. stoljeću. Ipak prva jasna potvrda u Rusiji potječe iz 1533. kada ju je jedan kijevski trgovac donio kao ljekovit napitak iz Poljske. Kasnije će je ruski farmaceutski spisi nazvati „vodicom [votkom] od krušnog vina“ (*водка хлебного вина*). U početku je imala niži postotak alkohola nego danas i pila se razrijeđena s vodom. Od sredine 18. stoljeća vlasti su poticale sve veću proizvodnju votke, do te mjere da je 1911. ona činila 89 % svih alkoholnih pića u Rusiji“ (Heršak, 2013: 65). Prema Pohlebkinu, riječ *votka* u značenju alkoholnog napitka pojavljuje se u ruskom jeziku najranije u XIV., a najkasnije sredinom XIX. stoljeća. Kao samostalna riječ u značenju 'jaki alkoholni napitak' pojavljuje se tek u rječnicima izdanima krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. U dijalektnim se rječnicima leksem *водка* spominje u značenju 'voda' (sa deminutivno-hipokorističkim sufiksom -к-). Kuljпина tako tvrdi da je riječ *votka* (*водка*) u današnjem značenju sredinom XIX. stoljeća bila rasprostranjena u Moskvi, Moskovskoj, Kurskoj, Orlovskoj, Tamborskoj guberniji te u dijelu Ukrajine oko grada Harkova (Кульпина, 2007: 166).

Čim se pojavila, votka se brzo proširila po Rusiji. Početkom XVI. stoljeća strani putnici svjedoče proizvodnji žestokog napitka od zobi koji se pije kao zaštita od hladnoće. Brzo širenje proizvodnje votke u Rusiji objašnjava se uglavnom ekonomskim razlozima: visokom cijenom proizvodnje medovine i velikim količinama sirovine potrebne za proizvodnju. Meda je, naime, bivalo sve manje i manje. Svi ti razlozi čine votku puno isplativijim proizvodom. Vrijednost votke kao proizvoda premašivala je uloženo u njezinu proizvodnju. Početkom

XVIII. stoljeća smanjila se proizvodnja meda u cijeloj Europi. U europskim je zemljama konzumacija vina i piva bila već duboko ukorijenjena pa proces destilacije nije izazvao velike promjene u proizvodnji alkoholnih napitaka. U Rusiji je pak medovinu zamijenila puno jeftinija votka koja će postati simbol ruskog stola (Travert, 2015).

Nije poznato jesu li u Rusiji u razdoblju od XI. do XV. stoljeća poznavali način dobivanja alkohola i votke. Neki povjesničari smatraju da se proces proizvodnje alkohola spominje u novgorodskim tekstovima iz XIII. stoljeća zapisanim na brezovoj kori (Бобрышев i drugi), drugi istraživači (И. Г. Прыжов, Д. И. Менделеев, В. В. Похлебкин, Г. П. Успенский) smatraju da su se Rusi 1386. ili 1398. mogli upoznati s postupkom dobivanja alkohola preko đenovskih poslanika. I. Kurukin (И. Курукин) i J. Nikulina (Е. Никулина), međutim, tvrde da ni u ruskim ni u talijanskim izvorima nema podataka o posjetu đenovskih poslanika Moskvi 1386. ili 1429. (Курукин, Никулина, 2005: 31–32).

Prvo pouzdano svjedočanstvo o postojanju ruske votke datira iz 1517. Te je godine rektor Krakovskog sveučilišta i dvorski liječnik poljskog kralja Sigismunda, Maciej z Miechow (1457.–1523.) (Матвей Меховский), izdao djelo *Tractatus de duabus Sarmatis Europiana et Asiana et de contentis in eis* u kojem govori o čestoj upotrebi alkoholnih napitaka te spominje alkohol od zobi koji se proizvodi i pije kao spas od hladnoće i groznice. U to se vrijeme kontrolirala proizvodnja i upotreba svih alkoholnih napitaka. U drugoj polovici XV. stoljeća Ivan III. je zabranio privatno vlasništvo nad krčmama čime se povećala posjećenost gostionica, a time i količina novca u državnoj blagajni. Votka se počela prodavati tek od 60-ih godina XVI. stoljeća, a do toga vremena koristila se kao lijek, a nerijetko i darivala uglednim gostima na diplomatskim prijemima (Михайлова, 2011).

Ruska se votka proizvodila od raži, pšenice, ječma. Za nju se rabio naziv *vino* (вино). Kostomarov razlikuje tri vrste votke: obična votka za koju se koristio naziv *простое вино*, kvalitetnije verzije *вино доброе*, *вино боярское* te *вино двойное* kao najjači napitak (Костомаров, 2003). U XVI. stoljeću zvala se *хлебное вино* (Мединский, 2007: 314). Osim navedenih vrsti proizvodila se *slatka votka* (водка сладкая), bogata melasom. U votku su se dodavali različiti začini i trave: cimet, menta, gorušica, bogorodičina trava, borovica, narančina i limunova kora [...]. Rusi nisu pili votku samo prije obroka, već i za vrijeme ručka i poslije ručka te u bilo koje doba dana (Костомаров, 2003). Votka će i ostati nezaobilazno piće za sve proslave na selu i 60-ih godina XX. stoljeća, kako su pokazala istraživanja (Kerblay, 1962: 905–906).

O podrijetlu votke vode se brojne polemike. Medinskij pokušava razbiti mit o tome kako je Pohlebkin dokazao rusko podrijetlo votke. Nakon poljskih tvrdnji da je votka poljski

nacionalni napitak Rusija je angažirala Pohlebkina, povjesničara gastronomije, da potvrdi rusku verziju prema kojoj je votka ruski nacionalni napitak. Medinskij tvrdi da je Pohlebkina od niza činjenica odabrao one koje su pogodovala njegovim tvrdnjama i govorile u prilog ruskog porijekla votke. Votka se nazivala *маленькая вода* i u nekim je regijama označavala samo vodu, ne i alkoholni napitak. Denovski diplomati su 1386. na putu iz Krima prema Litvi dovezli u Rusiju akvavitu koju su izumili europski alkemičari. Medinskij smatra da je to dokaz da Rusi nisu proizveli votku (Мединский, 2007: 300).

Pohlebkina piše da su na blagdane Rusi pili pivo što je pogodovalo širenju epidemija dok je votka antivirusni lijek, zato u Moskvi gdje se ona konzumirala tih epidemija nije bilo. Prema Pohlebkinu, votka nastaje upravo na području Moskve gdje nije bilo epidemija za razliku od zapadnog dijela Rusije Pskova ili Novgoroda. Ljetopisi spominju *горячее вино*. Prema Pohlebkinu, radi se o votki. Medinskij, međutim, nije siguran u ispravnost te tvrdnje (Мединский, 2007: 301). On kritizira i tvrdnju Pohlebkina da je prva votka vjerojatno bila proizvedena u manastiru Čudov (Чудов) i smatra kako se ona pod nazivom *хлебное вино* uvozila iz Europe tijekom XVI. stoljeća (Мединский, 2007: 314).

Votka, u suvremenom značenju te riječi, nije postojala do kraja XIX. stoljeća, kada se počela proizvoditi industrijski prema određenom standardu razrjeđivanjem etilnog alkohola. Prije toga razdoblja naziv *votka* se koristio za napitke različite jačine i okusa koji je ovisio kako od osnovne sirovine tako i od mnogobrojnih dodataka itd. Upravo se u Peterburgu pojavila najpoznatija ruska tinktura pod nazivom *ерофеич*. Naziv navodno dolazi od pomoćnika liječnika Kadetske vojne škole V. E. Voronova (В. Е. Воронов). Vjerovalo se da je *ерофеич* 1769. izliječio teško bolesnog grofa A. G. Orlova (А. Г. Орлов). Od kraja XVIII. stoljeća proširila se njegova upotreba, najprije u Sankt-Peterburgu, zatim i po cijeloj Rusiji. Originalni recept danas nije poznat, pa se tako naziva bilo koja tinktura. U početku XIX. stoljeća votka se smatra „nacionalnim“ napitkom, „patriotskim“ i konzervativnim kao protuteža vinima koje konzumiraju prozapadno orijentirani pobornici napretka. U XVIII. i XIX. stoljeću provodile su se brojne reforme vezane za proizvodnju i prodaju alkoholnih napitaka. Osnovni cilj reformi bio je fiskalni, iako su se one opravdavale različitim razlozima. Tako votka koja sadrži 40 % alkohola nije nastala zahvaljujući D. I. Mendeljejevu, već ministru financija M. H. Rejternu (М. Х. Рейтерн). Budući da je računati porez na alkohol jačine od 37 do 39 % kakav je bio uobičajen, bilo komplicirano, M. H. Rejtern je uveo kao normu napitak s 40 % alkohola. Krajem XIX. stoljeća vlasti su pokušavale uvesti red u upotrebu alkoholnih napitaka u Peterburgu. Godine 1873. na snagu su stupila *Pravila o maloprodaji jakih napitaka u Sankt Petersburgu* prema kojima su sve gostionice morale posjedovati licencu i dozvole

gradonačelnika ili gradske uprave za prodaju i točenje napitaka te su licencirane gostionice dobile jednake crvene natpise. Ali već nakon dva mjeseca količina crvenih natpisa je porasla – bilo ih je 699, a javnost je morala priznati da novi zakon nije postigao cilj – smanjenje pijanstva. Kupci bi votku pili na ulici jer ju je bilo zabranjeno piti u dućanima. Mnogi su dolazili s kupljenom votkom u pivnice i dodavali ju u pivo miješajući ta dva napitka. Tako je, zahvaljujući novom zakonu, nastao prvi domaći koktel pod nazivom *ěpu*. Jedina neosporiva prednost novog zakona bio je procvat čajana koje su se otvarale u radničkim predgrađima već u četiri ujutro, tj. prije početka radnog vremena tvorničkih radnika. Nakon 1895. počela je industrijska proizvodnja votke od pročišćenog, rafiniranog špirita (Демиденко, 2011–2012).

2.3. Alkoholni napitci u Hrvatskoj

2.3.1. Tradicionalni alkoholni napitci u Hrvatskoj

U obradi korpusa hrvatskih poslovice u kojima se pojavljuju napitci pronašli smo samo dva napitka: vino i rakiju. U ovom ćemo dijelu reći nešto o rakiji jer je ona jedan od najpopularnijih napitaka i danas dok vino obrađujemo u zasebnom poglavlju.

2.3.1.1. Rakija

Leksem *rakija* je „balkanski turcizam arapskog podrijetla (ar. /*ā*/rakī, pridjev od imenice [...] arak „znoj“) (Skok, 1973: 102). Rakija je, dakle, „1. alkoholno piće dobiveno destilacijom provrele, fermentirane komine voća, biljaka ili žitarica; najčešće od šljive (npr. šljivovica, komovica, viski itd.) 2. meton. čašica toga pića (ob. 0,3 dl)“ (HER, 2002: 1092).

U *Hrvatskoj općoj enciklopediji* nailazimo na detaljniju definiciju koja opisuje i vrste rakije. „Rakija (tur. Raki < arap. `araq: para, znoj), jako alkoholno piće s volumnim udjelom alkohola od 25 do 50 %. R. može biti prirodna, industrijska ili umjetna. *Prirodna rakija* dobiva se destilacijom prevrelih voćnih komina (*voćne rakije*: šljivovica, jabukovača, kruškovača, breskovača, trešnjevača, višnjevača, smokovača), prevreloga groždanoga koma (komovica ili lozovača), vina (vinjak, odn. konjak), vinskih taloga (droždenka), ošeceranih žitnih komina (žitne rakije: viski, votka, arak), prevrele komine od melase i soka šećerne trske (rum te prevrelog i ošeceranoga soka agave (tekila))“ (HE, 2007: 181).

Rakija se na području Hrvatske proizvodila od dostupnih sirovina, osobito voća i grožđa kojih je bilo u izobilju; „... rakije su proizvodi dobiveni destilacijom prevrelog soka ili masulja, komine ili pikea od voća ili grožđa ili šumskih plodova. Zajedno sa žestokim pićima (kojima je osnova rafinirani alkohol iz žitarica ili drugih škrobnih sirovina uz ostale dodatke) likerima i ostalim alkoholnim pićima, rakije pripadaju grupi jakih alkoholnih pića“ (Sokolić, 1992:

186). U *Prvom hrvatskom vinogradarsko vinarskom leksikonu* I. Sokolić dijeli rakije na voćne (šljivovica, kajsijevača, višnjeva, jabukova, kruškova itd.), miješane voćne (koje se dobivaju destilacijom prevrelih sirovina od dvije ili više vrsta voća, odnosno miješanjem voćnih rakija), rakije od grožđa (vinjak, vinovica, lozovača, komovica i droždenka) i specijalne prirodne rakije (klekovača, travarica, anisonka, mastika, orahovača i dr.) (Sokolić, 1992: 186). Rakija je i danas jedno od najprepoznatljivih i najkorištenijih napitaka u Hrvatskoj. „U malo se kojoj državi uzgaja toliko šljiva u odnosu na ostale vrste voćaka kao u Hrvatskoj. Imamo približno sedam milijuna stabala. Pod šljivovicom je oko 16.000 hektara voćarskih površina s godišnjom prosječnom proizvodnjom od 60.000 do 80.000 tona“ (Križanić, 2002: 148). Rakija se pije ujutro, osobito na selima te slovi kao najpoznatiji hrvatski aperitiv. U knjizi *Zagrebački stol* Nadvornik opisuje navike konzumacije rakije u Zagrebu XIX. i XX. stoljeća: „Nikome nije padalo na um da nekoga ponudi rakijom usred bijelog dana ili uveče – ona se pila samo ujutro kod doručka uz sir, hladetinu ili voće. Rakijskih pijanica gotovo da nije bilo, osim kad bi se ljudi, uz kotao, prilikom pečenja rakije – ponapili“ (Nadvornik, 2003: 60–61). Šljivovica je možda i najpoznatija rakija. Dobivena je od destilata fermentiranih plodova šljive *Prunus* sa sadržajem etanola najmanje 25 % v/v. Postoji i rakija pod nazivom *prepečenica* dobivena od šljivovice dvostrukom destilacijom (redestilacijom) sa sadržajem etanola najmanje 40 % v/v (Nikičević, 2010: 336).

Što se vrsta rakija tiče, uz *šljivovicu* najpoznatije su *orahovača*, *komovica*, *lozovača*. Za pripremu orahovače koristi se zeleni plod oraha. Orasi se beru početkom srpnja, režu i suše. „Orahovača se priprema tako da se narezani i osušeni plodovi maceriraju u komovici kojoj dodamo đumbira, klinčića i cimeta. Zatim se u bocu dodaju zeleni orasi, cimet, klinčići, šećer i nadolije se sve komovicom. Nakon mjesec dana stajanja na suncu napitak se filtrira i spreman je za piće“ (Križanić, 2002: 161). Komovica se koristi kao temeljna rakija za proizvodnju *travarice*, *anisete*, *orahovice*, *višnjevače* i *domaćih likera* (Križanić, 2002: 154). „Groždani kom, sirovina od koje se proizvodi rakija, sastoji se od kožica i sjemenki bobica, a često se u njemu nađu i peteljke, koje loše utječu na kvalitetu rakije [...]. Ako se komovica proizvodi od jedne sorte grožđa, u mirisu će nositi karakteristike te sorte“ (Križanić, 2002: 155). „Lozovača (lozova rakija) je rakija od grožđa dobijena fermentacijom i destilacijom neceđenog kljuka grožđa“ (Nikičević, 2010: 336). Uz lozovaču druge rakije od grožđa su: vinjak, vinovica, komovica, droždenka, Brandy ili Weinbrand. *Vinovica* je, tako, rakija dobivena isključivo destilacijom vina, pretežno muskatnih i aromatičnih sorti, dok je *komovica* rakija od grožđa dobivena fermentacijom i destilacijom profermentirane komine grožđa ili miješanjem vinskog destilata komine i pikea komine (Nikičević, 2010: 337).

Rakija se u narodnoj medicini stoljećima koristila za liječenje prehlada, reumatskih tegoba. Najčešće se u narodu koristila šljivovica i komovica (lozovača, tropica). „Komovica prepečenica tradicionalno se koristi za obloge na reumatična mjesta ili pri visokoj tjelesnoj temperaturi [...]. Oblaganjem bolesnih mjesta krpom namočenom u komovicu snižavamo tjelesnu temperaturu (lokalno)” (Križanić, 2002: 161).

III. VINO

3.1. Uvod u kulturu vina

U ovom dijelu rada pokušat ćemo dati općenit pregled vezan za vinsku kulturu kao ukupnost niza vrijednosti stvorenih od davnih vremena, a koje su se razvijale usporedno s čovječanstvom. Osim općenitog pregleda zasebno ćemo obraditi ulogu i značaj vina na području Hrvatske i Rusije jer se bavimo analizom hrvatskih i ruskih poslovice koje su pravo vrelo kulturoloških informacija i značenja. Vitomir Belaj uočava tri sloja vinske kulture i njihove kulturne tipove. Razlikuje seljake i njihove obrede vezane za uzgoj i urod loze, plemiće s vinskim društvima, te srednji građanski sloj u kojemu se miješaju elementi prethodna dva i stvaraju svoje rituale (Bauer, 1992: 19). Sokolić spominje *vinski tek* i *vinsku slast* kao termine koje su koristili pisci knjiga o vinogradarstvu, a danas su zaboravljeni (Sokolić, 2002: 8). Kao kulturna pojava u tradicionalnim društvima vino nas prati od rođenja do smrti, prisutno je na svim značajnijim životnim događajima. Razlikujemo tako događaje iz životnog ciklusa: rođenje, krštenje, vjenčanje i pogreb, te one iz godišnjeg ciklusa: Nova godina, poklade, seosko proštenje (Bauer, 1992: 45).

Bela Hamvas ide korak dalje u originalnom doživljaju opijenosti: „U svakom vinu živi mali anđeo koji ne umire kada ga čovjek ispije, već se pridružuje neizmjernom mnoštvu malih vila i anđela. Ovaj dolazeći mali genij biva dočekan pjesmom i obasipan cvijećem od onih koji su već otprije unutra. A mala vila postaje očarana i od užitka gotovo izgara. Tada u čovjeku počinje bujati taj plam i postupno ga obuzima“ (Hamvas, 2002: 29). Igor Mandić vino vidi kao piće zrelosti koja se stiče, jer istančanost osjeta jezika, nepca i njih tek moramo steći, a ne dobivamo ga rođenjem (Mandić, 1989: 14). Iz napitka vino je preraslo u socio-antropološki fenomen tipičan za zapadnoeuropsku kulturu. Uživanje u piću tema je brojnih književnih djela, a osobitu ulogu u tome igra upravo vino. Ono nas razveseljava, čini nam život ljepšim i bogatijim.

Da bismo pokušali razjasniti razloge osobito visokog statusa i prestiža koje vino posjeduje u odnosu na druge napitke, a koji se održao i do danas, u ovom dijelu rada koji daje opću

predodžbu o vinu posvetit ćemo se porijeklu vina, dotaknuti simboliku vina, te opisati njegovu upotrebu u drevnim kulturama. Osvrnut ćemo se i na mitološku i ritualnu ulogu vina, te način na koji se vino pilo.

Konzumacija vina ili nekog drugog napitka ne svodi se samo na davanje šturih informacija o tome što su i u koje vrijeme narodi pili već je izvor informacija o cijeloj njihovoj kulturi i doživljavanju svijeta oko sebe. Osobito je to znakovito na području Europe gdje možemo govoriti o dva osnovna civilizacijska područja: mediteransko i kontinentalno. „Meditranska kultura koristi isključivo vino, konzumira ga češće, u manjim količinama, i socijalno je manje tolerantna prema pijanstvu. Kontinentalna kultura pak konzumira različite vrste alkoholnih napitaka (pivo, jabukovo vino, medovinu, vino uvezeno s Mediterana) rjeđe, u većim količinama, i tolerira pijanstvo. Neka područja, poput Galije ili Hispanije, prihvaćaju vino, ali tek u procesu kulturne razmjene s Mediteranom i skupa s prihvaćanjem nekih drugih aspekata 'globalne' mediteranske kulture. Ove dvije kulture po svojoj su prirodi oprečne, a sukob među njima je neminovan i primjetan. Raspoloživa grčko-rimska vrela pokazuju vidljivu nesnošljivost i predrasude Mediteranaca prema kontinentalnoj kulturi konzumacije alkoholnih napitaka i intoksikacije u antičko doba“ (Dzino, 2006: 74).

3.1.1. Porijeklo riječi vino

U *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* vino je definirano kao 'alkoholno piće dobiveno vrenjem mošta, groždanog soka, uz posebno čišćenje od taloga, držanje na stalnoj temperaturi zraka te mirovanje' (VRH, 2015: 1681). Pod riječju *vino* u najširem značenju podrazumijevamo „piće nastalo vrenjem masulja ili soka svježeg grožđa plemenite vinove loze (*Vitis vinifera L.*), koje sadrži najmanje 8,5 vol. % prirodnog alkohola i (također najmanje) 4,5 g/l ukupnih kiselina (iskazano kao vinska)“ (Sokolić, 2002: 15). Potrebno je napomenuti da se vino ne spravlja samo od grožđa već i od različitih drugih plodova voća, odnosno od prirodnog soka koji je fermentirao. Proizvodila su se vina od malina, jagoda, datulja, smokava, nara. Naravno, te fermentirane sokove ne možemo nazvati vinom u kontekstu našeg rada.

Vino koje se spominje u ovom radu je napitak pripremljen od groždanog soka, a ako to nije slučaj, onda je to posebno naglašeno. U simbolici vinova loza – grožđe – vino svaki od ta tri sastavna dijela podrazumijeva i dva ostala (Ladan, 2006: 583).

Pogledajmo porijeklo i značenje leksema *grozd*: „Korijenski gledano riječ je nejasna postanka, u staroslav. je *grozdb*, a i ruski je *grozdb*,[...] ta je riječ svakako u hrvat. vrlo stara, a stariji su oblici bili *grôzdi*je i *grôzdje*, a kasnije (potvrđena od XVIII st.) to *dj* prelazi u *đ*, pa

imamo današnje *grôžđe*, uz pripomenu: u čakavskome narječju stariji je oblik i *grôzje*, slično kao i *lôzje*...“ (Ladan, 2006: 573–574). Korijen riječi *grozd* i *grožđe* (za koje ima potvrda i u crkvenoslavenskome i ruskome, kao i u češkome, srpskome i hrvatskome jeziku) nastao je, prema nekim znanstvenicima, od germanskog **gradhos/grasnu*, gotski *gras* (trava, biljka), dok bi po drugima *grozd* potekao od riječi *grana*. Ruski *vinograd* izvorno označava 'mjesto gdje se uzgaja vinova loza', ali je postao naziv za grožđe (Ladan, 2006: 577).

S obzirom na to da je *vinograd* složenica koja sadrži u drugom dijelu riječi *grad*, Skok tumači da *grad* dolazi u značenju u kojem i rus. *ogoród* odnosno 'ograđeno mjesto', 'vrt' (Skok, 1973: 595), jer su *vinogradi* kao i *vrtogradi* „zakonima i običajima zaštićeni objekti“ (Skok, 1973: 595). Za leksem *vin* Skok potvrđuje da se radi o posuđenici iz praslavenskoga iako ostaje nejasno preko kojeg jezika. O tome su oprečna i mišljenja etimologa: „Osnovna riječ *vin* je praslav. posuđenica... problem je samo odakle, da li preko Gota, kako mnogi tvrde (Stender-Pétersen, Walde-Pokorny, Loewe itd.), preko lat. (Jiriček, Romanski, Skok), tračkoga (Pogodin). Tumačilo se također iz ie. jezičnih sredstava (Walde, Mladenov) od korijena *vi-ti* (lat. *vitis*), sa sufiksom *-no*“ (Skok, 1973: 595).

Gluhak u tumačenju riječi *vin* prednost daje verziji da se radi o posuđenici (ne mlađoj od VI. stoljeća) iz latinskog ili iz germanskog. U prilog latinskom jeziku navodi važnost širenja vinogradarstva u Europi tijekom vladavine Rimljana. Spominje sličnosti i srodnost hrvatskoga oblika *vin* s drugim indoeuropskim jezicima: starogrčki – *oînos*, latinski – *vinum*, rumunjski – *vin*, talijanski – *vin*, francuski – *vin*, katalonski – *vi*, španjolski – *vin*, portugalski – *vinho*, gotski – *wein*, engleski – *wine* itd. „Vjerojatno je to ipak putujuća riječ, no moguće je da je njezin izvor upravo u indoeuropskom. Naime, u indoeuropskom se riječ **woino* – da objasniti od **wei* – 'viti, plesti'“ (Gluhak, 1993: 671). Skok, Gluhak, kao i Ladan u svojim etimološkim rječnicima spominju i bliskoistočne jezike koji imaju slične nazive za vino: zapadno semitski *wain*, hebrejski *jajin* itd.

„Slični se oblici nalaze ne samo u indoeuropskim, nego i u semitskim jezicima. Tako je starobabilonska riječ za *vin* – *inu*, semitski *wain*, a arapski *waynum*. Otuda su neki znanstvenici pretpostavili da je *vin* izvorno došlo iz semitskoga kulturnoga kruga, možda posredstvom drevnih Feničana. Nasuprot tome, većina etimologa daje prednost indoeuropskome podrijetlu riječi *vin*, što bi potvrđivao i hetitski oblik *waiana*“ (Ladan, 2009: 1199). Prema Ladanu, riječ *vin* bila bi posuđenica koja se bazira na indoeuropskim vezama s pretpovijesnim keltsko-iberskim odnosima zato što povezuje jezik s obala Sredozemlja i Crnoga mora (Ladan, 2009: 1199). Zanimljivo je napomenuti da od Slavena jedino moliški Hrvati imaju drukčiju riječ, *žrč* (Heršak, 2013: 46).

3.1.2. Simbolika vina

Bela Hamas u svom djelu *Filozofija vina* piše o tri pratećine: hladnoj, toploj i središnjoj. Vino je zajedno s čajem, kavom i uljem topla tekućina dok pivo, vodu i mlijeko smatra hladnim tekućinama. Sastavio je i tablicu prema kojoj je svakom od navedenih napitaka pridružio planet, dan u tjednu, boju, metal, slovo i broj. „Saturn je simbol velikog praiskonskog rajskog poretka. Zato se ta planeta veže s brojem tri koji je broj mjere. Također i s vinom, koje izdiže čovjeka iz ovog poremećenog svijeta...” (Hamvas, 2002: 17). Tako Hamvas stvara svoj vinski svijet i potiče nas da oćutimo ćudesnu stvarnost koja nas okružuje, a naziva se vinom.

U brojnim drevnim kulturama znaćaj vina je golem. Od Sumerana do danas vino i vinova loza su prožeti simbolikom. Na njihov spomen nailazimo u zakonicima, statutima, odredbama gradova. U umjetnosti grožđe, vino i vinova loza ćest su motiv slika, reljefa, mozaika. „U *Otkrivenju* (ili Apokalipsi) govori se „o grožđu u gnječilu Božjeg gnjeva“, te o vinu u obliku krvi [...] što se razliva sve do visine konjskih uzda [...]. Moćda je još najstariji trag o životnome simbolu loze to što je sumerski (ili ćumerski) *znak života bio upravo list vinove loze*. Štoviše, i sama velemajka života ili Mati trsova – loza ili Bogomajka vinova loza. A posve doslovno loza se tu smatrala svemirskim stablom, koje svojim granama-izdancima ovija cijelo nebo i bobes njezinih grozdova zapravo su nebeske svjetlice - zvijezde“ (Ladan, 2006: 583).

Grozdovi voća koje uspijeva na geografski limitiranom području daju napitak koji do danas nosi u sebi dozu mistike, tajanstvenosti. On je dio religioznih obreda, spominje se u svetim knjigama, ali uza svu privlačnost varljiv je i moće izazvati negativne posljedice na koje se upozorava u svetim knjigama, kao i u narodnoj predaji. Vino je napitak života, besmrtnosti u staroj Grćkoj i daoizmu. U Hebreja je vino element žrtve. Simbol je spoznaje i posvećenosti u svim spomenutim predajama. U biblijskoj predaji ono je znak i simbol radosti, te simbol svih darova što ih Bog daje ljudima, ali istovremeno i simbol opijanja i zabludjelosti (RS, 2007: 816–817). Vino je u nekim kulturama simbol mladosti i vječnog života, biljka života, a u bakanalijama poprima mističnospiritualne kvalitete.

Igor Mandić navodi citat G. Duranda iz djela *Les structures antropologiques de l'imaginaire*: „Vino je simbol skrivena života, trijumfirajuće i tajne mladosti. Po tome i po svojoj crvenoj boji, ono je tehnološka rehabilitacija krvi... Arhetip svetoga pića i vina postiže, kod mistika, sličnost sa seksualnim i majćinskim vrednovanjem mlijeka“ (Mandić, 1989: 125). Pišući o

značenju gozbe u drevnim kulturama, Adalbert Rebić spominje da su se kruh i vino već u Babilonu koristili kao neizostavni dio gozbe, kao i u Mitrinu kultu (Rebić, 1981: 221).

Nameće se logično pitanje koji je tome razlog i zašto je europska civilizacija toliku važnost pridavala tom napitku i utkala njegove simbole u svoj identitet? Zašto baš prikaze vinove loze nalazimo u mnogobrojnim drevnim kulturama? Jedno od objašnjenja, vezano za važnost vina u Hebreja, daje nam Benašić: „Trs i vino uzeti su za simboliku jer vino uz ulje i žito raste u obećanoj zemlji i spada u svakodnevnu hranu. Zato je ta simbolika bila najrazumljivija narodu Izraelskom, a uz to i vinograd i vino imaju dobre odgovarajuće specifičnosti“ (Benašić, 2007: 37). Taj bi se argument mogao prihvatiti i za druge kulture koje su živjele na područjima u kojima je vinova loza dobro uspijevala. „Vino i sve što je s njime u vezi je, bez obzira što poneki trezvenjak o tome mislio, kulturna pojava. Vremenom su se oblikovali čvrsti oblici ponašanja, postupanja i korištenja, ustalila se (kultivirala) predaja, no kao sve kulturne pojave, tako su i uzgoj vinove loze i čovjekov odnos prema vinu podložni promjenama“ (Bauer, 1992: 7).

3.2. Vino u drevnim kulturama

Iako je vino jedan od najznačajnijih napitaka u krugu zapadne civilizacije, prije masovne upotrebe vina konzumirali su se napitci poput meda, jabukovače, piva. Benašić daje objašnjenje da su sirovine za pivo (žitarice), jabukovaču (voće), sir i mlijeko bile dostupne u dovoljnim količinama, dok je vinovu lozu potrebno orezivati da bi dala dobar rod. Uzgoj vinove loze utjecao je na način života nekadašnjeg nomada koji ostaje na istom području uz svoju lozu (Benašić, 2007: 14). „Sve stare kulture, od jevrejskih predanja do taoizma, od antičkih misterija do kršćanskih kultova, od perzijskih mistika do legenda o Graalu, od poganskih rituala do dionizijskih orgija, nose u sebi mnogostruko razrađena značenja vina i vinograda, tj. vinove loze, tako da se nesumnjivo radi o simbolici koja je bitno utemeljena u naš kulturni svijet“ (Mandić, 1989: 120–121).

3.2.1. *Vino u Egiptu, Grčkoj i Rimu*

O porijeklu vinove loze postoje različite pretpostavke. Neki znanstvenici smatraju da se počela uzgajati prije otprilike sedam tisuća godina na prostoru između današnje Turske, Gruzije i Armenije. Zatim se s tih područja širila na istok prema Indiji, na jug prema Palestini i Egiptu, te na zapad preko Male Azije i Balkanskog poluotoka. Drugi, pak, uzgoj vinove loze povezuju sa Sredozemljem negirajući pretpostavku da je vinova loza prenesena s istoka

(Kozina, 2004: 10). Uvriježeno je, međutim, mišljenje većine autora da vinova loza vuče porijeklo s južnih obronaka Kavkaza.

U opisu povijesti vinove loze Ladan spominje nalaze koji datiraju od II. do početka I. tisućljeća: „Sjemenke koje su nađene u švicarskim sojeničnim naseljima i one uz egipatske mumije gotovo su istovjetne današnjim sjemenkama poznatih vrsta grožđa [...] iz faraonskih grobnica (te popratnim hijeroglifskim napisima) negdje iz sredine III. tisućljeća pr. Kr.– rečeno je kako je vinogojstvo staro koliko i sam povijesni ili kulturni *homo sapiens* ili *homo faber*“ (Ladan, 2006: 577). Ladan uzgoj vinove loze smješta u prilično široki geografski raspon između europske Rusije i sjevernoga Irana, ali prvenstvo daje ipak području Kavkaza“ (Ladan, 2006: 579).

Na početku *Knjige postanka* opisano je kako je Noa bio prvi čovjek koji je zasadio vinograd, opio se, a sinovi su ga zbog toga vidjeli golog. Heršak postavlja sasvim logično pitanje: Ako je Noa, kako kaže predaja, posadio prvi vinograd ispod Ararata, znači li to da je vinarstvo nastalo u Armeniji? Iako starozavjetni tekst nije znanstveni izvor, arheološki nalazi potvrđuju da je vinarstvo u zapadnom civilizacijskom krugu nastalo ili na području Armenije ili oko Kavkaza ili sjevernog Irana (Heršak, 2013: 45–46).

Heršak se pridržava mišljenja da je upravo područje oko Ararata do Zakavkazja i Zagrosa kolijevka uzgoja vinove loze, te potkrepljuje svoje navode brojnim argumentima u obliku rezultata arheoloških istraživanja od kojih navodimo tek neke: „Najstarija vinarija na ovom prostoru, datirana oko 4100.–4000. pr. Kr., bila je pronađena nedavno u špilji Aren-1, u armenskoj pokrajini Vajoc Dzor [...] rus. Вайоцдзорская область“ (Heršak, 2013: 46). Prema Heršaku, *Vitis vinifera* je preko Sredozemlja dospjela do Atlantske obale zahvaljujući trgovačkim vezama Feničana. Osim vina Feničani su prenosili i vinarske tehnike. 1997. i 1999. godine u moru blizu Gaze pronađeni su ostaci dvaju feničkih brodova iz sredine ili drugog dijela VIII. st. pr. Kr., a teret su im bile amfore pune vina.

Sokolić zaključuje da su preteče vinove loze izumirale, zatim se ponovo rađale prirodnom evolucijom u današnje vrste, a sve se to dogodilo istodobno na tri područja: području Srednje Azije, na obalama Kaspijskoga i Sredozemnog mora. „Ta [se] pretvorba zbila najvjerojatnije istodobno na području Srednje Azije, na obalama Kaspijskoga i Sredozemnog mora, a to znači i na našim prostorima, pa nije ni presmiona ni neosnovana tvrdnja kako je i Hrvatska njezina drevna postojbina“ (Sokolić u Mirošević (ur.), 1993: 22).

Vino su pili Sumerani i Akađani, Babilonci i Egipćani. Većina autora navodi da je, barem koliko je do sada poznato, najstariji trag i spomen vina list vinove loze koji je pronađen zabilježen hijeroglifima i crtežima na glinenim pločama sumerskog grada Ura. Na sličan

simbol nailazimo i u Babilonu: „Kod Babilonaca je žena bila prvi simbol vina koja je prikazivana kako se savila kao životno drvo sa svojim tamnim grožđem“ (Benašić, 2007: 51). Heršak, međutim, napominje kako sumersko „drvo života“ nije bila vinova loza, nego datuljina palma (prema prikazima na pečatima) jer vinova loza nije uspijevala u Sumeru, pa se vino ili uvezilo iz stranih krajeva ili proizvodilo od datulja (Heršak, 2013: 47).

Iako su Egipćani uz Asirce i Babilonce davali prednost pivu nad vinom, na reljefima i crtežima ostavljaju svjedočanstva o berbi grožđa, pravljenju i slavljenju vina. Pripadnici viših klasa drevnog Egipta pili su vino redovito, dok ga je obični puk konzumirao samo na svečanostima i u posebnim prilikama. Kraljevi su zakapani s vrčevima vina sličnim onima koje su koristili za života. Uzgoj vinove loze u Egiptu datira preddinastičkim i ranim dinastičkim periodom (3100. g. pr. Kr.). Na reljefu iz Atenova hrama u el-Amarni nalazi se prikaz stamene loze, a na Nakhtovoj grobnici iz XVIII. dinastije, oko 1400 g. pr. Kr., možemo vidjeti oslikani prizor uzgoja vinove loze. Vino se u Egiptu pilo razrijeđeno uz dodatak začina koji su kamuflirali nedostatke vina. Varirala je i kvaliteta vina od dobrog, osrednjeg do lošeg. Postojalo je pet osnovnih grupa vina: od grožđa, datulja, nara i drugog voća pomiješanog s travama, medom i drugim začинима. Stari Egipćani su imali najmanje 24 vrste vina (Rosso, 2012: 245).

Vinova se loza proširila na područje Grčke u III. tisućljeću posredstvom mikenske kulture. Etruščani, koji se smatraju posrednicima između grčke i rimske civilizacije, prenijeli su lozu latinskom svijetu, te se loza širi na područje današnje Italije, Španjolske, Francuske, Britanije i Njemačke (Ladan, 2006: 579). Izuzetno važnu ulogu u širenju kulture vinove loze imaju upravo Grci. Njihove kolonije šire se do područja sjevernog Sredozemlja i obala Crnog mora. Od Grka su vino upoznali Kelti i Skiti. „U Ateni se razvilo važno tržište vina iz drugih krajeva. Lokalno atensko vino nije se smatralo kvalitetnim, ali su Atenjani dobivali srebro iz obližnjih rudnika kojim su mogli kupovati skupa vina s otoka Hija, Lezba itd.“ (Heršak, 2013: 54). Grci su vjerovali da vino pomlađuje i produžuje život. Smatralo se vodom života, a postotak alkohola je bio viši nego u današnjim vinima. Grci su pili vino razrijeđeno vodom, možda zagrijano i začinjeno dok se konzumacija čistog vina (akraton) smatrala barbarskim običajem koji dovodi do toksikacije i ludila (Rosso, 2015: 248).

Na pitanje zašto su Grci i Rimljani „poboljšavali“ vino različitim dodacima Mandić odgovara: „Jednostavno zato što su njihova vina bila prejaka, teška i gusta, pa su prema nekim procjenama uglavnom imala 17–18 vol. % alkohola!“ (Mandić, 1989: 42–43). Doručkovali su Grci kruh umočen u čisto vino, a pili su vino u večernjim satima tijekom symposiona. „U prvom dijelu simpozija vino je miješano s vodom – 2/5 vina i 3/5 vode ili 1/3 vina i 2/3 vode.

Iz tog vremena poznat je i tzv. „Anakreontov fifitić: „Deset naspri mjera vode, a pet vina. Nakon tog vinskog uvoda slijedi zakuska koja će izazvati žeđ: sir, med, orasi i mirodije. Prije glavnog jela [...] mladi rob bi miješao vodu i vino u velikom vrču – krateru – smještenom u uglu blagovaonice“ (Benašić, 2007: 18).

Rimljani su uz vina iz različitih dijelova Italije konzumirali i uvozna grčka vina. Poput Egipćana i Grka, u vino su dodavali mnoge sastojke kako bi mu poboljšali okus (med, biber, sol, morsku vodu). Poznavali su i vina različite kvalitete, a na vinskim posudama bile su oznake o vrsti vina, količini, te o podrijetlu. Ti podaci bili su napisani na listiću *pittacium* koji bi objesili na grlo amfore. Seoska su se vina označavala kao *vinum rusticum*. Uz cijenjeno *falersko vino*, Benašić spominje *setinsko vino*, te *pucinum*. „Za cara Augusta bilo je cijenjeno Setinsko vino. Plinije Stariji smatra najboljim vinom Pucinum. Zaključimo to s podatkom da su Rimljani poznavali 185 vrsta vina od kojih je odličnih bilo 80. To potvrđuje i podatak da se u Rimskom carstvu na gozbama točilo nekoliko vrsta vina usklađenih prema jelima, za razliku od Grka koji su i na svojim čuvenim simpozijima pili samo jednu vrstu vina“ (Benašić, 2007: 75). Foster navodi i rimsko seljačko vino „temetum“, koje je zaslađivano jer je bilo previše kiselo za piće. A spominje i podatak o osamdeset različitih vrsta zaslađenog, aromatičnog vina koje su, prema Pliniju Starijem, Rimljani poznavali već u I. st. po. Kr. (Foster, 1992: 99). Erupcija vulkana Vezuva 24. kolovoza 79. godine uništila je osim Pompeja i vinograde susjedne Kampanije i srednje Italije. Nakon toga cijena vina značajno raste i Rimljani šire vinogradarstvo i na područja gdje su ranije uzgajali žitarice (Heršak, 2013: 55–57). Budući da su širenjem carstva i vinogradarstva u osvojenim područjima italska vina dobila konkurenciju, 96. godine car Domicijan ograničava proizvodnju vina u provincijama, ali 281. godine car Prob ukida tu zabranu. Ta je odredba značajna i za razvoj vinogradarstva na hrvatskim područjima koja su pripadala Rimskom carstvu.

3.2.2. Vino u židovstvu i kršćanstvu

Kod svih mediteranskih naroda vino je imalo osobito značenje. Kod Židova se pilo samo na gozbama, uz meso, dok je u svakodnevnom životu služilo kao lijek. „Najbolja vina dolazila su iz Judeje i iz Šaronske ravnice a nešto manje dobra iz Samarije i Donje Galileje. Vina su bila crvena, gusta poput ljudske krvi. Bijela su vina bila vrlo rijetka. Bila su i znatno jača nego današnja, pa su se zato obično miješala s vodom i tako pila: dva dijela vode i jedan dio vina. Prije upotrebe vino se pomoću tkanine prorijedilo, filtriralo. Bogatiji su vinu dodavali i mirodije (osobito timijan i jasmin i druge mirodije). Siromašni su vinu dodavali med. Osobito

su voljeli kuhano vino kojem bi dodavali jaje (kao što je to danas običaj na Cipru)“ (Rebić, 1981: 222).

U *Općem religijskom leksikonu* možemo pronaći podatak da je u Starom zavjetu vino znak radosti (Ps 104, 15), ljekovito sredstvo, žrtveni prinos (ljevanica) i slika Izraela...“U židovskim obiteljskim obredima uobičajeno je prije i poslije ispijanja čaše vina moliti poseban blagoslov → *Kiduš*²², odnosno → *havdalu*²³, poglavito pri pashalnom sederu²⁴, o Purimu²⁵ i za Simhat Toru²⁶. Prvi od sedam blagoslova obreda vjenčanja izgovara se nad čašom vina, koje mora biti židovskog podrijetla (košer)“ (ORL, 2002: 1011).

Adalbert Rebić istražuje biblijske i judaističke korijene euharistije kao gozbe. Vino je u Židova zajedno s kruhom dio sakralne gozbe, te element kulta za pashalnu, šabatnu večeru i druge gozbe. Opisujući obred pashalne večere u Židova, naglašava važnost vina tijekom tog obreda. Tijekom pashalne večere donose se tri kaleža vina u vremenskim razmacima između blagovanja. Nad kaležima s vinom kućedomaćin izriče blagoslov i moli molitvu. Treći se kalež vina zove i *blagoslovni kalež* jer nad njim kućedomaćin moli molitvu zahvalnicu (hebr. *berakha*, a zvala se i *kidduš*, grč. *euharistija*). Na tu molitvu prisutni odgovaraju s Amen – Tako neka bude. „To je bila sveta čaša. U njoj je bilo sveto vino. S poštovanjem i pobožno jedni bi drugima dodavali kalež i iz njega pobožno pili... Kad su popili ovo blagoslovljeno vino, donijeli su još četvrti kalež s vinom i nad njim recitali ostale Hallel-psalme (Ps 114-118)“ (Rebić, 1981: 219).

U kršćanstvu vino poprima osobito sveto značenje koje je zadržalo do danas. „Kršćanski odnos prema vinu izrastao [je] iz židovske tradicije koju je kršćanstvo nastavljalo i dorađivalo [...]. U kršćanstvu će glavni korak dalje biti prva euharistija, grč. [...] „dobra milost“, čin pretvaranja kruha i vina, simbole života i radosti, u Isusovo tijelo i krv na Posljednjoj večeri“ (Heršak, 2013: 58).

---

²²Kiduš (hebr. *qiddūš*: posvećenje), u židovstvu, molitva prije večere ili na kraju večernje službe Božje (u sinagogi) uoči subote ili blagdana.

²³Havdala (hebr. *hăbdālāh*: razlikovanje), židovski kućni vjerski obred kojim se obilježava kraj subote. Obavlja se izgovaranjem blagoslova nad čašom vina, svijećom i mirodijama.

²⁴Seder (hebr. *seder*), obiteljska obredna večera o blagdanu Pesahu.

²⁵Purim (hebr. mn. *pûrîm*, jedn. *pûr*: ždrijeb), židovski blagdan koji je spomen na izbavljanje Židova od pokolja u perzijskom zatočeništvu uz pomoć kraljice Estere i njezina skrbnika Mordokaja, nakon što je smaknut Haman, službenik kralja Kserksa, neprijatelj Židova.

²⁶Simhat Tora (hebr. *simhāh*, *simhāt*: radost i *Tôrāh*: zakon), židovski vjerski blagdan kojim se obilježava svršetak godišnjega liturgijskog kruga čitanja *Tore*; radost *Tore*. Za jutarnjega i večernjeg bogoslužja vjernici u svečanom ophodu obilaze sedam puta oko birme noseći svitak *Tore*.

3.2.3. *Vino od srednjeg vijeka*

Za razvoj vinogradarstva srednjeg vijeka u zapadnoj su Europi izuzetno važnu ulogu odigrali samostani. Katolička crkva je dominirala proizvodnjom vina u Europi. Samostani, osobito benediktinski i cistercitski, posjeduju većinu europskih vinograda, te usavršavaju tehnologiju uzgoja vinove loze i proizvodnje vina (Kozina, 2004: 11).

O okusima srednjovjekovnih samostanskih vina piše Foster. U europskim samostanima pivničari su priređivali aromatizirana vina. Foster napominje kako je okus prirodnog vina iz samostanskih vinograda iz Engleske, Flandrije i sjeverne Njemačke bio vrlo loš. „Franjevac, otac Salimbene, opisuje svoje sjećanje na misno vino kad ga je u Engleskoj po prvi put kušao. Vino je bilo tako kiselo, piše u trinaestom stoljeću, da pet dana nije mogao otvoriti usta“ (Foster, 1992: 99). Neki bogatiji samostani su uvozili slatka grčka ili španjolska vina. Heršak napominje da je razdoblje od XIV. do XVIII. stoljeća dovelo do lošije masovne proizvodnje vina jer se ono proširilo na sve slojeve. U to vrijeme pojavljuju se i kritike da se sadi previše vinograda na štetu žitarica (Heršak, 2013: 60).

3.3. **Ritualna važnost vina**

U Grčkoj i Rimu su se slavili festivali vina. Kod Grka je najrašireniji bio Dionizov kult koji se sastojao od nekoliko svetkovina: *Male* ili *Seoske Dionizije* – svečanost berbe, koncem studenog ili početkom prosinca; *Leneje* – svečanost gnječidbe u atenskom hramu Leneon, gdje je po predaji stajala prva preša, slavile su se u siječnju. *Antesterije* koje su simbolizirale Dionizov povratak iz podzemlja, odnosno buđenje prirode iz zimskoga sna, bile su u veljači. Za Antesterija se prvi se put kušalo novo vino, organizirana su natjecanja u ispijanju vina. „Onaj koji je uspio u jednom dahu isprazniti svoj pehar vina dobio bi još jedan pehar pun vina kao nagradu“ (Benašić, 2007: 17). Zadnjega dana Antesterija odavala se počast dušama pokojnika (Glavičić, 2002: 5–6). *Velike* ili *Gradske Dionizije* su glavna svetkovina koja je trajala šest dana. Te su se svečanosti održavale u ožujku. Središnji događaj ove svetkovine bio je svečani ophod ulicama Atene u kojem je nošen drveni Dionizov kip iz hrama Lenejona. „U ophodu u kojem je sudjelovalo mnoštvo Atenjana i stranaca, nošen je i falus, simbol plodnosti i regeneracije prirode. Tijekom veselja najpoznatiji pjesnici sastavljali su i recitali posebne himne (ditirambi), a glumci su izvodili nove tragedije i komedije (Glavičić, 2002: 5–6). Bakhanalije prodiru u Rim zajedno s kultom Dioniza. Svečanosti traju tri dana, održavaju se u tajnosti i u njima sudjeluju samo Dionizovi štovatelji i to žene. Muškarcima je tek kasnije dozvoljen pristup. Kada su se tijekom svečanosti masovno počeli događati seksualni ekscesi, urote i umorstva, 186. godine pr. Kr. rimski Senat zabranjuje te svetkovine pod prijetnjom

smrtne kazne. Usprkos tome, bakhanalije su se i dalje održavale i širio se krug Dionizovih štovatelja (Glavičić, 2002: 6–7).

3.3.1. *Vino u mitologiji*

Uz svu važnost ovog napitka, njegovo simboličko i ritualno značenje, vino ima i svoje bogove. U Egiptu se kao bog vina štovao Oziris koji je, prema egipatskoj mitologiji, upoznao čovjeka s kulturom vinove loze. U Indiji se štuje Som, dok su Asirci štovali Moloha, a Sumerani Gestina (Benašić, 2007: 15).

Prema klasičnoj mitologiji, bog Dioniz sin je vrhovnog boga Zeusa i njegove ljubavnice Semele. Grčki Dioniz ili rimski Bacchus ili Bakho simbol je prirode koja umire i koja se obnavlja. On je bog prirodne plodnosti. Sin mu je bog oplodne snage Prijap, dok su bik i jarac Bacchusove životinje. Vino u drevnim antičkim ritualima zamjenjuje Dionizovu krv. „Mitolozi nam kažu da se u njemu vatra sjedinjuje s vlažnim principom. Taj kult je svjedočanstvo žestokog napora čovječanstva da se slome ograde koje ga dijele od božanskog“ (Mandić, 1989: 132).

U mitologiji starog Rima postojao je još i Liber, božanstvo plodnosti i veselja, poistovjećeno s Dionizom. U područjima gdje se sadila vinova loza u Rimskom carstvu štovalo se i boga Libera. Na području Senja, antičke Senije, Liber je štovan kao zaštitnik vina i vinogradarstva. Liberov hram u Seniji je sagrađen, prema Glavičiću, „ako ne ranije, onda u I. stoljeću nakon Krista“ (Glavičić, 2002: 16), a djeluje do kraja IV. ili do sredine V. stoljeća (Glavičić, 2002: 5). U Senju su pronađeni i arheološki ostaci jedne skulpture koja prikazuje mladolikog boga Libera²⁷ ili nekog od njegovih satira (Glavičić, 2002: 13). Kult Libera rasprostranjen je i na druga područja. Žrtvenike boga Libera nalazimo i na Korčuli, Braču. Na Mljetu u Polačama se nalazio i hram Libera (Škegro, 1999: 160–161). I u Saloni kao najznačajnijem vinskom središtu obalnog dijela Dalmacije štovani su Bakho i Liber, a i jedan od atributa personificirane Salone u kasnoantičko doba bila je upravo bačva (Škegro, 1999: 166). 496. g. pr. Kr. počinje asimilacija kulta italskoga Libera s kultom helenskoga Dioniza, kada je zbog velike gladi uveden kult božanske grčke trijade Demetre, Dioniza i Kore“ (Glavičić, 2007: 6).

3.3.2. *Vino u Bibliji*

„Prema Bibliji vinova je loza stvorena sa ostalim biljem treći dan“ (Bauer, 1992: 35).

---

²⁷Glavičić pretpostavlja da se radi upravo o Liberu, te kao argument navodi sljedeće: „Radije se opredjeljujemo za Libera, odnosno držimo da je tematika cijeloga prikaza povezana sa štovanjem Libera, čiji je kult dobro dokumentiran u Seniji“ (Glavičić, 2002: 13).

Vino je sveto piće za kršćane i Židove, pa se tako spominje u Starom i Novom zavjetu. Osim vina u biblijskim tekstovima nailazimo na lekseme *vinograd*, *trs* i *čokot*. „Sve što je povezano s vinom [u Bibliji] spominje se 450 puta, nekada u pozitivnom, a nekada u negativnom smislu... tako se i složena simbolika trsa i njegova roda provlači kroz čitavu Bibliju. Trs se u prijevodu A. Sovića i dr. spominje 20 puta, čokot 9 puta, vinograd 152 puta, a vino 235 puta“ (Benašić, 2007: 37). U Bibliji se Izrael poistovjećuje s trsom i vinogradom koji je Bog zasadio i od kojeg se očekuje plod, dok su „bezbožnici“ nazvani nerodnim trsom.

„U Starom zavjetu postoji o tome i posebno naslovljen dio (Pjesan o vinogradu, Izaija, 5, 2–7): „Moj dragi imaše vinograd, na brijegu rodnome. On ga okopa, iskrči stijenje, pa u njemu zasadi lozu plemenitu. Pored njega toranj on poseban podignu, te u njega tijesak stavi. Nadaše se da će taj uroditi grozdovima, ali on urodi vinjagom... Dalje su vrlo pomne obavijesti o vinovoj lozi što je bila ili položena po samome tlu, ili se ovijala oko drveta“ (Ladan, 2006: 578).

Benašić daje pregled nekih dijelova Biblije u kojima se spominje vino, trs, vinograd, vinogradara i mladice koji često simboliziraju Boga, Isusa i vjernike. Ta simbolika, međutim, nije stalna pa tako trs nekad simbolizira Isusa, vinogradar Boga, a mladice su vjernici. U proročanstvu Jeremije trs ne predstavlja više Isusa, već loše vjernike, dok Bog ostaje vinogradar i naređuje: „*Uništite, ali ne posvema! Iščupajte sve čokote, jer nisu Jahvini*²⁸“ (Benašić, 2007: 38). Vino je i simbol Isusove krvi za kršćane, ali spominje se i u Starom zavjetu. Kako za kršćane vino predstavlja Isusovu krv, njegova je vrijednost zapečaćena i trajna u svim kršćanskim kulturama. Najznačajnija scena iz Novog zavjeta je ona s Posljednje večere koja se opisuje u Evanđelju po Marku. Isus nakon što je uzeo kalež s vinom i dao ga apostolima koji su svi iz njega pili reče: „Ovo je krv moja, krv Saveza, *koja se proljeva za sve za oproštenje grijeha*²⁹“ (Benašić, 2007: 38). Prvo čudo koje je Isus učinio bilo je na svadbi u Kani Galilejskoj pretvorivši vodu u vino na molbu Djevice Marije jer je na proslavi ponestalo vina (Benašić, 2007: 40).

Kolika je važnost i vrijednost vina obznanjuje prorok Sirah koji poistovjećuje zlato i dragi kamen, smaragd, s odabranim vinom: „*Kao zlatom okovan pečatnik sa smaragdom. Takav je zvuk pjesme uz odabrano vino*³⁰...“. Judita, ljepotica izraelska, opila je vinom asirskog vojskovođu Holoferna, te mu odrubila glavu i tako spasila narod Izraelov (Benašić, 2007: 44). Iako pisci u Bibliji ističu dobre i loše strane vina, možda najljepši spomen vina nalazimo u

---

²⁸ Jeremija 5,10.

²⁹ Mk 14, 24

³⁰ Knjiga Sirahova 32

Pjesmi nad pjesmama. „Poljubi me poljupcem usta tvojih, ljubav je tvoja slađa od vina“ početak je Salomonove *Pjesme nad pjesmama*. Ovdje se ljubavni zanos uspoređuje s okusom vina. Putena metaforika, kako je Igor Mandić naziva (Mandić, 1989: 128), nastavlja se u sljedećim stihovima: „Uveo me u odaje vina i pokrio me zastavom ljubavi“.

3.3.3. *Vino kao piće prestiža*

Kvalitetno vino je bio skup luksuz, vinograd bogatstvo, a njegovo uživanje nerijetko privilegija povlaštenih.

Iako je u Egiptu raširenije bilo pivo, vino se, kao piće viših slojeva, vrlo cijeno. U antici se vino smatralo znakom civilizacije. Bilo je to piće koje barbari nisu poznavali, a Rimljani su ga širili na svoja osvojena područja. Konzumacija vina je puno otkrivala i o pripadnicima različitih društvenih skupina. Jedno od najpopularnijih vina bilo je *vinum Falernum*³¹ ili samo *Falernum*, koje je bilo dobre kvalitete, za razliku od *pompejanskoga* (iz Pompeja) koje je pak bilo na glasu i kao „glavobolno“ (Ladan, 2006: 580).

Staro bijelo vino s većom koncentracijom alkohola pili su pripadnici višeg društvenog sloja. Vojnici su pili kiselo vino razrijeđeno vodom (*posca*), a robovi najnekvalitetnije koje su vjerojatno spravljali od ostataka crnog grožđa (*lora*). Na temelju arheoloških ostataka iz Pompeja može se zaključiti da se pilo kampanijsko i vino iz srednjozapadne Italije, da bi od sredine I. st. porastao uvoz iz Grčke, Galije i Hispanije. Zanimljivo je da Rimljani nisu odobravali da žene piju vino iako su upravo žene najviše sudjelovale u bakanalijama (Heršak, 2013: 55–57).

U djelu *Benedictiones ad mensas* (Blagoslovi kod stola) napisanom 1060. g. redovnik Ekkehard IV., daje iscrpan opis života i društvene hijerarhije u samostanu iz XI. stoljeća. Ekkehard IV. piše o raznovrsnim profinjenim jelima koja su se konzumirala. Ne izostaju tako ni blagoslovi vina i piva. U djelu se spominje više vrsta vina od najrazličitijih sastojaka: vina od mirte, pelina, vina od borovice te druga na bazi raznolikih biljaka. Samostanski liječnici su proizvodili posebne vrste vina koje su bile namijenjene liječenju različitih bolesti. Nalazimo tako vino za slezenu, vino za pluća, vino za bubrege. Norman Foster daje i sanktgalenski recept pigmentnog vina koje se proizvodilo u XI. stoljeću. Prema receptu potrebno je izmiješati 8 dijelova crnog vina, 1 dio vode i 1 dio meda, cimet, đumbir, klinčiće, šafran i korijen lavande. Mješavina se dovede do vrenja, pusti provreti kratko vrijeme i procijedi. Upotreba velikog broja različitih egzotičnih mirodija u samostanskoj kuhinji nas može

---

³¹Falernsko vino ili falernac dobilo je ime prema glavnome gradu etruščanskoga plemena *Falisci*, to jest *Falerii*.

začuditi, ali radi se o luksuznom napitku, pa su takva pića među najskupljim sastojcima samostanske prehrane (Foster, 1992: 59).

U mnogobrojnim pravilima i odredbama davani su napuci o tome bi li redovnice smjele piti vino. Naime, najveće đavolsko iskušenje uz mladost je vino. Prema svetom Jeronimu Kristova zaručnica bi morala izbjegavati vino kao što izbjegava otrov. Blaži stav prema vinu ima Pierre Abélard koji tvrdi da vino više štete nanosi fratrima nego redovnicama. A za žene ono predstavlja manju opasnost jer „žensko tijelo sadrži više vlage“, pri čemu se poziva na argument filozofa Teozija iz IV. stoljeća (Foster, 1992: 101). Foster u opisu gastronomskih navika opata i fratara daje podatke o impresivnim količinama hrane i pića koja su se konzumirala. Od napitaka spominje vino i pivo. Godine 1309. samostan svetog Augustina u Canterburyju posjećuje kralj. Bilo je šest tisuća uzvanika i tom se prilikom popilo 11.000 litara vina i 15.000 litara piva (Foster, 1992: 33).

3.4. Povijesni razvoj uzgoja vinove loze na području Hrvatske

Kako bi se moglo proizvesti vino, potrebno je uzgojiti vinovu lozu. Da bi vinova loza uspijevala, neophodni su određeni klimatski i pedološki uvjeti. „U pravilu vinova loza može uspijevati samo između 30. i 50. stupnja sjeverne širine i između 30. i 40. stupnja južne širine. Od tog pravila ima manjih izuzetaka“ (Benašić, 2007: 55). Osim klime važan čimbenik je i nadmorska visina. „Vinova loza može uspijevati do 500 m nadmorske visine u toplijim krajevima, kao što je Sredozemlje i do 300 m u hladnijim klimatskim područjima kao što je to naše kontinentalno područje“ (Benašić, 2007: 55). Benašić spominje i podneblje kao ograničavajući čimbenik za uzgoj loze jer joj je potrebno od 1300 do 2100 sunčanih sati tijekom vegetacije (Benašić, 2007: 55). U nepovoljnom podneblju i pojava proljetnog mraza može uništiti rod. Hrvatsko podneblje je pogodno za uzgoj vinove loze i nalazimo ju kako u primorskom, tako i u kontinentalnom dijelu još u razdoblju prije Krista. Sokolić u monografiji *Vino u Hrvata* govori o nalazištima fosilnih tragova loze na području Hrvatske. Danas se hrvatska vina dijele na ona iz kontinentalne i iz primorske regije. „U svijetu postoji pet vinogradarskih zona određenih po zbroju sunčanih sati i temperature. Hrvatska ima svaku od tih zona, a prva svjetska vinogradarsko-vinarska nacija, Francuska – četiri“ (Simon, 2004: 195–196).

U Hrvatskoj ima više nalazišta ostataka vinove loze. „Najstarije je, najpoznatije i najbogatije takvo nalazište (s nađenim okaminama starim više od šezdeset milijuna godina) kod Radoboja (nedaleko Krapine), ali sličnih primjera, doduše iz kasnijih razdoblja Zemljine prošlosti, ima i u drugim predjelima naše Domovine, primjerice u Istri i na području Moslavine“ (Sokolić u :

Mirošević (ur.), 1993: 22). Neizvjesno je točno vrijeme kada *vitis vinifera*, pitoma vinova loza, dolazi na dalmatinske prostore. Na italjskim prostorima uzgaja se od XVIII. st. pr. Kr., na Kreti od XIV. i XIII. st. pr. Kr. Na jadranskom području o intenzivnijem uzgoju loze možemo govoriti tek od dolaska helenskih naseljenika na srednjojadranske otoke i u središnjem dijelu istočne jadranske obale. Na područje sjevernog Jadrana loza je mogla dospjeti preko Helena koji su tražeći kositar dolazili u te krajeve u brončano doba. Obala Istre je pod mikenskim utjecajem od XIII. st. pr. Kr., pa su Mikenjani mogli biti posrednici prenošenja kulture vinove loze (Škegro, 1999: 151–154).

3.4.1. Iliri i vino

Prije uzgoja vinove loze na dalmatinskom području vino je stizalo iz Grčke, te južne Italije. Pretpostavka je da su već Liburni rado konzumirali vino, te ga uvozili od Grka s kojima su imali kontakte do VIII. st. pr. Kr. (Škegro, 1999: 143).

I prema Defilippisu, Iliri su još prije dolaska grčkih kolonizatora mogli upoznati vinovu lozu i proizvodnju vina, jer su plovili do Grčke, trgovali s Grcima. „Nedvojbeno je da se vinova loza uzgajala na našoj obali i prije dolaska Grka. Vino je bilo gospodarski temelj življenja kako grčkim kolonizatorima tako i domaćem ilirskom stanovništvu“ (Defilippis, 2001: 39). Drugi znanstvenici tvrde da su Grci prenijeli uzgoj vinove loze na jadransko područje (Bulić, 1949: 5).

Prema dostupnim nam izvorima možemo zaključiti da nisu svi Iliri prihvatili vino. Proizvodili su napitke uglavnom od žitarica. Kod Delmata, naime, ne nalazimo materijalne dokaze korištenja vina. Delmati se pojavljuju u III. st. pr. Kr. kao politička tvorevina koju sačinjavaju objedinjene male zajednice. Naime, u vrijeme kada Grci proizvode isejsko vino, kod njihovih susjeda Delmata za sada nisu pronađeni ostaci ni amfora, ni drugog posuđa koje bi nas moglo navesti na zaključak o korištenju vina na delmatskom području. Uz razne pretpostavke koje bi objasnile tu činjenicu poput onih da je vino bila preskupa namirnica za šire mase, da dokazi još nisu otkriveni ili da su pretakali vino iz amfora u bačve kao u Galiji, Dzino nudi objašnjenje bazirano na kulturološkim razlikama i svijesti Delmata kao zasebne etničke skupine koja odbija prihvatiti tekovine Rimskog carstva, a s njima i vino. Kod drugih plemena, Daorsa i Liburna, to nije bio slučaj. Oni su vino prihvatili (Dzino, 2006: 75). Dzino razlikuje mediteransku i kontinentalnu kulturu u odnosu na konzumaciju napitaka. Po njemu neka ilirska plemena nisu prihvatila vino i time dokazuju pripadnost „kontinentalnoj“ kulturi.

„Iz malobrojnih raspoloživih pisanih vrela dade se zaključiti da je Ilirik pripadao kontinentalnoj kulturi konzumacije alkohola. Vino se inicijalno nije gajilo unutar kontinenta,

dok je na jadranskoj obali snažnija proizvodnja i potrošnja vina nastupila tek dolaskom Grka, odnosno Rimljana. Većinom su se pili pivo (*sabaia* i *kamon*) i medovina, dok je vino proizvedeno unutar kontinenta u rimsko doba bilo loše kvalitete. Pisana vrela spominju da Ardijejci, odnosno Iliri konzumiraju vino na kontinentalni način, s vidljivom sklonosti k intoksikaciji, pogotovo među vladajućom elitom (Agron³² umro od pijanstva, Gencije³³ alkoholičar, ardijejsko pijančevanje). Ovi podaci sugeriraju da je vino bilo roba čiji uvoz i korištenje u primorskom Iliriku počinju dobivati pravo socijalno i gospodarsko značenje tek pojavom grčkih naseobina u središnjem Jadranu nakon 4. stoljeća pr. Kr.“ (Dzino, 2006: 74). Josip Bratulić, pišući o pojavi vina u Istri, spominje Epulona³⁴, ilirskog kralja koji je navodno volio vino i opijao se nakon prve pobjede nad Rimljanima (Bratulić u: Mirošević (ur.), 1993: 16). I ilirsko pleme Autarijata, smještenih u zaleđu istočnog Jadrana je lako dolazilo do vina zahvaljujući svojem geostrateškom položaju. Do dolaska Rimljana vino je uglavnom plasirano preko Narone u koju je dopremana grčka keramika, korkirske amfore kao vinska ambalaža. Uz vino u isto vrijeme (VIII. i VII. st. pr. Kr.) dolazi i kult vinskog boga Dioniza (Škegro, 1999: 144–145).

Osim Dalmacije, vinogradarstvo se razvija i u kontinentalnoj Hrvatskoj. U III. tisućljeću pr. Kr. područje kontinentalne Hrvatske naseljavaju Kelti. Na novom području doći će u kontakt s panonskim plemenima (Ilirima) i susreću se s proizvodnjom vina. Kelti nisu poznavali vino prije dolaska. Njihovo uobičajeno piće bila je medovina. U prilog tvrdnji da su ilirska plemena proizvodila vino govore i zapisi grčkog komediografa Aristofana (oko 446.–339. pr. Kr.), rimskih pisaca Strabona i Dio Cassiusa koji tvrde da je vinogradarstvo postojalo u Ilira i prije rimskih osvajanja. Benašić podržava tezu da Rimljani nisu donijeli vinogradarstvo u Panoniju već da su unaprijedili proizvodnju grožđa i preradu u vino (Benašić, 2007: 108–109).

3.4.2. Grčki doprinos u razvoju vinarstva i vinogradarstva

---

³² Agron (vl. 250.–231. g. pr. Kr.), drugi kralj Ilirije. Za njegove vladavine Iliri su bili na vrhuncu vojne moći. Nakon njegove smrti naslijedio ga je maloljetni sin Pineus, ali je kao regent vladala njegova druga žena kraljica Teuta.

³³ Gencije (vl. 180.–168. g. pr. Kr.), sin velikog ilirskog kralja Pleuratusa II iz plemena Labeata. Vladao je kraljevstvom Ilirije kao posljednji ilirski kralj. Glavni grad mu je bio Skadar (današnja Albanija).

³⁴ Epulon (vl. 181.–177. g. pr. Kr.), vladar ilirskog plemena Histri koji je ratovao protiv Rimljana u vremenu početaka rimske ekspanzije na područje današnje Istre u Hrvatskoj. Poražen je u opsadi Nezakcija, svoje prijestolnice na području Istre.

Grci naseljavaju obalna područja i otoke gdje osnivaju svoja naselja. „U svojoj ekspanziji prema Jadranu sirakuški tiranin Dionizije Stariji početkom 4. stoljeća prije Krista osvaja otok Vis (Issa), odakle je najlakše mogao nadgledati Jadransko more i braniti svoje trgovačko brodovlje. S Visa Grci osvajaju druge teritorije i uskoro posjeduju kolonije na Korčuli, Hvaru, u Trogiru, Stobreču i Cavtatu“ (Defilippis, 2001: 39). Grci u svojim naseljima sade vinograde i proizvode vino, pa Defilippis smatra da je već u II. st. pr. Kr. uzgoj vinove loze proširen na primorje i otoke, te da je bio važna gospodarska grana. Od materijalnih dokaza pronađene su čaše i vrčevi za vino (VI. st. pr. Kr. na Visu), kovani novac (II. st. pr. Kr. na otocima Visu i Hvaru) (Sokolić u: Mirošević (ur.), 1993: 23). Što se naziva lokaliteta tiče, od njih se najčešće spominje *Kalavojna* što bi u prijevodu s grčkog značilo 'dobro vino', a nalazi se u Raškoj Dragi. U narodu se još uvijek koristi naziv *Kalavojna*. Svjedočanstvo o proizvodnji vina na području današnje Hrvatske nalazimo u djelu *Gozba učenjaka* grčkog pisca Ateneja s početka III. st. pr. Kr. U literaturi o povijesti vina taj se zapis u mnogim izvorima smatra najstarijim zapisom nastalim na našem tlu. „U tom djelu on citira svog starijeg kolegu Agatarhida s otoka Knidos, koji je živio u II. st. pr. Krista te tvrdi: 'Na otoku Visu u Jadranskom moru proizvodi se vino koje je bolje od svih ostalih vina, ako se s njima uspoređuje'“ (Benašić, 2007: 103).

3.4.3. Rimski doprinos u razvoju vinarstva i vinogradarstva

Rimljani su poljoprivredu smatrali vrlo važnom gospodarskom djelatnošću, zbog toga su u svim osvojenim krajevima radili na njezinu širenju i unapređenju. Nakon osvajanja istarskog poluotoka i pokoravanja ilirskog plemena Histra Rimljani zauzimaju cijelu jadransku obalu. Rimske legije su uglavnom bile stacionirane u Puli, dok u zaleđu nastaju latifundije radi proizvodnje ulja i vina.

Uvriježeno je mišljenje većine autora koji pišu o vinu na području Hrvatske za vladavine Rimljana, kako su potonji, nakon što su (179.–178. pr. Kr.) pokorili Histre, zatekli vinarsku i vinogradarsku proizvodnju, ali su ju proširili i unaprijedili. Sokolić napominje kako nikad prije, ni stoljećima kasnije nije zapisano toliko o vinarstvu i vinogradarstvu kao u vrijeme Rimskog Carstva. „O bogatoj i visokoj vinogradarsko-vinarskoj kulturi svjedoče brojni dokazi (antičke vile-klijeti, tijesci i posude za čuvanje, transport i posluživanje vina, kameni spomenici s motivima loze i likovima vinskih božanstava i dr.)“ (Sokolić u: Mirošević (ur.), 1993: 23).

U Rovinjskom Selu pronađen je antički tijesak za tiješnjenje maslina i grožđa. Benašić spominje kako u jadranskom podmorju ima oko 600 arheoloških nalazišta iz rimskog

razdoblja. „To potvrđuje da su ti predmeti od gline, metala i stakla na tom području bili u širokoj uporabi u vinogradarstvu, vinarstvu i konzumaciji vina“ (Benašić, 2007: 104).

Pronađeni su i ostaci u mjestu Barbariga kod Fažane, kao i u brojnim rimskim vilama gdje su nađene kamene posude za vino i ulje. Na Brijunima u raskošnoj rimskoj vili nalaze se i ostaci jednog od najvećih poznatih vinskih podruma (Benašić, 2007: 105).

Osim u obalnom dijelu Hrvatske za vrijeme vladavine Rimljana vinogradarstvo je razvijeno u Srijemu, Baranji, Požeškoj kotlini, Đakovštini i na Moslavačkoj gori, zatim u Hrvatskom zagorju i u okolici Varaždina. Arheološki ostaci vezani za vinarstvo pronađeni su i na području oko Krapine, Lobora, Vinagore, Petrijanca, Volodera, Kutjeva, Đakova, Iloka i na drugim lokalitetima (Benašić, 2007: 109). Vinogradarska područja izuzetne kvalitete dobila su „zlatna“ imena, poput požeške doline koja se zvala *Vallis aurea* (Benašić, 2007: 110). U Daruvaru je pronađen kameni sarkofag iz I.–V. stoljeća čije su pobočne strane i sredina ukrašene vinovom lozom i panterama, te carskim peharom za vino. U okolici Đakova među ostalim arheološkim nalazima pronađena je i mala statua boga Libera (Benašić, 2007: 110).

Ivan pl. Radić, profesor na Višem gospodarskom učilištu u Križevcima, u knjižici *Vino od trsa do trošidbe* daje kratak povijesni pregled porijekla i uzgoja vinove loze. U opisu vinogradarstva u Hrvatskoj, posebne zasluge pripisuje caru Probu, jer je 280. g. ukinuo Domicijanove odredbe. Naime, car Domicijan 96. godine ograničava sadnju vinograda na određenim područjima carstva uključujući i područje današnje Hrvatske. Ta je odredba uvedena zbog velike konkurencije vina iz rimskih kolonija. Godine 281. Car Prob ukida ta ograničenja. „U Srijemu zasadio je Prob sam prve vinograde. Iz Grčke dao je lozu donijeti, te ju je tude sam zasadio“ (Radić, 1910: 5).

U izvorima o hrvatskom vinu često nailazimo na izraz *vinum Pucinum* koje hvali u I. stoljeću rimski pisac Plinije Stariji (23.–79.) u djelu *Historia naturalis* tvrdeći da carica Livija, majka Tiberija, svoje osamdeset i dvije godine života može zahvaliti upravo tom vinu, za koje se smatra da potječe iz Istre, a čija loza raste u zaljevu Jadranskog mora. To se vino proizvodi u malim količinama te koristi i kao lijek (Sokolić u: Mirošević (ur.), 1993: 24). Isto vino spominje i Klaudije Ptolomej, te tvrdi da se nalazi u kopnenom dijelu Istre. Sokolić pretpostavlja da se radi o sljedećim mogućim lokacijama: obale Tršćanskoga ili Kvarnerskog zaljeva, ili Motovun, do kojeg su tada dopirale morske struje (Sokolić u: Mirošević (ur.), 1993: 24).

Rimski pjesnik Marko Anej Lukan (I. st.) ostavio nam je najpoznatiji poznati zapis o bačvama³⁵ u hrvatskim krajevima. U svom nedovršenom epu *Pharsalia* opisuje rat između Cezara i Pompeja (49. g. pr. Kr.) na području otoka Krka i Istre. Marko Anej Lukan opisuje kako je Badilio, zapovjednik Cezarovih snaga, naložio da se izrade splavi od drvenih bačava povezanih lancima. „U citiranom epu spomenute bačve (*vacuae cupae*) izrađene su, kako pjesnik tvrdi, od svijene johe (vrbe), pa se nameće logično pitanje potječe li taj „građevni materijal“ iz kraja u kojem su više stoljeća kasnije Hrvati jednom mjestu dali ime Vrbnik?“ (Sokolić u: Mirošević (ur.), 1993: 24).

U Rimu se vino redovno konzumiralo, svaki društveni sloj je pio određenu vrstu vina, a Rimljani su po teritoriju Carstva proširili i unaprijedili uzgoj vina i vinove loze. Na području gotovo cijele Hrvatske nailazimo na ostatke proizvodnje vina iz rimskog perioda.

3.4.4. Vinarstvo i vinogradarstvo od dolaska Hrvata

U vrijeme migracija naroda od IV. do VII. stoljeća najviše stradaju vinogradi u Panoniji, te u kopnenom dijelu blizu obale, dok su se na otocima najviše sačuvali. Pretpostavlja se da Hrvati nakon dolaska obnavljaju vinograde jer isprave iz IX. stoljeća potvrđuju da vladari (npr. u Istri i Dubrovniku) uzimaju danak u vinu. Poticaj razvoju vinogradarstva na području Hrvatske daje i pokrštavanje od VIII. do IX. stoljeća. Feudalci i samostani posjeduju velike zemljišne posjede na kojima se uzgaja vinova loza. Mnogi od tih posjeda su stečeni darovnicama. „Značajna darovnica je iz 892. kojom je hrvatski knez Mutimir (ili Mucimir) potvrdio darovnicu svog oca Trpimira koji je dodijelio splitskoj crkvi posjed Putalj (danas Kaštel-Sućurac) „... *s robovima i ropkinjama, oranicama i vinogradima, pašnjacima i šumama*“ (Benašić, 2007: 105–106). Benašić napominje da je ta darovnica značajna i po tome jer je to prvi pisani spomen o posjedu vinograda u Hrvata. Spomenuta se darovnica odnosi na područje Dalmacije, dok pisani tragovi za Istru potječu iz godine 804., a za zadarsko područje iz 918. Naime, 804. godine istarski su se vinogradi spominjali na *Rižanskoj skupštini* koju su sazvali franački car Karlo Veliki i njegov sin Pipin (Benašić, 2007: 104).

U XI. stoljeću među dvorskim dostojanstvenicima kralja Petra Krešimira IV. (1058.–1074.) spominje se (1062.) i vinotoča *Djedovid*. Prisutnost osobe takva zvanja govori o važnosti vina na kraljevu dvoru. Vinotoču po imenu *Želided* imao je na svom dvoru i knez Mutimir 892. godine (Benašić, 2007: 106). Od X. do XIII. stoljeća sadi se sve više vinograda. Godine

---

³⁵ Drvene bačve prvi spominje grčki povjesničar Herodot koji opisuje dopremanje vina u takvim bačvama iz Armenije rijekom Eufrat u Babilon. Bačve su bile poznate i Rimljanima, dok se u Europi uporaba bačvi proširila tijekom križarskih ratova (Golub, 2009: 77).

1163., u razdoblju kada sinovi kneza Dujma postaju krčki knezovi, spominju se krčki vinogradi (Milat (ur.), 2007: 16). O značaju vinogradarstva svjedoči i Radovanov portal Trogirske katedrale iz XIII. stoljeća na kojemu je prikazana rezidba vinograda kao scena tipična za mjesec veljaču. Ivan pl. Radić ističe kako se za hrvatskih vladara Tomislava, Krešimira, Trpimira, Branimira uzgajala vinova loza. Spominje i funkciju dvorskog vinotoka ili peharnika (*jupanus pincenarius*) koji je nadzirao kraljevske vinograde i podrume. Belu IV. smatra vladarem posebno zaslužnim za uzgoj vinove loze. „U današnjoj Ugarskoj se je najviše za vinogradarstvo zauzeo kralj Bela IV. koji je iz Francuske pozvao vješte vinogradare, te su oni donijeli sa sobom plemenitu lozu i zasadili ju oko Budima i u drugim krajevima” (Radić, 1910: 6).

Istarski razvod (1325.), pravni dokument srednjovjekovne Istre o razgraničenju teritorija između posjeda akvilejskog patrijarha, goričko-pazinskog kneza i predstavnika Mletačke Republike, na više je mjesta spominjao vinograde u Istri. Josip Bratulić napominje kako se razgraničenje seoskih općina proslavilo upravo vinom (Bratulić u: Mirošević (ur.), 1993: 16). S područja sjeverne Hrvatske nije ostalo ranih pisanih tragova o vinu. „Prvi poznati pisani tragovi su iz 1244. za Vukovar, 1250. za Požegu, dok su na zapadu prvi pisani tragovi iz Blizne (Hrvatsko zagorje) iz godine 1201. i Varaždina 1209.“ (Benašić, 2007: 110).

U varaždinskim izvorima opisana je građanska dužnost iz XIII. stoljeća davanja svakom novom županu varaždinske tvrđave „20 kablova vina, 100 kruhova i jednog vola“ (Benašić, 2007: 111). Na varaždinskom području vinogradi su se nalazili u selu Knegincu. Posjednici vinograda su bili knegički građani i kmetovi. Kmetovi su obrađivali vinograde, a u XV. stoljeću bilo je sedamdesetak vinograda s klijetima za čuvanje pribora i vina. „Izvori ništa ne govore o sortimentu vinove loze ni boji vina, ali se analogijom s kasnijim podacima može zaključiti da su se pretežno uzgajale bijele sorte, a među njima najviše *kraljevina* i stare *beline* i *ranine*. Berbe su počinjale ranije nego u moderno doba, u drugoj polovici rujna“ (Ljubljanović, 2006: 292).

Na vinograd se plaćao porez: gornica i vinska desetina. Gornicu ubire grad, plaćaju ju svi koji koriste vinograd osim građana vlasnika vinograda. Vinsku desetinu (*decima vini*) plaćaju svi vlasnici i korisnici vinograda. Taj porez ubire Zagrebački kaptol. I u Varaždinu se nastojalo očuvati domaću proizvodnju, pa se u razdoblju od Jurjeva do Martinja na malo moglo prodavati samo gradsko vino. Godina 1455. značajna je kao „jedini primjer, koliko je poznato, javnog ocjenjivanja kvalitete vina u povijesti vinogradarstva i vinarstva srednjovjekovne Slavonije“ kada su imenovani procjenitelji ocjenjivali kvalitetu vina i određivali cijenu po kojoj će se prodavati. U procjenu nije bilo dopušteno sumnjati pod prijetnjom kazne

(Ljubljanović, 2006: 293). Ljubljanović analizu vinogradarstva Varaždina završava 1526. godinom. Naime, te su se godine zbile važne političke promjene. Varaždinci su u građanskom ratu bili na strani poraženih (Zapoljevaca), pa je upravitelj varaždinskog vlastelinstva oduzeo gradu sve posjede i kmetove.

Područje grada Zagreba i okolice bilo je poznato po vinogradima. Nekadašnji Zagreb nalazio se usred vinograda koji se šire po južnim padinama od Tuškanca do Ilice. Po vinogradima je u XIV. stoljeću osobito bilo poznato selo Gračani. Pila su se vina kojih više nema kao: *bukovačka zelenika, vrhovačka kraljevina, ksaverska imbrina, prekrižanska graševina, šestinka divljak, mikulička kapčina* itd. (Nadvornik, 2013: 58–59).

Vino i vinogradi spominju se i u *Zlatnoj buli* kralja Bele IV. iz 1242. U dokumentu se navode zagrebački vinogradi koji se mogu ostaviti u nasljedstvo. Ljubljanović smatra da je vinogradarstvo bilo najvažniji izvor prihoda srednjovjekovnog Zagreba. Prinosi od vina bi ponekad i do jedne trećine popunili gradski proračun (Ljubljanović, 1998: 97). „Iz jednog sudskog spisa razabire se da je medvedgradski kaštelan Matej godine 1273. dao nekim građanima vinograde na uživanje. Vinograde su posjedovali pojedini cehovi (gumbarski, čižmarski i drugi), bratovštine i crkveni redovi“ (Fazinić, 1994: 15). Gradski vinogradi prostirali su se na područje crkve sv. Jurja, desne obale potoka Medveščaka, kao i atar sela Gračani (Ljubljanović, 1998: 100). U izvorima se kao vinogradarski položaji udaljeniji od gradskih zidina spominju: Ilica, Vrhovec, Čnomerec, Jelenovec, Mikulići, Petrovec, Topličica, Vrapče itd. (Ljubljanović, 1998: 99). „Vinogorje (*promonthorium, promontorium*) u XV. i XVI. st. u Zagrebu poprilično je nedefiniran pojam. On se katkad javlja kao opća karakteristika kraja i ima općenito značenje, ponekad da označi feudalnog gospodara ili ubirača desetine, a najčešće, ipak, da označi skupinu vinograda na nekom lokalitetu“ (Ljubljanović, 1998: 97–98).

1351. godine kralj Ljudevit Anžvinac uvodi nov namet – devetinu od vina u vrijeme kada crkva ubire već desetinu od vina. „Da su i vina iz kontinentalnih vinograda bila na dobrom glasu u 15. stoljeću, potvrđuje Galeoti, bibliotekar ugarskog kralja Matije Korvina koji u svojim zapisima tvrdi: 'Srijemsko vino je tako ugodno, da bi isto ili slično njemu na cijeloj zemlji bilo teško naći'“ (Benašić, 2007: 111).

Vino je i u Slavoniji bio značajan proizvod. Benašić navodi da je u XV. stoljeću u Kraljevini Slavoniji vino vrlo važna izvozna roba. „U privilegijama koje su početkom 12. st. dane Slavoniji navedeno je da se „vino, žito i životinje, pošto se plati tridesetina, smije iz kraljevine izvoziti“. Znakovito je da je vino stavljeno na prvo mjesto ove privilegije te je time naglašena njegova trgovačka važnost“ (Benašić, 2007: 111).

3.4.5. Razvoj vinarstva i vinogradarstva od XV. do XIX. stoljeća

Početak XV. stoljeća Veneciji je bilo bitno osigurati nesmetan prolaz Jadranskim morem. Dalmatinske komune gube svoju autonomiju, a većina se proizvoda može izvoziti samo u Veneciju ili preko Venecije. Trgovina počinje nazadovati. Iz izvještaja o stanju poljoprivrede A. Diedo i B. Giustinianija, koji su 1552. proputovali Dalmaciju, doznajemo da se na Korčuli, Hvaru, u Splitu, Šibeniku i dalje proizvodi puno vina (Defilippis, 2001: 44–45). Iako su se uzgajale i žitarice (pšenica, ječam, raž i zob), njih je bilo nedovoljno za podmirenje potreba dok prevladavaju vinogradi, maslinici i voćnjaci.

Već u XV. stoljeću Dalmacija je imala toliku proizvodnju vina da je ona prelazila njezine potrebe. „Već od tada svoj gospodarski prioritet ona će [Dalmacija] u velikoj mjeri temeljiti na vinogradarstvu i izvozu vina [...]. Zbog toga je i sadnja vinograda bila strogo kontrolirana, i od strane kneza i od strane Mletaka” (Defilippis, 2001: 43). Na području Dalmacije vinogradarstvo će biti jedna od najvažnijih grana koja donosi prihod sve do XIX. stoljeća.

Razdoblje XV. i XVI. stoljeća, osobito druge polovice XV. stoljeća obilježeno je turskim osvajanjima, pljačkom, odvođenjem u ropstvo, ali i velikim epidemijama. Nakon protjerivanja Turaka vinogradarstvo se počinje obnavljati. „Kao primjer možemo navesti stradanja Petrovine podno Plešivice, posjeda zagrebačkog Kaptola koji su Turci gotovo potpuno uništili. Slično je prošlo i selo Sesvete, također kaptolski posjed, zato je Kaptol oprostio Sesvečanima daće i tlaku kroz četiri godine” (Benašić, 2007: 108). Uz problem osvajanja i epidemija treba navesti česte bune kmetova uzrokovane nezadovoljstvom zbog povećanja poreza.

Plešivica je još za Rimljana dio pokrajine Panonije gdje se uzgajala vinova loza. U XIII. stoljeću Jastrebarsko je bilo centar trgovine i suda, a 1249. godine se spominje u ispravi bana Stjepana kao „zemlja Jastrebarska”. U XVII. stoljeću zbog pogoršanja položaja seljaka i povećanja naturalne rente službenici bana Jastrebarskog Tome Erdodyja provaljuju u vinograde. U Jastrebarskom tijekom cijelog XVII. stoljeća trajali su sukobi između trgovišta i vlastelina zbog nametanja vinskih daća. I kroz XVIII. stoljeće vinogradarstvo je osnovno zanimanje kmetova. „Vinograd je imao gotovo svaki kmet, a bilo ih je koji su posjedovali i po nekoliko njih. Kmetovi su u obradu vinograda i njegu vinove loze ulagali tri puta više rada nego u obradu polja (oranica), što potvrđuje da je vinogradarstvo na jastrebarskim posjedima bila glavna grana poljoprivrede” (Zoričić, 2009b: 62). Slična sudbina zateći će i vinograde u Slavoniji i Srijemu. Međutim, proizvodnja vina nije sasvim ugasla, jer turski dostojanstvenici ostvaruju prihode od vina, pa im je i stav prema uzgoju vinove loze tolerantniji. Zanimljiv je

podatak da su se u Slavoniji vinogradarstvom bavili i muslimani. U razdoblju između 1683.–1691. mnogi su vinogradi uništeni u sukobima nakon kojih se Osmansko carstvo povuklo s tih područja (Benašić, 2007: 113). „U obnovi vinograda nakon oslobođenja od Turaka dolazi do većih organizacijskih i gospodarskih promjena. Stvaraju se velika feudalna gospodarstva, sade se nove sorte vinove loze – burgundci, traminac, rizling rajnski, silvanac zeleni i druge i grade se veliki vinarski podrumi” (Benašić, 2007: 114). Ivan Sokolić u djelu *Vino u Hrvata* spominje putopisca Evliju Ćelebiju³⁶, te njegove opise vinograda i djelovanje osmanlijske vojske u okolici Šibenika: „Na ovoj kopnenoj strani nalazili su se sve sami vinogradi, vrtovi i ružičnjaci, ali smo mi sva stabla sasjekli i uništili” (Sokolić u: Mirošević (ur.), 1993: 25).

Istražujući razvoj vinogradarstva na području Iloka, Zoričić ističe poticaj razvoja nakon osmanlijske vladavine na tom području: „... sve do 12. st. nema povijesno sigurnih podataka o vinarstvu Iloka. Poslije turske vladavine Srijemom od 1526. do 1638., započinje razvoj vinogradarstva i vinarstva Srijema. Između pojedinih velikaških porodica, koje dobivaju posjede na širem području Podunavlja, za zasluge u ratu protiv Turaka, kneževska porodica Odescalchi od kralja Leopolda dobiva posjed, te u Iloku podiže 35 ha vinograda za to područje s novim kvalitetnim sortama...” (Zoričić, 2007: 96). Nakon odlaska Osmanlija, krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, vinogradi se počinju obnavljati, pa vinogradarstvo i vinarstvo zapadnog dijela Hrvatske razvija se i postaje jedna od važnih grana poljoprivrede (Zoričić, 2009a: 81).

„Već od odlaska Turaka... vlastelini i druga gospoda podizali su svoje dvorce, kurije i klijeti. Kmetovi su obrađivali vinograde, pa su morali davati vlastelinu vino na pinte, župniku i samostanu lukno, a gradovima daću. U feudalno doba vinogradi kao posjed imaju zasebno mjesto. Vinova loza najunosnija je kultura toga razdoblja, pa vinograd nije spadao u kmetsku-selištnu zemlju, nego ga je vlasnik potpuno imao za sebe i davao čitav vinograd ili njegov dio na obradu kmetovima“ (Fazinić, 1994: 16).

Krajem XVIII. stoljeća vino je i dalje glavna proizvodna grana poljoprivrede u priobalnom i otočkom dijelu. „Kako bi se zaštitili interesi vinogradara u staroj stečevini, priobalno-otočnom dijelu, bila je zabranjena sadnja vinograda u zagorskom zaleđu [...] prerada grožđa i čuvanje vina nisu bili dobri, pa su se vina često kvarila i bila loše kvalitete. Takvo stanje može se pripisati neznanju vinogradara i lošim konobama, koje su se uglavnom nalazile nad zemljom pa je i temperatura u njima bila znatno viša od poželjne. Malo je bilo kvalitetnog

---

³⁶ Evlija Ćelebija (1611.–1679.), putopisac. Svoja putovanja po Osmanskom carstvu opisao je u djelu u deset knjiga pod nazivom *Putopis*.

vina.” (Defilippis, 2001: 51). Vrijedi spomenuti i važan rukopis pronađen u Slavoniji: *Knjiga o vinu* iz 1779. To je svojevrsna enciklopedija o vinu pronađena u Kapucinskom samostanu u Osijeku. Radi se o rukopisu nepoznata autora pisanom na njemačkom jeziku i usporednom hrvatskom prijevodu. Danas je pohranjen u Muzeju Slavonije u Osijeku. U rukopisu su obrađena autohtona vina proizvedena na domaćoj europskoj lozi koja je zbog bolesti nestala u drugoj polovici XIX. stoljeća pa je uvezena američka loza. Rukopis je imao oko 400 raznih uputa vezanih za čuvanje vina, poboljšanje okusa i izgleda (Sršan, 2007: 55–56).

Do kraja XVIII. stoljeća bilo je velikih problema s bojom vina jer su vina bila tamna – oksidirana. Da bi se to prikrilo, pila su se iz zemljanih, keramičkih posuda, a rjeđe iz staklenih čaša. No i te su staklene čaše bile obojane kako bi prikrile lošu boju. Jedan od sastojaka koji se dodavao da bi se prikrili nedostaci vina, bila je sol kuhinjska (NaCl). Sol se preporučivala čak u 29 naputaka za oduzimanje ili sprečavanje octikavosti te za bistrenje vina.

Osim soli preporučivalo se i mlijeko za bistrenje i poboljšanje boje vina. „Od mirodija koristio se cimet, klinčić, muškadni orah, lovor, kadulja, hmelj, anđelika, bademak, bademača, bazga, groždice, [...] pelin, ribiz, kamilica. Preporučalo se korištenje gline (preteča bentonita) za bistrenje vina i oduzimanje kiseline, zatim za jačanje vina aquavit (prepečenica), žumanjak i drugo” (Sršan, 2007: 60).

3.4.6. Razvoj vinarstva i vinogradarstva u XIX. stoljeću

Najvažnije izvozno tržište dalmatinskih vina bila je Mletačka Republika, a nakon njezine propasti, za vrijeme prve austrijske uprave, vino se i dalje izvozi u Veneciju. U prvoj polovici XIX. stoljeća dalmatinsko se vino prodaje unutar Monarhije i na međunarodnom tržištu. Razdoblje je to u kojem su se stvarali proizvodni viškovi. Taj uspjeh je jednim dijelom uvjetovan i potražnjom vina na europskom tržištu zbog pojave bolesti vinove loze u Europi (Kraljević, 1994: 23–24).

Vrlo važnu ulogu u trgovini vinom na području Dalmacije u XIX. je stoljeću odigrala *vinska klauzula* te se njezino uvođenje smatra kriznim razdobljem vinogradarstva za Hrvatsku. Da bi privukla Italiju u čvršći saveznički odnos, Austro-Ugarska je udovoljila talijanskim vinogradarskim zahtjevima, te omogućila povlašten uvoz talijanskih vina na svoje unutrašnje tržište. Ta je odluka izazvala veliko nezadovoljstvo u Dalmaciji (Kraljević, 1994: 200). Klauzula je ukinuta tek 1904., a 1905. u Austro-Ugarskoj su uvedene nove carine na uvoz inozemnih vina koje su štatile domaće vinogradare.

Prema dostupnim podacima, površine vinograda u hrvatskom dijelu Istre rastle su od 1864. do 1886. jer filoksera još nije napala ta područja. Pojava pepelnice, peronospore i trsne uši uz

vinsku klauzulu znatno su pogoršale stanje vinogradarstva. Za razvoj vinogradarstva na području Istre značajna je 1875. kada je u Poreču utemeljena *Pokrajinska vinogradarsko-voćarska stanica*, a 1883. i najstarija hrvatska vinogradarsko-vinarska škola. Početkom XX. stoljeća (27. i 28. studenog 1901.), u Pazinu je održan *Prvi istarski javni pokus vina* na kojem je predstavljeno čak 1.500 vrsta vina iz cijele Istre.

U Slavoniji je uz vinogradarstvo važna bila i proizvodnja dužica za bačve. Dužice su se koristile za domaće potrebe, potom bi se izvozile uglavnom u Francusku, te manjim dijelom u Englesku, Portugal, Italiju, Alžir, Grčku, Španjolsku pa čak i u Indiju.

3.4.7. Vinarstvo i vinogradarstvo danas

U Hrvatskoj danas možemo naići na aromatična bijela, predikatna vina na sjeveru, te desertna na samom jugu. Bijelo vino pokriva oko dvije trećine proizvodnje, a crno jednu. Može se naći oko 230 sorti grožđa od kojih je 60 autohtonih. U sjeverozapadnoj Hrvatskoj najčešće sorte su graševina, moslavac, škrlat i kraljevina. Od svjetskih – bijeli i sivi pinot, rajnski rizling, chardonnay, sauvignon, traminac, frankovka i portugizac te pinot crni. U sjeveroistočnoj Hrvatskoj najpoznatija je graševina, rajnski rizling, chardonnay. Što se primorske regije tiče, ona obuhvaća četiri vinogradarska dijela: Istru i Hrvatsko primorje, Sjevernu Dalmaciju, Dalmatinsku zagoru, Srednju i Južnu Dalmaciju. Malvazija istarska, teran i refošk su najpoznatije istarske sorte. S polja Vrbnika dolazi domaća žlahtina koja je autohtona sorta. Srednja Dalmacija je poznata po bijelim sortama maraštini, debitu i kujundžuši, dok je brdoviti kraj južno od Šibenika poznat po babiću i plavini. Na Visu se uzgaja bijela vugava. Hvar ima svoje sorte – bogdanušu, prš, a od crnih – plavac mali i drnekušu. Dingač³⁷ je prvo hrvatsko vino koje je dobilo zaštitu zemljopisnog porijekla (Simon, 2004: 195–196). „Revizijom elaborata o zaštiti krajem 2001. godine evidentiran je 391 proizvođač s oznakom kontroliranog podrijetla vina, [...] ukupno je 995 zaštićenih vina, od toga 854 kvalitetna vina, 124 vrhunski vina i 17 stolnih vina“ (Herjavec, 2002: 57).

3.4.8. Dubrovačka malvasija

Od povijesnih hrvatskih vinskih sorti svakako treba spomenuti čuvenu dubrovačku malvasiju. Kao domaće vino ono je bilo propisima strogo zaštićeno. Odredbe i pisani izvori nam svjedoče da je trgovina malvasijom te sve što se ticalo uzgoja i prodaje tog vina bilo vrlo strogo regulirano pod prijetnjama kazni.

³⁷ Zanimljiva je etimologija riječi koja nije razjašnjena. Tomislav Ladan pretpostavlja da je prakorijen *dinghw*, lat. *dingua*, što daje klasična *lingua* ('jezik') od *lingere* ('lizati') te otuda pučka etimologija: „Vino koje je tako dobro da bi ga lizao“ (Bratulić u: Mirošević (ur.), 2008: 16).

Orešković razlikuje istarsku malvaziju od dubrovačke mavasije ili malvasije navodeći kao argument podatak iz etimologijskog rječnika Petra Skoka u kojem stoji u objašnjenju riječi *malvasija* da je u književnim djelima došlo do ispadanja suglasnika *l* iz čega nastaje mavasija, dok je u XVIII. stoljeću *s* prešlo u *z* što daje riječ *malvazija*. To potkrepljuje i činjenicom da su Dubrovčani izgovarali i pisali mavasija ili malvasija (Orešković, 2010: 15–16). Pretpostavlja se da su tzv. malvasiju venecijanski trgovci donijeli u Istru u XIII. ili XIV. stoljeću, a ime je dobila po grčkoj luci Monemvasia iz koje se malvazija izvozila. Poznato nam je da se istarska malvazija kao vino prvi put u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije spominje 1891. na izložbi vina u Zagrebu, a prvi opis sorte je iz 1913. u časopisu istarskih pokrajinskih agrarnih ustanova *L'Istria agricola* (Orešković, 2010: 15).

Dubrovačka malvasija se često poklanjala i kao skupocjen dar kneževim gostima ili kao dar namijenjen dubrovačkim saveznicima. Navedimo slučaj iz 1493. kada dubrovački knez ugošćuje Jana Lobkovica i nekolicinu čeških plemića. Gosti su se zaustavili u Dubrovniku na putovanju prema Svetoj zemlji kao hodočasnici. Godine 1505. u opisu hodočašća knez komentira kako im je umjesto očekivanog obilnog obroka ponuđeno bombona, malo pogače i vina malvasije. Dubrovčani su im na odlasku poklonili nekoliko boca malvasije uz bombone, te druge sitnice (Orešković, 2010: 21). Iz ovoga Orešković zaključuje da je malvasija bila desertno vino i knežev protokolarni dar gostima Grada.

Godine 1494. u Dubrovniku boravi Pietro Casole, milanski kanonik koji se zaustavlja u Dubrovniku na putu iz Venecije prema Svetoj zemlji. U opisu grada spominje i malvasiju: „... prave dobra crna vina i odličnu malvasiju; kažu da je bolja od one s Kandije (Krete), ali nisam mogao da prosudim“ (Orešković, 2010: 22). Ovaj citat Orešković smatra dokazom kojim se može pobiti mišljenje da je malvasija bila slatko vino koje se uvozilo iz Grčke preko Italije, te navodi svjedočenje Casole kao dokaz da se u XV. stoljeću malvasija proizvodila u Dubrovačkoj Republici. „Zapis Pietra Casole tim je vredniji, jer on jedini za sada izrijekom govori o proizvodnji jednoga sortnog vina, naše malvasije, na području Dubrovačke Republike“ (Orešković, 2010: 23). Prema izvorima, u doba Dubrovačke Republike u srednjem vijeku proizvodilo se bijelo (*vinum album*) i crno, tj. crveno vino (*vinum vermelum*). Orešković tvrdi da su se u Republici proizvodila vina koja su bila mješavina raznih bijelih ili crnih sorta (Orešković, 2010: 23). Zašto je baš malvasija bila toliko cijenjeno vino u Republici, Orešković objašnjava navodeći tri osnovna razloga: „Prvi je zato što joj kao sorti iznimno odgovara ovakav uzgojni oblik (bujnost, dobra rodnost na dugim laticama). Drugi je u činjenici da je vino proizvedeno od grožđa malvasije bilo najviše na cijeni i od nje je vlasnik

mogao imati najviše financijske koristi. Treći je taj što je proizvodnja malvasije, barem za potrebe vjerskih i obiteljskih svečanosti, bila stvar prestiža“ (Orešković, 2002: 36).

Da bi zaštitili interese domaće proizvodnje i domaće proizvođače, propisan je niz različitih odredbi. Odredba iz 1424. je propisivala da se onaj koji nema vlastiti vinograd, ne smije baviti trgovinom vinom. Ista odredba sprečavala je proizvodnju patvorena vina u koje bi se dolijevala voda onemogućavajući tako stvaranje viškova i zaliha kvalitetnog vina koje bi moglo ostati neprodano zbog patvorenog. Takvo patvoreno vino se prolijevalo u more. Godine 1432. promijenjena je odredba prema kojoj se krijumčareno vino prolijevalo u more. Prema novoj odredbi ono bi se dijelilo siromašnim i bolesnim stanovnicima grada (Orešković, 2002: 36–37). Malvasija se spominje i u izvorima iz XVII. stoljeća i to vezano za darove koje su dubrovački poklisari donosili predstavnicima Osmanskoga carstva: „Kad zahvaljuje Dubrovčanima na uobičajenim darovima, bosanski beglerbeg Kuršumdži Mustafa-paša početkom 17. stoljeća u svom pismu pisanu arapskim pismom jasno govori o malvasiji“ (Orešković, 2010: 17). Usprkos odlukama i ugovorima izdanim u Istanbulu izvršenje odluka uvelike je ovisilo o lokalnim dužnosnicima. Da bi osigurali njihovu naklonost, Dubrovčani su darivali svakog novoustoličenog beglerbega i hercegovačkog sandžakbega. Darivanje se događalo prosječno jednom u godini i pol do dvije godine (Miović Perić, 2000: 123). Darivali su ih i povodom Božića kada se dar između ostalih proizvoda poput suhih smokava, naranča, rakije, ulja, šećera sastojao i od vina malvasije (Orešković, 2010: 51). O tome kako je moguće da su muslimanima kojima vjera zabranjuje pijenje alkoholnih pića Dubrovčani darovali alkoholna pića, Orešković kaže sljedeće: „Dubrovčani su uz mjere opreza darivali i alkoholna pića. Ponekad bi znali tajno provjeriti uživa li alkohol određeni dostojanstvenik, a onda mu ga dati na dar. Najčešće je to bila malvasija. Međutim, i te kako nam je zanimljiva činjenica da su sami osmanski dostojanstvenici znali tražiti malvasiju“ (Orešković, 2010: 54). Osim malvasije tražila se i rakija, kuhano vino, te vino terbiano (Miović Perić, 2000: 143). Godine 1723. hercegovački sandžakbeg naručio je mješavinu malvasije, rakije, soka od limuna i papra. Moguće je da se ova mješavina koristila kao lijek (Miović Perić, 2000: 151).

Osim što se u Dubrovniku, prema izvorima (prema svjedočanstvu Pietra Casiole i odredbama o prodaji vina), malvasija proizvodila, ona se i uvozila. Istodobno štiteći domaću proizvodnju i ograničavajući uvoz vina, u Republici su se donosile odredbe o stvaranju zaliha vina i to onog za koje su prije toga odobrili uvoz. To se može objasniti razlozima financijskog interesa i socijalne osjetljivosti. Razlozi donošenja takvih odluka ovisili su i o godinama dobre rodности kada vlast dopušta prodaju vina (Orešković, 2002: 33).

Odredbe iz rujna 1415. odnose se na ograničenja u prodaji – da se osiguraju zalihe malvasije za nadolazeće razdoblje, dok ne dozri mlado vino. U uredbama iz 1433. i 1434. donesene su odluke o prodaji zaliha loše malvasije kako bi se uskladištile one iz nadolazeće berbe jer se vjerojatno radilo o rodnim godinama. A i ulazak Konavala u teritorij Republike omogućuje proizvodnju veće količine vina, pa pogoduje puštanju u promet po nižim cijenama (Orešković, 2002: 33). Uzevši u obzir navedene odluke, Orešković drži da se radi o brendiranju proizvoda, zaštiti izvrsnosti jednog vina koje je namijenjeno zahtjevnom potrošaču visoke platežne moći. „Odredba od 23. veljače 1424. godine jasno nam potvrđuje da malvasija nije bila u slobodnoj prodaji kao druga vina. Da je imala poseban tretman ili status, potvrđuje i činjenica da se, kada je bila u slobodnoj prodaji, utvrđivanje cijene malvasije prepuštalo na volju vlasnika vina“ (Orešković, 2002: 34).

3.5. Uloga vina u hrvatskoj kulturi

3.5.1. Odredbe o vinu

Nakon propasti Rimskog carstva (476.) veze naših gradova s Rimom su prekinute i dotadašnji pravni sustav nema potporu. U XI. stoljeću gradovi se počinju jače razvijati. Razvija se obrt, trgovina, pa se u gradovima pišu statuti po uzoru na rimsko pravo. Pravne regulative uspostavljali su talijanski gradovi, a nedugo zatim i gradovi na hrvatskoj obali. Venecijanski statut iz 1232. mnogim gradovima služi kao uzor, a najstariji hrvatski statut je Korčulanski iz 1256. Ubrzo se pojavljuje Splitski (1312.), Hvarski (1331.) koji je nastao na temelju Bračkoga (1305.), te Lastovski (1310.) i Mljetski (1345.) nastali pod utjecajem Dubrovačkog statuta (1272.) (Defilippis, 2001: 7).

Odredbe iz statuta Defilippis dijeli na: 1) odredbe vezane uz obradu tla i uzgoj nasada; 2) odredbe vezane uz izvoz i uvoz poljoprivrednih proizvoda, te trgovinu tim proizvodima; 3) odredbe vezane uz stočarstvo i iskorištavanje pašnjaka (Defilippis, 2001: 9–16). Nas će zanimati prve dvije kategorije odredbi. Većina odredbi vezanih za gospodarsku strukturu srednjovjekovnih dalmatinskih gradova vezana je, po Defilippisu, za višak proizvodnje vina i nedovoljnu proizvodnju žitarica koje su se uvozile. „Proizvodnja je vina, uz uzgoj maslina, tijekom srednjega vijeka u čitavom priobalnom otočnom dijelu Dalmacije bila osnovna poljoprivredna pa onda i gospodarska grana [...]. Zbog toga je trgovina vinom i bila jedan od temeljnih izvora prihoda [...]. Razni gospodarski interesi, česti ratovi i vojni pohodi unosili su trajan nemir i nestabilnost u to vrlo osjetljivo tržište. Zbog toga su svi srednjovjekovni statuti dalmatinskih komuna odreda, pod prijetnjom visokih kazna zabranjivali uvoz vina na svoje područje“ (Defilippis, 2001: 13). Proizvodnja vina svakog grada-državice bila je zaštićena u

gradskim statutima. Kako cijeli niz gradskih statuta spominje vino, te trgovinu vinom u odredbama statuta, često su vina domaće proizvodnje imala privilegirani status u odnosu na uvozna. Posebno je bio zabranjen uvoz vina radi zaštite domaćeg vina. Propisuju se kazne za nepoštivanje uredbi, koje su u nekim slučajevima prilično drastične (Sokolić u: Mirošević (ur.), 1993: 25). Navest ćemo tek neke primjere i uredbi iz statuta koji su najpoznatiji i koji se najčešće spominju u literaturi. Radi se o korčulanskom, senjskom, splitskom i dubrovačkom statutu.

Korčulanski statut iz 1407. propisuje kaznu za uvoz vina u iznosu od 25 perpera što je bila vrijednost čak tri konja (Benašić, 2007: 106). Zakupnik gubi sav prihod od vinograda kada zanemari radove u vinogradu, a kazna za namjerno oštećenje vinograda je sječa desne ruke (Milat (ur.), 2007: 17).

U XIV. je stoljeću na području Senja dokumentirano postojanje vinograda i uzgoja vinove loze. U odredbama Senjskog statuta iz 1388. domaće je vino privilegirano u odnosu na strano. Godine 1640. u Senjskom je statutu propisano da se oslobađa od poreza žito koje su plemići i obični građani davali težacima za hranu u vinogradima. Domaće se vino štitilo na način da je bilo zabranjeno od Miholja (29. rujna) do Nove godine prodavati na malo bilo koje vino osim senjsko. „Domaće vino je imalo privilegiju i tokom cijele godine. Tako je bilo određeno da se inozemno vino nije smjelo prodavati nedjeljom za vrijeme služenja svete mise u prvostolnoj crkvi Svete Marije kao i u večernjim satima, nakon što crkveno zvono po treći put zazvoni“ (Benašić, 2007: 107).

U Dubrovačkoj Republici u spisima nailazimo na odredbe koje svjedoče o skrbi vlasti o proizvodnji vina, trgovini unutar države, načinu prodaje, izvozu i uvozu vina, carinama i državnim prihodima od trgovine vinom, ovlastima državnih službenika zaduženih za kontrolu trgovine i prodaje vina, mjerama, kaznama za proizvodnju patvorenog vina i krijumčarenje vina, opskrbi domaćih i stranih brodova potrebnim količinama vina za mornare, o prodaji državnih zaliha (Orešković, 2010: 25). Prodaja malvasije je bila ograničena i nadzirana. A cijele su godine količine malvasije bile osigurane. „Iz odredaba statuta grada i mnogih drugih arhivskih spisa [...] vidimo da je uvoz vina u Republiku bio strogo nadziran i to isključivo uz odobrenje vlasti. Razlog tomu je činjenica da se na području Republike proizvodilo dovoljno količina vina za potrebe Grada, gdje su vlasti štitile domaćeg proizvođača“ (Orešković, 2002: 35).

S obzirom na to da je na području Dalmacije obrađiva tla bilo vrlo malo, obradive površine bile su izuzetno vrijedne. Poseban se odnos uspostavljao između vlasnika zemljišta i obrađivača. Da bi se osigurao kontinuitet u obradi zemljanih površina, statuti štite

zemljoposjednike na način da ju težaci i obrađuju. „Najopćenitija je odredba iz Korčulanskog statuta, koja se u raznim oblicima prenijela u sve ostale statute dalmatinskih komuna, a koja glasi: „Svatko koji se u ugovoru vezao obrađivati vinograd mora ga i obrađivati prema obvezama ugovora“ (Defilippis, 2001: 9–10). Prema zadarskom statutu predviđena je kazna za svaku godinu kada zakupnik nije obrađivao vinograd. Šibenski statut kaže da ako obrađivač u prvoj godini ne obradi vinograd kako treba, vlasnik vinograda ga može oduzeti i predati ga drugome obrađivaču (Defilippis, 2001: 9–10).

3.5.2. Mjere za vino

Budući da se u odredbama i statutima spominju količine vina pod nazivima koji nam danas nisu poznati ako se ne bavimo danom tematikom, navest ćemo nekoliko primjera za mjere koje su se koristile u gradskim statutima. Prije svega, važno je napomenuti da su se u srednjem vijeku koristile brojne mjere. Svaki važniji grad imao je svoje mjere. Tako je u Dubrovniku, naprimjer, osnovna mjera za vino bilo *vedro* (lat. *quinqum, quingum, quincum*), dok se na otoku Lastovu koristila mjera *galetum*. Dušanka Dinić-Knežević daje detaljan opis mjera koje su se koristile u Dubrovniku. Za *galetum* i *vedro* smatra da su bila približno slična po zapremnini. Uz to postojalo je i *lastovljansko vedro*, *šipansko vedro* (Dinić Knežević, 1966–1967: 421). Razlikujemo *veliko* i *malo vedro*: *veliko* je sadržavalo nešto manje od 22 litre, a *malo* – 19 litara i 250 ml. Manje mjere od *vedra* su se uglavnom koristile u krčmama: „Manje mere su bile polovina vedra-medium quingum, četvrtina-quarta de vino, osmina dimidium quarte ili medium quarte, dvadeset četvrti deo od vedra-tercerum vini i polovina od toga-medium tercium vini“ (Dinić Knežević, 1966–1967: 421–422). Herkov napominje kako se krčmarske mjere razlikuju od općih obveznih mjera, pa tako „Vedro kojim se vino mjeri prilikom predaje krčmaru drži 15 pinta, a krčmar takvo vedro dijeli na 16 pinta i tako stvara novu mjeru: krčmarsku mjeru (*mensura educilii*)“ (Herkov, 1973: 69). Herkov mjere dijeli prema kriteriju namjene u tržne (koje se upotrebljavaju u trgovini), krčmarske, kmetske (određene za davanja koja nameće feudalac), desetinske (kojima se mjere desetine prihoda kao crkvena daća), gorničke (vinske mjere kojima se mjeri feudalna daća od vinograda, vezane su obično uz mjesne mjere), luknarske ili župničke mjere (lukno kao teret kmeta obično se daje od vina i žita), mlinarske mjere (ušur je nagrada mlinarima za mljevenje žita), mjere primitka i mjere izdatka (rastep za rukovanje vinom i žitom), te prototipi ili cimente (uzorne mjere koje su prije 1850. stajale na trgovima) (Herkov, 1973: 69–73).

U Hrvatskoj su se upotrebljavale opće obvezne mjere koje određuje Hrvatski sabor 1273. i 1588. Od godine 1734. pojavila se i *požunska mjera*, te *bečka*. U Istri i Dalmaciji korištene su

venecijanska i bečka (Herkov, 1973: 65). Često su korištene i strane mjere. Mjere iz Banske Hrvatske i Vojne krajine nisu proučene jer već u XVIII. stoljeću nestaju kao službene mjere, pa nemamo izravnih preračunavanja starih mjera u metričke.

Ipak, na području Hrvatske vrijedile su posebne mjere poput mjere *pinta Zagrabiensis*³⁸ (Herkov, 1973: 28–29). „Prototip vinskih, žitnih i solnih mjera bio je redovito u kamenu isklesan i obilježen znakom kompetentnog organa. Takve se mjere spominju već od 13. stoljeća dalje. Spominju se u najstarijim statutima dalmatinskih i istarskih gradova“ (Herkov, 1973: 41). Za vrijeme venecijanske uprave ove lokalne mjere se priznaju, ali propise ipak izdaje Venecija. Kasnije će Austrija nametati *austrijsku* ili *bečku mjeru* iako su i dalje priznavali lokalne mjere (Herkov, 1973: 60). Zagrebačke šuplje mjere nadovezuju se na rimski sustav mjera, a razvile su se vjerojatno iz mjera srednjovjekovne Slavonije. *Cubulus* je naziv vinskih i žitnih mjera na zagrebačkom području do 1848. godine, a već u izvorima iz 1213. spominje se *cubulus* (Herkov, 1973: 96). „U 16. stoljeću *cubulus* grada Zagreba kao vinska i žitna mjera drži 16 spomenutih pinta, tj. 61 požunsku holbu ili 50.813 l. Dva *cubulusa* te veličine čine zagrebačku kvartu“ (Herkov, 1973: 97). Osnovna mjera na području Varaždina bio je *cubulus Varasdiensis* koji Herkov naziva *varaždinskim vedrom*. Kralju Andriji su građani Varaždina plaćali zalazninu (*descensus*) kao dužnost podavanja. Zalazninu je primao varaždinski župan, a iznosila je 20 *kablova* (ili *varaždinskih vedara*, prema Herkovu). „Vjerojatno se radi o *požunskom kablu* (53.31 l) ili vjerojatnije o *kablu zagrebačkog kaptola*, koji je sadržavao 49. 98 l“ (Ljubljanović, 2006: 259).

U Slavoniji se nakon odlaska Osmanlija koriste stare turske mjere: *kila*, *osmak* i *oka*, a prilagođavat će se požunskim i bečkim mjerama (Herkov, 1973: 101), dok se na području između Kupe i Hrvatskog primorja kao vinska mjera koristi *kupljenik*, zatim manja mjera *mazana* i njezina polovica *polić*.

3.5.3. *Napitci na bazi vina*

---

³⁸ *Pinta* je srednjovjekovna mjerna jedinica obujma za mjerenje tekućina. Koristila se u mnogim europskim zemljama većinom u rasponu od oko 0.5 l do oko 3 l, iznimno i više. Kod nas je *pinta* prvi put zabilježena u dokumentu iz 1360. u Zagrebu na latinskome, a 1588. u Varaždinu na hrvatskome jeziku. U Hrvatskoj je službeno napuštena uvođenjem metarskoga sustava 1876. i zamijenjena nešto manjom *litrom*. Najstarija poznata udomaćena *pinta* bila je *starohrvatska* ili *zagrebačka pinta* do 1773. g. vrijednosti oko 3.123 l, a poslije oko 3.332 l. Koristile su se još i *požunska pinta* vrijednosti oko 1.666 l, te *bečka pinta* oko 1.415 l (Jakobović, 2009: 171–172).

U Hrvatskom primorskom dijelu koristili su se i napitci od vina i mlijeka (koje još nazivamo *bikla*, *smutica* i *hmutica*, *mućkalica*, *mliko* i *vino*, *sumutva*), te kvasine i mlijeka (*ljuto/juto mlijeko*, *bilovoda* i *sumuta*). Napitak na bazi vina i mlijeka bio je poznat još iz rimskog doba, a pili su ga pastiri. Iako je postojao i na području Poljičke Republike, spominje se u Makarskom primorju, području oko Mosora, a češća mu je upotreba na otočnom dijelu srednje Dalmacije (otoci Brač, Hvar i Korčula). „Na dubrovačkom području zabilježen izričaj *bijelit vino*, koji danas živi samo u značenju 'lijevati vodu u vino, razvodnjavati vino', ali je prvotno, bez sumnje, živio u značenju 'lijevati mlijeko u vino, praviti piće od vina i mlijeka'“ (Alerić, 1998: 17). U takvu napitku miješa se vino sa sirovim mlijekom najčešće u omjeru 50:50. Takav napitak smatrao se pićem za žene, mlade, a davalo se i bolesnima za okrepu. Alerić navodi kako se bolesnima u Omišu davao i napitak na bazi vina pomiješanog s uljem. Zavisno od mjesta postojale su i male varijacije vezane za vrstu i način pripreme mlijeka u napitcima kao i omjer vina i mlijeka. Tako se u Šestanovcu koristilo sirovo i kuhano ohlađeno mlijeko u omjeru $\frac{3}{4}$ mlijeka i $\frac{1}{4}$ vina, a u Vrisniku na Hvaru napitak se pripremao od kozjega mlijeka (Alerić, 1998: 19).

Pića pripremljena od kvasine i mlijeka pila su se uglavnom u ljetno doba kao osvježjenje. Takvo piće se spominje prvi put 1774. u opisima Alberta Fortisa: „Danas se to piće, koliko mi je poznato, pravi, ili je donedavna pravljeno, u Marini kod Trogira (naziv *bilovoda*), u Podstrani između Splita i Omiša (naziv nezabilježen), u nepoznatu mjestu na Hvaru [...] i na nekom neodređenom području, vjerojatno dubrovačkom (naziv *ljuto/juto/ mlijeko*)“ (Alerić, 1998: 18).

3.5.4. Križevački statuti i Koprivničke regule

Vinski običaji stvarani su i njegovani u klubovima ljubitelja vina, te cehovima. Takve udruge slijede točno određena pravila ponašanja koja su detaljno opisana i dokumentirana. Tako su nastali i *Križevački statuti* kao jedna od najstarijih regula za pijenje vina i ponašanje u vinskom društvu. Benašić navodi da su ta pravila „nastala prije nekoliko stoljeća“ (Benašić, 2007: 257) ne dajući preciznije podatke. Baran tvrdi da su do XIX. stoljeća postojali samo u usmenosti (Baran, 2005: 66). Zoričić kaže kako su statuti stvarani još u XIV. stoljeću „...prigodom pomirbe križevačkih purgera i kalničkih šljivara“. Ova pomirbena proslava smatra se temeljem *Križevačkih statuta* (Zoričić, 2009a: 116).

U Njemačkoj su postojala slična društva još u XVII. stoljeću, a zajednička im je osoba koja ima najviši autoritet, te njegov pomoćnik koji puni čaše. Vrlo precizna pravila određuju uvjete

prijema novog člana kojemu se izdaje tzv. pristupnica, a prije toga novi je član dužan proći obred inicijacije obično ispijajući iz bilikuma u znak dobrodošlice (Benašić, 2007: 257–258). Postoji više verzija o povijesti nastanka *Križevačkih statuta*. Prema jednoj predaji pravila su nastala u Križevcima zbog „zlouporabe hrvatske gostoljubivosti“, jer su stranci koji su se zadržavali u krajevima oko Križevaca, priključivši se slavljima, izazivali nered. Varoški sudac je intervenirao i odredio kazne za one koji se nisu pridržavali pravila. Postoji i druga verzija koja govori o svađi križevačkih purgara i šljivara, plemenitaša kalničkih. Polovicom XIV. stoljeća dogodila se pomirba i organiziralo se *veliko spravišće*, gdje se jelo i pilo tijekom tri dana, a pravila ponašanja su tom prigodom utemeljili varoški sudac i varoški panduri (Obad, 1992: 59–60).

Križevci i Koprivnica bili su susjedni gradovi koji održavaju dobrosusjedske odnose. Tako su po uzoru na *Križevačke statute* nastale *Koprivničke regule*.

U *Koprivničkim regulama* primjenjuju uglavnom pravila iz *Križevačkih statuta* uz manje promjene: „Uveli su i obavezu ljubljenja i to od dolaska na druženje i tijekom cijelog ceremonijala i na rastanku kada se svi međusobno moraju izljubiti. Za razliku od Križevačkih statuta, koji za jelo imaju obavezno kiselo zelje, pečenu gusku i paprenjake, Koprivničanci su dodali i pečenog odojka, za kojeg su propisali cijeli ceremonijal od pečenja do konzumacije (Benašić, 2007: 258). Vino su pili iz bilikuma, te vrčeva poput srahljivca³⁹. „Odojak se obično pekao na ražnju, srahljivec dodavao od ruke do ruke, a pjevala se i popjevka: „Vrti se, vrti odojček mali, nemoj se plakat, niš ti ne fali...“ (Zoričić, 2009a: 122).

Postojalo je više udruženja koji su uglavnom za osnovu uzimali pravila iz *Križevačkih statuta*, te uvodili sitne promjene. *Krapinski vandrček* je imao pravilo pijenja vina „redom iz zajedničkog pehara uz obavezni poljubac pajdašici s desne strane pajdaša“ (Benašić, 2007: 258). Od drugih možemo navesti sljedeća društva: *Ivanečka smešancija*, *Horvacko bractvo PINTA*⁴⁰ iz Stubice, *Pinta – društvo vinskih doktora*⁴¹ osnovano u Vidovcu pored Varaždina, *Svetojanska lumparija*, *Ljubinkovački klub* koji je bio osnovan u Zagrebu 1882. i vrlo popularan, *Kvak klub* iz Zagreba čiji je jedan od osnivača bio i August Šenoa, te mnoga druga (Benašić, 2007: 258–259).

3.5.5. Štovanje vinskih svetaca

³⁹ Srahljivec je mali vrč za vino čije ime dolazi od njegove hrapave površine.

⁴⁰ Pinta je i općenit naziv za mjericu, kupicu, vrč, bokal, bačvicu, čašu (Jakobović, 2009: 173).

⁴¹ Ovo društvo je 1696. osnovao grof Baltazar Patačić. Društvo je postojalo dvadesetak godina, te je promoviralo 175 *vinskih doktora*, među kojima i jednu ženu (Baran, 2005: 68).

Osim svetog Urbana, Vinka i Martina koji se najviše štiju u našim kontinentalnim vinogorjima, u drugim vinogradarskim zemljama Europe štiju se i mnogi drugi patroni (Benašić, 2007: 245). U *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* možemo naići na podatak o pet svetaca povezanih s radovima u vinogradu: sv. Vinko, sv. Juraj, sv. Ivan Krstitelj, sv. Mihovil i sv. Martin. Običaj je da se 22. siječnja na dan sv. Vinka, đakona, ide u vinograd gdje se blagoslivlja trsje kobasicama i vinom, te se režu dvije rozge koje se nose kući i stavljaju u vodu kako bi se pratilo njihovo pupanje i proriče se bogatstvo uroda sljedeće godine. Sveti Juraj se slavi 23. travnja. Trsje je porezano i prvi put okopano. 24. lipanj je vezan za sv. Ivana Krstitelja. Poslije 29. rujna za sv. Mihovila počinje berba grožđa, dok se za sv. Martina 11. studenog pretače mlado vino (LILSZK, 2006: 619).

Zoričić spominje još veći dijapazon svetaca vezanih za vinograd i vino, pa tako gotovo svaki mjesec ima svoje vinogradarske svetkovine. U siječnju se slavi sv. Vinko, veljači sv. Matija, ožujku sv. Josip (s procvalom palicom kada je vrijeme za cijepljenje loze), u travnju sv. Juraj koji je svetac zaštitnik zemlje, usjeva. U travnju se i okapa vinograd, sade cijepovi i pretače vino. U svibnju se znaju dogoditi i mrazovi što može biti pogubno za lozu, pa se tada štiju sv. Filip i Jakov i sv. Urban. Sveti Menardo, zaštitnik seljaka, te sv. Vid i sv. Ivan Krstitelj su lipanjski vinogradarski sveci, a u kolovozu se štiju sv. Lovre, sv. Klara, sv. Bartol. Rujanski vinski sveci su sv. Kuzma i Damjan. Vrijeme je to kada počinje berba u primorskoj Hrvatskoj, te se slavi i sv. Mihovil, čuvar vinograda. Za studeni je najznačajniji sv. Martin, zaštitnik vinara, vinogradara, gostioničara, putnika, a za prosinac sv. Ivan evanđelist. Na dan 27. prosinca se blagoslovi vino njemu u spomen, jer je na taj dan morao popiti otrov, koji mu nije naudilo (Zoričić, 2009a: 112). „Običaj je bio da od blagoslovljenog vina svatko u kući malo ispije, potom se naspe po malo u svaku bačvu, te se ostavi nešto vina za blagoslov vinograda na Vinkovo“ (Batorović, 2007: 115). Uz blagdan svetog Vinka imamo izreku: „Ako na svetog Vinka sunce peče, u lagve (bačve) vino teče“ (Zoričić, 2009a: 109).

U narodu se kaže i „Majske kiše što više to žita i vina sve više“. Mjesec maj, peti mjesec u godini, nazvan je po rimskoj boginji Maji koja se veže uz prirodu i poljoprivredu. S obzirom na to da se početkom mjeseca maja biljni svijet tek razvija i pupa, a sadi se i povrće, visoke temperature i manjak padalina mogu nanijeti štetu. Stoga je kiša pogodna za žito i vinograd, kako je navedeno u izreci.

3.6. Značenje vina u ruskoj kulturi

3.6.1. Uloga kršćanstva u pojavi vina u Rusiji

Pravoslavna vjera je odigrala važnu ulogu u popularizaciji nekih alkoholnih napitaka, poput vina, na primjer. Dokaz za to su mnogobrojne poslovice, npr. *Для праздника Христоного не грех выпить чарочку простого*. Iako se u ovoj poslovisci eksplicitno ne spominje napitak metonimijom se pojačava efekt informacije. *Чарочка* je čaša za ispijanje alkoholnih napitaka koja se koristila XVII. i XVIII. stoljeću. Poslovica poručuje kako za vjerski praznik nije grijeh popiti čašicu alkoholnog napitka.

Priča o povijesti korištenja vina u Rusiji počinje u X. stoljeću. Nakon što knez Vladimir Svjatoslavovič Veliki prelazi na kršćanstvo 988., na područje Kijevske Rusi iz Bizanta se uvozi manja količina vina u glinenim amforama koje se nazivaju *корчаги*⁴². Omiljeni napitci Slavena prije prelaska na kršćanstvo bili su: med, kvas, braga i pivo.

Riječi kijevskog kneza Vladimira Svjatoslaviča „Руси есть веселие пити, не можем без того быти“⁴³ često se spominju u literaturi o alkoholnim napitcima na području Rusije. Riječi su te bile upućene stranim diplomatima muslimanske vjere koji su predstavljali knezu kanone svoje religije i spomenuli zabranu upotrebe alkohola u islamu. Tumačenja tog citata su različita. Neki ga navode kao dokaz o tome da se u Rusiji oduvijek pilo, dok postoji i tumačenje da se tu zapravo radi o ironičnom odbijanju upućenom muslimanskim diplomatima koji su Vladimiru Svjatoslaviču nudili širenje islama koji je branio upotrebu alkohola. I. G. Pryžov (И. Г. Прыжов), povjesničar, etnograf i publicist, u svom djelu *История кабаков в России* tvrdi da je knez Vladimir mislio na slavlje i stolove pune hrane i piće koji su donosili veselje te da se te riječi ne mogu tumačiti kao iskonska žudnja ruskog naroda za alkoholom.

Vino se dovozilo iz Bizanta i Male Azije, a nazivalo se grčkim ili sirijskim. Do sredine XII. stoljeća pilo se razrijeđeno vodom u skladu s bizantskom i grčkom tradicijom, a od XII. stoljeća vinom se smatralo čisto vino od grožđa bez dodataka vode.

Osim iz Grčke, vino se uvozilo iz Burgundije i koristilo se kao lijek i u religijske svrhe.

D. N. Borodin (Д. Н. Бородин), autor knjige *Кабак и его прошлое* iz 1910., bavio se pitanjem pijanstva na području Kijevske Rusi, i prema njegovim istraživanjima, do XII., nije bilo alkoholizma. On se pojavljuje zajedno s tataro-mongolskim osvajanjima. F. I. Buslajev (Ф. И. Буслаев), ruski filolog i povjesničar umjetnosti, pisao je da je država profitirala od sklonosti naroda prema alkoholnim pićima jer se u obliku poreza slijevao stalni prihod u državnu blagajnu. Kada prodaja votke dolazi u ruke države, pijanstvo se počinje širiti. Prema većini znanstvenika koji su proučavali konzumaciju alkoholnih napitaka, na početku srednjeg

⁴² Корчага ж., 'velika glinena posuda; mjera za vino u XII. stoljeću. Zapremnina joj je bila približno 25 litara. U korčagama se osim vina čuvalo pivo i braga.'

⁴³ Rusima je veselje piti, ne možemo bez toga biti (Heršak, 2013: 38).

vijeka u Rusiji nije bilo prekomjerne upotrebe alkoholnih pića jer su se ona proizvodila u malim količinama, dok su ih imućniji, koji su imali dozvolu za njihovu proizvodnju, spravljivali za vlastite potrebe, a ne za prodaju.

3.6.2. Inozemna vina koja se u Rusiji piju, tko ih pije i u kojim prilikama

Prema vrsti i načinu posluživanja vina naišli smo na sljedeće nazive za vino: *оцѣтно вино* (kiselo suho vino), *вино осмрѣнено* (slatko groždano vino sa začinima), *вино церковное* (crno vino bolje kvalitete, desertno i slatko), *кагор* (vino koje je koristila ruska crkva za potrebe obreda). Vina možemo podijeliti na ona od grožđa ili voća, pa je tako *наливка* primjer domaćeg slatkog vina na bazi bobičasta voća fermentiranog sa šećerom ili medom uz dodatak vode (ЭСРЖИ, 2004: 417). Među vinima od grožđa razlikujemo *гóрское вино* i *удѣльное вино*. *Гóрское вино* je jeftino, niskokvalitetno vino koje se proizvodilo na području sjevernog Kavkaza (ЭСРЖИ, 2004: 124). Naziv *удѣльное вино* odnosi se na krimska i kavkaska vina srednje kvalitete. Lošija su od uvoznih francuskih ili talijanskih vina, ali bolja od lokalnih tzv. seljačkih vina. Takva vina su pili predstavnici srednje klase (ЭСРЖИ, 2004: 762). U XVIII. stoljeću za određena se vina, osobito francuska vina iz Burgundije Romanée Conti, koristio naziv *романея* (ЭСРЖИ, 2004: 622). Kvalitetna strana francuska, njemačka, mađarska, talijanska, španjolska i portugalska vina bila su dostupna višim slojevima društva. Kupovala su se na veliko jednom godišnje. Falsifikati takvih vina su bili dostupni širokim masama. Dostupna su bila crna i bijela vina domaće proizvodnje: krimska, besarabijska, kahetinska, alazanska, sjevernokavkaska, astrahanska, taškentska. Takva su se vina prodavala u vinskih podrumima (ЭСРЖИ, 2004: 76). U jednoj od poslovice iz našeg korpusa naišli smo na vino madera. Radi se o jednom od najboljih suhih bijelih vina. Naziv mu se veže za otok Maderu što na portugalskom znači 'šuma'.

Uvezena inozemna vina u XVI. su stoljeću pili viši slojevi društva i to za vrijeme praznika i svečanosti. U XVII. stoljeću u Moskvi se otvaraju podrumi u kojima se vino prodaje, ali oni služe i kao mjesta za konzumaciju vina. Od vina se najčešće konzumiralo: *церковное*, *мальвазия*, *бастр*, *алкан*, *рейнское*, *романея*, zatim grčko, mađarsko, bijelo i crno francusko vino. Ponekad su se u vina dodavali začini (Kostomarov, 2003).

Vino od grožđa je u širu upotrebu ušlo od XVIII. stoljeća. Iako su se inozemna vina uvozila i u razdoblju prije vladavine Petra I. (vladao 1682.–1725.) preko Poljske i preko arhangelске luke, radilo se o privatnim narudžbama za sloj imućnih ljudi, plemića te za carski dvor. U to su vrijeme u Rusiji postojala i domaća vina. Cornelius de Bruyn, nizozemski slikar i putopisac, početkom XVIII. stoljeća piše o vinogradima Astrahana i tradiciji proizvodnje vina

staroj više od sto godina. Za vladavine Petra I. počinje veći uvoz inozemnih vina. Uvozila su se preko posrednika, često su nizozemski trgovci dovozili vino preko sjevernih ruskih luka. U tom su razdoblju najpoznatija bila mađarska vina i ona iz njemačke vinogradarske pokrajine Mosel (*мопельские вина*) (Демиденко, 2011–2012).

Na carskom dvoru od vremena vladavine oca Petra I., cara Alekseja Mihajloviča (vladao 1645.–1676.), pila su se uglavnom tokajska vina (*токайские вина*), za koja se smatra da su ih u Rusiju dovezli Poljaci u doba smjene dinastija i političke i socijalno-ekonomske krize koja je trajala od 1598.–1613., a poznata je pod nazivom *смутное время*. Tokajska vina se proizvode od XV. stoljeća, a u XVIII. stoljeću su se izvozila na carske dvorove cijele Europe. To su bijela vina nazvana prema gradu Tokaj, a vinogradi se nalaze na području između rijeke Tise i Bodroga. Mađarska su vina vrlo popularna tijekom cijelog XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Takav uvoz preko posrednika bio je vrlo skup i neisplativ, pa za vrijeme vladavine Petra I. carski trgovci putuju u Mađarsku radi nabave vina. Godine 1745. sastala se posebna komisija za uvoz tokajskih vina, osobito za potrebe carskog dvora. Ta je komisija željela započeti proizvodnju tih vina na Krimu, pa su na južnu obalu Krima dolazili mađarski vinogradari i donosili vinovu lozu. Prvi pokušaj nije uspio. Poslanici Petra I. su do sredine 70-ih godina XVIII. stoljeća u Tokaju otkupljivali i unajmljivali vinograde za proizvodnju vina na carskom dvoru. Tako su se stvorile velike zalihe vina u carskim podrumima. U XVIII. stoljeću carski, ali i privatni podrumi bogati izvrsnim vinima postaju uobičajeni. Poznat je bio tako podrum kancelara A. P. Bestuževa (А. П. Бестужев) (1683.–1766.). Bogate podrumе posjedovali su i grofovi I. G. Černyšev (И. Г. Чернышев), I. I. Šuvalov (И. И. Шувалов). Ne zna se koja su se vina skladištila u tim podrumima, ali su se konzumirala u Sankt-Peterburgu za nasljednika Petra I.: crkveno crno vino (*церковное красное вино*), rajnska vina (*райнские вина*) kako su nerijetko nazivali bilo koje suho vino, burgundsko vino i bordo, slatko grčko vino – romaneju, pa čak i afrička vina (Демиденко, 2011–2012). *Рейнвейн* je bilo osobito popularno vino koje se dobivalo od grožđa iz vinograda s obala Rajne. Ali vina iz brdovitih područja Rheingau na desnoj obali Rajne, od Biebricha do Lorch, bila su osobito cijenjena. Pila su se i francuska vina koja su se nazivala i *францвейн* jer su uvoznici vina u Rusiju sve češće bili francuski trgovci koji su zamijenili Poljake i Nijemce. Od pravih francuskih vina do početka XIX. stoljeća jako su popularna bila burgundska vina (Демиденко, 2011–2012).

Pridjev *фряжский* koji se često upotrebljavao uz vina imao je različita značenja, a mogao se odnositi na francuska, talijanska ili općenito strana pića. Rajnska vina su se posluživala na temperaturi 10 stupnjeva nižoj od sobne temperature, crvena burgundska su se hladila do 12–13 stupnjeva, a bordo na 16–17 stupnjeva. Uz ribu posluživala su se bijela vina, a uz meso –

crna. Svako jelo bilo je popraćeno određenom vrstom vina (rostbif i porto, purica i sauterne, teletina i chablis) (ЭСРЖИ, 2004: 76). Burgundska vina smatrala su se najboljima za posluživanje uz masne mesne obroke (ЭСРЖИ, 2004: 77).

Demidenko piše da se za vrijeme vladavine Katarine II. (1762.–1796.) na ručku kod plemića bliskog dvoru L. A. Naryškina (Л. А. Нарышкин) vino posluživalo dva puta tijekom ručka, a skupa i rijetka vina su se iznosila na stol samo u posebnim prilikama. U obiteljima s nešto skromnijim prihodima i dalje je vrijedilo pravilo da se poslužuje pivo i mađarsko vino. I kod F. F. Vigelja (Ф. Ф. Вигель), poznatog pisca memoara, nailazimo na podatak da su u Peterburgu strana vina posluživali u maloj količini i za odabrane goste, dok je likera, meda i kvasa bilo u izobilju (Вигель, 2000: 70).

Situacija se, međutim, mijenjala zahvaljujući navali francuskih emigranata. Ruska tradicija se mijenja, a strana se vina sve češće konzumiraju. Nova se vina, npr. francuska burgundska vina, pojavljuju u Rusiji početkom XIX. stoljeća. Sredinom stoljeća u uporabu ulazi talijansko *lacryma christi*, vina iz regije Bordeaux *barsac* i *graves*, burgundsko vino *chablis* (Демиденко, 2011–2012). Sredinom XIX. stoljeća vino je s aristokratskih stolova potisnulo domaće likere. Do početka XX. stoljeća vino se u Peterburgu smatralo aristokratskim napitkom, dok su pivo i votka prešli u rang narodnih napitaka.

Ruski carevi Aleksandar I. (vladao 1801–1825.) i Nikolaj I. (vladao 1825.–1855.) nisu bili ljubitelji žestokih napitaka, a njihove preferencije nisu utjecale na upotrebu alkoholnih napitaka građana Peterburga. Car Aleksandar II. (vladao 1855.–1881.), kao liberal i simpatizer Zapada, volio je samo strana vina, pa su za njegove vladavine strana vina bila izuzetno popularna. A. N. Benois (А. Н. Бенуа), ruski slikar i scenograf, u djelu *Мои воспоминания* piše kako se do kraja 80-ih godina XIX. stoljeća nisu pila ruska vina, niti su se nudila gostima. Strana su se vina uvozila u bačvama, a zatim su se njima punile boce (Бенуа 1993: 405).

A. A. Mosolov (А. А. Мосолов) u djelu *При дворе последнего императора. Записки начальника канцелярии министра двора* piše o vladavini Aleksandra III. (vladao 1881.–1894.). On je omogućio razvoj ruskog vinogradarstva, a na njegovu su se dvoru strana vina posluživala samo u slučajevima kada su među gostima bili strani diplomati ili monarsi (Демиденко, 2011–2012).

3.6.3. Proizvodnja vina u Rusiji

U knjizi izdanoj 1910. Radić daje kratak opis razvoja vinogradarstva u Rusiji: „I u južnoj Rusiji počelo se je vinogradarstvo tek u novije doba širiti. U okolini Astrahana zasadio je

godine 1613. jedan Feodorović prvi vinograd, a u njega su se ugledali ostali stanovnici. Najviše je učinio Petar Veliki, naloživ da se u 11 gubernija imade loza saditi, pa je pritom i osobno nadzirao radnje. Samo njegovom nastojanju ima se zahvaliti, da dan danas južna Rusija osobito Krim rodi izvrsnim vinom. U Krim su doduše već prije iz Grčke lozu donijeli, no tek oko početka devetnaestog stoljeća digoše francuski doseljenici vinogradarstvo u onom kraju“ (Radić, 1910: 7).

Rusko vinogradarstvo počelo se značajnije razvijati od sredine XVIII. stoljeća. Upravo tada se pojavljuje poznato pjenušavo vino *Цимлянское*, nazvano po gradu Cimljansku, koje je oduševljavalo ne samo pjesnika A. A. Feta (А. А. Фет) već i A. S. Puškina (А. С. Пушкин). Zaslužan je i entuzijazam kneza V. S. Kočubeja (В. С. Кочубей), kneza M. S. Voroncova (М. С. Воронцов), te osobito kneza L. S. Golicyna (Л. С. Голицын) koji je 1878. na imanju *Новый свет* postavio osnove krimskog vinogradarstva. Knez je uveo 500 vinogradarskih sorti, napunio vinski podrum impresivnom kolekcijom vina. Godine 1896. proizveo je pjenušavo vino – šampanjac.

Ruski pjesnik A. A. Fet (А. А. Фет) 50-ih godina XIX. stoljeća ističe prednost domaćeg pjenušavog vina u odnosu na strana, osobito napuljskog vina *lacryma christi* koje je smatrao gorim od domaćeg pjenušavog vina *донское* (Фет 1983: 310). Poznata su bila krimska vina *Массандра* i *Новый свет*, ali i mnoga druga besarapska, kavkaska, i krasnodarska vina.

Feudalni posjedi Romanovih uključivali su i prvoklasne vinograde i vinogradarska gospodarstva *Цинандали*, *Мукузани*, *Напареули* i *Карданахи* na Kavkazu, *Абрау-Дюрсо* u Crnomorskoj guberniji, *Романешты* u Besarabiji i bivše imanje kneza L. S. Golicyna na Krimu. Godine 1912. knez Golicyn nije više bio u stanju samostalno održavati ogromno imanje, pa dio imanja s tvornicom pjenušavih vina, kolekcijom vina i vinskim podrumima prepušta caru Nikolaju II. Domaća vina su se rasprostranila uvelike zahvaljujući carskom dvoru. Za vrijeme vladavine cara Nikolaja II. (vladao 1894.–1917.) zbog politike štednje na velikim se prijemima i balovima posluživalo crno i bijelo vino s carskog imanja. Takvo su vino pili svi koji su bili u službi dvora uključujući i oficire. Od kraja 80-ih godina XIX. stoljeća domaće vino ulazi u modu. Godine 1886. osnovana je jedna od prvih uspješnih vinarija kavkaskih vina u Peterburgu – vinarija braće Makajevih. Firma, osnovana radi trgovine vinima od vinskih sorti grožđa s vlastitog imanja *Икалто* u gruzijskoj pokrajini Kahetiji, uskoro je proširila svoje djelovanje. Budući da je bilo dozvoljeno uz podrumne imati i kuhinju, podrumi braće Makajevih ubrzo su se pretvorili u restorane koji su popularizirali i kavkasku kuhinju. 80-ih godina XIX. stoljeća na tržište Peterburga dolaze vina s krimskog

imanja *Ореанда* kneza Konstantina Nikolajeviča, sina cara Nikolaja I. Spomen o pripadnosti carskoj obitelji ili visokoj aristokraciji, poput obitelji Jusupov, bila je dobra reklama.

Uspjesi domaće proizvodnje vina bili su tako veliki da početkom XX. stoljeća počinje izvoz ruskih vina i prvo u zemlje koje nisu imale ozbiljnu vinogradarsku tradiciju. Godine 1902. krimsko vino izvozi se u Norvešku i u Japan. Prema tekstovima novina iz Peterburga, neka se vina izvoze i u Francusku (krimsko, besarapsko, kahetinsko i donsko). Trgovci vinima prodavali su domaća i strana vina a pojedini su se specijalizirali za prodaju određenih vrsta vina. Mnogi od njih posjedovali su vinograde na Krimu ili Kavkazu, kao na primjer trgovci čajem Tokmakov i Molotkov koji su godine 1889. kupili vinograde u području grada Alušta na Krimu, a godine 1895. dobili za svoja vina srebrnu medalju na Svjetskoj izložbi vinarstva u Bordeauxu (Демиденко, 2011–2012).

3.6.4. Šampanjac

Šampanjac se spominje u nekoliko ruskih poslovice, a danas je omiljeno piće namijenjeno osobitim prigodama i proslavama. U *Rječniku stranih riječi* definira se kao: '1. Zaštićeno ime francuskog pjenušca 2. *razg.* svaki pjenušac bez obzira na geografsko podrijetlo, marku ili ime' (Anić, Goldstein, 2004: 1234–1235).

Pjenušci proizvedeni po tehnologiji šampanjca, različito deklarirani, proizvode se u mnogim europskim državama: u Italiji ih nalazimo pod nazivom *vino spumante*, u Njemačkoj – *Sekt*, u Španjolskoj – *espumoso*, u bivšem SSSR-u *советское шампанское*, u Hrvatskoj – *pjenušac*. Postoje dvije osnovne verzije porijekla pjenušca. Prva se odnosi na Christophera Merreta, engleskog znanstvenika koji je dodao šećer u vino, a druga na benediktinca dom Pérignona (1638.–1715.), suvremenika Louisa XIV., koji je upotrebom čepova od pluta i metalne mrežice uspio spriječiti izlijetanje čepa iz boce. Za proizvodnju pjenušca koriste se tri sorte vina: pinot crni, pinot meunier, i chardonnay. „Za proizvodnju šampanjca vjerojatno su znali i Rimljani. Naime, pjesnik Vergilije opjevao je vino koje se *pjenu* u čaši. Prava proizvodnja šampanjca počinje u 17. stoljeću, a prvi postupak šampanjizacije vina pripisuje se benediktincu dom Pérignonu. Naime, taj je benediktinac eksperimentirao s naknadnim vrenjem vina, kojem je dodavao šećer i kvasac. Međutim, svoj postupak nije mogao usavršiti jer nije imao prigodne staklene boce koje bi izdržale pritisak nastalog ugljičnog dioksida. Nakon njegove smrti mnogi su nastojali usavršiti njegov postupak proizvodnje šampanjca. Tako je ljekarnik Francis (Chalon-sur-Marne, Champagne) oko 1790. godine, usavršio recepturu za dodatak šećera i kvasca. Zbog toga je imao male gubitke u pucanju boca. Danas

se za proizvodnju šampanjca uzima *grožđe bijelog i crnog pinota (burgundac)* odnosno *chardonnay*“ (Križanić, 2002: 21).

Šampanjac se pio ohlađen do temperature otapanja leda i posluživao se u srebrnim posudama s ledom. Obično se posluživao uz desert, iako se mogao piti nakon svakog slijeda jela. Nakon deserta uz kavu su se servirali likeri (ЭСРЖИ, 2004: 76–77). Danas je to piće koje asociramo s praznicima, osobito s proslavom Nove godine. A. S. Puškin u djelu *Mocart i Salijeri* spominje šampanjac kad Salijeri Mocartu daje savjet kako odagnati tjeskobu:

Как мысли черные к тебе придут,

Откупори шампанского бутылку

Иль перечти женитьбу Фигаро?

Upravo je šampanjac postao simbol proslave Nove godine još od vremena Sovjetskog saveza. Šampanjac je simbol raskoši, vezan je za veselje i praznik. Toj reputaciji doprinose i svojstva napitka, mjehurića, osobit zvuk koji se javlja pri otvaranju boce. Šampanjac je ugodna okusa, ali nije prejak i ne izaziva naglo opijanje (Медведева, 2008).

Prema svjedočenju kneza A. A. Vasiljčikova (А. А. Васильчикова), prvi šampanjac je u Sankt-Peterburg donio francuski poslanik Jacques-Joachim Trotti, markiz de La Chétardie, koji je u Peterburgu boravio od 1739.–1743. Navodno je dovezao 100 tisuća boca vina među kojima je bilo 16 800 boca sa šampanjcem. M. M. Ščerbatov (М. М. Щербатов) (1733.–1790.), ruski povjesničar i filozof, piše da se nepoznati otprije šampanjac pojavio u Peterburgu za vladavine Ane Ivanovne (vladala 1730.–1740.) što se ne podudara s općeprihvaćenim mišljenjem da je riječ *šampanjac* prvi upotrijebio N. M. Karamzin u djelu *Pisma ruskog putnika* (1791.–1792.) gdje je pjenušavo roze vino ponuđeno piscu u gostionici francuskog grada Calaisa (zapisano 1790.). Međutim, postoje svjedočanstva da se još u vrijeme Petra I. šampanjac pio na dvoru. Krajem XVIII. stoljeća šampanjac nije bio samo poznato piće već i vrlo popularno. Poznato je da se za vladavine Katarine II. upravo šampanjcem nazdravljalo za vrijeme carskih ručkova. Francuski šampanjac je u Peterburgu bio jako skup. Sudjelovanje Rusije u napoleonovskim ratovima prekinulo je službeni uvoz šampanjca, pa je 1813. u Rusiju uvezeno samo sto boca pjenušavih vina. Upravo je ta činjenica pogodovala popularnosti pjenušavog vina *Цимлянское*, nazvanog prema gradu Cimljansk, koje se koristilo kao zamjena za šampanjac. U isto se vrijeme, zbog rata s Francuskom, počeo konzumirati i šampanjac *Вдова Кликко*. Govorilo se da su za vrijeme okupacije Reimsa 1813. ruski oficiri često posjećivali vinske podrumе трговачке куће *Veuve Clicquot*. Njezina vlasnica bila je udovica Nicole Ponsardin. Ona je iskoristila situaciju i

poslala u Rusiju na nizozemskom brodu sedamdeset pet kašeta vina, tj. dvanaest tisuća boca šampanjca. Kada je 6. 6. 1814. brod otplovio prema Peterburgu, šampanjac se iz prvih kašeta prodavao po cijeni od dvanaest rubalja za bocu i bio je brzo razgrabljen. To je bilo tzv. *vino komete* (вино кометы), godište 1811., kada se na nebu pojavila kometa, a to je godište bilo poznato po dobrom urodu. Nakon nekog vremena suvremenici su govorili da u Rusiji nitko ništa ne pije osim šampanjca pod nazivom *Кликовское*. Francuski je pisac T. Gautier tvrdio da se ova vrsta šampanjca može probati još samo u Rusiji jer je za štedljive Francuze ono preskupo. Imperator Aleksandar II. bio je ljubitelj šampanjca *Louis Roederer*. Prema predaji, po želji svog uglednog klijenta 1876. je godine to poduzeće počelo proizvoditi šampanjac u posebnim bocama od kristala. Taj je šampanjac dobio naziv *Cristal* i pod istim se nazivom proizvodi i danas (Демиденко, 2011–2012).

Šampanjac je postao i najpopularniji napitak u krugovima peterburške garde. U to vrijeme u modu ulazi punč iako je šampanjac i dalje najpopularniji. Prema nepisanim pravilima oficiri carske garde koji su odlazili u prvorazredne restorane, morali su naručivati šampanjac. A. S. Puškin spominje šampanjac u stihovima:

Вдовы Клико или Моэта

Благословенное вино

В бутылке мерзлой для поэта

На стол тотчас принесено

Šampanjac se na carskom dvoru pio u izobilju. Godine 1849. popile su se 2064 boce šampanjca samo iz vinskog podruma Zimskog dvorca (ne ubrajajući vinske podume drugih rezidencija) (Демиденко, 2011–2012).

Opisujući večeru kod kneza Orbelianova, švicarski geograf i pisac Frédéric Dubois de Montpéreux u djelu *Voyage autour du Caucase* iz 1839. daje precizan popis jela s menija i spominje kako je šampanjac bio poslužen nakon večere te da ga se pilo do mile volje. Frédéric Dubois de Montpéreux navodi i vrijednost popijenog šampanjca pišući da ga se popilo u vrijednosti 150 franaka (De Grève, 1990: 998).

Sredinom XIX. stoljeća na dvoru se ustalila tradicija ispijanja čaše šampanjca tijekom proslave Nove godine. Za Božić, Novu godinu i Uskrs šampanjac se posluživao i oficirima na straži u Zimskom dvorcu. Bio je obavezan napitak na dvorskim balovima i postao je najpopularniji napitak u glavnom gradu. Posluživao se na svadbenim svečanostima, različitim drugim proslavama, pa čak i uz kasni doručak. Šampanjac se za ručak posluživao odmah poslije juhe ili u pauzi između ponuđene hrane. Posluživali su ga i u kazalištima. Postao je neizostavni dio peterburške gastronomije, osobito svečanih jela. Ne samo da su se neki deserti

kao *sabayon* (krema od jaja tučenih sa šećerom uz dodatak vina) pripremali sa šampanjcem nego su u šampanjcu pripremali kečigu (стерлядь) i pastrvu (форель), umak od šampanjca su posluživali uz zapečena prepeličja jaja. Uz početak ruske proizvodnje vina vezani su i pokušaji stvaranja analoga francuskom šampanjcu. Ruski je šampanjac koji se proizvodio u poduzeću *Русское шампанское*, osnovanom 1845., dobio zlatnu medalju na Svjetskoj izložbi u Amsterdamu 1885. To se poduzeće koristilo slavom poznatih marki, pa je svoje proizvode nazivalo imenima koja su sličila slavnim francuskim vinima. Tako su njihovi proizvodi po nazivu sličili onima marke *Louis Roederer*. 90-ih godina XIX. stoljeća u Rusiji postoji više proizvođača pjenušavih vina. Šampanjac kneza Golicyna je 1900. godine dobio Grand prix na Svjetskoj izložbi u Parizu. Poznate su bile i sorte: *Paradisio* i *Коронационное*, koje se posluživalo 1896. na ručku u čast krunidbe Nikolaja II. Zahvaljujući naporima Golicyna, šampanjac *Абрау-Дюрсо* bio je konkurentan i na europskom tržištu. U restoranima Peterburga posluživali su i domaći i francuski šampanjac. Samo 1910. iz Francuske je u Peterburg uvezeno 1 300 000 boca šampanjca. U bačvama se dovezio u Rusiju šampanjac *Дуайен*, kojim su se zatim u podrumima zgrade peterburške burze, gdje se nalazilo glavno skladište firme, punile boce. Tako su se snizile cijene toga šampanjca (Демиденко, 2011–2012).

Danas se u Rusiji organiziraju tečajevi someljera i degustacije šampanjca. Cijene šampanjca dva su do tri puta više od europskih. Uvezeni šampanjac ostaje luksuzni proizvod dostupan privilegiranoj skupini stanovništva. Poslovni ljudi i njihove supruge posjećuju takve tečajeve kako bi valorizirali svoj socijalni status. *Советское шампанское*, pjenušavo vino koje je bilo dostupno širokom sloju stanovništva, a proizvodi se od 1937., doprinijelo je popularnosti tog napitka.

IV. BEZALKOHOLNI NAPITCI

4.1. Najčešći bezalkoholni napitci

Napitci čine 40 % unosa neophodne tekućine u ljudski organizam (Boulet, Laporte, 1983: 17). Prema nutricionistima jedino neophodno piće je voda dok sva ostala pića imaju nedostatke. Sadrže ili šećer ili alkohol. Alkoholna su pića prema mišljenju mnogih nutricionista štetna dok bezalkoholna sadrže visoku koncentraciju šećera. U ovom poglavlju pišemo o bezalkoholnim napitcima koji se pojavljuju u našem korpusu ruskih poslovice. Obradit ćemo čaj, kiselj, kavu i kvas.

Osim čaja, kiselja, kave i kvasa – napitaka koje ćemo obraditi u ovom dijelu rada vrijedi spomenuti i jedan od najrasprostranjenijih napitaka u Rusiji – *сбитень*. U *Rusko-hrvatskom*

rječniku R. Poljanca taj je napitak preveden kao „zbitenj (vruća medovina s mirodijama)“ (Poljanec, 2002: 780). *Сбитень* je vrući napitak pripremljen od vode, meda i začina. Konzumirao se do sredine XIX. stoljeća kada ga je zamijenio čaj (Лукьянова, 2010: 33–34). U literaturi o ruskim bezalkoholnim napitcima spominje se i *морс*. *Морс* je drevni tradicionalni napitak. Pripremao se od divljeg šumskog voća, osobito brusnica, tako da se voće zalijevalo vodom i čuvalo u podrumima. Riječ *морс* se prvi puta pojavljuje u XVI. stoljeću. Označavao je ohlađeni uvarak od šumskog voća. U Domostroju⁴⁴ je naveden i recept za pripremu morsa. U XVI. i XVII. stoljeću pojavljuju se različite vrste tog napitka koji se razlikovao po boji (bijeli ili crveni), po osnovnom sastojku (višnja, brusnica, malina), te po starosti (Лазаренко, 2014: 24–25).

4.1.1. Čaj

P. Skok u *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* tumači da je riječ *čaj* kineskog porijekla: „Riječ *čaj* je balkanska (bug. čaj...) i evropska riječ kineskog podrijetla, od *čā* u kineskom izgovoru Kantona. Dočetno *-j* je ostatak od kineske riječi *ye* „listovi“. Prema tome je *čaj* kineska složenica *ča-ye* „čajni listovi“. Oblik *te*, koji je raširen također u evropskim jezicima, predstavlja istu kinesku riječ *čā* samo u izgovoru narječja provincije Amoy, odakle se čaj izvozi“ (Skok, 1971: 288).

U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* navedena su tri značenja leksema *čaj*: „1. bot., usp. čajevac (2) 2. napitak od te biljke [*indijski* ~; *ruski* ~; *gruzijski* ~; *crni* ~; *zeleni* ~; *šalica* ~a] 3. napitak od cvijeta, listova, korijena ili ploda raznih biljaka [*biljni* ~; ~ *od kadulje*; ~ *od kamilice*]; uvarak (HER, 2002: 192).

Riječ *čaj* se smatra, dakle, europeizmom kineskog podrijetla. U hrvatskom, kao i u ruskom, kažemo čaj. *Čaj* je i u bugarskom, u novogrčkome *caj*. Po nekima radi se o čerkeskom izgovoru kineske riječi za biljku od koje se čaj proizvodi (Ladan, 2000: 721–722). I u djelu Tomislava Ladana *Riječi: značenje, uporaba, podrijetlo* navodi se da čaj dolazi „... od kineskog *ča* u kineskom izgovoru područja oko *Kantona*, a dodatak *j* bio bi ostatak kineske riječi *ye* (listovi, lišće), pa bi *ča-ye* bilo čajno lišće. Dočim izgovor i pisanje *tê* (u evropskim jezicima) kažu da je prema izgovoru druge (izvozne) kineske provincije: *Amoy*, gdje je domaći izgovor nalik na *tê*, pa otuda engleski *tea*, francuski *thé*, njemački *Tee*...“ (Ladan, 2000: 722).

⁴⁴ Domostroj je ruski zbornik (XV. ili XVI. stoljeće) pravila, uputa i preporuka o načinu života.

Čaj se u Rusiji pojavio za vladavine cara Mihaila Fjodoroviča Romanova (vladao 1613.–1645.). Bio je novina i rijedak napitak. Mongolski vladar ga je caru Mihailu Fjodoroviču poslao kao dar, a već se u drugoj polovici XVII. stoljeća upotrebljavao kao lijek. Pili su ga uglavnom predstavnici višeg sloja društva pripisujući mu ljekovita svojstva (Костомаров, 2003).

U Europi su Portugalci 1557. dobili dopuštenje od kineskih vlasti za uspostavu trgovačke luke u gradu Makau odakle su donijeli prve uzorke čaja (Heršak, 2013: 162). Heršak spominje nekoliko događaja važnih za pojavu čaja u Rusiji: 1567. godinu kada se iz Kine vraćaju kozački atamani Ivan Petrov (Иван Петров) i Burnaš Jalyčev (Бурнаш Ялычев) te opisuju običaj pijenja čaja u Kini, istočnom Sibiru i Srednjoj Aziji (tj. u Mongoliji i susjednim zemljama) te 1618. godinu kada kineski veleposlanici daruju caru Mihailu Fjodoroviču (vladao 1613.–1645.) nekoliko kutija čaja, ali caru se čaj nije svidio. „Nešto slično dogodilo se i 1683. kada je mongolski je poglavar Altan-han Kučkun (1507.–1582.) dao moskovskom (ruskom) veleposlaniku Vasiliju Starkovu četiri „puda“ čaja (oko 65,5 kg) kao odgovor na dar koji su mu donijeli ruski veleposlanici. Starkov je najprije odbio dar jer mu se nije sviđala zamisao da se u domovinu vrati „s mrtvim lišćem“, ali kan je inzistirao na daru. Prema drugom tumačenju, Starkov je probao napitak i nije mu se svidio, pa je moralo proći pedeset godina prije nego što se čaj počeo uvoziti u Rusiju (iako se riječ „čaj“ prvi put pojavila u ruskim medicinskim tekstovima 1665. godine)“ (Heršak, 2013: 163). Heršak navodi kako je čaj 1636. već poznat u Francuskoj, a 1657. ili 1658. u Engleskoj počinje njegova prodaja (Heršak, 2013: 163).

Godine 1679. Rusija potpisuje ugovor s Kinom o opskrbi čajem, a 1689. godine čaj se počinje redovito uvoziti iz Kine u Rusiju. „Između 200 i 300 deva putovalo je oko 17000 km 16 do 18 mjeseci (od kineske granice do Moskve trebalo je proći 11 000 km), pa je čaj poprimio prepoznatljiv *dimljeni* okus od logorskih vatra. Tako je nastao poznati pojam „ruski čaj“, ili kako će ga Englezi nazvati „ruski karavanski čaj“. Čaj je tada bio skup i pili su ga samo bogati. No iste godine Rusija i Kina potpisali su Nerčinski ugovor koji je odredio granice i omogućio trgovinu (iako će pravi karavanski put započeti tek nakon Kjatinskog ugovora). Nerčinski ugovor potvrdio je vlast Rusije nad Sibirom i označio početak „puta čaja“ iz Kine. Car Petar I. Veliki (r. 1672., vl. 1672.–1725.) dva je mjeseca nakon potpisivanja ugovora najavio gradnju ceste kroz Sibir, ali gradnja nije počela do 1730. i završila se tek sredinom 19. stoljeća. Sve do tada je prijevoz uglavnom slijedio tokove velikih sibirskih rijeka, kao i u doba razmjene s Mongolima“ (Heršak, 2013: 165).

Potrošnja čaja se povećavala za vladavine cara Alekseja Mihajloviča (vladao 1645.–1676.) i Petra Velikog u moskovskim aristokratskim krugovima. U ruralnim sredinama često se pije čaj na bazi trava *травяной чай* (Nercessian, 2012: 872). Pierre Pascal opisuje kućne obaveze seljaka sa sjevera Rusije. Iz opisa se vidi da se početkom stoljeća pri posluživanju čaja koristi samovar. Autor napominje da se pravi čaj pije u gradu, dok na selu upotrebljavaju sušene šumske jagode i maline te se pije tzv. *земляничный* ili *малиновый чай*. Kada nema jagoda, koriste se osušeni komadići mrkve (Pascal, 1930: 233–234). Kod starovjeraca, pravoslavnih Rusa koji nisu prihvatili reforme patrijarha Nikona iz 1653., čaj se počeo upotrebljavati tek u XIX. stoljeću. Do tada se, kao i kava, smatrao „đavoljim napitkom“, usp.: *Кто пьет чай, тот спасения не чай, Кофий пить – налагать ков на Христа* (Лукьянова, 2010: 34). Do XIX. stoljeća se kultura pijenja čaja učvrstila, pa je 1856. Jacob McNamearra, zarobljeni britanski časnik, uložio u prvu plantažu čaja u Gruziji na imanjima kneževa Eristavi (Heršak, 2013: 170).

Rusku naviku ispijanja čaja iz tanjurića prikazuju mnogi ruski slikari. Prema Nercessian, tu su naviku na građanski sloj prenijeli često nekompetentni strani učitelji koje su te obitelji angažirale za poučavanje djece po uzoru na aristokratske obitelji. Takve manire su učenici preuzeli i nastavili ih prakticirati (Nercessian, 2012: 874).

Nercessian smatra da motiv ispijanja čaja iz tanjurića na slikama svjedoči o tome da se čaj implementirao kao napitak na selu, a i da se ustalio način serviranja čaja u šalici od porculana ili od fajanse s tanjurićem. Do XVII. stoljeća se u Rusiji koristio *ставец*, posudica koju su preuzeli od Mongola, a izgledala je poput dvaju dubljih tanjurića preklopljenih jedan preko drugoga. Šalica dolazi sa Zapada kao luksuzni proizvod, a već 1744. carica Elizabeta osniva *Carsku manufakturu porculana*. Prve su ruske šalice služile za pijenje čaja i kave, a šalica s tanjurićem je u širokoj upotrebi od druge polovice XVIII. stoljeća (Nercessian, 2012: 871–872). U XX. se stoljeću na selu čaj počeo piti za praznike i poslije ručka. Imućniji su koristili samovare i čajne servise (Карякин, 2010).

4.1.2. Kava

Jednu od definicija leksema *kava* daje *Hrvatski enciklopedijski rječnik* 'Bot. grmolika biljka (*Coffea arabica*) iz porodice broćeva (*Rubiaceae*), zrnata ploda. 2. *meton.* napitak priređen od pržena ploda kave ili mješavine koje imaju sličan okus, miris i djelovanje' (HER, 2002: 565). Tomislav Ladan objašnjava kako arapska riječ *qahwah* ima značenje 'napitak od kavina zrna', ali i 'vino'. Vino je zapravo izvorno značenje riječi, potisnuto zbog Muhamedove

zabrane pijenja vina. Ladan spominje i da se podrijetlo riječi *kahva/kava* povezuje s pokrajinom Kaffa u Etiopiji (Ladan, 2000: 723).

O rastućoj popularnosti kave danas u Rusiji govore podaci istraživanja prema kojima se od 2006. do 2010. proizvodnja kave u Rusiji uvećala više od 64 %. Više od 90 % domaćinstava kupuje i konzumira kavu (Запекина, Журавлева, 2012: 337). Smatra se da se kava u Rusiji pojavila zahvaljujući Petru Velikom (vladao 1682.–1725.) koji nakon putovanja po Europi naređuje da se kava poslužuje na dvoru. Prvi je put riječ *кофе* upotrijebljena u receptu koji je propisao liječnik drugog cara dinastije Romanovih Alekseja Mihajloviča (vladao 1645.–1676.). U ruski je jezik riječ *кофе* ušla 1716.–1718. kada se pojavljuje u tekstu *Переписка и дела во время посольства Артемия Волынского*. Tek je 1762. riječ *кофе* zapisana u rječnik. U tekstovima XVIII. stoljeća uz *кофе* se upotrebljava i *кофей* pri čemu je *кофе* nekad muškog, a nekad srednjeg roda. Varijanta *кофей* se često upotrebljavala u tekstovima XIX. stoljeća. U djelu *Евгений Онегин* A. S. Puškina možemo uz *кофей* pronaći i *кофе*, dok N. V. Gogolj gotovo da ne koristi leksem *кофе* nego *кофей* ili *кофий* (Мицук, 2013: 110–111).

Tradicionalno se u Rusiji kava u velikim količinama pripremala u zapadnim gubernijama, osobito u Sankt-Peterburgu, gdje su ju svi slojevi stanovništva rado pili i preferirali u odnosu na čaj koji je pak ostao omiljeni napitak u Moskvi. Na cijeni je najviše bila moka kava. Pod tim su se nazivom podrazumijevale afričke sorte kave. Kao zamjena za kavu uz žir i ječam koristio se i prženi i mljeveni korijen cikorije. Pojavljivala se i falsificirana kava, čak i bobice od obojena tijesta koje su podsjećale na zrna kave (Беловинский, 2003: 365).

Charles K. Tuckerman (1827.–1896.), američki pisac i diplomat opisuje običaj ispijanja kave u Grčkoj i Turskoj te spominje njezin medicinski efekt na primjeru starije žene kojoj joj je sluškinja crnkinja napravila napitak od vruće crne kave u koju je dodala svježi žumanjak. Nakon što je popila napitak, osjećala se bolje. Tuckerman govori o raspravama koje su se vodile krajem XIX. stoljeća o korisnosti, odnosno štetnosti i ljekovitosti kave i čaja (Tuckerman, 1889: 644).

U kontekstu proučavanja važnosti rituala ispijanja kave na području Austrije Nikonova spominje njemački izraz *geselligkeit* ('društvenost, druželjubivost') što smatra odrazom austrijskog mentaliteta. Kavane su u Austriji mjesta susreta, dogovora, provođenja vremena, ali se smatraju i nekom vrstom drugog doma i intimnog prostora (Никонова, 2015: 842). Iako su se u Austriji kavane pojavile nakon opsade Beča 1683., mogli bismo reći da je Zagreb poprimio isti način odnosa prema kavi i druženju koji se održao do danas. Nikonova tvrdi da je za Austrijanca koncept kave jednako važan kao za Nijemca pivo ili za Škota viski. Godine

2011. bečka tradicija uživanja kave ušla je u popis UNESCO-va kulturnog nasljeđa (Никонова, 2015: 843). Bez obzira na činjenicu da su Austrijanci počeli ranije s tom tradicijom i da u austrijskoj tradiciji postoje brojne vrste napitaka od kave, koje na području Hrvatske ne nalazimo, Hrvati su prihvatili tradiciju ispijanja kave i njeguju ju do danas.

V. ANALIZA PAREMIJA U KOJIMA SE SPOMINJU ALKOHOLNI NAPITCI

5.1. Alkoholni napitci

Za potrebe analize poslovice smo podijelili na tri osnovne skupine: poslovice o pripremi i konzumiranju napitka, poslovice o karakteristikama napitka i poslovice o pozitivnom ili negativnom utjecaju napitka na one koji ih konzumiraju. Svaka od navedenih skupina sadrži podskupine koje se razlikuju ovisno o napitku, a razvrstane su prema glavnim sastavnicama ili semantičkim poljima. Izostanak jednog od tri osnovna poglavlja ili drugih manjih cjelina uvjetovan je nepostojanjem paremija iz navedenog područja u našem korpusu. Tako je, na primjer, u analizi poslovice o pripremi kvasa izostavljena podskupina unutar skupine *Poslovice o pripremi i konzumiranju napitka* u kojoj se spominju različite posude za čuvanje, pripremanje ili posluživanje napitka, jer nismo pronašli takve poslovice. Analizirane napitke mogli bismo podijeliti u dvije osnovne cjeline: alkoholni i bezalkoholni napitci. Analizu smo započeli s napitcima s manjim postotkom alkohola: kvas, braga, pivo. Slijede jaki alkoholni napitci: votka i rakija, te vino koje se najučestalije pojavljuje u hrvatskom i ruskom korpusu. Od bezalkoholnih napitaka analizirani su čaj i kava koje nalazimo samo u ruskom korpusu poslovice. Posebno je poglavlje posvećeno poslovicama s više napitaka u svom sastavu. Izdvajanje tog poglavlja omogućilo je bolju preglednost, ali i jasniji prikaz hijerarhijskog odnosa napitaka u analizi. Poslovice su u tom poglavlju podijeljene prema broju napitaka koji se u pojedinoj poslovisi pojavljuje: poslovice s dva napitka, poslovice s tri napitka, poslovice s četiri napitka. Najbrojnije su poslovice u kojima se pojavljuju dva napitka, zatim po brojnosti slijede one s tri, a s četiri napitka smo pronašli samo jednu poslovicu u ruskom korpusu.

5.1.1. Kvas

U analiziranim se poslovicama pojavljuju komponente *квас* ('kvas') i deminutivni oblik *квасок*.

- **Proizvodnja i konzumiranje kvasa**

Proces proizvodnje i konzumiranja kvasa

Proizvodnja kvasa je težak posao koji zahtijeva mnogo truda, usp.: *И кваску не сделаеш с нескы: всё надо мучиться*. Proizvodnja kvasa sastoji se od više etapa, a osobito je važno pratiti proces fermentacije. Tako se u nekim poslovicama poziva na strpljenje i čekanje pravog trenutka dok kvas ne postane dobar za konzumaciju, usp.: *Молодой квас – и тот*

играет; Молодой квас – и тот играет, час придёт – и квас дойдёт; Час придёт и квас дойдёт.

Ponekad poslovice odaju tajne pripreme kvasa koje se čuvaju u narodu. U poslovisi *He дорог квас, дорога изюминка в квасу* se spominje *изюминка* u značenju 'groždica'. Naime, tijekom pripreme kvasa nakon što se ostaci raženog kruha zaliju hladnom vodom dodaje se nekoliko desetaka groždica jer se na njihovoj površini nalazi vinski kvasac. Zato je važno da se groždice ne peru. Tako pripremljen kvас nema neugodan miris kvasca koji se danas dodaje umjesto groždica. U sljedećoj se poslovisi o odnosu svoga i tuđega uspoređuje kvас s talogom koji ostaje nakon pripreme napitka, usp.: *He смейся, квас, над гущей, сам не кисни (не скисни, не загусни).*

Proizvodnja kvasa povezana je i s tradicionalnim svetkovinama. U sljedećoj se poslovisi spominje *зимний спас*, usp.: *Готовь квас на зимний спас*. Poslovica govori o važnosti prigode i o pomoći koju je potrebno pružiti u povoljnom trenutku. Radi se semantičkom ekvivalentu poznate poslovice *Ложка нужна к обеду*.

Postojale su različite vrste kvasa, a sintagma *грибной квас* odnosi se na pripremu kvasa od gljiva koji se koristio za pripremu juhe, usp.: *Гриб растёт в лесу, вари его в квасу*. Pripremljen se kvас stavljao u led da bi se sačuvao, otuda i poslovica, usp.: *Есть и квасок, да засечён в ледок*.

O lošem kvасу može se reći *Квас вор: воду навёл, сам ушёл, а булыч оставил (покинул)*. Naime, u poslovisi se spominje *булыч* – to je mlad i loš kvас. Obično se radi o kvасу koji se proizvodi na vodi koja je prethodno već poslužila za pripremu kvasa. Zato je takav kvас lošije kvalitete, „kvас на другой води“ (*квас на второй воде*).

Slijede poslovice o sreći koja je predstavljena kao nestalna i promjenjiva. Ako ne uspije proizvodnja dobrog kvasa, uspjeh će nešto drugo kao npr. – *кислые щи* ('ruska juha od kiselog kupusa i mesa'), usp.: *Удастся – квас, а не удался (не удастся) – кислые щи; Удастся – квас, а не удастся – кислые щи; Удастся квас, а не удастся – ин кислые шти (щи).*

Konзумiranje kvasa

Был квас, да выпил Влас – доберётся до того, кто и варил его – to je poslovica o konzumaciji kvasa koja se može tumačiti i kao neumjerenost u piću i nezasitnost. Poslovicu *И в квасу хмель бывает* bismo mogli tumačiti kao upozorenje na nepredviđeni slijed događaja ili poziv na umjerenu konzumaciju kvasa. Potvrđen je i jedan primjer iste strukture koji bi mogao biti semantički ekvivalent spomenutoj poslovisi, usp.: *И в пепле искра бывает*.

Kvas se ponekad radi štednje poslužuje razrijeđen vodom što govori o škrtosti domaćina pa je kvas u posloviци koja slijedi mjerilo gostoprimstva, škrtosti ili velikodušnosti, usp.: *У нашего хозяина два кваса: один как вода, а другой пожижже.*

Kada se želi reći da se puno buke stvara ni za što, može se upotrijebiti i posloviца *Выпил овечьего квасу на три деньга, а шуму на пол-осьмухи. Осьмуха* je u navedenoj posloviци 'osmi dio čega ili osmi dio ruske funte'⁴⁵. U sljedećoj se posloviци, spominje *овчинный квас*. Radi se o kvasu jako loše kvalitete koji su pili siromašni pa sljedeća posloviца izražava siromaštvo, usp.: *Овчинный квас хлебает с мелком в прикуску.*

Sljedeća se posloviца upotrebljava kada se gostu daje mogućnost piti kvas do stanja pijanstva usp.: *Квас – то квас, тяни до глаз.* Riječ je o posloviци koja se rabi u području gdje se proizvodio kvas s višim postotkom alkohola. Takav lokalni alkoholni napitak zvao se *хлебный квас*.

O sreći koja je nestalna i nepredvidiva govori posloviца u kojoj se osim kvasa spominje i *квасина* u značenju 'talog od ostataka suhog kruha'. Naime, pri pripremi kvasa ostatke suhog raženog kruha zalijevali su hladnom vodom. Zatim su se dodavale grožđice, malo hmelja, list hrena, a kvas je bio gotov za tjedan dana ili dva tjedna kada bi se ostaci kruha spustili na dno posude. Taj se talog nazivao *хлебная гуща* ili *квасина*, usp.: *Был [и] квас, так не было вас; а остались квасины (а не осталось ни квасины), так и вас разносило.* O odnosu svojeg i tuđeg napominju nam sljedeće poslovice u kojima je opisan loš kvas, usp.: *Не смейся, квас: не лучше нас; Не смейся, квас: не хуже вас; Квас не лучше нас.* U posloviци *Не смейся, квас: не первая водица (не первого налива)* naglašava se da je kvas rijedak i loš, odnosno da je pripravljen od sastojaka koji su se već koristili za pripremu kvasa pa mu je i kvaliteta slabija.

Sljedeća skupina posloviца nosi istu poruku kao i prethodne s razlikom što se u njima upotrebljavaju glagoli *чваниться* u značenju 'praviti se važan, hvaliti se' i *ершиться* 'razmetati se, šepuriti se'. Poslovice bi se mogle tumačiti i kao primjer hvalisanja bez pokrića, usp.: *Не чванься, квас: не лучше нас; Не чванься, квас: не лучше нас, не ершился, горох; не лучше бобов.*

U posloviцама *Где дым, там и огонь, а где квас, там и гуща* i *Где квас, там и гуща* spominje se talog (*гуща*) kao produkt koji nastaje u proizvodnji kvasa. Naime, prvi dio poslovice sadrži poruku da glasine obično nose i dio istine, a u drugom se vatra i dim uspoređuju s kvasom i talogom. Prvi dio poslovice *Где дым, там и огонь* mogao bi se

---

⁴⁵ Ruska funta se koristila od 1899. godine. Izražena u metričkom sustavu iznosi 0,409 kg.

tretirati samostalno kao zasebna poslovice, a u hrvatskom joj je semantički ekvivalent *Gdje ima dima, ima i vatre*.

- **Karakteristike kvasa**

Kvas kao napitak karakteristična mirisa

O olfaktivnim karakteristikama kvasa govori nam poslovice u kojoj se spominje intenzivan i specifičan miris napitka. Ova se poslovice upotrebljavala i kao pohvala dobrom kvasu, usp.: *Хорош и квасок, коли (коль) шибает в носок*.

Kvas kao kiseli napitak

Kvas se karakterizira i kao kiseli napitak, usp.: *Кислый квас переел кишки у нас*. Sljedeća dijaloška poslovice u prvom dijelu sadrži ruskom ćirilicom pisan izraz na njemačkom u značenju 'što je ovo?', usp.: *Вас ис дас? – Кислый квас*.

Kvas kao važan i popularan napitak

O upotrebi kvasa u svakodnevnoj prehrani i njegovoj važnosti kao napitka kojeg treba imati u dovoljnim količinama u zalihama kaže nam poslovice *Кроме квасу нет запасу* (Романова, Фёдорова, 2015: 394). Da su alkoholni napitci omiljeni među predstavnicima crkve, koji su ih i proizvodili u manastirima, spominje se u mnogim poslovicama. Poslovice *Квасок для инока дороже причастия* poručuje kako je monahu kvas draži i od pričješćivanja. Kvas kao popularan napitak mnogi žele piti, a ostat će dovoljno i za onoga tko ga je proizveo, usp.: *Этот квас уже семерых нас, а добирается и до того, кто делал его*. Moglo bi se pretpostaviti da poslovice u kojoj se spominju tri vlastita imena – *Артамон, Симан и Влас* prenosi poruku o tome da svatko ima vlastiti ukus, usp.: *Артамон за лимон, а Симан за тиман, а Влас за квас*.

Kvas kao napitak koji nije dostupan svima

Usprkos tome što je važan i popularan, kvas ipak nije napitak dostupan svima, usp.: *Этот ананас (квас) не для нас (не для вас); Есть и квас, да видно не про нас; Есть [и] квас, да не про вас; И квас есть, да не про вашу честь; Этот квас не про вас*. Poslovice *Пью квас и квас хлебаю* govori o tome da prisutnost kvasa u kući svjedoči o blagostanju (Романова, Фёдорова, 2015: 394). Treba, međutim, napomenuti da je kvas napitak svih slojeva stanovništva za razliku od vina ili piva koji se smatraju napitcima privilegiranih. Vrijednost kvasa osobito je izražena u poslovicama u kojima se on uspoređuje s vodom što pokazuje daljnja analiza.

Квас kao napitak vezan za gostoprимstvo

U sljedećim varijantama poslovice koja slijedi govori se o sreći, ali i o gostoprимstvu. Dok ima kvasa na stolu gosti rado dolaze, dok neki nemaju sreće pa se pojave kada je kvas već popijen. *Квасило* se spominje u značenju 'talog od kvasa'. usp.: *Был квас, да не было вас, а как стали квасины, тут и вас разносило; Был квас, да не было вас, а стал квасило, вас черти вносили; Был квас, да не было вас, да и выпили без вас; Был квас, так не выло вас, а как не стало ни квасины, так и вас разносило; Был квас, да не было вас, а когда вы прибыли, мы весь квас выпили; Был квас – не было нас, стала квасина, да нас заносила; Как был квас, так не было вас; а как не стало ни квасины, так и вас разносило.*

Zavist opisuju četiri varijante poslovice sa sintagmom *чужой квас* u značenju 'tuđi kvas'. Poslovice poručuju da ne treba obraćati pažnju na ono što drugi imaju, već se pobrinuti o sebi i „pripremati vlastiti kvas“, usp.: *На чужой квас не деру глаз; Не пьль глаз на чужой квас; Не деру (не держи) глаз на чужой квас, а пораньше вставай, да свой затирай; Не деру (не держи, не выголяй) глаз на чужой квас, а пораньше (ране) вставай, да свой затирай (затевай).*

Квас i voda

Izdvojili smo skupinu poslovice u kojima se uz komponentu *квас* ('kvas') pojavljuje i *вода* ('voda'). Kvas se smatra vrednijim napitkom od vode što i potvrđuje poslovica koja kaže da je i loš kvas bolji od dobre vode, usp.: *И плохой (худой) квас лучше хорошей воды.* U mnogim poslovicama voda se upotrebljava kao metafora za siromašniji život ili dane kada se konzumira lošija hrana, a kvas za dane kada su stol i život bogatiji, usp.:

Порой с водой, часом с квасом; Инчас⁴⁶ квас, а инчас водица; Ничего, хорошо живёт: с воды на квас перебивается; Всегда сладко не наешься: часом с квасом, а порою с водой; Иной раз пьём квас, а порой – хлеб с водой. Romanova i Fedorova varijante navedene poslovice tumače kao usporedbu siromaštva i bogatstva (Романова, Фёдорова, 2015: 394), usp.: *Часом с квасом, [а] порою (порой) с водою; Часом с квасом; Часом с квасом, [а] порою и с водою.*

Ovisno o tome s čim se uspoređuje, kvas u poslovicama ponekad predstavlja metaforu blagostanja, a ponekad siromaštva. U sljedećim poslovicama zalihe (*принасы*) metaforički predstavljaju bogatstvo i uspoređuju se s kvasom koji simbolizira siromašniji život. U

---

⁴⁶ Инчас, *pril.*, ima značenje 'ponekad'.

poslovicama se govori o tome da se ponekad može i „od kvasa živjeti“, bez obilja drugih namirnica, uspr.: *Когда с припасом, а то и с квасом; Не всё с припасом, проживёшь и с квасом, а порой и с водой.* Kvas se tako pije kad nema mesa i šećera, uspr.: *Не всё с мясом – ино и с квасом; Не всё с сахарком – часом и с кваском.* S obzirom na to da se kvas priprema od vode, u sljedećoj se poslovice ismijava loše pripremljen kvas od kojeg je ostala samo voda, uspr.: *Квас принял воду в дом, а вода квас выжила вон.*

Nezahvalnost je izražena u poslovice u kojoj je opisano nezadovoljstvo onoga koji pije kvas, bolji napitak od vode, dok se na vodu nije žalio, uspr.: *С воды пьян живёт, а с квасу бесится.* Nakon pripreme kvasa na dnu posude ostaje talog koji se ponekad naziva *красный квас* ('crveni talog'). Takav talog sadrži kiselinu i koristi se za čišćenje proizvoda od bakra, uspr.: *Не было воды, так ждали беды; а нет у нас, будет и красный квас.* Uz navedenu poslovice potvrđena je i njezina varijanta *Не было воды, так ждали беды, а ныне у нас будет и красный квас.* Ironična primjedba o lošoj kopiji originala izražena je u poslovice, uspr.: *Тот же квасок, да по другой воде.*

Kvas i kruh

Da se kruh i kvas smatraju osnovom prehrane seljaka, potvrđuje poslovice *Как хлеб да квас, так все у нас.* Slijedi poslovice o svađi u kojoj se uz kvas spominje i kruh, uspr.: *И в доброй драке на квас не придёт [а в худой и на хлеб не выручишь].*

Frazem *перебиваться с хлеба на квас* u značenju 'teško spajati kraj s krajem, objesiti zube o klin' koristi se na sjeveru i sjeverozapadu Rusije u krajevima gdje se konzumira gotovo isključivo raženi kruh za koji se koristi leksem *хлеб*. Svi ostali pripravci od brašna nose različite nazive (*булка, калач*), ali se ne nazivaju kruhom. Budući da se kvas priprema od osušenih ostataka raženog kruha, siromaštvo je opisano slikom kvasa i kruha kao jedinim dostupnim namirnicama.

Sljedeće varijante poslovice govore nam o zanatu, uspr.: *Паиной из-за хлеба на квас не заработаешь; Из-за хлеба на квас не заработаешь; У нас из-за хлеба на квас не выточешь.* Navedene bismo poslovice mogli tumačiti i kao nemogućnost uspjeha na više područja istovremeno. Među poslovicama pronašli smo i zagonetku *Вскину (раскину) я рогожку, насыплю горошку, поставлю квасу кадушку, положу хлеба краюшку* koja je dio folkloru sjevera Rusije, a značenje joj je zvijezde, mjesec i kiša (Бурцев, 1898).

- Posljedice upotrebe kvasa

Budući da kvas nije jaki alkoholni napitak, od njega se teško može opiti. Na to upućuje poslovice *На квасу не пропьёшься, на стичках не прочирикаешь.* U njoj je upotrijebljen

frazem *не прочирикать на спичках* u značenju 'ne gubiti na sitnicama'. Poslovicom se želi reći da je nemoguće pretrpjeti materijalnu štetu od čestog korištenja šibica pa se paljenje šibica uspoređuje s materijalnim gubicima kao i ispijanje kvasa s opijanjem.

5.1.2. Braga

U narednoj analizi u poslovicama se pojavljuju leksemi *брага* i regionalni hipokoristik *бражка*. Prema rječniku *Толковый словарь Ушакова*⁴⁷, *бражка* može imati sljedeća značenja: 'mošt od kojeg se dobiva alkohol, vrsta votke pripremljene u domaćim uvjetima, zabava, pijanka' (Ушаков, 1935–1940).

- **Proizvodnja i konzumiranje brage**

Proces proizvodnje i konzumiranja brage

U početnoj fazi pripreme brage već se može prepoznati kvaliteta napitka. Za to je ključna mješavina slatkastog okusa koji se sastoji od brašna i slada, a naziva se *сусло*, usp.: *Брагу по суслу узнают*. Tijekom pripreme vrlo je važno pažljivo pratiti i nadzirati proces fermentacije. U poslovicama se proces pripreme napitka uspoređuje s dobi djevojke za udaju te se navodi važnost udaje „na vrijeme“, usp.: *Бражку сливай, не доквашивай, а девушку отдавай, не доращивай; Брагу сливай, да не доквашивай, девку отдай, не доращивай!* Naime, za proces pripreme brage izuzetno je važna temperatura fermentacije. Ona bi se morala kretati između 18 i 24 Celzijevih stupnjeva. Ako dođe do snižavanja temperature, cijeli se proces može zaustaviti te izazvati stvaranje ostataka neprovrela šećera.

Sljedeća poslovice izražava narodno vjerovanje i upozorava na nastajanje svađe, usp.: *Если брагу шумбой прикроешь, так шум в доме будет*. Naime, leksem *шум* osim značenja 'šum, buka' ima i značenje 'žestoka svađa'. Prilikom pripreme brage običaj je da se posude s napitkom prekriju starim bundama ili dekama zbog očuvanja temperature i ubrzavanja procesa vrenja.

Priprema napitka pretpostavlja i ugošćavanje nakon završenog posla. U mnogim se poslovicama o napitcima spominju predstavnici crkvene vlasti kao česti i zahtjevni gosti, usp.: *Бражку варить, пона не выкурить*. Treba napomenuti da je svećenicima ukazivana posebna čast pri ugošćivanju.

Posude u koje se braga pohranjuje i iz kojih se konzumira

---

⁴⁷ <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/750238>.

U poslovicama se često uz lekseme *брага* ili *бражка* spominju i posude u kojima se taj napitak skladištio ili posluživao. Pronašli smo sljedeće nazive različitih posuda: *ендова́* (*яндов*), *ковш*, *колгашка* (*калгашка*), *чашка*, *жбан*.

Ендова́ ili *яндов* je velika niska posuda od bakra u kojoj su se čuvali napitci kao što je pivo, braga i medovina. U poslovisi *Браги ендова – всему голова* govori se o važnosti brage. Somatski frazem *всему голова* dio je i poznate poznate poslovice o kruhu, usp.: *Хлеб – всему голова*. *Ковш* je otvorena posuda s dužom ručkom, a *колгашка* ili *калгашка* – drvena posuda grube izrade. Slijede poslovice s leksemima *ковш* i *колгашка* u kojima se govori o gostoprimstvu i čašćenju usp.: *С ковшом на брагу, со щепкой (с пестом) на кулак; Хороша бражка, да мала колгашка; Хороша бражка, да мала чашка*. Navedene bismo poslovice mogli protumačiti kao manjak gostoljubivosti i škrtost domaćina. *Жбан* je posuda u obliku vrča s poklopcem, a koristi se za pripremu i čuvanje napitaka. Obično se izrađuje od hrastovine. A. G. Војченко (А. Г. Бойченко) navodi kako se u poslovisi *Как бражки жбан, так всяк себе пан* izražava lažan osjećaj slobode i neovisnosti koji ima osoba pod utjecajem alkohola (Бойченко, 2009: 151).

Ponekad je, međutim, dovoljno da je braga pripremljena, a posuda za nju će se već naći, usp.: *Была бы брага, а во что слить, найдём*.

- **Karakteristike brage**

Braga kao važan i popularan napitak

Kao važan napitak braga se proizvodi bez obzira na sve nedaće i probleme. Kako bi se naglasilo da je proizvodnja brage primarna, u poslovisi je upotrebljen frazem *хоть огнём гори* u značenju 'usprkos svemu, bez obzira na sve' koji sadrži sliku što doprinosi ekspresivnosti poslovice, usp.: *Хоть огнём гори, а брагу нам вари*. Braga je i vrlo omiljen napitak koji se rado pio, usp.: *Была бражка, да выпили барашки*. U navedenom se primjeru upotrebljava onomatopeja oponašanja šuma koji se može poistovjetiti sa šumom koji nastaje pri pripremi napitka tijekom fermentacije.

Braga kao napitak koji se posluživao na proslavama

Proslave se u poslovicama često povezuju s bragom. Ona je napitak koji će privući goste, usp.: *Есть брага да пирожки, так есть и други; Есть брага да пирожки, [так] есть и дружки; Где пировать, тут и брагу сливать*.

Nespремност za pružanje pomoći, ali i volja za iskorištavanjem drugoga jasno je prikazana u poslovisi *Горевал, пока брагу сливал, а брагу слил, так всем стал мил*. Navedena poslovica mogla bi izražavati i lažno prijateljstvo.

- **Posljedice upotrebe brage**

Neke od poslovice upozoravaju na negativne posljedice konzumacije brage, a odnose se uglavnom na rad, usp.: *Браги многие, а руки одинокие; Браги частые, а руки одинакие.*

Poslovice koje slijede shvaćamo kao upozorenje na posljedice ispijanja brage. Naime, jedno od značenja nesvršenog oblika glagola *курить* je proizvoditi alkohol, a svršenog oblika *закурить* 'proizvesti alkoholni napitak'. Braga djeluje na osobu koja ju konzumira na način da se sposobnost jasnog i oštroumnog prosuđivanja smanjuje, usp.: *Брагу варить – глаза закурить; Бражка варить – глазка курить; Бражку варить, глазки курить.* Poslovice *Брагу варить – глаза закурить* se u zborniku poslovice V. I. Dalja (В. И. Даль), *Пословицы русского народа*⁴⁸ tumači kao odnos između pravde i nepravde.

5.1.3. Pivo

Analizom poslovice s leksemom *pivo* istaknut ćemo osnovne ideje koje pokazuju sliku svijeta u ruskoj kulturi na temelju empirijske spoznaje kroz proces konzumiranja tog napitka.

A. G. Војченко (А. Г. Бойченко) je proučavala koncept *numie* ('pijenje, piće') u paremiološkom fondu ruskog jezika te zamijetila da većina poslovice u kojima se pojavljuje taj koncept imaju poučni karakter i izražavaju savjet. Zbog povijesnih, kulturoloških i socijalnih razlika konzumiranje alkoholnih napitaka u društvu shvaća se kao socijalno prihvatljiv ritualni proces. U poslovicama se izražava velikodušnost, gostoprimstvo, sklonost krajnostima koje mnogi strani etnografi, povjesničari, filozofi smatraju dijelom mentaliteta ruskog naroda (Бойченко, 2009: 153). Opće je poznat citat iz djela А. С. Пушкина *Ruslan i Ljudmila* u kojem se uz pivo spominje i medovina „И я там был, мед и пиво пил, по усам текло, а в рот не попало, на душе пьяно и сытно стало!“ (Кульпина, 2007: 167–168).

- **Proizvodnja i konzumiranje piva**

Proces proizvodnje konzumiranja piva

U poslovicama o pripremi piva često se upotrebljavaju glagoli *варить* ('kuhati'), *сварить* ('skuhati'), te *заварить* u značenju 'zakuhati'. Osoba koja proizvodi domaće pivo ima priliku postati domaćin i ugostiti druge, usp.: *Кто пиво варит, тот и в гости зовёт; Пиво вари, да гостей зови.*

Da bi se pripremio kvalitetan napitak, potrebna je kvalitetna sirovina. Da se iz koprive ne može napraviti dobro pivo, kažu nam poslovice koje upozoravaju na važnost obiteljskog

⁴⁸ http://dic.academic.ru/dic.nsf/dahl_proverbs/18426/%D0%91%D1%80%D0%B0%D0%B3%D1%83

nasljeđa, roda i plemena, usp.: *Злое семя – крапива (кропива), не свариишь (сварить) из него пива; Из крапивы не свариишь пива.* Navedene su poslovice semantički ekvivalenti poslovice *Где сусло хорошо, там и пиво дурно не будет.* Vrijedi spomenuti da u ruskom jeziku postoji frazem *крапивное семя* ('sjeme koprive') u značenju 'potkupljivi činovnici'.

Proizvodnja piva zahtijeva pripremu kvalitetnih namirnica, usp.: *Хотел было варить пиво, да воды не стало,* a samu je proizvodnju potrebno započeti na vrijeme, prije pozivanja gostiju, usp.: *До названья гостей вари пиво.* Iz navedenog možemo zaključiti da je пиво napitak koji se poslužuje gostima. Da bi se pripremilo пиво, neophodno je strpljenje, usp.: *Жди пиво, пока устоится,* ali i vještina i znanje, usp.: *Суетлив воробей, а пива не сварит.* U ranom stadiju pripreme napitka ne zna se kakvi će uslijediti rezultati, usp.: *По дрождам пива не узнаешь; Не угадывай пива в сусле; На сусле пива не узнаешь; Не хвали пива в сусле, а ржи – в озими.* Rezultat pripreme piva može biti uspješan jer se пиво „ukuhalo“ koliko je bilo potrebno, usp.: *Уварилось пиво у Марины – лучше малины,* ali i manje uspješan o čemu govore sljedeće poslovice, usp.: *Пришла пиву неперелива; Было пиво, да вытекло; Али моё пиво не удалось, что моё пиво под тень пролилось? Али моё пиво не удалось, что моё пиво под тын полилось? Али моё пиво не удалось, что под тын пролилось?* Takvo loše пиво je označeno sintagmom *дурное пиво* ('loše, nekvalitetno пиво'), usp.: *От дурного пива и люди бегают.* Pri proizvodnji piva može doći i do neuspjeha. Sljedeće poslovice (čije varijante navodimo), možemo protumačiti na više načina: kao nadolazeći neuspjeh, kao upozorenje na ljude koji žele profitirati od drugih ili kao upozorenje na neumjerenu konzumaciju alkohola, usp.: *Мужик лишь пиво заварил, а дьявол уж с ведром; Мужик лишь пиво заварил, а уж чёрт с ведром.* Objašnjavajući poslovicu *Мужик лишь пиво заварит, а уж чёрт с ведром,* А. Г. Войченко navodi da je njezina osnovna poruka sljedeća: „osoba koja konzumira alkohol nalazi se u vlasti đavla“ (Бойченко, 2009: 151). S obzirom na to da uz poslovicu *Мужик лишь пиво заварил, а дьявол уж с ведром* postoji i varijanta *Мужик только пиво заварил, а уж поп с ведром,* skloniji smo tumačenju njezina značenja kao upozorenje na koristoljubive osobe.

Диво дивное je frazem koji označava nešto 'čudesno, neobično, прекрасно i bajkovito', usp.: *Дивное диво, что не пьётся пиво.* U nekim se slučajevima u poslovicama pojavljuje samo leksem *диво* ('čudo'), usp.: *Не дорого пиво, а дорого диво.*

U poslovisi *Млад идёт к диву, а стар бредёт к пиву* antitezom se suprotstavljaju pojmovi mlad i star, a naglašena je i sklonost starijih ljudi prema uživanju u alkoholnim pićima o čemu govore i neke hrvatske poslovice s tom razlikom što se u njima spominje vino, a ne пиво, usp.:

Divojkam je Cvitje dika: sztarcem Vino, mifto mlika; Koi starcem vino brane, braneim del veksi Hrane.

U sljedećim je poslovicama pivo predstavljeno kao vrijedan napitak, usp.: *Выпил пива – на всё село диво; Где было пиво, там стало диво; Много пива пить – не без дива быть.* Ispijanje piva smatra se važnim ritualnim procesom, a u sljedećoj se poslovice uspoređuje s riječima pohvale upućenima djevojci koja je spremna za udaju, usp.: *Пиво без дива не выпьешь, а девуку без слова не выдашь.* Pivo je važan napitak prilikom ugošćavanja, ali je cilj sastajanja ljudi zapravo razgovor i druženje, usp.: *Мне не диво твоё пиво: дивешеньки речи.*

Nevelika zasluga ili uobičajena situacija izražena je u sljedećim poslovicama o pripremi piva. Proizvodnja piva se u njima percipira kao uobičajena aktivnost. Naime, pivo se proizvodilo u samostanima, ali su ga proizvodili i seljaci, usp.: *Варил поп пиво – невелико то диво; То не диво, что мужик сварил пиво.* Poslovica *То не диво, что мужик сварил пиво, а то диво, что не дают варить* odnosi se najvjerojatnije na uredbu (uvedenu krajem XVI. stoljeća) kada se u Rusiji nije dozvoljavalo seljacima proizvoditi vlastito pivo. Tako se za vladavine Borisa Godunova (1598.–1605.) povodom praznika i svadbi seljacima davala posebna dozvola za proizvodnju piva. Time se nastojalo prikupiti što više novca u budžet države jer se pivo prodavalo u specijaliziranim krčmama od čega je država ubirala porez (Шаркань, 2016: 34).

U sljedećoj se pak poslovice naglašava važnost i vrijednost pripreme piva što je kontradiktorno u odnosu na prethodne poslovice, usp.: *Заварили пива, наделали дива.*

Proizvodnja piva je prioriteta bez obzira na druge okolnosti, npr. poput žitnice u plamenu, usp.: *Хотя овин горит, а пиво варит.* Poslovica o konstantnoj proizvodnji piva tijekom godine govori nam o tome da proizvodnja novog piva započinje dok se staro još konzumira, usp.: *Старое пиво допивать, а молодое затирать, и иное стане на дрожжи наливать.* Proces proizvodnje piva je, dakle, neprestano u tijeku kako ne bi ponestalo zaliha. Iz toga zaključujemo da se pivo konzumiralo u velikim količinama i učestalo, stoga nas ne treba čuditi da je novo pivo proizvedeno prije nego što je staro popijeno, usp.: *То не мудрено, что пиво сварено, а мудрено что [не] выпито.*

Da bi se moglo profitirati od nečega, potrebno je izvjesno znanje. Pivo, tako, čovjek može piti u željenim količinama u trenucima kada ga ima u izobilju, to je, npr., situacija kad se boce pune pivom, usp.: *На разливе пиво пьют, на разборе ягодки едят.*

Osim pripreme piva, važno je i kakvo je pivo posluženo. Ono se može servirati u čistom obliku ili razrijeđeno, kako se navodi u poslovicama u kojima se upozorava na prijevaru, usp.:

Не то пиво несёшь – подмешиваешь; Не то пиво подносишь – подсычиваешь; Не то пиво пьёшь – подсычиваешь.

Sljedeća se poslovice može tumačiti kao svojevrsno nadopunjavanje pa će se tako пиво nadopuniti hranom, a riječi drugim riječima, usp.: *К пиву едется, а к слову молвится.*

Možemo ju tumačiti i kao potrebu da se притекне u pomoć u pravom trenutku.

Nerijetko je u nevolji teško pronaći osobu koja bi nam pružila podršku, dok obilje piva i druženje privlače prijatelje, usp.: *Как при пиве, при беседе много друзей, как при горе, при кручине – нет никого*, ali bez obzira na nesreću koja može zadesiti (u slučaju naše poslovice to je izgorjelo spremište za žito), život se nastavlja i pije se пиво, usp.: *Солодовня сгорела, а пиво пьём.*

Proizvođači vlastita piva

Frazemi sa strukturom rečenice *пива не сварить с кем* i *каши не сварить с кем* imaju značenje 'ni o čemu se ne možeš dogovoriti s kim, ništa ne možeš napraviti zajedno s kim' nastali su od poslovice u kojima se upozorava na odabir osobe s kojom se vrijedi upustiti u neki posao, usp.: *С дураком пива не сварить; С дурнем каши (пива) не сварить; С дураком пива не сварить, а и сварить, так не разопьёшь.*

Iako su frazemi nastali od poslovice, između frazema *пива не сварить с кем* [*а сварить – не разопьёшь*] i poslovice *С дураком пива не сварить, а и сварить, так не разопьёшь* možemo uočiti razliku – u frazemu se ne upotrebljava glagol *распитъ* ('popiti, ispiti') kao u poslovice *С дураком пива не сварить, а и сварить, так не разопьёшь* već *разлить* ('pretočiti, preliti').

U poslovicama o pripremi piva možemo iščitati karakteristike pripisane osobama koje proizvode vlastito пиво. Takve ljude obično drže za imućnije, superiornije u odnosu na ostale jer imaju mogućnost ugostiti i počastiti druge pivom što se smatra čašću, usp.: *Кто пиво варит, тот и в гости зовёт*. Pronašli smo poslovice koja kaže da, bez obzira na to tko je proizveo пиво, plodove rada ponekad ubire netko drugi, usp.: *Не тот пиво пьёт, кто варит; а тот, кому Бог судит*.

Sljedeća poslovice može izražavati snalažljivost seljaka (koji nije pivar, ali proizvodi пиво, nije kovač novca, ali novac drugima posuđuje), ali i dobro materijalno stanje koje mu omogućuje da proizvodi пиво i posuđuje novac, usp.: *Мужик не пивовар, а пиво варит; денег не куёт, а займы даёт*. Međutim, ne može se пиво произвести u dovoljnoj količini pa se kaže *На весь мир пива не сварить*. Slijede poslovice koje nam pokazuju da пиво производи velikodušan, a ne bogat čovjek, usp.: *Пиво варит не богатый, а тороватый*

(*тороватый*); *Не богатый варит пиво, [а] тороватый*; *Не богатый пиво варит – тороватый*.

Budući da se uz osobu koja proizvodi vlastito пиво или га има у залихама, веће и одређени социјални статус, она се сматра привилегираном и богатом, усп.: *То не диво, што у богатого много пива*.

Posude u koje se пиво pohranjuje i iz kojih se konzumira

Osnovno obilježje paremioloških jedinica okupljenih u ovoj semantičkoj cjelini je prisutnost leksičkih sastavnica sa značenjem predmeta u kojima se skladištilo i/или posluživalo пиво. Od posuda koje се spominju u poslovicama pronašli smo: *ковш*, *братина*, *ведро*, *чан*.

Ковш је посуда с дугачком ручком у облику велике жлице из које се често pilo пиво, усп.: *Се коль хороши с пивцом ковши!*

Братина је овална или округла посуда која се у свећаним пригодима користила до XVIII. stoljeća. U njoj су се servirali različiti napitci (пиво, вино, кvas), из њих се точило у чаše. Zato су такве посуде врло богато украшене. Poslovica *Азбука латине не пиво в братине* појавила се у XIII. stoljeću у vrijeme razvoja трговине у Smolensku, Novgorodu, Pskovu са земљама Западне Европе. U njoj се говори о учењу латинског језика, што није била лака задача. Trgovci i obrtnici који су имали обичај организовати колективне забаве (*братские пирь*) учили су латински језик (Воевода, 2008: 75).

Ведро долази у значењу 'мјера за напитке', али и 'посуда у којој се чуvalo вино, пиво, медовина, млијeko итд.', усп.: *Пиво добро – по три деньги ведро: пьют [лишь] похваливают; Пиво добро, да мало ведро*.

Чан је велика дрвена или метална посуда слична котлу. Služila је и за припрему пива, које се касније прелијевало у друге посуде, па напиток у њој још није спреман за конзумацију, стога се каже *На чану – не пиво, в долгax – не деньги*.

U većini је пословица пиво представљено као напиток који има позитивну конотацију па је тако оно понекад и lijek за душу јер кад га нема, теško је на души, усп.: *Мутно на душе, што нет пива в ковше*.

- Карактеристике пива

U sljedećoj су пословици визуалне карактеристике пива изражене лексемом *коуро* ('svijetlo kestenjasta боја'), док су ольфактивне карактеристике (јак мирис) изражене лексемом *понуру* ('које садржи својство интензивног мириса'), а spominju се у пословици *Пиво коуро, а к носу понуро*. Dugovječnost је тако осигурана пиву киселкаста окуса, лошем конју и лијеном човјеку,

usp.: *Пиво с кваском (с кислотой), лошадь с запинкой да человек с ленцой два века живут.*

Pivo kao važan i popularan napitak

Pozitivna strana konzumiranja piva u navedenoj se poslovice uspoređuje s ljubavnim odnosima, usp.: *Пить пиво (пива) не беда, любить девку нет вреда.* Rijetke su poslovice u kojima se spominje negativan odnos prema pivu jer je ono obično predstavljeno kao „napitak koji svi vole“, usp.: *Любя, пиво пьют, а не любя, его льют.*

Bez obzira na to da prekomjerno ispijanje piva izaziva pijanstvo, koje se smatra negativnom posljedicom konzumacije, ipak je najgora opcija ostati bez piva, usp.: *Пиво не пьяно – и то грешно, пиво пьяно – грешней того, а пива не станет – тошней всего; Пиво пьяно – великий грех, пива в мале – грешнее того, пива не стало – тошнее всего.*

Ako se pruži prilika popiti pivo, ne treba ju propustiti, usp.: *Есть пиво – пьём, а нет – его (его) ждём; Застанешь – пиво пьёшь; не застанешь – пивцо помянешь.*

U poslovice *Хваля книги, не имемся, а хуля пиво, не лишимся (минемся)* primjećujemo kontrast između pozitivnog odnosa prema knjigama i negativnog odnosa prema pivu. Bez obzira na svijest o negativnim posljedicama ispijanja piva, ono je previše omiljen i popularan napitak da bi ga se odreklo.

Pivo kao napitak za proslave

Pivo je omiljeni napitak koji privlači goste i često se poslužuje usp.: *Было бы пиво, а гости будут; Было бы пиво, будут и гости; Было бы пиво на гостя, а у пива будут гости; Было бы пиво на погосте, а у пива будут гости; Приходи в гости ко мне: у шабра какое пиво; Где пиво пьют, тут и нам приют; Сколько пива, столько и песен.*

Sintagma *пиво пить* ili *пить пиво* simbolizira slavlje, odmor ili druženje, usp.: *Вола зовут не пиво пить, а хотят на нём воду возить; Не зовут вола пиво пить, зовут вола воду возить; Шёл бы Карп к пиву – да не зовут.*

Proslave se ne mogu zamisliti bez piva, usp.: *Без пива и праздник не в праздник; Праздник любить, так и пивцо варить; Где пировать, тут и пиво наливать.* Ispijanje piva potiče razgovor i druženje, ali i ples, usp.: *Смотря на пиво, и плясать хорошо; Глядя на пиво, и плясать хорошо.* Ispijanje piva i ples ne zahtijeva trud i rad kao češljanje lana, usp.: *Пиво пить да плясать – не лён чесать.*

Neke od poslovice spominju i goste koji se nedolično ponašaju i iskorištavaju gostoprимство. U navedenim se poslovicama rabi sintagma *бесстыдный гость* ili *гость бесстыдный*, она

se odnosi na gosta koji ne želi otići dok god ima piva i besramno iskorištava gostoprimstvo domaćina, usp.: *Гостя бесстыдна пивом не выгнать; Бесстыдна (бесстыжа, бесстыдного) гостя пивом не выгнать; Бесстыдного гостя пивом из избы (из избы пивом) не выгонишь.* О nezahvalnom gostu i članu obitelji, koji se nedolično ponaša prema punici i puncu, govore sljedeće poslovice: *Выпивши пиво, да тестя в рыло, а приевши пироги – тещу в кулаки; Выпивши пива (пиво) – тестя в рыло, поев (приевши) пироги – тещу в кулаки.*

Pivo kao napitak kojim se izražava gostoprimstvo

O gostoprimstvu nam govori poslovice u kojoj se veća važnost pridaje odnosima među ljudima, riječima i ljubavi nego samim napitcima, usp.: *Пиво не диво, и мед не хвала (не зверина), а всему голова, что любовь дорога; Мне не диво твоё пиво, дивёшеньки [твой] речи.*

Poslovice *Пей пиво в гостинку, да прорежай (изредка)* mogli bismo tumačiti kao sugestiju upućenu gostu da pije ponuđeno пиво u umjerenim količinama.

Iako se gostoprimstvo izuzetno cijeni u ruskoj kulturi, u nekim poslovicama nailazimo na sintagmu *чужое пиво* ('tuđe пиво'), usp.: *Глазами чужого пива не выпьешь; На чужое пиво не надуешь рыла (рыло).* Poruka prethodnih poslovice je da se od dobročinstva drugih ljudi ne može živjeti. Licemjerno žaljenje za tuđim gubicima opisani su u poslovice *Еремеевы слёзы о (по) чужом пиве льются.* Druge pak poslovice ističu važnost samostalnog truda i djelovanja pri čemu naglašavaju da ne treba računati na tuđu hranu i piće jer to nije dugovječno, usp.: *Надувшись на пиво, его не выпьешь; Глазы пива не выпить; Гляденьем пива не выпьешь; Прося пива, не напьёшься [коли не дадут]; Надувшись, пива не выпьешь, глядя на людей, богат не будешь.* Tako paremije *Надувшись на пиво, его не выпьешь; Надувшись на пиво, не выпьешь, а на людей глядя, не вырастешь* konceptualiziraju „poziv na rad, djelovanje“. Da bi se opisao nezasitan čovjek koji želi što više profitirati od nečijeg gostoprimstva prekomjerno konzumirajući jelo i piće, može se upotrijebiti poslovice *Брюхом хлеба не выносишь, а губами пива не выпьешь.*

S druge pak strane neke poslovice govore i o škrtosti domaćina koji nerado nudi пиво gostima, usp.: *И свата жаль, и пива жаль; И кума жаль, и пива жаль.*

Pivo kao napitak koji se konzumira u vrijeme blagdana

S obzirom na to da je proizvodnja piva vezana uz godišnja doba, količina zaliha piva nije jednaka tijekom cijele godine. Za vrijeme četiriju godišnjih doba izmjenjuju se razdoblja obilja i oskudice. Naime, пиво se u Rusiji proizvodilo, u prvom redu, za Novu godinu koja je

započinjala prvog ožujka⁴⁹. Takvo se pivo nazivalo martovskim pivom (*пиво мартовское*), usp.: *Мартовское пиво с ног сбило; Март пивом, апрель водою; Апрель водою, а март пивом*. Proljeće i jesen razdoblja su izobilja kada su zalihe piva još bogate, usp.: *Весной и у воробья пиво; Осенью и у воробья пиво; Осенью любого гостя молочком потчуют, нелюбого – пивом*. A. G. Bojčenko (А. Г. Бойченко) smatra da se u poslovice *В осень и у воробья пиво* izražava neki povod, poput praznika, neophodan za konzumaciju alkohola (Бойченко, 2009: 150). Pivo su seljaci smjeli proizvoditi za vlastite potrebe nekoliko puta godišnje: na Uskrs (*Пасха*), na dan štovanja mrtvih (*Дмитриевская* ili *Родительская суббота*), na Maslenicu (*Масленица*) i na Božić (*Рождество Христово*). Od 1654. godine, prema uredbi, pivo se za posebne prigode (poput svadbe) moglo proizvoditi nakon dobivene dozvole i uplaćenog poreza. Plemićima, činovnicima, vojnicima je, međutim, bilo dozvoljeno proizvoditi pivo za vlastite potrebe (Шаркань, 2016: 35).

Uz godišnja doba u poslovicama se spominju i blagdani. *Дмитриев день* je posvećen Dimitriju Solunskom koji je stradao u IV. stoljeću za vladavine cara Dioklecijana. U ruskoj pravoslavnoj crkvi *Дмитриев день* slavi se 8. studenog. Taj blagdan se smatrao početkom zime i tada se proizvodilo pivo, usp.: *В Дмитриев день и воробей под кустом пиво варит*. Uz *Дмитриев день* u poslovicama nailazimo i na *Николин день* koji se slavi 19. prosinca prema gregorijanskom kalendaru. Sveti Nikola je vrlo štovani svetac koji se u ruskoj pravoslavnoj crkvi naziva *Никола зимний*, usp.: *В Николин день во всяком доме пиво*. U sljedećoj se poslovice spominju Maslenica i Radonica, usp.: *Выпили пиво (на) Масленице, а похмелье ломало после Радуницы*. Maslenica (*Масленица*) se slavi tjedan dana prije početka Velike korizme. Ona ima korijene u poganskoj i kršćanskoj tradiciji, a datum proslave se mijenja u odnosu na Uskrs. To je prijelazno razdoblje između zime i proljeća te perioda konzumiranja mesa i posta. Radonica ili Radunica (*Радоница, Радуница*) proljetni je blagdan štovanja mrtvih. Nastao je u slavenskoj tradiciji koju je pravoslavna crkva nastavila štovati. Slavi se prvi ponedjeljak nakon Uskrsa.

Pivo kao napitak uz čin pomirenja

U nekoliko poslovice uz sintagmu *пить пива* ili *пива питу* nalazi se glagol *бить* u značenju 'tući'. A. G. Bojčenko spominje kako je za konzumaciju alkohola potreban povod poput pomirenja, što se očituje u poslovice *Кума не бити – пива не питу* (Бойченко, 2009: 150).

---

⁴⁹ Do 1492. godine Nova je godina u Rusiji započinjala u ožujku, a od 1492. u rujnu. Nakon uredbе Petra I. iz 1700. godine Nova se godina slavi 1. siječnja prema julijanskom kalendaru.

Potvrđene su i sljedeće varijante te poslovice: *Не бити кума – не пити пива; Не бити кума – не пить и пива; Не быть у кума – не пить и пива; Не побив кума, не пить и пива.*

Pivo kao napitak koji se ne pije dok se radi

O tome kako ispijanje piva i rad nisu kompatibilni govore sljedeće poslovice: *Пиво пивом, дело делом, а шутка – поди в другую деревню! Дело делом, пиво пивом, а суд – по форме.* U sljedećoj se poslovisci rad uspoređuje s odmorom i zabavom, usp.: *Кому пиво с сулом, а кому плеть с узлом.* Uz ispijanje piva vezani su razgovori i druženje, a da bi se izgradio grad, potreban je težak fizički rad, usp.: *Пиво пьют – поговаривают, город рубят – поколачивают.* Leksem *квасок* u sljedećoj poslovisci označava 'kiseli okus' (ne radi se o deminutivu riječi *квас*). Budući da ispijanje piva ne zahtijeva osobit napor, ono se suprotstavlja stjecanju znanja za koje je potreban znatno veći trud, usp.: *Наука не пиво: в рот не вольёшь; Наука не пиво: не вольёшь.*

Pivo kao napitak manje vrijedan od časti

Nekoliko poslovice u kojima se dovodi u vezu pivo i čast konceptualiziraju odabir prioriteta u životu. Osjećaj časti je tako znatno više rangiran od popularnog napitka poput piva. Ovu poslovicu bismo mogli tumačiti i kao suprotstavljanje moralnih vrijednosti i zadovoljavanja fizioloških potreba (u ovom slučaju potreba za tekućinom, odnosno pivom), usp.: *Честь пива дороже; Честь пива лучше; Честь пива лучше [и подороже].*

Pivo kao napitak koji treba konzumirati u umjerenim količinama i poziv na štedljivost

Zbog negativnih posljedica koje izaziva opijanje, u sljedećoj se poslovisci poziva na umjereni konzumiranje piva. Ono se uspoređuje s ljubavlju prema ženi uz sugestiju da ju se ne tuče, usp.: *Пей пиво, да не лей, люби жену, да не бей.* Ispijanje piva potiče i na rastrošnost na što upozorava poslovice koja predlaže ispijanje piva zamijeniti štednjom, usp.: *Не учись пиво пить, учись деньги копить* pa tako konzumacija piva donosi troškove i gubitke, usp.: *Где пиво пьют, там и льют.*

- Posljedice konzumiranja piva

Pivo kao napitak koji izaziva negativne posljedice

Slijede poslovice koje izražavaju upozorenje na negativne posljedice konzumacije piva. U takvim poslovicama često se pojavljuje leksem *черт* u značenju 'đavao', usp.: *Иван пиво пьёт, а черт со стороны челом бьёт.* Pivo može izazvati i fizičke promjene na tijelu onoga

tko ga prekomjerno konzumira (npr. povećanje tjelesne mase), usp.: *Пей пива (пиво) больше, так брюхо будет толще.*

Pivo kao napitak koji izaziva pijanstvo

U ruskom smo korpusu naišli na značajan broj paremija s komponentom *pijanstvo*. U većini paremija pijanstvo ima negativnu konotaciju te se spominje kao neželjena posljedica konzumacije alkoholnih pića, usp.: *Кто пива не пьёт, тот пьян не живёт; Путь пиво – сидеть криво; Одно пиво меня даже с ног сбило, а другое лежащего всё толкает.* Neke poslovice upozoravaju na posljedice prekomjernog konzumiranja alkohola poput mamurluka, usp.: *Пил (Путь) бы пиво да вино, да лихо похмелье (с похмелья тяжело (тижело)); Пил бы пиво, да лихо похмелье; Пил бы пиво, да лихо с похмелья; В чужем пиве, да похмелье* ili agresivnog ponašanja, usp.: *Где пиво пьют, тут и дураков бьют.*

5.1.4. Votka

Od napitaka koje smo analizirali upravo je votka najzanimljivija i specifična. Naime, leksem *водка* se pojavljuje tek u nekoliko poslovice. Razlog tomu je što se u starim poslovicama za jaki alkoholni napitak sličan votki upotrebljava leksem *вода*, ali i mnoštvo drugih leksema: *ржаное вино, хлебное вино, двойное вино, вино горячее, горящее вино, горелка* (Романова, Федорова 2015: 396). G. Sudakov (Г. Судаков) navodi neke primjere naziva votke karakteristične za razdoblje XIX. i XX. stoljeća: *рака, простое вино, полугар, пенное вино, двухпробное вино, трехпробное вино, четырехпробное вино, двойное вино, вино с махом, тройное вино* (Судаков, 2003). Mogli bismo zaključiti da mnoge od navedenih sintagmi sadrže leksem *вино*, usp.: *ржаное вино, хлебное вино, двойное вино* što može djelovati zbunjujuće i dovesti do pogrešnog razumijevanja. Veći problem nastaje kada se za votku upotrebljava leksem *вино* (*вино*). Ako ne možemo iščitati dodatne informacije iz konteksta, nemoguće je razlučiti radi li se o poslovice o votki ili o vinu. Stoga smo, radi bolje organizacije rada i preglednosti, sve poslovice u kojima se rabi leksem *вино* analizirali u poglavlju o vinu.

Poslovice koje sadrže leksem *водка* podijelili smo u dvije osnovne skupine: karakteristike votke i posljedice konzumiranja votke. Naime, u našem korpusu nisu potvrđene poslovice za skupinu *производња и консумација напитка*. Budući da se napitak označen leksemom *водка* odnosi uglavnom na XIX. i XX. stoljeće, poslovice koje sadrže navedeni leksem malobrojnije su od onih koje označavaju drevne ruske napitke poput piva. Što se pripreme i proizvodnje

napitaka u domaćim uvjetima tiče, one su vezane za tradicionalne ruske napitke poput kvasa i piva. Votka se tradicionalno nije proizvodila u domaćim uvjetima.

- **Karakteristike votke**

Kao jedna od karakteristika votke spominje se gorčina okusa koja nakon učestale konzumacije nestaje, usp.: *Водка горчит, когда не войдѣшь во вкус.*

Votka kao važan i popularan napitak

O tome kako se votka rado pije naglašavaju sljedeće rimovane poslovice, usp.: *Нам ни драться, ни бороться – лишь бы водки напороться; Как хочешь зови, только водкой пои.* Manjak votke može izazvati agresiju, usp.: *Не даешь на водку – перерву глотку.*

Votka i voda

Радуйся, пив водку, а ныне и воды в честь citat je iz satiričkog djela o popu Savi (*Сказание о попе Саве*) napisanog u XVII. stoljeću. Poslovicu bismo mogli protumačiti kao poziv na zahvalnost za ono čime čovjek raspolaže.

- **Posljedice konzumacije votke**

Možemo primijetiti da su u poslovicama o votki naglašene prvenstveno negativne posljedice konzumacije votke. Ispijanje votke dovodi do samouništenja, usp.: *Водку пить – себя губить.* Uz redovnu konzumaciju votke ne može se sačuvati novac pa onaj tko ne pije votku, može uštedjeti, usp.: *Водку не пьешь – в чулок деньги вяжешь.*

Suvremena žargonska poslovice s izraženom ironijom i humorom može se nazvati antiposlovicom⁵⁰, usp.: *Водка – враг солдата, а солдат врагов не боится.*

Poziv na umjerenu konzumaciju votke

Iz poslovice možemo iščitati da djelovanje votke ovisi o osobi i o konzumiranoj količini. Poruka poslovice je da nije štetno piti votku u malim količinama, naprotiv, ona može razveseliti i popraviti raspoloženje, ali pretjerane količine dovode do propasti, usp.: *Умному [водка] на веселье, а дураку – на погубу душе.* U sljedećoj je poslovice slika moralnog sloma i opijanja izražena padom u lokvu ili na seosku ogradu od pruća, usp.: *Водку пьешь – бережешь, напьешься – она тебя и в лужу, и в плетень.*

---

⁵⁰ „Antiposlovice su ekspresivni izrazi nastali kao rezultat vrlo različitih strukturno-semantičkih transformacija ne samo poslovice, već i izreka, krilatica, aforizama, poznatih političkih parola, fraza, izjava i eufemizama“ (Otašević, 2011).

5.1.5. Rakija

- Proces pripreme i konzumiranja rakije

U poslovice koja govori o popularnosti rakije među kotlokrpama⁵¹, tj. osobama koje su se bavile krpanjem lonaca idući od kuće do kuće, nailazimo na poredbu, usp: *Lakom kao kotlokrp na rakiju*. S obzirom na to da je prisutnost Turaka odigrala značajnu ulogu i utjecala na hrvatsku kulturu, to se odrazilo i na poslovice koje sadrže etnonim *Turčin*, usp.: *Ako ćeš da se osvetiš Turčinu, moli Boga da počne piti rakiju; Ako ćeš se osvetiti Turčinu, moli Boga da počne piti rakiju*.

Neke poslovice sadrže turcizme kojima se označuju islamske realije kao što su: *kadija*, *ćitap*, *bardak*. Susrećemo tako leksem *kadija* u značenju 'šerijatski sudac, sudac općenito'⁵², *ćitap* (ili *ćitab*) čije značenje može biti 'knjiga općenito, knjiga koja sadržava vjersku objavu i propise'⁵³, *bardak* što znači 'drvena, glinena ili bakrena posuda za čuvanje rakije'⁵⁴, usp.: *Da zna kadija što je rakija, on bi mjesto ćitapa držao bardak pod glavom; Ne zna rakija što je kadija*.

- Karakteristike rakije

S obzirom na to da je rakija piće s visokim postotkom alkohola, pri ispijanju stvara se osobit osjećaj žarenja opisan u poslovice, usp.: *Dok peče, dotle i teče [rakija]*. Međutim, ovdje bi mogla biti i riječ o pripremi napitka jer se u narodu za destilaciju upotrebljava izraz *pečenje rakije*. Proces destilacije je najvažniji u pripremi tog napitka jer joj je svrha ne samo dobivanje alkohola već i postizanje osobitog ukusa i mirisa šljivovice pomoću aromatičnih primjesa.

Rakija i voda

U mnogim se poslovicama rakija uspoređuje s vodom. Oba napitka imaju neka zajednička svojstva kao što je prozirnost pa se ponekad ne može razlučiti na temelju izgleda radi li se o vodi ili rakiji, usp.: *Bistra voda kao rakija*.

Rakija i kruh

---

⁵¹ Hrvatski jezični portal.< <http://hjp.znanje.hr/>>.

⁵² Idem

⁵³ Idem

⁵⁴ Idem

U jednoj od poslovice se u suodnos stavljaju kruh i rakija, usp.: *Rakija kruhu kandžija*. Kandžija je turcizam u značenju 'korbač potreban pri vođenju konjske zaprege, bič'.⁵⁵

- **Posljedice upotrebe rakije**

O posljedicama ispijanja rakije govore poslovice, usp.: *Od rakije kuća poskakuje; Ječam trče, a rakija viče; Sir koji plače, a rakija koja skače, valja*. Naime, konzumacija određenih namirnica odražava se na ponašanje ljudi. Rakija zbog visokog postotka alkohola izaziva brzo opijanje.

VI. ANALIZA PAREMIJA S LEKSEMIMA VINO I ВИНО

6.1. Vino

Kada govorimo o leksemu *вино* u ruskim poslovicama, važno je spomenuti da se on ponekad odnosi na grožđano vino, a ponekad na jaki alkoholni napitak dobiven od žitarica, sličan votki. *Горячее вино* ili *вино* napitak je nastao procesom destilacije neke sirovine; *Хлебное вино* je jaki alkoholni napitak od žitarica, uglavnom od raži i pšenice; *Зелено вино* je napitak s visokim postotkom alkohola u koji su se dodavale različite trave. *Горячее вино* i *хлебное вино* su sinonimi s tom razlikom što se *хлебное вино* moglo izrađivati i od kruha. Važno je napomenuti da se za cijeli niz poslovice u kojima se pojavljuje leksem *вино* ne zna radi li se o napitku od grožđanog soka ili jakom napitku dobivenom procesu destilacije koji bi bio sličniji današnjoj votki. U slučajevima kada je moguće odrediti razliku, naznačili smo o kojem se točno napitku radi. Za druge pak poslovice, u kojima se taj leksem pojavljuje i kada nismo mogli razlučiti o kojem se točno napitku radi, zadržali smo u komentarima naziv *vino*. Napominjemo da se u hrvatskim poslovicama leksem *vino* odnosi isključivo na grožđano vino.

U ovom dijelu rada predstavljena je kontrastivna analiza poslovice s leksemom *vino* u hrvatskim i *вино* u ruskim poslovicama. Paremijske su svrstane u semantička polja, a s obzirom na to da su u oba jezika te poslovice najbrojnije u korpusu, osobito nas zanimaju sličnosti i razlike u njihovom značenju.

- **Proizvodnja i konzumiranje vina**

Proces proizvodnje

---

⁵⁵ Idem

O tome kako se važne zadaće ne mogu olako povjeriti drugima, čitamo u poslovice *Вино курити – самому ж неотступно быти*. Naime, riječ je o dijelu citata iz čuvenog zbornika Domostroj⁵⁶: „А вино курити, самому неотступно же быти, или кто верени приказати; и у перепуска потому же, и крепчяя беречи, да смечать по колку ис котла араки перво, и доугой последу уточнять, а у перепуска потому ж смечать, колке ис котла укурит первого, и среднего, и последнего...“.

Navedeni tekst govori o procesu destilacije, pa se može pretpostaviti da se ona primjenjivala već u XVI. stoljeću. Neki autori smatraju da su u Rusiji još u XII. stoljeću poznavali destilaciju. U ovom se slučaju radi o jakom alkoholnom napitku, a ne o vinu. Nakon procesa destilacije ostaje čvrsta tvar, talog koji je u sljedećoj poslovice označen leksemom *барда*. Radi se o destilaciji napitka koji se nazivao *хлебное вино*, a dobivao se od brage, usp.: *Где вино, тут и барда*.

Hrvatska poslovice koja slijedi napominje kako se vino ne može dobiti od bilo koje sirovine pa se kaže *Bušina⁵⁷ ne dava vina*.

Iz nekih se poslovice mogu iščitati brojni kulturološki podaci, kao na primjer, da se vino proizvodilo u zimskim mjesecima. Sve tri varijante navedene poslovice mogli bismo, prema klasifikaciji J. Kekeza, uvrstiti u stihovane poslovice (Kekez, 1996: 46), usp.: *Вино варят зимою, а пьют его порою; Вино цедят зимою, а пьют его порою; Вино сидят зимою, а пьют его порою*. Ne može se priskrbiti vina za sve pa se svatko treba pobrinuti o sebi, usp.: *Про мир пирога не испечёшь, на мир вина не напасёшься*.

Proizvodnja i konzumiranje

Nakon pripreme napitka koja iziskuje trud i rad slijedi uživanje u plodovima rada. Tijekom proizvodnje vina tijelo se umara, a kada pijemo vino možemo se odmoriti i opustiti, usp.: *Варя вино наклонится, а пив его (его), навалится; Варя вино, поклониться, а пив его, повалиться*.

O poteškoćama pri proizvodnji vina i radosti koju nam donosi njegovo konzumiranje kaže i poslovice *Вино сидеть горько, да пив его сладко* pri čemu je proizvodnja opisana prilogom *горько* ('teško'), a konzumacija njegovim antonimom prilogom *сладко* ('lako, drago').

Poslovice *Не хвали вино разливши, а хвали распивши* poručuje da ne treba nikome vjerovati bez provjere. Proizvodnja vina vezana je i uz blagdane. Običaj je da se u rujnu mjesecu vino

⁵⁶ Domostroj, ruski zbornik iz 15. ili 16. st., zbornik pravila i uputa za svakodnevni život.

⁵⁷ Bušina je vrsta goveda iz Hercegovine.

pretače u bačve. 26. rujna se slave sv. Kuzma i Damjan pa otuda i poslovice *Sveti Kuzma i Damjan, slivaj vino u badanj*.

Konzumiranje vina

Neke poslovice preporučuju umjerenu konzumaciju vina, usp.: *Tko vina ne pije, rđa⁵⁸ ga bije; a ko ga mnogo pije, po glavi ga bije; Ko vina ne pija, rđa ga ne bije; a ko ga mnogo pije, po glavi se bije.*

Sintagma *vino piti* u sljedećim se poslovicama stavlja u suodnos sa sintagmama *kamenje nositi*, *trnov plot plesti* i infinitivom glagola *orati* da bi se izrazio kontast između teškog fizičkog rada i užitka kao što je ispijanje vina, usp.: *Bole ti je s mudrim kamenje nositi i trnov plot plesti nego s ludim vino piti; Bolje s mudrim orati, neg li s ludim vino piti; Bolje s mudrim orati negli s ludijem vino piti.*

Dok ima vina, uvijek će biti i ljubitelja vina, usp.: *Dok je vina, dosta vinopija*. Sljedeća poslovice preporučuje da se na vrijeme pobrinemo o važnim stvarima, usp.: *Čep zatishnut' kad je vino isteklo (izteklo)*. Možemo ju tumačiti i kao kritiku rastrošnosti i poziv na štednju.

Gorljivost, lakomislenost i nepromišljenost opisuje poslovice *Ну-ка, мы за вино: не прокисло ль оно?* Čini nam se, međutim, da se ista poslovice može odnositi i na pijanstvo.

U sklopu priprema za zimu nabavlja se i vino, usp.: *Poručila zima: kupi kuto⁵⁹ vina i popij ga cijela, i ne boj se snijega; Poručila zima: kupi kut'o vina, i popi ga cijela, i ne boj se snijega.*

Mogli bismo pretpostaviti da se sljedeća poslovice u kojoj se spominje konzumacija vina, odnosi na neiskrenost, usp.: *Nit sam tu bio, niti vino pio.*

Poslovice *Наливай вина осьмуху, наберёшься того духу* bismo mogli objasniti kao poticaj na ispijanje vina. *Осьмуха* je osmi dio neke mjerne jedinice.

Konzumiranje vina dovodi nas u iskušenje od kojeg se nije moguće suzdržati, usp.: *Заповедь не сдержал: вино увидя, задрожал; Не пейте вина: не то, где застану, тут и сам с вами сяду*. Konzumiranje vina izaziva osjećaj krivnje, usp.: *Вино вину творит* pa se može smatrati sretnim onaj tko ne pije vino, usp.: *Счастлив тот, кто вина не пьёт*. Proliveno je vino (*пролитое вино*) metafora za nešto izgubljeno i nenadoknadivo, za nešto što se ne može skupiti s poda poput pšenice, usp.: *Винцо не пшеничка: прольёшь – не подклюёшь; Винца (пролитого) не подклевать, а побоев не подобрать.*

---

⁵⁸ Rđa, *pren.* muka, nevolja, bijeda zlo (Ujević, 2011: 214).

⁵⁹ Kuto je mjera za tekućinu (vino), 8 dcl (Botica (ur.), 2007: 367).

Posude u koje se vino pohranjuje i iz kojih se konzumira

U cijeloj se skupini poslovice pojavljuju različite posude koje su služile za pripremu, skladištenje ili posluživanje napitaka od kojih se neke više ne koriste. U prve dvije navedene poslovice se spominje *ковш*. To je vrč u obliku kutlače koji se koristio za individualnu upotrebu, usp.: *Коль добро с вином ковши! Се коль хороши с пивцом ковши!*

Кувшин je vrč, bokal koji je često imao čep. Nakon pripreme pivo se razlijevalo u takve vrčeve koji su se zatvarali čepom dva do tri dana nakon ulijevanja. Dok se za mjerenje sukna upotrebljava *аршин*, staroruska mjera za duljinu od 0, 72 metra, vino se ulijeva u *кувшин*, usp.: *Аршин на сукно, [а] кувшин на вино; Аршин не сукно, кувшин не вино; Аршин сукна швецам, а кувшин вина – певцам.*

Кубышка ima više značenja. Radi se o posudama različita oblika i namjene. Pretpostavljamo da bi se u danom kontekstu moglo raditi o posudi u obliku čaše s poklopcem. Poslovica govori o gostima i gostoprimstvu, usp.: *Кум да кума, да кубышка вина.*

Бочка 'bačva' je posuda koja je služila za pripremu napitaka. Takve su se posude izrađivale najčešće od hrastovine i bukovine, a s unutrašnje strane su se premazivale smolom. O važnosti racionalnog trošenja vina govori poslovica *Поздно беречь вино, когда бочка пуста*. Napitak koji se priprema u nekoj posudi poprima njezin miris, usp.: *Вино бочкою пахнет*. Kako vino ne bi uzrokovalo negativne posljedice prije konzumiranja, kazuje poslovica *Вино в бутылке смирено*.

Рюмка ili *рюмочка* je čašica, koja obično služi za ispijanje jakih alkoholnih napitaka, usp.: *К хорошей ухе пригодна рюмка доброго вина; Али рюмкой вина кто обнёс тебя?*

Poslovice o konzumiranju alkohola kažu, usp.: *Во-первых, я вина не пью, во-вторых, уж я сегодня три рюмочки выпил; Первое, что я вина в рот не беру, второе, что сегодня и день не такой, а третье, что я уже две рюмочки выпил.*

U sljedećim se poslovicama spominju tri leksema koja se odnose na jednu vrstu posude: *чара*, *чарка* i *чарочка*. Radi se o vrsti čaše polusferičnog oblika koja se spominje od XII. stoljeća, a služila je za individualnu upotrebu (Шаркань, 2016: 59).

O uskraćivanju napitka gostu govore sljedeće dvije varijante poslovice, a u njima se spominje i *зелено вино*, jak alkoholni napitak s dodatkom trava koji je sličniji votki i nema ništa zajedničkog s grožđanim vinom, usp.: *Аль чарой зелена вина кто обнёс тебя? За что обнесли меня чарой зелена вина?*

Dobro je kada se vino konzumira iz velike čaše jer se može puno popiti, usp., *Чарка велика [да и (так и)] вино хорошо*, ali dobro se vino može piti i iz male čaše, usp.: *Кстово – Христово; чарочка маленька, да винцо хорошо*.

Dok se u nekim poslovicama govori o tome da vino pogubno djeluje na um, sljedeća poslovice tvrdi suprotno, odnosno da vino pozitivno djeluje na umne sposobnosti, usp.: *Чарка вина прибавит ума*, a ono je i vrlo popularan napitak kojemu nitko ne može odoljeti, usp.: *На винну чарку всяк идѣт*.

Nerazborita i nerazumna prosudba može se izraziti poslovicom, usp.: *По чарке говядины, по фунту вина*. Naime, vino se konzumiralo iz malih čašica, a govedina se mjerila u funtama (0,409 kg). Semantički ekvivalent joj je poslovice *Аршин на сукно, [а] кувшин на вино*.

U narednoj se poslovice tvrdi da će pijanica uvijek ponovo doći u iskušenje i konzumirati alkohol, usp.: *Пьяному бесчестья (безчестья) – до чарки вина*.

Склянка i *скляница* su staklene posude koje se spominju u poslovicama o šrkosti, usp.: *Скляницу вина да полтора блина – так и будет с меня; Склянку вина да полтора блина – так и будет с меня*.

Vino je napitak koji osobu čini moćnom. *Ведро* koje se spominje sljedećoj poslovice može imati dva značenja: 'vjedro' i 'ruska mjerna jedinica za tekućine koja iznosi 12, 29 l', usp.: *Ведро вина перед миром правит*.

U hrvatskom smo korpusu pronašli poslovice u kojima se pojavljuje bačva kao posuda za skladištenje vina. Značenje navedenih poslovice je kontradiktorno: u jednoj se tvrdi da je presudna kvaliteta vina, a ne bačve u kojoj se ono nalazi, dok se u drugima naglašava da se prema bačvi može suditi o kvaliteti vina, usp.: *U rđavoj bačvi dobro vino biti može; Kakva bačva, tako i vino; Kakvo vino, takvi sud*. O potrebi uzdržavanja od nekih zadovoljstava radi postizanja određenog cilja kaže sljedeća poslovice, usp.: *Ne može bit' i bačva puna i žena ali sluga – pjana*.

Osim bačve u jednoj hrvatskoj poslovice naišli smo na leksem *bario* u značenjima 'bačva; mjera za tekućinu; stara mjera (oko 100 kg)', usp.: *Kad može bario vina kupiti star žita, nije zla godina*. U poslovice se spominje i *star žita*. *Star* je žitna mjera odnosno mjera za rastresite tvari koja se koristila u Istri. „Mjera je vrlo ujednačena, pretežito iznosi 83, 025 l, a kreće se između 82,5 i 83,33 l“ (Sekulić-Gvozdanić, 1995: 76).

U sljedećoj se poslovice govori o vinu kao o popularnom napitku, usp.: *Manje dura dubrovačka pjena, neg dobra bačva vina*. Slijedi dijaloška poslovice koja slijedi spominje

različite dijelove od kojih se sastoji bačva, usp.: *Veljahu duge*⁶⁰: *mi vino držimo. Odgovoriše obruči: nije nego mi. Reče lik*⁶¹: *ako ga pustih ja, tko ga će primit' tad?* Poslovica *Хотелось вина, да страх дубца* ističe da je vino istovremeno poželjan napitak koji mami na konzumaciju, ali i izaziva strah od kažnjavanja.

U poznatoj narodnoj pjesmi koja se i danas izvodi nailazimo na poslovicu iz zbirke Pavla Rittera Vitezovića u kojoj se spominju lonci te peharci. *Peharec* je regionalizam koji se koristi u okolini Zagreba za pehar, usp.: *Szamorborci nifu norci, pijuch dobro vino f lonci; Bolyej' f lonci vino pitti, neg fpeharci shezdom bitti.*

Prodaja vina

U hrvatskom korpusu pronašli smo poslovice koje govore o prodaji vina. Vino se može pribaviti kod prodavača ili proizvođača vina, odnosno na točno određenim mjestima, usp.: *Lanprelja vino ne prodaje; Tko vina ne prodava, fraške ne stavlja; Ko vina ne prodava, fraške ne stavlja.* Za leksem *fraške* pronašli smo dva značenja: 'suho granje za potpalu' (Botica (ur.), 2007: 362), 'grana, ital. frasca, stavlja se za znak da je što na prodaju'. Drugo značenje bi odgovaralo kontekstu navedene poslovice, a nalazi se u popisu nepoznatih riječi Daničićeve zbirke (Daničić, 1871).

- Karakteristike vina i šampanjca

Slijedi skupina poslovice podijeljena prema karakteristikama napitka koje su u njima izražene. Uzgoj vina i vinogradi su tako karakteristični za određena područja poput Italije, usp.: *Египет [богат] пшеном, Италия вином; Египет пшеном, а Италия вином изобильны.*

Karakteristika vina kao napitka od groždanog soka navedena je u poslovisi, usp.: *Vino od loze, mlijeko od koze, čovjek od čovjeka.* Navedena poslovica je semantički ekvivalent poslovisi *Vino vinu voda vodi* koju smo spomenuli u dijelu *Vino i voda.*

Za neke je narode ispijanje vina dio kulture, a ovo je ujedno i jedna od rijetkih poslovice iz našeg korpusa u kojima se pojavljuje etnonim, usp.: *Gdje Cigani piju, onđe je dobro vino.*

Vino je napitak koji ima snažan utjecaj na onoga tko ga pije. U sljedećoj se poslovisi utvrđuje da je vino jače od katane, što je regionalni naziv za vojnika, usp.: *Jače je vino od katane.*

---

⁶⁰ Duge su daske od kojih je napravljena bačva (Botica (ur.), 2007: 361).

⁶¹ Lik(o) – unutarnja, vlaknasta strana kore drveta; uzica (uže) izrađena od lika; upotrebljava se u izradi bačava (Botica (ur.), 2007: 367).

Međutim, u *Rječniku nepoznatih i manje poznatih riječi* koji se nalazi u zbirci poslovice Bartula Matijace *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij*, gdje smo poslovicu i pronašli, stoji da riječ *katana* znači 'mač' (Botica (ur.), 2007: 365). Skloniji smo mišljenju da se radi o vojniku, a ne nazivu za japanski mač koji najvjerojatnije nije bio poznat u narodu. Ispijanjem vina stvara se zadah karakteristična mirisa pa poslovice kaže *Udara iz njega vino kao iz mješine*.

Kvaliteta vina često je usklađena s cijenom vina. O tome nam govori sljedeća poslovice, usp: *Studeno vino, studen i dinar*. Vino visoke kvalitete zahtijeva i odgovarajući tretman. U poslovice se napominje da bi zatvaranje boce trebalo odgovarati standardima kvalitete vina, usp.: *Доброму вину такова и укупорка*.

U korpusu ruskih poslovice pronašli smo i tri poslovice u kojima se pojavljuje leksem *šampanjac* (*шампанское*). On je okarakteriziran kao skup, luksuzni napitak, a navedene poslovice poručuju da se ne treba štedjeti na šampanjcu nego na jeftinim predmetima poput šibica, usp.: *Пей шампанское, а на спичках экономию соблюдай; Шампанское мы пьем, а на спичках экономим*. Šampanjac je i simbol uspjeha i ponekad se povezuje s rizičnim ponašanjem, usp.: *Кто не рискует, тот не пьет шампанское (шампанского)*.

Dobro vino

U mnogim se poslovicama o vinu pojavljuje sintagma *dobro vino*. U nekim se poslovicama, međutim, dobro vino samo implicira. U jednoj skupini poslovice uz dobro vino spominje se i krčma, krčmar ili krčmarica, usp.: *Ne pitaj krčmara je li mu dobro vino; Pitat krčmaricu ima li dobra vina; Pitat' krčmaricu ima li dobra vina; Vino je dobro, gdje je krčmarica lijepa; Krčmarica svoje vino hvali; Dobra konoba čini dobro vino; Da je meni i pološa vina, samo nek je krčmarica mlada; Dobro vino i cene iz kerčme se rajsi pye..* Uz crkve i tržnice krčme su kao javni prostori grada vrlo važne i u njima se sastaju različiti društveni slojevi. G. Ravančić je proučavao dubrovačke krčme u XIV. i XV. stoljeću i tvrdi da je klijentela u krčmi uglavnom konzumirala vino (Ravančić, 2010: 15–16).

U ruskom smo korpusu pronašli jednu poslovicu u kojoj se spominje krčmar (*целовальник*), a u njoj se govori o zavisti, usp.: *He то обида, что вино дорого, а то обида, что целовальник богатеет*. Riječ *целовальник* se od XV.–XVIII. stoljeća koristila u značenju 'osoba zadužena za prikupljanje poreza', ona je pri stupanju na dužnost morala poljubiti križ, pa otuda i *целовальник* od ruskog glagola *целовать* ('ljubiti'). U drugoj polovici XIX. i početkom XX. stoljeća tako su se nazivali krčmari što smo i vidjeli u navedenoj poslovice.

O tome da kvalitetna sirovina donosi i druge kvalitetne proizvode poput octa (kvasine) opisuju sljedeće poslovice, usp.: *Od dobra vina i dobro sirće bude; Od dobra vina i sirća*

bude; Dobrog je vina i kvasina dobra. Dobro vino je namijenjeno određenom sloju ljudi. Pušenje lule i ispijanje vina smatra se aktivnostima predodređenima za određeni sloj ljudi, usp.: *Puši lulu ko košulje nema, pita rđa⁶² gdje je dobra vina.*

Važnost dobra vina očituje se i u poslovicama u kojima se dobar čovjek uspoređuje s dobrim vinom, usp.: *Čovjek želi da je od svakoga bolji, a od vina da je gori; Dobreh ljudih, dobra vina, ne pita se domovina; Dobrih Lyudih, dobra vina, nepitaše domovina.* O povoljnom utjecaju vina na zdravlje govori poslovice *Dobro vino čini dobru krv.*

Sljedeća poslovice izražava uzročno-posljedičnu vezu između kvalitete vina i nazdravljanja; kakvo je vino posluženo, takva će biti i zdravica, usp.: *Какого вино, таково и задравьеце.* Naime, glagol *здравничать* ima značenje 'piti u nečije zdravlje, nazdravljati', od čega nastaje imenica *здравничанье* koja znači 'ispijanje napitka u nečije zdravlje' (Воронина).

Slatko vino

Osim sintagme *dobro vino*, u hrvatskim se poslovicama često pojavljuje i sintagma *slatko vino*, usp.: *Grlo glatko, a vino slatko; Vino je slatko, a grlo je glatko; Njegov je ocat od slatka vina; Koliko je vino slađe, toliko čini ocat ljući; Koliko je vino slagje, toliko čini ocat ljutiji.*

Staro vino

Općepoznata istina da je vino bolje što je starije izražena je u poslovicama *Вино не знает перестоя; Чем вино старее, тем оно крепче.* Vrijednost starog vina potvrđena je i u hrvatskim poslovicama u kojima se staro vino najčešće uspoređuje sa starim prijateljima⁶³, usp.: *Četare su stvare bolje stare nego nove: ulje, vino, mornar i prijatelj; Drži se starog vina i starih prijatelja; Stara vina i stara prijatelja drži se; Starog vina i starog prijatelja drži se.* U kontrast sa starim vinom dovodi se i mlado vino koje se uspoređuje s novim prijateljima, usp.: *Novi prijatelji kao i novo vino.*

O nedostatku znanja i iskustva u nekom poslu govori poslovice u kojoj se spominje bijelo i crno vino, usp.: *Взялся вина отвеждать, а зажмурясь, белого от красного на распознаешь!*

Gorko vino

U nekoliko poslovice naišli smo na sintagmu *горько вино*. U ovom se slučaju možda ne radi o vinu nego o jakom alkoholnom napitku sličnom votki. Naime, leksem *горькая* pripada razgovornom stilu ruskog jezika, a odnosi se na votku. Iako pretjerano ispijanje napitka

⁶² Rđa je 'nevaljao čovjek; nevaljalo društvo; nevaljalština' (Botica (ur), 2007: 375).

⁶³ Moglo bi se pretpostaviti da su poslovice u kojima se staro vino uspoređuje sa starim prijateljima, a mlado s novim nastale pod utjecajem Biblije.

dovodi do negativnih posljedica, svejedno ga se ne odričemo, kako kaže sljedeća poslovice. Gorčina napitka suprotstavlja se slatkoći meda i bogatstvu u knjigama, usp.: *Сладки книги, да не имемся, а горько вино, да не лишимся; Сладок мёд, да не горстью его; горько вино, да не лишиться его; Горько вино, да не лишиться его.* U nekim se poslovicama pojavljuje i sintagma *пить горько* koja se vjerojatno odnosi na gorčinu i jačinu okusa jakog alkoholnog napitka, vjerojatno votke, usp.: *Горько пить вино, а обнесут мимо – горчее того; Вино пить горько, а и сидеть его не сладко; Ешь солоно, пей горько (вино), умрешь – не сгниешь.*

Vino se često pije da se odagna osjećaj tuge i bola, a poslovice upozoravaju da to vodi u propast, usp.: *Горе в вине не утопишь, сам утонешь; Горя вином не зальёшь, а радость пропьёшь; Где вино, там и горюшко.*

Udovičko vino

U hrvatskom smo korpusu pronašli tri poslovice sa sintagmom *udovičko vino* koje je u poslovicama okarakterizirano kao *najbolje vino*, usp.: *Udovičko je vino ispio; Udovičko je vino najbolje vino; Udovičko najbolje vino.*

Tuđe vino

U jednoj skupini poslovice pojavljuje se sintagma *чужое вино* u značenju 'tuđe vino'. Kada je riječ o tuđem vinu, ljudi ne razmišljaju o potrošenoj količini, usp.: *Чужое вино – и пил бы, и лил бы, и искупаться попросил бы.* U sljedećoj se poslovice ne spominje navedena sintagma, ali su obje poslovice slične po dubinskoj strukturi i značenju, usp.: *Хоть поплавом (попловом, поплывом) плыть, да у кума быть, вино пить.* U sljedećim se poslovicama upozorava da tuđe i poklonjeno ponekad može biti skuplje od onoga što smo sami kupili, usp.: *Не пей чужого вина: не пропьёшь и своего зипуна; Не пей, кума, дарового вина [дороже купленного обойдется (придёт дороже купленного)].* Hrvatska pak poslovice hvali besplatno vino kojeg naziva „najboljim“, usp.: *Najbolje je vino koje se makte pije.*

Vino kao popularan napitak

Uz vino osnovu prehrane u tradicionalnoj kulturi činile su žitarice od kojih se spravljao kruh. Slijede poslovice kletve kojima je naglašena važnost vina, pšenice i rođenja muške djece, usp.: *Da mu se rodi vino i pšenica bjelica i muška sva dječica; Da mu se rodi vino i šenica bjelica i muška sva dječica; Da mu se rodi vino i šenica bjelica i muška glavica.* Navedeni primjeri se ujedno javljaju i dijelovima zdravice.

Sljedeća suvremena poslovice spominje vino kao napitak koji se pio u neka prošla vremena, ali više nije popularan, sad je na prvom mjestu... usp.: *Раньше церковь да вино, теперь – клуб да кино.*

Predstavnici crkve ljubitelji su alkoholnih napitaka, to je izraženo u mnogim poslovicama. Sljedeća bi se poslovice mogla odnositi i na činjenicu da su u samostanima monasi proizvodili i prodavali mnoge napitke kao što je *хлебное вино* (Шаркань, 2016: 34), usp.: *Монах вином пропах; Монах не кот, молока не пьёт, а вина только подавай.*

Osim predstavnika klera u poslovicama su i činovnici prikazani kao ljubitelji vina, usp.: *Приказный и со смерти на вино.*

Dijaloška poslovice *Вино пьёшь? – В людях пью (как поднесут, так выпью)* mogla bi se uvrstiti među poslovice o popularnosti vina, ali i o gostoprimstvu jer se govori o čašćenju vinom. Da je vino napitak kojemu je teško odoljeti, kaže nam poslovice *Не пей вино: из то, где застану, тут и сам с заду сяду.* Vino je vrijedan napitak, za njega se može i potući, ali ne razlijeva ga se što govori o njegovoj vrijednosti, usp.: *За вино бьют, а на землю не льют.* Bez obzira na posljedice, koje ispijanje vina može izazvati, ono je i dalje popularno i svatko ga želi piti, usp.: *Вино хоть сурово, да спорится: всяк его лопает.* Војченко navedenu poslovicu uvrštava pod opće karakteristike vina (Бойченко, 2009: 150),

Slijedi poslovice o popularnosti vina:

– *Пьёшь вино? – Эва ! – А Ерофеич?*

– *Толкуй ещё.*

Vino kao varljiv i opasan napitak (đavolji napitak)

Vino je opasan napitak kojega se bolje kloniti, usp.: *С вином не дружи; Нетя и вини вјере.*

Ono je varljivo i može prevariti bilo koga, usp.: *Нет молодца, чтоб обманул винца; Нет такого молодца, которого не обмануло (обманило, омманило) бы вина винцо.* Vino može izazvati i ovisnost, usp.: *Кинул бы я вино, да оно меня не покидает; Тому не помочь, кто до вина охоч; Тому нельзя помочь, кто вина пить охоч.*

Pronašli smo i dvije rimovane poslovice kletve, a govore o suzdržavanju od alkohola, usp.: *Не пить было винца до смертного конца; Не стану пить винца до смертного конца.*

Kao potvrda tvrdnji da je vino opasan i varljiv napitak koji privlači đavla činjenica je da se u nekim poslovicama uz vino spominje i vrag. Takve primjere nalazimo kako u ruskim tako i u hrvatskim poslovicama. Pa tako tko se napije vina, predaje se đavlu, usp.: *Вина напилась, вся бесу отдалась; Вина напиться – бесу предаться; Вино је и чоџеку враг; Ко за чоџбот вина пије, од врага не ваља савјета искати.*

Vino kao skup napitak

Vino se percipira kao vrijedan i skup napitak koji je dostupan imućnima, usp.: *Da je vina i strina bi pila; Pije vino ko ima novaca, a ko nema sjedi kod lonaca; Vino pije ko ima novaca, sukno šije ko ima ovaca; Dok groši⁶⁴ zveče, i vino teče.*

Konsumacija vina, ali i ono čime je ona popraćena (slavlje, veselje) zahtijeva financijske izdatke o čemu nam govori poslovice iz zbornika *Ein Rusch Boeck* anonimnog autora iz XVI. stoljeća, usp.: *Любит ли вино питу или деньги имати.*

Kao i vino i ljubav prema modi može izazvati financijsku propast, usp.: *Мода да вино и скрягу разорит.* Osim vina skupom namirnicom, za čiju su se konzumaciju trebala izdvojiti znatna sredstva, smatrao se i maslac, usp.: *С вином поводишся – нагишом находишся; Любит вино и масло не обогатится.*

Na rastrošnost upozoravaju i hrvatske poslovice u kojima se ispijanje vina povezuje s nepotrebnim rasipanjem novaca, usp.: *Pije vino ko košulje nema, kako pije ni imati je ne će; Ko uvijek u krčmi vino pije i pečeno meso jede, tuđu djecu hrani; Vino pije koji kuće nema; kako pije, ni imat je neće.*

Vino kao napitak koji izaziva brbljavost

Vino je napitak koji potiče na razgovor, usp.: *Не бей бабу кнотом, а напој вином – всю правду скажет; Без вина правды не скажешь; Вино развязывает язык; Не бей кнотом, напој вином [- всё расскажет]; Вино ничего не изобретает, оно только выбалтывает; Вино čini govoriti.*

Vino kao napitak koji potiče na veselje i ples

U cijeloj se skupini poslovice govori o vinu koje uveseljava, raduje, čini sretnim. U njima se upotrebljava sintagma *веселить сердце* u značenju 'radovati srce', usp.: *Вино веселит сердце; Вино веселит сердце человека; Вино веселит сердце человеку.* Sljedeće pak poslovice, koje isto sadrže sintagmu *веселить сердце* u glavnoj rečenici, u zavisnoj upozoravaju na posljedice uzrokovane ispijanjem vina poput glavobolje, usp.: *Вино веселит, да от вина (же и) голова болит, безумља, usp.: Вино сперва веселит, а потом безумным творит; Вино человека сперва веселит, а потом безумным творит; Вино сперва веселит, а там без ума творит.* Veselje, koje se javlja uz ispijanje piva, spominje i hrvatska poslovice *Vino je piti veselo, nek te čuje sve selo.* Vino ima sposobnost i uveseljavanja, ali i razdraganosti, usp.: *Vino i starca razigra i babu razdraga.*

⁶⁴ Groš je vrsta novca, u Dalmaciji osobito mletački groš matapan (Botica (ur.), 2007: 363).

Osim veselja, ono može donijeti i mamurluk, usp.: *Вино надвое растворено: на веселье и на похмелье*. Dok se u ruskim poslovicama uz vino uglavnom spominje veselje, hrvatske poslovice konzumaciju vina vežu za razgovor, usp.: *Nema vina, nema razgovora; Nesta vina, nesta razgovora*.

Slijedi niz poslovice iz zbirke Pavla Rittera Vitezovića iz 1703. pisanih u obliku osmeračkih parova, usp.: *Vino čini dobru volju. Dobra fricha josche bolyu: Doklam vino glavu grije, Pian Muſh fe veffel fmije; Al kad vino zhlapi z glave, Ni vech one volye prave*.

Uz konzumiranje alkoholnih napitaka veselilo se i plesalo pa se u mnogim poslovicama, čak u onima u kojima se pojavljuju drugi leksemi, npr. pivo, uz naziv napitka spominje i ples, usp.: *Вино – пляске брат; Вино – пляске друг; Пляска да песни, да третье – вино*. Ako je kruh neophodna namirnica za rad, za ples – to je vino, usp.: *Без хлеба не работать, без вина не плясать*.

Vino kao napitak kojim se izražava gostoprinstvo

Poslovica o gostima i gostoljubivosti kaže *Того же винца, да с нижнего конца*. Sintagma *нижний конец* odnosi se na dio stola gdje sjede po hijerarhiji niži gosti.

Onaj tko ugošćuje smatra se domaćinom i time mu je osigurana osobita čast i nazdravlja mu se, usp.: *Садись – гость будешь; вина купишь – хозяин будешь; Чьё винцо, того и заздравьце*.

Vino se konzumira na gozabama, i slavljima, usp.: *Где винцо, тут и гостьба; Где винцо, тут и праздничек*. Uz njega se druži i sastaju se prijatelji, usp.: *При подпитке вина у русских вся дружба состоит*.

Vino i škrtost

Domaćinu koji ne nudi vina u dovoljnim količinama, gosti neće doći, usp.: *Жалеть вина – не видать гостей (не употчевать гостей); Жалеть вина – не потчевать гостя; Жалеть вина – не употчевать гостя*.

Od gosta se očekuje da se ne suzdržava od jela i pića pa se kaže, usp.: *Пирог ешь, хозяйку тешь, а вина не пить – хозяйина не любить*.

U zborniku *Пословицы русского народа* V. I. Dalj (В. И. Даль) sljedeću poslovicu tumači kao odnos između molbe i uslišanja, odnosno odbijanje molbe, usp.: *Кума, сойди с ума: купи вина*. Ona bi se, međutim, mogla protumačiti i kao škrtost gosta koji nema običaj donositi darove, ali rado prihvaća gostoprinstvo drugih. Ova bi se poslovica mogla uvrstiti i u

kategoriju poslovice o obitelji i rodbini jer se spominje *кума*, čije je značenje 'krsna kuma ili starija ženska osoba bliska obitelji'.

Vino kao napitak namijenjen određenim skupinama ljudi

Iz hrvatskih poslovice možemo iščitati da je vino napitak koji piju muškarci, osobito muškarci, usp.: *Teško sokolu bez krila, a junaku bez vina; Teško vuku ne jedući mesa, a junaku ne pijući vina; Teško vuku ne jedući meso, a junaku ne pijući vino*. Ponekad se s junacima u bici uspoređuju „lažni junaci“ ljubitelji vina, usp.: *Jedni u' polju Boja biu, druggi doma vino piu: Ako ni fu fvi junaki, sviše deršhe da fu taki*. Kako je konju neophodna zob, tako junak ne može bez vina, usp.: *Konju zobi, a junaku vina*. U hrvatskim se poslovicama vino stavlja u suodnos s zobi, pa je tako ono „ljudska zob“, usp.: *Vino je, brate, ljudska zob*. Uz suodnos junaka i vina pronašli smo i poslovice u kojoj je snaga vezana za vino, usp.: *Snaga vino pije*.

U sljedećoj se ruskoj poslovice o svadbi spominju *посадские люди*. Radi se o predstavnicima trgovačko industrijskog staleža u drevnoj Rusiji. Društveni status zahtijeva prakticiranje određenog načina života u što ulazi konzumacija vina i visok nivo obrazovanja koji se postiže čitanjem knjiga, usp.: *Из посадских взять – много книг (вина) держатъ*. Ova poslovice ima sljedeću varijantu, usp.: *Из приказных взять – надо приказный порядок знать* koja potvrđuje značenje.

U nekim se poslovicama ističe važnost društva u kojem se vino konzumira. U hrvatskim se poslovicama naglašava kako vino ne treba piti s neprijateljem, usp.: *S kim se bijem, s tim vino ne pijem; S kim se biješ, s tim vino da ne piješ*. Stariji ljudi su prikazani kao osobe koje rado piju vino, usp.: *Divojkam je Cvitje dika: sztarcem Vino, mišto mlika; Koi starcem vino brane, braneim del veksi Hrane*.

U sljedećoj je poslovice vino predstavljeno kao napitak vredniji od drugih. Poslovice, prema prema našoj pretpostavci, govori o tome da Turci imaju više sreće od Vlaha, bolje prolaze od njih što se odražava u ispijanju vina, vrednijeg napitka od sirutke, usp.: *Turci vino piju, a Vlasi surotku*⁶⁵; *Turci vino piju, a vlasi surutku*.

Odnos prema ženama koje uživaju vino je dvojak. Naime, u nekim je poslovicama naglašeno da vino nije napitak namijenjen ženama, usp.: *Za guske nije sijeno, ni za žene vino*, dok se u drugima spominje sklonost žena prema vinu, usp.: *Daj' prem stara i nejaka, rada Baba u'*

---

⁶⁵ Surotka je tekućina koja ostaje od procijeđenog mlijeka nakon sirenja, surutka (Botica (ur., 2007: 378).

vince maka; Sheni, koj je vino drago, v' malloj ceni je vse blago; Hifhu, Mufha, i oftala za vino bi Lucza dala; Hifhu, Mufha, i oftala, za Vinobi Lucza dala; Baba Vodu pijuch' z mina, kajalaf fvoга griha. A kada je Vino pila, do fuz Boga je hvalila. Ki bi Babi rad vgoditti, dobro vino daj-joj pittii.

U nekim se poslovicama izražava poziv ženama na umjerenu konzumaciju vina, usp.: *Dobre shene Vino pijte, al se f vinom neopijte: Jer kadafe zapijete, vridne dase iztepete; Csim je vino dragse Cene, S timga rajse piju shene: Kaga pravo počne pittii, Komajgafe spech zasfitti.*

Vino kao napitak koji treba konzumirati u umjerenim količinama

Osim poziva ženama na umjereno ispijanje vina, usp.: *Dobre shene Vino pijte, al se f vinom neopijte* i druge poslovice ističu važnost količine vina koja se konzumira, usp.: *И вино надобно пить в меру; Пий вино по малу, елико бо скудно пьетъ ся, толико благо твори пиюциимъ.* Zadnja navedena poslovice dolazi iz staroruske rukopisne knjige *Изборники* iz 1076. godine, knjiga je pisana za velikog kneza Svjatoslava Jaroslaviča.

I u hrvatskim se poslovicama ističe važnost umjerene konzumacije alkohola, usp.: *Vino se pije u trbuh, a ne u glavu; Vino se pije u trbuh, ne u glavu.*

Vino kao napitak koji izaziva crvenilo na nekim dijelovima tijela

Kod nekih se ljudi koji konzumiraju vino pojavljuje crvenilo na licu i vratu, ali ih ujedno i baca u trošak, usp.: *Хорошее вино красит шею и лицо, грудь мягчит, а карман легчит; Vince rumeni lice; Nema lica bez crvena vinca.*

Vino kao napitak koji razotkriva ljudske osobine

Uz vino se razotkriva karakter ljudi, usp.: *При вине люди познаваются.* Poznata je i poslovice iste strukture, usp.: *При пьянстве люди познаваются.*

Vino kao napitak koji daje moć

Vino je napitak koji daje moć. *Ведро* koje se spominje u poslovice može imati dva značenja: 'vjedro' i 'ruska mjerna jedinica za tekućine koja iznosi 12, 29 l', usp.: *Ведро вина перед миром правит.*

Vino kao napitak pomoću kojega se poboljšava zdravstveno stanje

Tko popije vina nakon juhe, neće morati posjećivati liječnika – poruka je sljedeće poslovice. U poslovice se spominje *червонец*, novčana jedinica koja je od XV. do početka XX. stoljeća

imala oblik zlatnika, a zatim se tiska u obliku novčanica, usp.: *После супу вина выпить, у доктора червонец украсть (похитить).*

Vino kao napitak koji pogoršava zdravstveno stanje

Da prekomjerna konzumacija vina ima negativan utjecaj na zdravlje, kaže nam sljedeća poslovice *Ko bez mjere vino ljubi, zdravlje svoje i sve izgubi; Tko bez mjere vino ljubi, zdravlje i sve svoje izgubi; Ne valja vino prodavat, a zdravlje kupovat.*

Vino, međutim, može imati i pozitivan, ali i negativan učinak na čovjeka, usp.: *Vino liječi i ubija.*

Vino u biblijskim poslovicama

Biblijskog je podrijetla izreka *Никто же вливают вина нова въ мѣхы ветхы* ('ne toči se novo vino u stare mjeheve'), ona se pripisuje Isusu, a nalazimo ju u Evanđeljima po Mateju (9, 16), Marku (2, 22) i Luki (5, 36). U Evanđelju po Marku (2, 22) rečeno je: *Никто не вливает вина молодого в мехи ветхые: иначе молодое вино прорвет мехи, и вино вытечет, и мехи пропадут; но вино молодое надобно вливать в мехи новые.* Ovaj citat govori o odnosu starog i novog. Obično se tumači kao odnos između Isusova učenja i tradicionalnog judaizma. U hrvatskom jeziku paremiološki ekvivalent bila bi poslovice, usp.: *Ne prišiva se nova zakrpa na staru haljinu.*

Biblijska poslovice iz knjige Sirahove (9, 12–13): *Не оставляй старого друга, новый бо несть точен ему: новое вино – друг нов, аще обещает с веселием испиешу е,* uspoređuje starog prijatelja sa starim vinom te ističe prednost starog prijatelja pred novim, nepoznatim prijateljem. Slijedi poslovice na staroruskom iz Evanđelja po Marku (2, 22): *Просадить вино новое мѣхы, и вино пролѣтся, и мѣси погыбнуть*⁶⁶. Suvremena verzija poslovice glasi *Новое вино в старые меха не наливают.* Vrlo je vjerojatno da je sljedeća hrvatska poslovice biblijskog podrijetla: *Smrdljivo bure najbolje vino pokvari.*

O tome kako vino veseli srce, spominje se u Psalmu Davida o stvaranju svijeta „... и вино, которое веселит сердце человека, и елей, от которого блистает лице его, и хлеб, который укрепляет сердце человека“.⁶⁷

Vino i pamet

---

⁶⁶ Evanđelje po Marku – 2, 22: „I nitko ne ulijeva novo vino u stare mješine. Inače će vino poderati mješine pa propade i vino i mješine.“

⁶⁷ Ps, 104, 15. I vino veseli srce čovjeku, i lice se svijetli od ulja, i hljeb srce čovjeku krijepi.

Vino nepovoljno utječe na pamet. U navedenim poslovicama se napominje da vino oduzima pamet, „čini pobudaliti“, negativno se odražava na um, usp.: *Vino čini i pametna pobudaliti; Vino čini dobru volju, al ne čini pamet bolju; Vince krjepos' dava i pamet uzimlje; Vino je često zrcalo uma.* Ono opija i lišava, usp.: *Выпьешь много вина – поубавится ума; Выпьешь много вина, так и убавится ума; Дали вина, так [u] стал без ума.* Vino loše utječe i na pamet (mudrost) koja se potmućuje (*помрачается*) i nestaje (*удаляется*), usp.: *Вином помрачается мудрость; Когда появляется вино – удаляется мудрость; Vino i tudroga pobudali; Od vina i tudrac pobudali.* Cijela skupina poslovice upozorava na negativno djelovanje vina na razum te naglašava da vino sprečava racionalno rasuđivanje, usp.: *Вино с разумом не дружат; Вино с разумом не ладит; Вино с разумом не ходят: хмель шумит, ум молчит; Не жаль вина – жаль ума; Не жаль вина выпитого, а жаль ума пропитого; Не пей много вина: не истеряешь ума; Вино уму не товарищ; Вино входит – ум выходит.*

Pronašli smo, međutim, i poslovicu s kontradiktornom porukom u odnosu na prethodne u kojoj se tvrdi da je mudrije piti vino nego se upuštati u borbu, usp.: *Ludi boj biju, a mudri vino piju.*

Konzumacija vina utječe na kognitivne sposobnosti, pa što se veće količine alkohola konzumiraju, smanjuje se sposobnost rasuđivanja. S većom količinom vina koje daruje veselje, pamet nestaje, usp.: *Cim fe ki vech f vinom liva, tim pametan manje biva; Vino daje dobru volju: al necsini pamet bolyu; S vinom Muŕh izgubi pamet: a shena vŕa pojde u hamet.* Vino lišava razuma i mudrosti, usp.: *Вино обезумчиво; Вино одуряет; Vino i tudroga prevari.*

Međutim, san pogoduje nestanku simptoma opijenosti vinom, usp.: *Vino, pamet ku uzkrati, za dobrim ŕnom ŕpet' povrati; Vino csini dobro ŕpati: pamet vzame, ŕpet ju vrati; I pod germom lahko ŕpava kotuj vinom punna glava.* Vino pomiješano s vodom ima manje opijajući učinak, usp.: *Ki vodnyeno vino pie, manye pamet s' nyim zapie.* Onima koji ne konzumiraju preveliku količinu vina, um ostaje svjež, usp.: *Кто не упивается вином, тот бывает крепок умом; Кто не упивается вином, тот крепок бывает умом.*

I na žene vino ima isti učinak kao i na muškarce, usp.: *Vino ŕhenam pamet zkrati: ter ju na vŕa zla obrati.*

Vino i hrabrost

Možemo pretpostaviti da je u sljedećim polovicama srce metafora za hrabrost. Ona se ne može ni dobiti ni kupiti, usp.: *Szerce, toŕe nekupuje, nitŕe ŕvinom objacsuje.*

Dok traje alkoholizirano stanje, vino može pružiti kratkotrajnu iluziju hrabrosti, usp.: *V kom se ferce ni rodillo, f vinom se ni odoillo; Komy Vino ferce daje, ta prez ferca vred' oftaje. Jer kad vino' z glave projde, f Vinom takoj ferce ojde; Koi f Vinom ferce grie, prez reda fe vechkrat smie.*

Hrabrom čovjeku vino nije neophodno, ali uz njega se veže slava i čast, usp.: *Лихому человеку вина не надобно; Ustali u slavu bez vina; В честь вино пьют, а не в честь льют.* Vino može stvoriti i iluziju o posjedovanju svih znanja, usp.: *Komu vino u' glavi sumi: mni, da od vŝih najvech umi.*

Vino i rad

Ispijanje vina i rad nisu aktivnosti koje bi se mogle uskladiti, usp.: *Вино работе не товарищ; Вино ремеслу не товарищ.* Konzumiranje vina ne potiče na rad, već na odmor i razgovor. Poruka je to većine poslovice u kojima se spominje rad, usp.: *Vino ne veli: hajde, nego: sjedi.*

Težak rad na polju izaziva bolove u tijelu dok ispijanje vina ne donosi takve posljedice, usp.: *He от вина болит спина, а от полевой работушки.*

U sljedećoj se ruskoj poslovice govori da vino daje poticaj i hrabrost. U slučaju ove poslovice radi se o pucanju iz različitih vrsta oružja, usp.: *Из лука не мы, из пищали не мы, а чарочку винца – и установочка чиста.*

Zanimljive su dijaloške poslovice koje govore o spremnosti na konzumiranje vina, ali ne i *пить!* – *А где мой старьй кафтанишко? – Тут, поди молотить!* – *Спина болит. – Тут, поди вино пить!* – *Дай кафтанишко захватить!* – *Туть, пойди молотить!* – *Брюхо болит. – Туть, пойди вина пить!* – *Дай кафтанишко ухватить!*

Vino i duhan

U nekoliko se poslovice u odnos dovodi duhan i vino. Budući da se duhan žvaka, poslovice kažu kako je kuća od duhana „popljuvana”, a od vina „nemirna“, usp.: *Od duhana kuća popljuvana, а od vina nikad nije mirna; Od duhana kuća popljuvana, а od vina nije nikad mirna; Od duvana kuća popljuvana, а od vina nikad mira; Od duvana kuća popljuvana, od vina nikad nije mirna, od rakije kuća poskakuje; Od vina kuća nemirna.*

Leksemi *vino* i *duhan* u sljedećoj poslovice služe kao metafora za vrijedne stvari, usp.: *Всѣ вместе, а вино да табак пополам.* Poslovice govori o nepravednim uvjetima, osobito kada se radi o podjeli nečega i prevari. Istu poruku nose i sljedeće dvije poslovice, usp.: *Пить вино вместе, а хлеб-соль пополам; Харчи вместе, а винцо пополам.*

Vino i voda

Izdvojili smo skupinu poslovice u kojoj se kao komponente nalaze vino i voda. U usporedbi vina (napitka koji je najviše hijerarhijski rangiran od svih alkoholnih napitaka koji su predmet naše analize) i vode (koja je u usporedbi sa svim ostalim napitcima inferiornije piće), vino je visoko rangiran napitak koji nije svima dostupan. Ono je cijenjeno i vrijedno te u njemu uživaju odabrani u posebnim prilikama, usp.: *Вода нить не беда, а вино – кому удастся; Вода hladi, Vino grie: za shelyefe Vino pie.*

U nekim se poslovicama tvrdi da je bolje pomiješati vino s vodom nego obrnuto, usp. *Вино с водой хуже воды с вином.* Napomenimo i da su u Rusiji preuzeli grčki i bizantski način ispijanja vina miješajući ga s vodom, usp.: *Вода – вино тётка.* S obzirom na to da je vino više rangiran napitak od vode, čisto se vino, vino bez vode, više cijeni, usp.: *U vinu vode ni, ako ulito u nj ni.*

Hrvatsku poslovicu u kojoj se spominje ulijevanje malo vina u vodu, usp.: *Kaplja vina u vele vode ne čuje se* pronašli smo čak u tri zbirke poslovice (Đure Daničića, Mate Ujevića i Bartula Matijace). Sljedeće tri varijante poslovice mogli bismo tumačiti kao upozorenje na rastrošnost koja se očituje u konzumaciji vina, usp.: *Ko vina večera, vode južina; Ko vina večera, vode ruča; Tko vina večera, vode ruča.*

Potvrdu o superiornosti vina nad vodom nalazimo i u sljedećim primjerima, usp.: *Nije vino voda, nego vojvoda; Nije vino voda, već da dva vode jednoga; Vodu pijem za nevolju; vini csini dobru volju.* U navedenim se poslovicama vino uspoređuje s vojvodom što se, pretpostavljamo, odnosi na vojnički čin i time se naglašava hijerarhijski visoko vrednovanje vina.

Vino je napitak namijenjen ljudima o čemu nam kazuje poslovice u kojoj se tvrdi da vodu piju životinje, u ovom slučaju magarci, a vino ljudi, usp.: *Osli vodu piju, a ljudi vino; Osao vino nosi, a vina ne pije.* Zbog navedenih razlika u percepciji vina i vode te njihovom različitom hijerarhijskom položaju u tradicionalnoj kulturi kaže se *Vino za vino, a voda za vodu.*

U nedostatku boljega možemo se zadovoljiti i nečim drugim pa je, ako nema vina, dobra i voda, usp.: *Dobra je i voda tko vina ne ima; Da je prem i dobra Voda, jos ni Vino prez prohoda; Il Vodu il vino pije, vfe na jednu skulu lije.*

Za razliku od vode vino može donijeti negativne posljedice, usp.: *Više se ljudi utopilo u vinu nego u vodi.* Nakon pretjerane konzumacije vina čovjek teško samostalno hoda, a tko vino ne pije, ne može se ni opiti. Pretpostavljamo da se sljedeća poslovice odnosi na osobu koja ne

konzumira alkohol, a nije u stanju hodati, tj. prilikom bolesti ili smrti, usp.: *Od vina vode, a od vode nose.*

Pretpostavljamo da poslovice *На воде ноги жидки, а на вине жиже того* označava kako je čovjek slab od vode, ali se od vina na nogama još slabije drži.

U odnosu na osobe koje prekomjerno konzumiraju alkohol može se upotrijebiti poslovice, usp.: *Вина не пьём, с воды пьян живём.* Sljedeća poslovice o pijanstvu odnosi se na negativne posljedice ispijanja vina, usp.: *И то, что вода; а кабы вино – беда бы моя!* Ona se može tumačiti i kao ironična primjedba na škrtost domaćina koji je počastio gosta vodom umjesto vinom.

Da se od vina može izgubiti pamet, govore mnoge poslovice. Jedna hrvatska poslovice, međutim, napominje

kako se isti efekt može dobiti od vode. Naime, u poslovice se naglašava da je stanje opijenosti prolazno za razliku od bezumlja koje nije vezano za konzumaciju alkoholnih napitaka. Ovdje se radi o bezekvivalentnoj hrvatskoj poslovice, usp.: *Ako zgubiš pamet od vina, drugi den ti se vrne; ako ipak zgubiš pamet od vode, unda ti jo ni vrag ne vrne.*

Vino i kruh

Paralelizmima vino i kruh, kao leksičkim i retoričkim sredstvima, obiluje paremiološka baština ruskog i hrvatskog jezika. U mnogim se poslovicama pojavljuju leksemi *вино* i *хлеб*, odnosno *vino* i *kruh*. U većini takvih poslovice vino je često predstavljeno kao napitak koji budi veselje i radost, usp.: *Меняй хлеб на вино, веселей проживёшь.* O većoj važnosti vina od kruha govori poslovice *На хлеб не станет, а на вино станет.* Za razliku od kruha koji uspavljuje, vino potiče veselje, usp.: *Вино веселит, а хлеб спит.* Kruh i vino na različit način djeluju na čovjeka: kruh daje snagu i bodrost, dok vino izaziva veselje, usp.: *Хлеб сердце человека крепит, а вино веселит; Хлеб сердце (серце) человеку укрепит, а вино взвеселит.*

U drugim se pak poslovicama ističe važnost kruha kao namirnice koja osigurava dobro zdravlje i stabilno stajanje na nogama za razliku od vina koje „obara s nogu“, usp.: *Хлеб на ноги ставит, а вино валит; Человека хлеб живит, а вино крепит.*

Budući da vino u poslovicama hijerarhijski vrlo visoko kotira, smatra se da se njegova konzumacija mora zaslužiti, usp.: *Сам хлеба не стоит, а ещё вино пьёт.*

O blagostanju i siromaštvu ironično možemo reći *Хлеба нету, так пей вино (пиво).* J. E. Kuljrina (Ю. Э. Кульпина) tu poslovice tumači kao dokaz da su se jaki alkoholni napitci pili

u slučaju neke žalosti, tuge. Prema Kuljpinjoj, leksem *вино* se u navedenoj poslovice, ne odnosi na grožđano vino nego na jaki alkoholni napitak od žitarica (Кульпина, 2007).

Da bi se opisala pogrešna raspodjela financijskih sredstava ili nesavladiva želja za alkoholom, može se reći *На вино есть деньги, а на хлеб – нет*. Za kruh nema sredstava, a za vino, napitak koji nije neophodan, ima.

Savjestan i uporan rad na zemlji nagrađen je obiljem koje se izražava sintagmom *быть с хлебом и вином* u značenju 'živjeti u izobilju', usp.: *Посеешь крупным зерном – будешь с хлебом и вином*. Vino i kruh mogu biti metafore za ono osnovno što mladić mora posjedovati da bi se mogao oženiti, usp.: *Oženio bi se i ja i Mija, ali nema hljeba ni vina*.

Kako bismo priskrbili kruh i vino, moramo raditi. Sintagma *gledati na lunu* mogla bi se povezati s neradom i ljenčarenjem, usp.: *Ki gleda na lunu, nima kruha ni vina*. Lijen čovjek tako nema osnovne stvari za život, usp.: *U linca ni kruha ni vinca*.

Navodimo stihove koje sadrže poslovice. U prvom stihu hvali se pšenični kruh, dok se vino spominje u trećem stihu:

Nad pšeničnjem nije kruha,
nad rucelom nije žita,
nad gjuljanom⁶⁸ nije vina,
nad maminjem nije sina,
nad vlaškijem nije lonca,
nad riješkjem nije konca.

Vino je bolje što je starije, dok je kruh najbolji svježije ispečen, usp.: *Kruha današnjega vina godišnjega*.

Dok je za pripremu kruha zadužena žena, poslove oko proizvodnje vina u većini slučajeva u tradicionalnoj kulturi obavlja muškarac. Vino se stoga u poslovicama veže za muškarca: piju ga junaci, ono daje snagu i hrabrost. Neke poslovice spominju da vino nije za žene, a u sljedećoj se poslovice naglašava kako je ženino područje kruh, a muškarčevo vino, usp.: *Stopanjica⁶⁹ vlada kruvon, a starješina vinom*.

Podaci o vremenskim nepogodama, odnosno s koje strane dolazi kiša u Istri izražene su u poslovice s dva toponima: Lim i Červar, usp.: *Od Lima, kruha i vina; a od Červara, tužna*

---

⁶⁸ Gjuljan je vino iz Gjulijane, blizu Pelješca (Daničić, 1871 : XI).

⁶⁹ Stopanjica je domaćica, gazdarica (Botica (ur.), 2007: 377).

hrana. Navedena poslovice je i klimatska poslovice jer je u njezinoj dubinskoj strukturi riječ o vremenskoj prognozi.

U antroponimskoj poslovisci o nezasitnosti *Нашего Фому тянет ко всему: и ко хлебу, и к вину – кланяйтесь ему* vlastito je ime *Фома* apelativizirano i odnosi se na svakoga čovjeka. Zato u površinskoj strukturi ono funkcionira kao vlastito ime, ali u dubinskoj strukturi kao opća imenica (Pintarić, 1994: 139). Navedenu poslovicu spominje I. Gomonova (И. Гомонова) u svom radu *Русские и белорусские поговорки с компонентом «наш + антропоним»* kao poslovicu sa strukturom: *наш* + imenica u akuzativu i genitivu bez prijedloga. Po strukturi analogna bi joj bila poslovice *Нашего Данила земля придавила (жена удавила)*. To je jedan od modela prema kojemu nastaju poslovice koje izražavaju ljudske karakteristike. Pozitivna karakteristika subjekta iz navedenog modela vrlo se rijetko pojavljuje u ruskim poslovicama (Гомонова, 2013: 161–162). „Критички odnos prema osobi koja se krije pod antroponomom u poslovisci izražen u paremiološkim jedinicama s komponentom „наш + антропоним“ objašnjava se time da su te osobe pripadnici socijalnog statusa koji izaziva negativnu ocjenu ili nisu u odnosu krvnog srodstva s govornikom“ (Гомонова, 2013: 162).

Sljedeća poslovice odražava svakodnevnicu seoskog života kada se stražarilo kako životinje ne bi uništile usjeve, usp.: *Хлеб за хлеб, а за просторожу – ведро вина (о потраве)*.

Da se vino i kruh smatraju osnovom prehrane i imaju poseban status u odnosu na druge namirnice, potvrđuje i poslovice *Опрічь хлеба святого да вина проклятого, всякое брашно придирчиво*. Leksem *брашно* ima značenja 'hrana, prehrana, jelo'. U hrvatskoj su pak poslovisci vino i kruh uz sir predstavljene kao osnovne i vrijedne namirnice, usp.: *Круха, сира і вина, ако је грубо ушіма, али је добро устима*.

Želi li se izraziti neiskrenost i lukavstvo, može se upotrijebiti poslovice *Хлеба не ест, вина в рот не берёт, а завжди сит и п'ян живёт*.

- **Posljedice prekomjernog konzumiranja vina**

Kada se radi o poslovicama u kojima se spominju posljedice prekomjernog konzumiranja vina, najčešće se govori o stanju pijanstva koje može dovesti do negativnih posljedica. Razmjeri posljedica ovise o količini i učestalosti ispijanja napitaka, usp.: *Ко румено vince пије, тај се лако і опіје; Тко румено vince пије, тај се лако і опіје; Ко вино пије, опіће се; ко конја јаşe, убіће се*. Vino je bezopasan napitak kada se ne konzumira, ali može izazvati loše posljedice kada ga se ispija u prevelikim količinama, usp.: *Вино је суду мирно, а у ріјанси лудіје*. Bez vina nije se moguće opiti, usp.: *Было бы вино, а п'яны будем; Было бы вино, а*

пьяные будут; Onda pijanac ne pija kad mu vino ne bija; Onda pijanac ne pija kad mu vina ne bija.

Dok vino dovodi u stanje omamljenosti alkoholom, u sljedećoj poslovice primjećujemo odnos *babe, djevojke i vina*. Osobna korist je izražena komponentom *vino*, dok *baba* predstavlja drugi izbor u odnosu na *djevojku*, koji se tolerira uz koristoljublje, usp.: *Ljubi babu dok u tikvi vina, a djevojku dok je god živa*. Ispijanje vina u prevelikim količinama očituje se u osobitom načinu ponašanja, usp.: *Vino ne tuči, nego buči*.

Razorni utjecaj vina na blagostanje ruskoo mužika uspoređuje se s požarom, usp.: *Огонь бездворит мужика да вино*.

Slijede poslovice koje govore o tome da vino ne pomaže u nesreći, njime se također ne traži žed. Prema poslovicama, uz ispijanje vina vezani su *горе* ('nevolja, tuga') i *беда* ('nesreća, nedaća'), te se naglašava da konzumacija vina stvara nove, dodatne probleme, usp.: *Вином горя не зальёшь, а новое наживёшь; Вином жажды не зальёшь, разве больше наживёшь; Вином жажды не зальёшь, разве беды наживёшь; Вином жажды не зальёшь, разве больше допьёшь; Возьмётся за вино – оно возьмётся за тебя;*

Konzumacija vina neće dovesti do rješavanja problema, usp.: *Винцо не снасть: дела не управит*.

Vino može biti opasnije od vode ili vatre, usp.: *В вине больше погибает, чем в море утопает; Погибает больше людей в вине, нежели в воде (в огне)*. Od velike količine popijenog vina čovjek gubi tlo pod nogama što se događa i u slučaju velike tuge i nesreće ili problema, usp.: *От беды и без вина зашатает*.

Ispijanje vina u velikim količinama pogoduje pogoršanju odnosa unutar obitelji, usp.: *Вино полюбил – семью разорил; Испей винца, забудь отца*.

Konzumacija vina dovodi do samouništenja za što odgovornost nosi sam čovjek, usp.: *Кто винцо любит, тот сам себя губит; Кто любит винцо, тот сам себя губит; Сам себя губит, кто винцо любит; Кто вино (винцо) любит, [тот] сам себя губит*.

Vino kao porok povlači za sobom i druge poroke, poput igara na sreću, usp.: *Винцо да игра не доводят до добра; Карты вину братья*.

Konzumiranje velike količine vina nije popraćeno ničim dobrim, poštenim, doličnim, usp.: *Путь много винца – не видать добреца; Koga vino jur podira on postelye nepnebira*.

Neke poslovice upozoravaju na pogubne posljedice prekomjerne konzumacije vina što može dovesti čak do smrti, usp.: *Тко је вину пријатељ, сам је себи непријатељ; Ко је вину пријатељ, сам је себи непријатељ; Вино много и јако није далеко од смрти; Кто пьёт вино безопасно, тот скоро огаснет*.

Vino kao napitak koji izaziva pijanstvo

Pijanstvo kao negativna posljedica pojavljuje se u mnogim poslovicama. Sljedeća poslovice poručuju da ispijanje vina samo povećava probleme, usp.: *Без вина одно горе; с вином – старое одно, да новых два: и пьян и голова болит.* Osim glavobolje i mamurluka, pijanstvo je često popraćeno nasiljem, usp.: *Без вина одно горе, а с вином – старое одно, да новых два: и пьян и бит; Без вина одно горе; с вином – старое одно, да новых два: и пьян и бит.*

Pijanstvo se u nekim poslovicama percipira kao negativna posljedica, što ne znači da za to treba kriviti sam napitak jer do pijanstva dovodi pretjerano konzumiranje vina, usp.: *Не вино винит – вина; Вино не винить; Вино не винить, но пьянство; Не вино винит, но пьянство; Не винит вино, винит пьянство; Не зло вино, но зло пьянство; Невинно (Не винно) вино – виновато пьянство; Невинно вино, но проклято пьянство; Не винно (Невинно) вино, [а] виновато пьянство.* U većini poslovice u kojima se spominje pijanstvo i vino, samo je vino pozitivno konotirano. Postoje, međutim, i poslovice u kojima se naglašava veza između vina i pijanstva, usp.: *Кто вина не пьёт – пьян не живёт; Кто вина не пьёт – пьян не живёт; кто жены не бьёт – мил не живёт.*

Sintagmom *пьян с вина* ('pijan od vina') naglašava se da je upravo vino izazvalo pijanstvo, usp.: *Хорош богатырь: пьян с вина на алтын; Горе – богатырь: пьян с вина на алтын.* U navedenim se poslovicama spominje *алтын*.

Paremija *Pijan bez vina* mogla bi upućivati na nesuvislo ponašanje i bez konzumacije alkohola ili licemjerje i neiskrenost.

U tri varijante iste poslovice pronašli smo sintagmu *много вина пить* ili *много пить вина*, usp.: *Много вина пить – беде быт; Много вина пить – добру не быть; Много пить вина – заболит спина.* Sve navedene poslovice upozoravaju na štetnost prekomjernog ispijanja alkohola. Prekomjerna konzumacija vina može dovesti i do duševnog rastrojstva, usp.: *Кто пьёт много вина, тот скоро сойдёт с ума.* U sljedećim se primjerima uz ispijanje vina spominje posjećivanje krčmi te agresivno ponašanje prema siromašnima i ženama, usp.: *Ходи в кабак, вино пей, нищих бей, будешь архерей; Вино пей, жену бей, ничего не бойся.*

Uz vino u mnogim se poslovicama spominje *pijanac*, osoba koja konzumira preveliku količinu alkohola. Sljedeće poslovice poručuju da prekomjerno ispijanje alkohola uzrokuje opijanje, usp.: *Вино пiti, а не опiti се, nit' je bilo nit' biti može; Вино пiti а не опiti се, nit je bilo niti biti može.* O pijanici koji je vrlo često pod utjecajem alkohola govori poslovice, usp.: *День вино ходит, а два дня не ходит.*

Alkoholičar žudi za alkoholom, uspr.: *Пьяница вина не покидает; Он любит вино, да оно его не любит – он пьяный бурлив; Бездонну кадку водой не наполнишь, а пьяницу вином не уподчиваешь*. Bez vina on je poput patke bez vode, uspr.: *Утя без воды – пьяница без вина*. Posljedice konzumacije vina ovise i o kvaliteti napitka, uspr.: *Pian Cslovik fladko spava, kojega ne boli glava; Komu glavu pak bantuje, i Gazdu i vino pfuje, stoje zhrani, bu valyallo, dabi listor nevonyallo*. O osobi koja konzumira alkohol u pretjeranoj količini može se reći *B кабаке родился, в вине крестился*. U poslovcici se navodi da je alkoholičar kršten u vinu. Želimo li istaknuti da netko previše pije, ali i da alkoholičar žali što je potrošeno vino možemo reći *Не жаль себя, да жаль вина*.

Izdvojene paremiје o vinu

Među poslovcicama iz našeg korpusa našla se i jedna krilatice. Radi se o prijevodu s latinskog čuvene krilatice *In vino veritas* čija je ruska varijanta *Истина в вине*, a hrvatska *U vinu je istina*. Nalazimo ju u djelu rimskog pisca Plinija Starijeg (27.–79.) *Naturalis historia*. Paremiološki ekvivalent bila bi joj ruska poslovcica *Что у трезвого на уме, то у пьяного на языке*. Njena hrvatska varijanta je *Što trijezan misli, to pijan govori*. U hrvatskom jeziku pronašli smo dvije poslovcice za koje možemo pretpostaviti da su nastale pod utjecajem navedene krilatice, uspr.: *U vinu ćeš čeljade poznati; U golemu vinu tvrda istina*.

U poslovcici koja prenosi ideju „puno priče, malo rezultata“ *На грош вина, на рубль (на целковый) верёвок* spominju se novčane jedinice *грош* i *целковый*. U Rusiji je *грош* 'bakreni novac u vrijednosti dviju kopejki koji se koristio od XVII. stoljeća', a *целковый* je 'srebrna kovanica u vrijednosti jednog rublja', dakle, navedena je kovanica vrednija od groša.

6.2. Kontrastivna analiza paremiја s leksemima vino i вино

Hrvatske i ruske paremiје s leksemima *vino* i *вино* tematski smo podijelili na skupine koje se odnose na proizvodnju napitka, konzumaciju, karakteristike napitka, na način ponašanja ljudi, te na osobe kojima jest ili nije namijenjen. *Vino*, kao specifičan napitak, ponekad ulazi u suodnos s određenim namirnicama koje imaju sličan status u tradicionalnoj kulturi poput kruha, vode, ili čak biljnog proizvoda duhana.

Proizvodnja se vina (ili drugog alkoholnog napitka pod istim nazivom), spominje uglavnom u ruskim poslovcicama, uspr.: *Варя вино, поклониться, а пив его, повалиться*. Uz hrvatske je pak poslovcice ona vezana uz blagdane, poput običaja pretakanja vina u bačve 26. rujna kada se slave sv. Kuzma i Damjan, uspr.: *Кузма и Дамјан, сливај вино и баданј*.

Niz različitih posuda za proizvodnju i konzumaciju vina prisutan je u ruskim poslovicama i raznovrsniji je u odnosu na hrvatske.

Od posuda za posluživanje u ruskim smo poslovicama naišli na: *ковш*, vrč u obliku kutlače za individualnu upotrebu, usp.: *Коль добро с вином ковши; кувшин* ili vrč s čerom, usp.: *Аршин не сукно, кувшин не вино; кубышка* – posuda u obliku čaše s poklopcem, usp.: *Кум да кума, да кубышка вина; затим рюмка* ili *рюмочка* slična čašici za napitke s visokim postotkom alkohola, usp.: *К хорошей ухе пригодна рюмка доброго вина; te staklene čašice – склянка i скляница, usp.: Скляницу вина да полтора блина – так и будет с меня.* Hrvatske poslovice od posuda za posluživanje vina spominju lonce te peharce, usp.: *Bolyej' f lonci vino pittu, neg speharci shezdom bitti.*

Dok se u Rusiji vino proizvodi i skladišti u bačvama (*бочка*), koristi se i *ведро* ('vedro'), koje je ujedno i mjerna jedinica, usp.: *Ведро вина перед миром правит.*

U Hrvatskoj se u poslovicama najčešće spominje bačva kao posuda za skladištenje vina, usp.: *U rdavoj bačvi dobro vino biti može.* Uz bačvu je prisutan i leksem *bario* u značenju bačve, ali i mjere za tekućinu, usp.: *Kad može bario vina kupiti star žita, nije zla godina.* U jednoj se hrvatskoj poslovisci spominju dijelovi bačve, usp.: *Veljahu duge: mi vino držimo. Odgovoriše obruči: nije nego mi. Reče lik: ako ga pustih ja, tko ga će primit' tad?*

Uz vino se u poslovicama često spominje voda kao neophodna za život i dostupna svima tekućina za razliku od hijerarhijski visoko rangiranog vina. Kruh je pak osnova ljudske prehrane pa se u paremijama često u suodnos stavljaju kruh i vino, a duhan ima svojstvo opuštanja i pruža užitak poput vina.

Da je vino hijerarhijski više rangiran napitak od vode, pokazuju nam kako ruse, tako i hrvatske poslovice, usp.: *Вода пить не беда, а вино – кому удастся; Nije vino voda, nego vojvoda.* Vino bez dodatka vode je cjenjenije. To je osobito naglašeno u poslovicama hrvatskog korpusa, usp.: *U vinu vode ni, ako ulito u nj ni.*

Negativne posljedice prekomjernog ispijanja vina nalazimo i u hrvatskom, i u ruskom korpusu, usp.: *Више се ljudi utopilo u vinu nego u vodi; И то, что вода; а кабы вино – беда бы моя!*

Hrvatske poslovice upozoravaju na rastrošnost pri konzumaciji vina, što vino čini napitkom nedostupnim svakome, usp.: *Ko vina večera, vode južina; Ko vina večera, vode ruča.* Vino međutim, ostaje napitak namijenjen isključivo ljudima, dok vodu piju životinje, usp.: *Oslu vodu piju, a ljudi vino.* Ekvivalentnu poslovicu u ruskom jeziku u kojoj bi se u suodnos stavljali ljudi, životinje te napitci koje piju nismo pronašli.

U nizu hrvatskih poslovice govori se da vino nije neophodno za život i da se može zamijeniti vodom, usp.: *Dobra je i voda tko vina ne ima;*

U oba se jezika kruh i vino smatraju prijeko potrebnim namirnicama što se vidi u sljedećim poslovicama, usp.: *Посеешь крупным зерном – будешь с хлебом и вином; U linca ni kruha ni vinca.*

Hrvatske pak poslovice dodatno naglašavaju važnost rada i marljivosti u priskrblijanju tih namirnica.

Savjestan i uporan rad na zemlji nagrađen je obiljem koje se izražava ruskom sintagmom *быть с хлебом и вином* u značenju 'živjeti u izobilju', usp.: *Посеешь крупным зерном – будешь с хлебом и вином.* Vino i kruh mogu biti metafore za ono osnovno što mladić mora posjedovati da bi se mogao oženiti, usp.: *Oženio bi se i ja i Mija, ali nema hljeba ni vina.*

U većini ruskih poslovice s komponentama *kruh* i *vino* vino je često predstavljeno kao napitak koji budi veselje i radost, usp.: *Меняй хлеб на вино, веселей проживёшь; Вино веселит, а хлеб спит.* Kruh uspravljuje ili daje snagu, usp.: *Хлеб сердце человека крепит, а вино веселит; Хлеб сердце (серце) человеку укрепит, а вино взвеселит.* U ruskim se poslovicama naglašava pozitivan utjecaj kruha na čovjeka (za razliku od vina), usp.: *Хлеб на ноги ставит, а вино валит.*

Duhan se uz vino spominje u većoj mjeri u hrvatskim poslovicama i naglašene su posljedice njihove konzumacije, usp.: *Od duhana kuća popljuvana, a od vina nikad nije mirna.* U ruskom smo pronašli samo jednu poslovicu u kojoj su vino i duhan predstavljeni kao jednako vrijedni, stoga ih je potrebno pošteno podijeliti, usp.: *Всё вместе, а вино да табак пополам.*

Poslovice nam pokazuju da prekomjerna konzumacija vina ima utjecaja na ljudske osobine i ponašanje, npr. na hrabrost, inteligenciju, marljivost.

U oba se jezika pojavljuju poslovice koje govore o negativnim posljedicama konzumacije vina na kognitivne sposobnosti, usp.: *Vino čini i pametna pobudaliti; Выпьешь много вина – поубавится ума.* Istaknuto je, međutim, u hrvatskim paremijama da utjecaj vina ne traje dugo i da ga liječi san, usp.: *Vino, pamet ku uzkrati, za dobrim fnom fpet' povrati.* I na žene vino ima isti učinak kao i na muškarce. To vidimo iz hrvatskih poslovice, usp.: *Vino fhenam pamet zkrati: ter ju na vfa zla obrati.*

Vino daje iluziju hrabrosti, kazuju hrvatske poslovice, usp.: *V kom fe ferce ni rodillo, f vinom fe ni odoillo* dok se u obje kulture naglašava kako ono nije neophodno hrabrim ljudima, usp.: *Лихому человеку вина не надобно; Ustali u slavu bez vina.*

Ispijanje vina i rad ne mogu se uskladiti – poručuju poslovice obaju jezika, usp.: *Вино работе не товарищ; Vino ne veli: hajde, nego: sjedi.*

U nekim se poslovicama u oba jezika spominje vrug kojeg se povezuje s opasnošću prekomjerne konzumacije vina, usp.: *Вина напилась, вся бесу отдалась; Ко за чорбом вина пије, од вруга не валја савјета искати.*

Konzumenti vina uglavnom su muškarci, osobito oni koji imaju poseban status, poput junaka, čitamo u hrvatskim poslovicama, usp.: *Teško sokolu bez krila, a junaku bez vina.* U jednoj ruskoj poslovice spominju se *посадские люди*, koji kao predstavnici trgovačkog staleža u drevnoj Rusiji njeguju osobit način života, usp.: *Из посадских взять – много книг (вина) держать.*

Hrvatske poslovice spominju žene kao ljubiteljice vina i tu primjećujemo dvojak odnos prema njima. Iz dijela poslovice mogli bismo zaključiti da su žene sklone vinu, usp.: *Hifhu, Mušha, i ostala za vino bi Lucza dala*, ali se i naglašava kako taj napitak „junaka“ nije dobar za žene, usp.: *Za guske nije sijeno, ni za žene vino.* A poziva se žene i na umjerenu konzumaciju vina, usp.: *Dobre shene Vino pijte, al se f vinom neopijte.* Osim žena i starije su osobe prikazane kao ljubitelji vina, usp.: *Divojkam je Cvitje dika: sztarcem Vino, mifto mlika.*

Uz žene i starije osobe naišli smo u hrvatskom korpusu i na etnonime (*Turci, Vlasi, Cigani*), usp.: *Turci vino piju, a Vlasi surotku; Gdje Cigani piju, onde je dobro vino*, koji nisu prisutni u ruskim primjerima.

Vino je napitak s brojnim karakteristikama. Ono može biti dobro, slatko, staro, udovičko – u tim se slučajevima radi o dobrom vinu, ali i novo, tuđe i često skupo što potvrđuje njegovu reputaciju kvalitetnog i vrijednog napitka.

U mnogim se hrvatskim poslovicama o vinu pojavljuje sintagma *dobro vino*, usp.: *Od dobra vina i dobro sirće bude dok sljedeća ruska poslovice prikazuje vezu između kvalitete vina i nazdravljanja*, usp.: *Какого вино, таково и заздравьеце.*

U nizu se hrvatskih poslovice dobar čovjek uspoređuje s dobrim vinom, usp.: *Čovjek želi da je od svakoga bolji, a od vina da je gori.* Sintagma *slatko vino* isto je tako karakteristična za hrvatske poslovice, usp.: *Grlo glatko, a vino slatko.*

O starom se pak vinu govori u poslovicama obaju jezika, usp.: *Чем вино старее, тем оно крепче, Drži se starog vina i starih prijatelja.*

U oba se jezika spominje i skupoća vina, usp.: *Vino piје ko ima novaca, sukno šije ko ima ovaca; С вином поводишься – нагишом находишься.*

Gorko je vino karakteristično za ruske poslovice. Pretpostavljamo da se u navedenim poslovicama ne radi o vinu nego o jakom alkoholnom napitku sličnom votki, usp.: *Сладки книги, да не имемся, а горько вино, да не лишимся.*

Vino se često pije da se odagna osjećaj tuge i bola, a poslovice upozoravaju da to vodi u propast, usp.: *Горе в вине не утопишь, сам утонешь.*

Hrvatski korpus sadrži tri poslovice sa sintagmom *udovičko vino* koje je okarakterizirano kao dobro vino, usp.: *Udovičko je vino ispio; Udovičko je vino najbolje vino; Udovičko najbolje vino.*

Tuđe vino spominju ruske poslovice i govore o pohlepi ljudi kada piju poklonjeno vino koje nisu sami platili, usp.: *Чужое вино – и пил бы, и лил бы, и искупаться попросил бы.*

Konzumacija vina izaziva brojne emocije i utječe na ponašanje ljudi. Mnogobrojne ruske poslovice prikazuju vino kao napitak iskušenja i ugone, usp.: *Заповедь не сдержал: вино увидя, задрожал.* Istovremeno je to opasan i ugodan napitak kojemu je teško odoljeti, osobito alkoholičarima, usp.: *Пьяному бесчестья (безчестья) – до чарки вина.* Njegova konzumacija, međutim, izaziva osjećaj krivnje i pokajanja, usp.: *Вино вину творит. Счастлив тот, кто вина не пьёт.* Bez obzira na sve, ono i dalje ostaje popularno i omiljeno, usp.: *Вино хоть сурово, да спорится: всяк его лопают.*

Zanimljivo je da se vinom, prema poslovicama, može poboljšati, ali i pogoršati zdravstveno stanje. O tome nam govori jedna hrvatska paremija, usp.: *Vino liječi i ubija.*

U jednoj se pak ruskoj poslovisi savjetuje za dobro zdravlje popiti vino nakon juhe, usp.: *После супу вина выпить, у доктора червонец украсть (похитить).*

Mnoge hrvatske poslovice upozoravaju na prekomjernu konzumaciju vina zbog koje se može izgubiti zdravlje. A pronašli smo tri u kojima se uz vino javlja i riječ zdravlje, usp.: *Ko bez mjere vino ljubi, zdravlje svoje i sve izgubi; Tko bez mjere vino ljubi, zdravlje i sve svoje izgubi; Ne valja vino prodavat, a zdravlje kupovat.*

VII. ANALIZA PAREMIJA U KOJIMA SE SPOMINJU BEZALKOHOLNI NAPITCI

7.1. Bezalkoholni napitci

7.1.1. Čaj i kava

Neke od poslovice u kojima se spominju čaj i kava analizirane su u poglavlju *Poslovice s više napitaka u svom sastavu*. Naime, čaj i kava, kao strani napitci, u Rusiji su prihvaćeni i ušli su u upotrebu kasnije nego drugi strani napitci, npr. vino: čaj u XVII. stoljeću, kada je osiguran stalni uvoz iz Kine, a kava stoljeće kasnije. Osim toga, čaj i kava su tretirani kao nepoznate namirnice i često se u poslovicama spominju zajedno. Takvih je poslovice više od onih u kojima se spominje samo čaj ili samo kava. Poslovice u kojima se spominju čaj i kava analiziramo u istom poglavlju zbog sličnosti percepcije tih napitaka te vrlo sličnih rezultata koje smo dobili analizom poslovice.

Naime, ispijanje čaja povod je za duge razgovore u društvu. Kovalj navodi četiri tradicionalna načina ispijanja čaja u Rusiji koji obuhvaćaju različite slojeve stanovništva:

- 1) aristokratsko-dvorska tradicija koja oponaša engleske običaje
- 2) trgovačko-veleposjednička koja uključuje upotrebu samovara i veliku količinu hrane i slastica uz čaj
- 3) građanska koja sadrži elemente aristokratske i trgovačke tradicije
- 4) narodna u kojoj se pije čaj od bilja i različitog sušenog voća (Коваль, 2014).

U poslovicama se uz leksem *чай*, usp.: *Молоко – второй чай*, pojavljuje i deminutiv *чаёк* koji se tvori pomoću deminutivnog sufiksa –*ёк*, usp.: *Чай да чаёк, да жарена водичка*, te leksem *чаюха* nastao pomoću sufiksa –*юх*, regionalizam koji se upotrebljava na području oko rijeke Don (*Хохол ежели сала не поест, то живой не будет, а сибиряк как чаюху не попьёт, то помрёт*). U rječniku *Большой толковый словарь донского казачества* nailazimo na značenje leksema *чаюха*: 'talog', 'ostaci listića čaja' (*чайная гуща*).

- Priprema i konzumiranje čaja i kave

Proces pripreme i konzumacije čaja i kave

Iz nekih se poslovice mogu iščitati kulturološke osobitosti konzumacije čaja. Danas je u Rusiji običaj da se čaj pije više puta na dan u količinama po želji. *Чай на чай ладится, вот побой на побой не идёт; Чаем на Руси никто не подавился; Чаем на Руси еще никто не подавился*. Zadnja navedena poslovice može se tumačiti i kao odgovor na isprike domaćice da su komadići listova čaja dospjeli u napitak.

Kako je ispijanje čaja ugodno i ne zahtijeva puno truda, u narodu se kaže *Чаю пить – не дрова рубить*. U navedenoj se poslovice ispijanje čaja uspoređuje s cijepanjem drva. Ona se može upotrijebiti i kao odgovor na primjedbu da netko pije puno čaja, ali i kao pozitivan odgovor na poziv na čaj. Ako je upotrijebljena premala količina listova čaja za zakuhanje, čaj će biti rijedak i loše kvalitete (*жидкий чай*). Prema načinu pripreme čaja može se izvesti zaključak da je imovinsko stanje domaćina loše ili da gost nije dovoljno važan da mu se posluži kvalitetan čaj, odnosno da se tijekom pripreme upotrijebi dovoljna količina listića čaja kako on ne bi bio „rijedak“ kao u istočnoruskoj poslovice *В жидком чае всю родню видать*. Upotreba određenog napitka ovisi i o prigodi.

- **Karakteristike čaja i kave**

Čaj kao važan i popularan napitak

U poslovice *Хохол ежели сала не поест, то живою не будет, а сибиряк как чаюху не попьёт, то помрёт* uspoređuje se ljubav stanovnika Sibira prema čaju s ljubavi Ukrajinaca prema slanini. Mlijeko i čaj su napitci koji se svakodnevno konzumiraju i smatraju se neophodnima pa se u narodu kaže *Молоко – второй чай*.

O učestalosti pijenja čaja kao napitka, koji je služio ugošćivanju, govori i poslovica *Пришёл невзначай, а попал на чай*. Ista se poslovica može upotrijebiti i u značenju 'imati sreće', a može se tumačiti i kao dolazak nepozvana gosta. Čaj se konzumira ne samo u svečanim prigodama već i pri radu. Da bi se moglo raditi, neophodno je popiti čaj, usp.: *Чай не пил – какая работа? Тыквы нет – какой обед?* Poslovica *Чай не палка, брюхо не бутылка* koristi se kao poziv na čaj. Poslovice *Чаиками постучали, а чаю не видали* može se izraziti prijevara ili negostoljubivost. Čaj može poslužiti i kao lijek za tugu i poboljšanje raspoloženja, usp.: *Выпей чайку – позабудешь (забудешь) тоску*.

Čaj i kava kao zabranjene namirnice

Ruski su starovjerci čaj počeli konzumirati tek krajem XIX., početkom XX. stoljeća. N. I. Pirmanova piše kako su starovjerci tek početkom XX. stoljeća počeli pripremati čaj u čajniku, jer su u samovaru vidjeli đavolju prirodu (Пирманова, 2015). Strane, uvezene namirnice poput krumpira, čaja, duhana i kave smatrane su neprihvatljivima što se vidi u poslovice *Кто пьёт чай, тот спасения не чай*. Većina se spomenutih namirnica u Rusiji pojavila za vrijeme vladavine Petra I., a osim starovjeraca, ni crkva nije lako prihvatila nove namirnice.

Kava u sljedećim poslovicama predstavlja napitak koji nije po volji Bogu, čija će konzumacija izazvati božju kaznu, usp. *Кто кофе пьёт, того Бог (гром) убьёт; Кто кофе*

пьёт, ков на Бога куёт. Takav se strogi ton poslovice može objasniti činjenicom da se radi o poslovicama starovjercu u životu kojih religija igra vrlo važnu ulogu.

Čaj kao luksuzna namirnica

U sljedećoj se poslovice ispijanje čaja ironično povezuje s aktivnostima koje izazivaju ugodu, a rezervirane su za povlaštenu klasu, usp.: *Живём не тужим – бар не хуже: они на охоту, мы на работу; они спать, а мне работать опять; они выспятся да за чай, а мы цепами качай.*

Sljedeća poslovice *Где уж нам, дуракам, чай пить* je izvorno bila krilatica jer se radi o iskazu Petra Pavloviča Kaverina (1794.–1855.), oficira i prijatelja A. S. Puškina. Zbog učestale je upotrebe prešla u poslovice, pa je uvrštena u zbornike poslovice. Čaj je u to vrijeme bio skup i dostupan samo povlaštenom sloju stanovništva. M. J. Ljermontov upotrebljava ovu krilaticu u svom romanu *Герой нашего времени* (1840.) gdje ju glavni lik Pečorin citira u razgovoru s prijateljem Grušnickim. Krilatica se koristi kao ironično samoponižavanje: mi smo mali, nesposobni, jadni ljudi koji ne mogu bez tuđeg savjeta. Jedna od varijanti te krilatice je *Где уж нам, мужикам, чай с сахаром пить.*

U poslovice *Хороший наряд, так и чай варят, худой наряд – так и так сидят* možemo prepoznati semantički ekvivalent poznate poslovice *По одежке встречают, по уму провожают*; *Лjudи се доčekују према одјећи, испраћају према знанју.* I ovdje je čaj predstavljen kao vrijedna namirnica koja se poslužuje uglednim i raskošno odjevenim gostima.

Sintagma *чай с сахаром* odnosila se na luksuzni užitak, pa oni koji si to nisu mogli priuštiti, mogli su samo zamišljati da piju čaj sa šećerom: *Тверитяне вприглядку с сахаром чай пьют.* I danas se u Rusiji čaj najčešće pije sa šećerom. U sljedećem se primjeru čaju pridaju ljudske osobine, a spominje se i čaj sa šećerom kao način konzumacije čaja, usp.: *Чай – малый не глупый, но без сахару и он дурак.*

U poslovice *Кяхтинский чай да муромский калач – полдничают богач* izražena je velika vrijednost čaja koji su si mogli priuštiti samo imućni ljudi. *Кяхтинский чай* je kineski čaj koji se u Rusiju dovozio kopnom iz Kine preko grada Kjahta. *Муромский калач*, nazvan prema gradu Muromu, vrsta je kruha od bijelog tijesta visoke kvalitete i specifičnog oblika. Iako postoji od XIV. stoljeća, osobito je bio popularan u XIX. i početkom XX. stoljeća.

- Posljedice konzumacije čaja i kave (pozitivne i negativne)

Postoji i nekoliko poslovice u kojima čaj ima negativnu konotaciju. *По чаям ходить – добру не быть* odnosi se na česte odlaske u gostionice. U nekim je poslovicama izražen i loš utjecaj

čaja na zdravlje, uspr.: *Где чаи, там и немоци; Где пиры да чаи⁷⁰, там и немочи*. Čaj može biti povezan i s lošom, siromašnom prehranom, uspr.: *Чай да чаёк, да жарена водичка; Чай да чаёк – жарена (жареная) водичка; Живётся в чаю, а ждётся раю*.

Iako je mnogim poslovicama čaj okarakterizan kao napitak koji poboljšava zdravlje i daje snagu, u sljedećoj je poslovice naglašeno ako on može i oduzeti snagu, uspr.: *Чай не пил – какая сила, чай попил – совсем ослаб*, a ni čaj se u organizmu dugo ne zadržava, uspr.: *Чай – хорошее зелье: и брюхо полно, и разум цел*. O pozitivnom utjecaju čaja govori sljedeća poslovice *С чая (чаю) лиха не бывает*.

VIII. ANALIZA PAREMIJA S VIŠE NAPITAKA U SVOM SASTAVU

8.1. Poslovice s dva napitka u svom sastavu

Mnogobrojne su poslovice u kojima se u suodnos stavljaju dva napitka. Osim što su takve poslovice izvor kulturoloških podataka, mogu nam pomoći i u hijerarhijskom vrednovanju napitaka. U analizi koja slijedi poslužili smo se komparacijom kako bismo odredili karakteristike pojedinih napitaka i njihov međusobni odnos. Napomenimo da su u nekim poslovicama pojedini napitci jednako tretirani, kao što je slučaj s pivom i bragom u sljedećoj poslovice, uspr.: *При пиве, при бражке все дружки, при горе, кручине (горе-кручине) – все ушли*. Razlog tome mogao bi biti što se radi o dva napitka koji se proizvode na sličan način i koji se konzumiraju u gotovo identičnim prigodama.

U poslovicama u kojima se osim brage spominju i drugi napitci, često se pojavljuje pivo. Do XVII. stoljeća braga se nazivala *полпиво*, tj. pivo domaće izrade, čija je kvaliteta varirala (Romanova, Fedorova 2015: 395). J. E. Kuljпина se bavila istraživanjem napitaka u poslovicama te je došla do zaključka da u poslovicama braga izaziva negativne asocijacije, a pivo pozitivne. Kuljпина tvrdi i da se praznik, veselje i druženje asociiraju s pivom, uspr.: *Пиво вари, да гостей зови* (Кульпина, 2007: 168).

U usporedbi s pivom, koje se smatra hijerarhijski više rangiranim napitkom od brage jer zahtijeva dužu pripremu, braga je inferiornije piće što nam jasno pokazuje poslovice *Горевать, во что пиво сливать – ни судов ни браги*. Sljedeće poslovice veličaju strpljivost kao vrlinu koja dovodi do krajnjeg cilja. Onaj tko strpljivo čeka uz bragu, dočekat će i pivo, uspr.: *Сидеть у бражки смирененько, позовут и к пиву; Не шуми у браги: не позовут к*

---

⁷⁰ Napominjem da se ovdje radi o akcentiranom vokalu (и).

пиво. Ako trenutno nema vina, koji je skuplji i cjenjeniji napitak, braga je dostupna i može se odmah konzumirati, usp.: *Денег нет – рубль почнём; вина нет – с браги начнём*.

Da bi se uspostavio hijerarhijski odnos između napitaka, koriste se ili rodna ili socijalna obilježja poput statusa u društvu ili usporedba napitaka s muškarcem, odnosno ženom. Braga se, u našem slučaju, kao manje cijenjen napitak od piva i vina, uspoređuje sa ženom, a pivo s muškarcem, usp.: *По батьке и пиво, по бабе и брага*. Osim usporedbe – muškarac = napitak 1 (superiorniji); žena = napitak 2 (inferiorniji) – pronašli smo poslovice u kojima se u suodnos stavljaju mlađa i starija žena. Time dobivamo sljedeću shemu – napitak 1 (superiorniji) : napitak 2 (inferiorniji) = mlađa žena : starija žena, usp.: *Пить пиво, а не брагу, любить девку, а не бабу; Пей вино, да не брагу, люби девку, а не бабу*.

U poslovice *У пива, у бражки все дружки* izraženo je kako se prava prijateljstva ne sklapaju uz ispijanje alkohola jer se pod utjecajem alkohola ne mogu prepoznati ljudske osobine i ne može se razborito suditi.

Sljede četiri varijante poslovice koje upućuju na to da slavlje privlači prijatelje, a nevolja ih tjera, usp.: *При пиве, при бражке все дружки, при горе, кручине (горе-кручине) – все ушли; При пиве, при бражке все дружки, при горе, кручине – нет никого; При пиве, при бражке много братьев*.

Sljedeća poslovice u kojoj se braga uspoređuje s kvasom govori o mladosti i neiskustvu, usp.: *Квас молодой в игру идёт, старая брага в устое стоит*.

Velik se broj ruskih poslovice iz našeg korpusa odnosi na proces pripreme napitaka. Kako se braga proizvodila u domaćinstvima, ponekad je bila kvalitetnija, a ponekad manje kvalitetna, usp.: *Удастся – бражка, не удастся – квасок*. Uz bragu su se kod kuće proizvodili i kvas i pivo pa osim odnosa *braga – kvas*, kao u prethodnom primjeru, pojavljuje se i odnos *pivo – kvas*, usp.: *Коли выйдет – будет пиво, а не выйдет – квас; Вдаха⁷¹ – пиво, не вдаха – квас*.

Iz sljedećih pet varijanti iste poslovice sa sastavnicama *pivo* i *kvas* možemo iščitati da su oba napitka omiljena i da se često konzumiraju, ali da je pivo ipak popularniji napitak, usp.: *Аз знаю квас, а где вижу пиво – не пройду мимо; Аз пью и квас, а где (коли) увижу пиво – не пройду [его] мимо; Аз пью квас, а где вижу пиво – не пройду мимо вас; Ах, пью я [и] квас, а где вижу пиво, не пройду мимо; Пью и квас, а где вижу пиво, не пройду мимо*. У

---

⁷¹ *Вдаха* ima značenje 'способан, usprješan' (Пискунов, ¹1882, ²2011: 30). Radi se o riječi čije smo značenje pronašli samo u jednom rječniku: *Словарь живого народного письменного актового языка русских южан Российской и Австро-Венгерской империи*, Москва, Книга по Требованию.

ruskoj tradicijskoj kulturi požar koji je izazvala munja gasio se kvasom, pivom, mlijekom i jajima, usp.: *Пожар от грозы гасят кvasом, пивом, молоком, яйцами.*

Pivo i vino kao napitci na najvišem mjestu hijerarhijske ljestvice mogu se konzumirati u različitim okolnostima, usp.: *Сальных свеч не станем жечь, а пиво да вино и при лучинке пьём; Ладану да воск не будет жечь, а пиво и вино и с лучины пьют.* Osobito su popularni u prilikama pomirenja, usp.: *С кумом бранюсь – на пиве мирюсь; с чужим бранюсь (побранюсь) – винцом зальюсь.* Uz pivo i vino toplija je i ljubav, usp.: *Без пива-вина (Без пива и вина) [и] любовь студена.* Prisutnost tih napitaka u domu svjedoči o dobrom finansijskom položaju o čemu govori i poslovica koju nalazimo u bajci A. N. Afanasjeva (А. Н. Афанасьев) „Кощей Бессмертный“, usp.: *У царей ни пиво варить, ни вино курить – всего много те пјезина варијанта У царя известное дело – ни пиво варить, ни вино курить* iz bajke A. N. Afanasjeva „Свинка золотая щетинка, утка золотые пёрышки, золоторогий олень и золотогривый конь“.

Vino i pivo često se konzumiraju u velikim količinama, usp.: *Хлеб да вода – разна еда, а пиво да вино пьём заодно, понекад i до iznemoglosti, npr.: Пива да вина – лишь бы спина подняла; Пей пивцо, запивай винцом – лучше хмель не возьмёт, i obavezno u društvu, usp.: Без пива да без вина и беседа не мила.*

U sljedećoj poslovice pivo ima pozitivniju konotaciju od vina, usp.: *Много вина пить – беде быть, а пива много пить – не без дива быть* što je rijedak slučaj jer je vino napitak koji u poslovicama ima hijerarhijski višu vrijednost od piva.

Posebno bismo izdvojili jednu skupinu poslovica u kojima se govori o različitim posudama za čuvanje ili konzumaciju napitaka. U navedenim primjerima spominje se *ковш* u značenju 'krčag, vrč' ili 'posuda s dugom ručkom koja je služila razlijevanju vina, piva, kvasa i brage između IX. i XIII. stoljeća'. *Ведро* ('vjedro') je bila i staroruska mjera za tekućinu koja je iznosila 12, 3 litre, usp.: *Коль добро с вином ведро, се коль хороши с пивцом ковши; Коль добро с вином ковши! Се коль хороши с пивцом ковши! Коль добро с вином ведро, секоль хороши с пивцом ковши.*

Neke poslovice upozoravaju na negativne posljedice ispijanja velikih količina vina i piva (npr. mamurnost), usp.: *Пил (Пить) бы пиво да вино, да лихо похмелье; Пил (Пить) бы пиво да вино, да с похмелья тяжело.* Medovina nije predmet analize u ovom radu, ali budući da se pojavljuje u nekim poslovicama zajedno s pivom, napitkom kojim se bavimo, uvrstili smo i nekoliko poslovica u kojima se uz pivo pojavljuje i medovina pa idući primjer govori o tome kako gostoljubivost i bogatstvo privlači ljude, usp.: *Коли у человека мёд да пиво есть, тогда у него други и братья.*

Neke se poslovice osvrću i na pozitivan utjecaj vina i piva na zdravlje, usp.: *Пьёт пиво да мёд, ничто (ничего) его неймёт*. Iako su pivo i medovina namirnice važne za život, ljubav je ipak vrednija od njih, usp.: *Пиво не диво и мёд не хвала, а всему голова, что любовь дорога; Пиво не диво, мёд не хвала, всему тому любовь голова*.

Dok se medovina i pivo smatraju drevnim i tradicionalnim ruskim napitcima, čaj i kava su se u Rusiji počeli konzumirati mnogo kasnije. Neke skupine stanovništva, kao što su starovjerci, čaj su prihvatili tek krajem XIX., početkom XX. stoljeća.

Namirnice uvezene iz drugih krajeva poput krumpira, duhana su naišle na otpor⁷², (osobito se to odnosi na starovjerce), usp.: *Картошка проклята, чай двою проклят, табак да кофе трою; Пагуба душевная и телесная: чай, кофе, табак; Чай, кофе, картофель, табак прокляты на семи вселенских соборах; Чай проклят на трёх соборах, а кофе на семи*. Čaj i kava su se smatrali luksuznim namirnicama koje nisu svima dostupne, usp.: *Кому чай да кофе, а нам чад да копать*.

Pijenje čaja ili kave utječe na ponašanje ljudi i njihove osobine. O tome nam govori poslovica prema kojoj su ljubitelji čaja širokogrudni i velikodušni, a ljubitelji kave promišljeni i lukavi. *Кто (Хто) пьёт чай, тот живёт отчаянно, а кто (хто) – коф, тот лукав и ков*. U dvjema suvremenim poslovicama s izraženom ironijom čaj se uspoređuje s vinom i votkom. Ta se usporedba odnosi na količinu ispijanja napitaka. *Чай не вино – много не выпьешь; Чай не водка – много не выпьешь*. Navedene se poslovice mogu koristiti i kao odbijanje dodatne šalice čaja.

U hrvatskom smo korpusu poslovice pronašli nekoliko poslovice u kojima se pojavljuju napitci *vino* i *rakija*. U poslovicama su izraženi različiti efekti koji proizlaze iz konzumiranja vina, odnosno rakije. Dok vino izaziva nemir, rakija potiče na veselje, usp.: *Od duvana kuća popljuvana, od vina nikad nije mirna, od rakije kuća poskakuje*.

Vino uspavljuje, a rakija potiče na galamu. Rakija osim što „poskakuje“, kao u prethodnom primjeru, ona i „viče“, i „skače“, usp., *Vino leži, a rakija viče; Vino viče, rakija skače, ječem trči*. Iz navedenih poslovice možemo zaključiti da se stanje opijenosti od vina razlikuje od onoga od rakije. Prema poslovicama burnije reakcije možemo očekivati od osobe koja se opila rakijom od one koja se opila vinom.

Na temelju semantičko-logičke i temporalne veze među događajima u poslovicama koje se sastoje od dviju, triju ili četiriju riječi J. Užarević je predložio klasifikaciju poslovice i izreka. U zasebnu je grupu uvrstio poslovice u kojima se događaji odvijaju istovremeno ili kako tvrdi

---

⁷² O tome više u poglavlju *Poslovice o čaju i kavi*

Užarević „u jednoj vremenskoj ravnini“. Takve poslovice, prema Užareviću, „čine jednu smisaonu cjelinu, svojevrsan narativ, jer se sastoje od dinamičnih pripovjednih sastavnica koje imaju 'unutarnje vrijeme' i unutarnju procesualnost, a međusobno su spojene smisaonom vezom“ (Užarević, 2012: 95).

U slučaju poslovice *Vino viče, rakija skače, ječam*⁷³ trči Užarević vidi „gradacijsko nadovezivanje (strukturiranje) 'događaja“ (Užarević, 2012: 96)

U poslovicama o vinu pronašli smo nekoliko poslovice u kojima se spominju duhan i vino. U sljedećoj poslovisci uz vino se spominje i rakija te duhan kao namirnice koje rado konzumiraju junaci. Poslovica je dio zbirke Pavla Rittera Vitezovića *Priricsnik aliti Razliko Mudroszti Cvitje*, usp.: *Duhan, vino i rakiu, to junaci radi piu.*

8.2. Poslovice s tri napitka u svom sastavu

U poslovicama u kojima se pojavljuju tri napitka pojavljuju se napitci: braga, pivo i vino. Sljedeća poslovica se nalazi u obliku stiha u zborniku *Древние Россійские стихотворения, собранные Куртею Даниловым*⁷⁴ U poslovisci *Пиво в шубе, вино в зипуне, брага в шебуре* napitci se rangiraju u odnosu na različite odjevne predmete: *шуба, зипун* i *шебура*. *Шуба* ('bunda') se smatra vrlo vrijednim odjevnim predmetom, neophodnim u zimskim mjesecima i uspoređuje se s pivom. *Зипун* je muški ogrtač dugih rukava sličan kaftanu, ali bez ovratnika. Nosili su ga svi slojevi društva. Imućniji ispod kaftana, a seljaci kao gornju odjeću. Navedena bi se poslovica mogla tumačiti na način da se odjevni predmeti uspoređuju s napitcima i da se tom usporedbom uspostavljaju hijerarhijski odnosi između napitaka. *Зипун* bi se tako uspoređivao s vinom, bunda s pivom dok je braga stavljena u rang odjevnog predmeta od grubog materijala koji su nosili predstavnici nižih klasa, a zove se *шебура*.

U istoj bismo poslovisci mogli vidjeti i rangiranje odjevnih predmeta u odnosu na pripadnike različitih socijalnih klasa koji ih odijevaju. Kako skupocjenije odjevne predmete odijevaju bogatiji ljudi, oni piju i skuplja pića. Uz ovu verziju tumačenja poslovice vezana je i personifikacija. Možemo zamijetiti da se u slučaju navedene poslovice radi o elipsi čiji puni oblik, međutim, nismo uspjeli pronaći.

---

⁷³U zbirci *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* koju je uredio Josip Kekez stoji *ječem*, a ne *ječam* kako je navedeno u članku Josipa Užarevića (Užarević, 2006 ili 2012:), usp.: *Vino viče, rakija skače, ječem trči* (Kekez, (ur), 1996:).

⁷⁴ *Древние Россійские стихотворения, собранные Куртею Даниловым* (1977), 2. dopunjeno izdanje, Nauka, Moskva, str. 488.

Treba spomenuti da se prilikom pripreme napitaka poput brage i piva posuda u kojoj su se napitci proizvodili pokrivala dekama i toplim starim odjevnim predmetima radi očuvanja temperature. Vjerojatno je nastanak poslovice motiviran i tom kulturološkom činjenicom.

U hijerarhiji napitaka u analiziranim poslovicama možemo primijetiti da je braga na višem stupnju od obične vode, npr. *Прозеваешь (Прозевал) бражку, так и водицу хлебай; Прозеваешь бражку – и водицу пей.*

Poslovica u kojoj se spominje više napitaka: pivo, medovina i votka izražava raznolikost i nemogućnost konzumiranja svega istovremeno, usp.: *Много пива крепкого, меду сладкого, вина зелёного – всего не приешь, не выпьешь.* Imenice koje označavaju pojedini napitak u navedenoj su poslovice popraćene epitetima koji ih određuju: *пиво крепкое* ('jako pivo'), *мёд сладкий* ('sladak med'). *Вино зелёное*, međutim, označava 'jako alkoholno piće slično votki'.

Sljedeća se poslovica koristi kao odbijanje šalice čaja ili kave, a njezin drugi dio u kojem je riječ o jutarnjem ispijanju votke može se odnositi na jutarnju mamurnost koja se lakše podnosi uz čašicu žestokog pića, usp.: *Чай, кофей – не по нутру: была бы водка поутру.*

8.3. Poslovice s četiri napitka u svom sastavu

Moguće je da se u jednoj poslovice pojave čak četiri različita napitka: vino (*вино*), pivo (*пиво*), kvas (*квас*) i votka (*водка*). Za označavanje napitaka u poslovice su upotrijebljeni deminutivni oblici za vino (*винцо*), pivo (*пивцо*), i kvas (*квасок*), usp.: *Не винца, так пивца; не пивца, так кваску; не кваску, так водки из-под лёгкия лодки.* Moguće je da se ona povezuje s pijanstvom, ali se može tumačiti i kao utjeha da će se uvijek naći rješenje, ako ne prvo zamišljeno rješenje, onda svakako neko drugo.

IX. STRUKTURA POSLOVICA

9.1. Uvod u strukturu poslovice

Wolfgang Mieder izdvaja u poslovicama vanjske i unutrašnje markere (*proverbial markers*). Vanjske markere čine sažetost, ponavljanje, aliteracija, rima, paralelizmi i elipsa. U unutrašnje se markere ubraja metafora, personifikacija, hiperbola, paradoks (Ćoralić, Šehić: 2014). „Rečenica ne mora nužno sadržavati nešto od nabrojanog, ali Mieder (*ibid.*) ističe da što više poslovičnih markera (*tzv. proverbial markers*) izjava ima, veće su njene šanse da postane poslovica“ (Ćoralić, Šehić: 2014).

Poslovice sadrže površinsku i unutrašnju (dubinsku) strukturu. Uz površinsku strukturu vežu se stabilnost forme, preciznost, vokabular, ekonomičnost u jeziku koja im je svojstvena.

Poslovice prema sintaktičkoj strukturi mogu biti rečenice, najčešće jednostavne, usp.: *Bušina ne dava vina; При вине люди познаваются*. Osim jednostavne rečenice ponekad su izražene i složenom rečenicom, usp.: *Vino pije ko ima novaca, sukno šije ko ima ovaca; Пива без дива не выпьешь, а девуку без слова не выдашь*.

Za izražavanje poslovičnih izraza koriste se mjesne, usp.: *Gdje Cigani piju, onđe je dobro vino; Где было пиво, там стало диво*, vremenske, usp.: *Ljubi babu dok u tikvi vina, a djevojku dok je god živa; Когда появляется вино – удаляется мудрость* i druge vrste surečenica.

Poslovice mogu biti izražene i upitnim rečenicama, usp.: *Veljahu duge: mi vino držimo. Odgovoriše obruči: nije nego mi. Reče lik: ako ga pustih ja, tko ga će primit' tad?; Аль чароу зелена вина кто обнёс тебя?*, te uskličnim rečenicama, usp.: *Sveti Kuzma i Damjan, slivaj vino u badanj! – Тутъ, поиди молотить! – Брюхо болит. – Тутъ, поиди вина пить! – Даи кафтанишко ухватить!*

Što se tiče kategorije vremena (sadašnjosti, prošlosti i budućnosti), u većem dijelu paremija koristi se sadašnje vrijeme kojim se u poslovicama izražava relativna sadašnjost, usp.: *Ki bi Babi rad vgoditti, dobro vino daj-joj pitti; Вино с разумом не ладит*.

Međutim, u nekim poslovicama predikat može biti izražen prošlim vremenom, usp.: *Više se ljudi utopilo u vinu nego u vodi; Одно пиво меня даже с ног сбило, а другое лежачего всё толкает* ili budućim *He шуми у браги: не позовут к пиву*.

Što se kategorije načina tiče, u poslovicama prevladava indikativ, ali se koristi i imperativ u svrhu upozorenja, savjeta, usp.: *Ljubi babu dok u tikvi vina, a djevojku dok je god živa; He хвали пива в сусле, а ржи – в озими*. Kondicional, kojim se izražavaju mogućnost vršenja neke radnje, rijetko se susreće.

Leksički sastav poslovice pretpostavlja najčešću upotrebu imenica, glagola i pridjeva. U mnogim su poslovicama prisutni arhaizmi. Tvorbene inovacije su česta pojava u poslovicama kao i aliteracija (ponavljanje istog suglasnika u nizu naglašanih slogova) i asonanca (ponavljanje istih samoglasnika). Rima je jedna od karakteristika poslovice, usp.: *Tko rumeno vince pije, taj se lako i opije; He учись пиво пить, учись деньгу копить*.

U hrvatskim poslovicama primjećujemo prisutnost turcizama, usp.: *Da zna kadija što je rakija, on bi mjesto čitapa držao bardak pod glavom; Ne zna rakija što je kadija*, kao i lokalnih govora, usp.: *Dobrog je vina i kvasina dobra; Od dobra vina i sirća bude*.

Unutrašnja (dubinska) struktura

Stilske karakteristike služe postizanju upečatljivosti poslovice kako bi bila efektivnija i brzo se pamtila. Na unutrašnju strukturu odnosi se doslovno značenje riječi koje pronalazimo u poslovicama, usp.: *Starog vina i starog prijatelja drži se; Выпей чайку – позабудеши (забудеши) тоску* te preneseno značenje popraćeno upotrebom stilskih figura poput metafore i metonimije, usp.: *Kaplja vina u vele vode ne čuje se; Pije vino ko košulje nema, kako pije ni imati je ne će; Без хлеба не работать, без вина не плясать.*

Draženka Molnar govori o metafori *generično je specifično* koja je izuzetno važna za razumijevanje poslovice, pri čemu se referira na Georgea Lakoffa i Marka Turnera i njihovo djelo *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor* „Lakoff i Turner (1989) tvrde kako paremije u našoj svijesti aktiviraju sheme koje obiluju slikama i znanjima o konkretnim svakodnevnim situacijama. Prema njima, za razumijevanje poslovice ključna je metafora GENERIČNO JE SPECIFIČNO koja kostur takve bogate sheme koju nazivaju shema na specifičnoj razini preklapa na shemu na generičnoj razini“ (Molnar, 2009: 52–53).

Na primjeru poslovice iz našeg korpusa prikazujemo shemu na općoj razini koja se aktivira kao reakcija na poslovice. Odabrali smo poslovice *He хвали пива в сусле, а ржу – в озими* koja je semantički ekvivalent paremije koju je prikazala D. Molnar, usp.: *Ne pravi ražanj dok je zec u šumi.*

1) očekivanje dobrog rezultata proizvodnje, tj. kvalitetnog piva; 2) preuranjeno radovanje rezultatima koji izostaju; 3) mogućnost neželjenog rezultata prilikom proizvodnje; 4) pozivanje na oprez do pojave konačnih rezultata. D. Molnar objašnjava kako se na ovaj način iz specifične sheme dobiva generična shema koja postaje prepoznatljiva u drugim specifičnim shemama. „Metafora GENERIČNO JE SPECIFIČNO omogućava nam da istu poslovice upotrijebimo u svakoj situaciji u kojoj netko sigurno računa na neki dobitak, a druga ga osoba, poučena životnim iskustvom, upozorava da se ne treba prerano veseliti... granična [se] shema može leksički realizirati na razne načine, a da mi tu novu sintagmu uvijek prepoznamo kao paremiju te da ona u našoj svijesti aktivira izvornu paremiju“ (Molnar, 2009: 53).

U poslovicama često susrećemo personifikaciju, usp.: *Vino i mudroga prevari*, antitezu, usp.: *Cim se ki vech f vinom liva, tim pametan manje biva* te ironiju, usp.: *Čep zatisnut' kad je vino izteklo.*

I simbolika je prisutna u poslovicama. U sljedećem primjeru kruh i vino simboliziraju blagostanje ili osnovna sredstva za život, a u paremiji nalazimo sinegdohu i metaforu, usp.: *Ki gleda na lunu, nema kruha ni vino.*

Jedan od elemenata dubinske strukture je paralelizam (Mikić, Suzanić, 1994: 16–17). Navodimo neke od formula prema kojima bi se mogle podijeliti poslovice iz našeg korpusa:

A je B (*Vino je često zrcalo uma*)

A čini, daje B (*Vino čini i pametna pobudaliti*)

Ako A, onda B (*Ako zgubiš pamet od vina, drugi den ti se vrne; ako ipak zgubiš pamet od vode, unda ti jo ni vrag ne vrne*)

A za A, B za B (*Vino za vino, a voda (vodu) za vodu*)

Bolje s A, nego s B (*Bolje s mudrim orati, neg li s ludim vino piti*)

Gdje A, tamo B (*Gdje Cigani piju, onđe je dobro vino*)

Kakav A, takav B (*Kakva bačva, tako i vino*)

Nema A, nema B (*Nema vina, nema razgovora*)

Nije A, nego B (*Nije vino voda, nego vojvoda*)

Od A, [a] od B (*Od vina vode, a od vode nose*)

Tko A, taj B (*Tko rumeno vince pije, taj se lako i opije*)

A не B (*Азбука латине не пиво в братине*)

Чем А, тем Б (*Чем вино старее, тем оно крепче*)

Без А нет Б (*Без вина правды не скажешь*)

Где А, тут Б (*Где винцо, тут и праздничек*)

Как А, так Б (*Как хлеб да квас, так все у нас*)

Кто А, тот Б (*Кто пива не пьёт, тот пьян не живёт*)

Кто не А, тот не Б (*Кто не рискует, тот не пьёт шампанское (шампанского)*)

Кто не А, тот Б (*Кто не упивается вином, тот бывает крепок умом*)

Не А, [а, да, но] Б (*Не богатый варит пиво, [а] тороватый; Не жаль себя, да жаль вина; Не зло вино, но зло пьянство*)

От А и Б (*От беды и без вина зашатает*)

С А не Б (*С дураком пива не сваришь*)

Сколько А, столько Б (*Сколько пива, столько и песен*)

То не А, что Б (*То не диво, что у богатого много пива*)

Чем А, тем Б (*Чем вино старее, тем оно крепче*)

ZAKLJUČAK

Analizom paremija s komponentama nekih alkoholnih i bezalkoholnih napitaka težilo se pokazati sličnosti i razlike u percepciji napitaka u hrvatskoj i ruskoj kulturi.

Za potrebe analize te istraživanje kulturoloških činjenica korištene su teorijske i praktične činjenice iz dosadašnjih istraživanja te mnogobrojni rječnici i priručnici.

Rad se sastoji se od tri osnovna dijela: mali žanrovi (u kojem se nastoji odrediti poslovica u odnosu na srodne joj vrste), kulturološki dio (u kojem su opisani analizirani napitci te je navedeno njihovo značenje za hrvatsku, od nosno rusku kulturu), analiza paremija (koja uključuje uglavnom semantičku, ali i strukturnu analizu).

U prvom dijelu navodimo osnovne karakteristike poslovica i srodnih joj oblika te određujemo razlike među njima oslanjajući se na različite autore. S obzirom na to da su predmet našeg rada hrvatske i ruske poslovice, uglavnom smo se koristili literaturom hrvatskih i ruskih lingvista i paremiologa. Predstavili smo i različite teorije kojima se poslovica kao žanr određuje.

Zaključili smo da općeprihvaćena definicija poslovice ne postoji, a shvaćanje srodnih joj oblika se različito tumači. Osnovni kriteriji prema kojima se možemo ravnati za određivanje neke vrste temelje se na autorstvu (osnovna karakteristika aforizma, krilatice i sentencije), ustaljenosti, suprotstavljanju individualnog i općeg (poslovica – aforizam), nedvosmislenosti i dvosmislenosti (sentencija – aforizam), didaktičnosti.

U kulturološkom dijelu i analizi napitci su prema postotku alkohola podijeljeni na bezalkoholne i alkoholne napitke dok je posebno poglavlje posvećeno vinu kao najzastupljenijem napitku u poslovicama. Alkoholni bi se napitci mogli podijeliti prema više kriterija, pa tako prema kronološkom kriteriju možemo razlikovati dva razdoblja: pretkršćansko i kršćansko; prema kriteriju „pripadnosti“ nekoj kulturi, npr. votka u Rusiji. Što se tiče kronološkog kriterija podjele, možemo uočiti značajnu razliku između hrvatske i ruske kulture. Dok se u pretkršćanskom razdoblju na području Rusije uglavnom pila medovina te slabi alkoholni napitci, u Hrvatskoj su Iliri konzumirali pivo te u manjoj ili većoj mjeri prihvaćali rimski napitak vino. Vino se pak u Rusiju u manjim količinama uvezilo tek u X. stoljeću, razdoblju nakon prihvaćanja kršćanstva. Što se bezalkoholnih napitaka tiče, u

ovom se radu bavimo čajem i kavom, napitcima koje nalazimo u ruskim, ali ne i u hrvatskim poslovicama.

Tijekom različitih povijesnih razdoblja u ruskom se jeziku značenje pojedinih leksema mijenjalo, stoga je danas teško sa sigurnošću tvrditi što su točno označavali. Napomenimo samo da se leksem *вино* u XVI. stoljeću odnosio i na votku ili da je *квас* mogao značiti i 'bilo koje bezalkoholno piće', a ponekad se odnosio i na alkoholna pića općenito. Leksem *нуво* koristio se za alkoholne napitke općenito.

Tijekom analize ukazala se potreba podjela paremija na više podskupina. Većina podskupina mogla se primijeniti na analizu više napitaka. Usporedba potkorpusa hrvatskih paremija s potkorpusom ruskih paremija pokazuje da postoje mnoge podudarnosti, ali i neka specifična jezična i kulturalna obilježja. „Potpuna [je] ekvivalencija na planu izraza i sadržaja u paremiologiji rijetka pojava. Nalazimo ju uglavnom kod paremija koje imaju isti izvor, npr. Bibliju, latinske izreke, srednjovjekovnu književnost i sl.“ (Matulina, 2012: 90).

S obzirom na to da smo analizirane poslovice podijelili u tri osnovne skupine: poslovice o pripremi i konzumiranju napitka, poslovice o karakteristikama napitka i poslovice o utjecaju napitka na konzumente (pozitivne i negativne), usporedit ćemo razlike i sličnosti u prikazu napitaka u poslovicama u odnosu prema navedenim semantičkim skupinama.

U prvoj skupini o pripremi napitaka u nekim se poslovicama spominju detalji vezani za proces proizvodnje kao što je slučaj s kvasom. Budući da priprema kvasa nije uvijek bila uspješna, neke poslovice govore i o lošem i neuspjelom kvasu. Osobito se naglašava važnost fermentacije. U poslovicama o bragi možemo iščitati da se kvaliteta napitka prepoznaje u pripremi, a isto se tako naglašava važnost praćenja procesa fermentacije za dobivanje kvalitetnog napitka.

U nekim se poslovicama o bragi spominje i zvuk koji nastaje procesom vrenja kao i detalji proizvodnje poput prekrivanja posude s bragom bundama ili dekama u svrhu brže fermentacije.

Priprema piva percipira se kao važan proces u tradicijskoj kulturi naroda jer je pivo omiljeni napitak koji se često konzumira, a smatra se vrednijim od kvasa i brage. U poslovicama o pivu spominje se kvalitetna sirovina potrebna za proizvodnju napitka, pravovremena priprema namirnica, ali i vještine osobe koja proizvodi pivo. Rezultati, međutim, nisu uvijek dobri, a proizvođači vlastita piva okarakterizirani su kao imućni ljudi koji nerijetko pozivaju goste te su stoga velikodušni i darežljivi.

Priprema i proizvodnja napitaka u domaćim uvjetima opisana je u poslovicama koje sadrže tradicionalne ruske napitke poput kvasa i piva. Votka se tradicionalno nije proizvodila u domaćim uvjetima, a kada se opisuje njezina proizvodnja u domaćim uvjetima, votka se imenuje leksemom *вино* ili dvočlanim sintagmama od kojih jedna sastavnica sadrži leksem *вино*. Tako se u nekim ruskim poslovicama opisuje proces pripreme vina u domaćim uvjetima i možemo pretpostaviti da se ovdje zapravo radi o jakom alkoholnom napitku sličnom votki, a ne o grožđanom vinu. Druge pak poslovice uspoređuju naporan rad potreban za pripremanje napitka s radošću konzumacije koja je često vezana uz blagdane.

U mnogim se poslovicama spominju posude iz kojih su se napitci konzumirali te one u kojima su se posluživali ili skladištili. U poslovicama o kvasu nismo pronašli lekseme koji bi označavali navedene posude. Za skladištenje i konzumaciju brage spominju se *ендовá (яндов)*, *ковш*, *колгашика (калгашика)*, *чашка*, *жбан*. Zanimljivo je da se *жбан* ('posuda u obliku vrča s poklopcem') ne pojavljuje u poslovicama s drugim napitcima.

Od posuda koje se pojavljuju u poslovicama o pivu uz *ковш* pronašli smo i sljedeće: *братина*, *ведро*, *чан*. Priprema piva zahtijeva, uz strpljenje, vještinu i znanje, i upotrebu kvalitetnih namirnica, a osobe koje pripremaju pivo smatraju se imućnima i superiornijima u odnosu na druge. U poslovicama o vinu naveden je najveći broj različitih posuda: *бацва* i *рехар* u hrvatskom, te *бутылка*, *бочка*, *ведро*, *ковш*, *кувшин*, *кубышка*, *рюмка*, *склянка*, *чара* u ruskom jeziku. Uz rakiju se pak spominje *bardak* kao posuda za čuvanje napitka, a uz čaj koji se pojavljuje samo u ruskim poslovicama *чашки* ('šalice') iz kojih se čaj konzumira. U skupini poslovice koja sadrži više napitaka pojavljuju se *ковш* i *ведро*.

U drugoj se skupini izdvajaju karakteristike pojedinog napitka. Kvas je tako okarakteriziran i kao važan napitak koji se svakodnevno konzumira te ima karakterističan miris i kiseli okus. Dvije skupine poslovice u suodnos stavljaju kvas i vodu, odnosno kvas i kruh. Kvas nije, međutim, dostupan svima te se u usporedbi s vodom smatra superiornijim napitkom, ali u usporedbi s nekim drugim namirnicama (npr. mesom i šećerom) je inferiorniji. To je napitak koji se rado poslužuje gostima, ali se upozorava da *tuđi kvas* ne bi trebao izazivati zavist.

Braga je napitak koji se priprema u domaćim uvjetima, rado se pije i poslužuje na zabavama. Slične karakteristike ima i pivo, ali su poslovice o pivu mnogobrojnije. Pivo je poput kvasa i brage važan i popularan napitak, napitak proslava, kojim se izražava gostoprimstvo. Ono se konzumira u osobitim prigodama (godišnja doba i blagdani), pije se dok se odmaramo. U većoj se količini pivo konzumiralo povodom blagdana Maslenice, Uskrsa, Božića, ali je konzumacija uglavnom vezana uz odmor i zabavu. Neke od poslovice pozivaju na umjereno

pijenje piva i manju rastrošnost. Pivo je važan element i u gostoprimstvu. O škrtosti domaćina govori se u nekim poslovicama, dok više njih upozorava na goste koji beskrupulozno iskorištavaju gostoprimstvo. Nekoliko poslovice pivo dovodi u odnos s čašću koja je hijerarhijski vrednija od piva.

Votka je u poslovicama predstavljena kao napitak koji se rado konzumira, ali uz votku se veže i ovisnost o alkoholu.

U hrvatskim je poslovicama naglašena i sklonost prema prekomjernom ispinjanju rakije kod predstavnika određenih profesija. Uz karakteristike rakije spominje se gorčina napitka. Neke poslovice rakiju dovode u odnos s kruhom i vodom.

Leksem *vino* najčešće se pojavljuje kako u hrvatskim tako i u ruskim poslovicama, stoga je korpus s leksemom *vino* i najbrojniji. U hrvatskoj kulturi vino je napitak koji se najčešće konzumira pa ne čudi brojnost poslovice s njim. Što se ruskih poslovice tiče, specifičnost leksema *вино* sastoji se u tome da on može osim groždanog vina označavati i neki drugi jaki alkoholni napitak dobiven procesom destilacije. Iako se poziva na umjerenu konzumaciju, vino je napitak koji se rado konzumira.

Vino je karakteristično za određena područja, poput Italije, što se navodi u ruskim poslovicama. Za neke je narode ono dio kulture, a ima i snažan utjecaj na osobe koje ga konzumiraju, pa se uspoređuje i s vojnikom u jednoj hrvatskoj poslovice. Kvaliteta vina često odgovara njegovoj cijeni, a vino visoke kvalitete zaslužuje i poseban tretman. U poslovicama se pojavljuju određene sintagme, tako u hrvatskima imamo *dobro vino*, *slatko vino*, *udovičko vino*, a u ruskima *goroko vino* (*горькое вино*) koje se, pretpostavljamo, odnosi na jak alkoholni napitak sličan votki. *Tuđe vino* i *staro vino* sintagme su zajedničke hrvatskom i ruskom jeziku. Uz vino se u mnogim poslovicama veže um na koje vino u većini slučajeva ima negativno djelovanje. Ono može stvoriti iluziju snage i hrabrosti, a ispijanje vina loše djeluje na rad jer ono potiče na odmor i razgovor. Vino je varljiv i opasan napitak povezan s đavlom. Osim toga, ono izaziva rastrošnost i dostupan je imućnima. Zbog svog hijerarhijski visokog mjesta u usporedbi s drugim napitcima ono je piće muškaraca, junaka te ljudi visokog društvenog statusa. Zanimljiv je odnos prema ženama u poslovicama o vinu. On je, naime, dvojak. U nekim se poslovicama naglašava da vino nije napitak namijenjen ženama dok druge spominju sklonost žena prema vinu. Pozivanje na umjerenu konzumaciju zajedničko je kako u poslovicama o vinu, tako i u onima s drugim napitcima. Vino izaziva brbljavost, potiče na ples, veselje, a njime se može izraziti i gostoprimstvo. Konzumiranje vina može poboljšati ili

pogoršati zdravstveno stanje. Nekoliko poslovice o vinu biblijskog je porijekla, a ono se često stavlja u suodnos s duhanom (osobito u hrvatskim poslovicama), te vodom i kruhom.

Iz tri poslovice iz ruskog korpusa koje sadrže leksem *šampanjac* može se iščitati da se radi o luksuznom napitku koji simbolizira uspjeh, a za njega vrijedi i riskirati.

Iz analize poslovice u spomenutim podgrupama vidljivo je da se čaj u Rusiji konzumira u velikim količinama nekoliko puta dnevno. On je omiljen napitak, neophodan je u kućanstvu. Čajem se može ugostiti nekoga, ali on služi i kao okrepa prije obavljanja kakva posla te poboljšava raspoloženje i ublažava tugu.

U poslovicama se odražava kako odnos prema čaju tijekom različitih povijesnih razdoblja kada je on bio luksuzna namirnica nedostupna većini stanovništva, tako i odnos prema čaju različitih skupina stanovništva. Osobito je zanimljiva percepcija čaja kao demonskog napitka karakteristična za ruske starovjerce koji nisu prihvaćali i konzumirali čaj sve do početka XX. stoljeća. Od luksuzne i zabranjene namirnice čaj je postao omiljeni napitak dostupan svim slojevima društva.

Percepcija kave u poslovicama u nekim se elementima (luksuz, zabranjena namirnica) poklapa s percepcijom čaja. Ipak, takvih je poslovice puno manje jer kava u ruskoj kulturi nije toliko važna kao čaj koji je postao nacionalni napitak.

Poslovice s bezalkoholnim napitcima čajem i kavom specifične su po tome što su se u Rusiji pojavile kasnije (tek u XVII. i XVIII. stoljeću) od ostalih. To su namirnice koje nisu odmah prihvaćene, vrlo su skupe, a starovjerci ih čak smatraju prokletima. S druge strane, čaj i kava mogu utjecati na karakter ljudi, stoga su ljubitelji čaja okarakterizirani kao velikodušni, a kavopije kao lukavi.

Prilikom analize poslovice s više sastavnica s nazivom napitka došli smo do zaključka da se u većini poslovice uspoređuju dva napitka, i to obično ona koja imaju neke zajedničke karakteristike, npr. pivo i i braga, pivo i kvas, pivo i vino. Često se u istoj poslovisci pojavljuju braga i pivo. U tom odnosu pivo je više rangiran napitak zbog složenije proizvodnje, što je naglašeno u mnogim poslovicama. Primjećujemo i rodnu usporedbu s napicima pa se tako braga kao inferiorniji napitak uspoređuje sa ženom, a pivo čije je mjesto hijerarhijski više – s muškarcem. Braga kao i pivo napici su koji se konzumiraju tijekom zabava i proslava. Uz pivo se u nekim poslovicama pojavljuje i kvas, a oba se percipiraju kao omiljeni napici. Zanimljiv je podatak da se upravo pivom i kvasom gasio požar, što im daje sakralnu dimenziju. Tijekom analize primijetili smo hijerarhijsku podjelu napitaka. Vino i pivo se

smatraju najvrednijim napicima. Oba su odraz financijskog blagostanja, a uz osobitosti njihove konzumacije vezane su pozamašne količine i različite prigode poput pomirenja.

Paremije treće skupine opisuju posljedice koje mogu nastati nakon prekomjerne konzumacije alkoholnih napitaka. U mnogim se poslovicama upozorava na štetne posljedice, osobito nakon neumjerene konzumacije. S obzirom na to da je kvas napitak s niskim postotkom alkohola, on ne izaziva pijanstvo kao što je to slučaj s drugim alkoholnim napicima. Ako se pak braga prekomjerno ispija, smanjuje se učinkovitost u radu i ona negativno utječe na sposobnost jasnog prosuđivanja.

Od negativnih posljedica prekomjerne konzumacije piva najčešće se spominje prisutnost đavla u blizini osobe koja se opija, te pijanstvo i mamurluk kao neželjene posljedice. Međutim, suprotno očekivanjima broj takvih poslovice prilično je malen. Čini se da pijanstvo nije u većoj mjeri vezano uz ispijanje piva.

Neke poslovice o votki upozoravaju na štetnost napitka koji dovodi do uništenja osobe koja ga konzumira, ali i do siromaštva. Uz naglašavanje negativnih posljedica konzumacije votke jedna skupina poslovice poziva na umjerenu konzumaciju. Naime, uz votku su vezane pozitivne konotacije samo kada je naglašena umjerenost. U ovoj skupini poslovice nalazi se i jedna antiposlovice koja se smatra dijelom narodnog stvaralaštva.

Što se posljedica konzumacije rakije tiče, one se očituju u ponašanju koje je prikazano kao bučno pa rakija „skače i više“, a od nje i kuća „poskakuje“.

Kao posljedica prekomjerne konzumacije vina često se spominje stanje pijanstva. Razmjeri tih posljedica ovise o navikama i učestalosti konzumacije. Uz ispijanje vina veže se nevolja koja se dodatnom konzumacijom uvećava. Vino dovodi i do samouništenja, izaziva alkoholizam i financijsku propast.

Negativni aspekt konzumacije čaja dovodi se u odnos s lijenošću, ali i sa siromašnom, neadekvatnom prehranom.

U poslovicama u kojima se spominje više napitaka, vino i pivo mogu imati pozitivan efekt na zdravlje, a od negativnih se naglašava mamurluk. U nekim se poslovicama spominju burne reakcije osoba koje su konzumirale veliku količinu rakije, a manje se agresivne reakcije odnose na one pod utjecajem vina.

LITERATURA I IZVORI

Izvori

Zbornici poslovice

Daničić, Gj. (1871): *Poslovice*, Knjižarnica Fr. Župana (Albrehta i Fiedlera), Zagreb.

Kad ti kuća gori, a ti se ogrij, Zbirka poslovice Bartula Matijace (2007), pr. prof. dr. S. Botica, Naklada Pavičić, Zagreb.

Mikić, P., Suzanić, V. (1994): *Biblijske poslovice u Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb.

Mikić, P., Škara, D. (1992): *Kontrastivni rječnik poslovice*, Školska knjiga – August Cesarec, Zagreb.

Narodne drame, poslovice i zagonetke (1963), pr. N. Bonifačić Rožin. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 27. Matica hrvatska –Zora, Zagreb.

Poslovice, zagonetke i govornički oblici (1996), ur. J. Kekez, Matica hrvatska, Zagreb.

Skarpa, V. J. (1909): *Hrvatske narodne poslovice*, Tisak i naklada Hrvatske tiskare Dr. Krstelj i drugovi, Šibenik.

Ujević, M. (2011): *Narodne poslovice. Izabrao i poredao po sadržaju Mate Ujević*, Stipe Botica (ur.), Biblioteka Nova etnografija, Zagreb.

Vitezović Ritter, P. (1703): *Priricsnik aliti Razliko Mudroszti Cvitje*, spravleno po Pav. Vitezovichu, zlat. Vitezu, ces. i kral. Szvitlosti Vichniku ... Ex Musaeo suo Graecomont.

Vox populi, Zlatna knjiga poslovice svijeta (1995), ur. J. Kekez, pr. T. Radić, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

Даль, В. И. (1989): *Пословицы русского народа*, Художественная литература, Москва.
<http://dic.academic.ru/contents.nsf/dahl_proverbs/>.

Мокиенко, В.М. и др. (2002), *Школьный словарь живых русских пословиц*, Олма пресс, Санкт-Петербург.

Мокиенко, В. М., Никитина, Т. Г. (2007): *Большой словарь русских поговорок*, Олма Медиа Групп, Москва.

Мокиенко, В. А., Никитина, Т. Ю., Николаева, Е. П. (2010): *Большой словарь русских пословиц*, Олма Медиа Групп, Москва.

Русские пословицы и поговорки (1969), ред. Соколова В.К., Наука, Москва.

Literatura

- Aleksovski, M. (2007): *Kontrastivna analiza poslovice s leksemom pas u poljskome i hrvatskome jeziku*, u: Strani jezici (36), Filozofski fakultet, Zagreb, 109–121.
- Alerić, D. (1988): „Pića od vina i mlijeka i od kvasine i mlijeka i njihovi hrvatski nazivi“, u: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje Vol. 14 No.1, Zavod za jezik IFF, Zagreb, 15–34.
- Antoš, Z. [et al.]. (2012): *Idemo na pivo!: pogled na kulturu konzumiranja piva* : [katalog izložbe], Etnografski muzej, Zagreb.
- Aubey, C., Boulet D. (1985): „La consommation d'alcool en France régresse et se transforme“, u: Economie et statistique, No.176., Bilan de l'emploi 1984 / Les facteurs de l'absentéisme / Modes de garde et scolarisation des jeunes enfants, 47–56. <http://www.persee.fr/doc/estat_0336-1454_1985_num_176_1_4969>.
- Bagić, K. (2011): „Od figure do kulture – sinegdoha. Značenjski okviri i dodiri“, u: Vijenac, No. 442, Matica Hrvatska.
- Baran, T. (2005): „Križevački štatuti u kontekstu razvoja hrvatske vinske kulture“, u: Cris: časopis povijesnog društva Križevci 7/1, Križevci, 66–72.
- Barčot, B. (2012): „Seliverstova Elena Ivanovna: „Prostranstvo ruskoj poslovice: postojanstvo i izmenčivost“ (Seliverstova Elena Ivanovna: „Svijet ruske poslovice: stabilnost i promjenjivost“)“, prikaz u: Suvremena lingvistika, 73 (lipanj 2012), 109–114.
- Barčot, B. (2013): „Frazemi i poslovice s komponentom Zec u jezičnoj slici svijeta Hrvata, Nijemaca i Rusa“, Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III, FF press, Zagreb, 183–192.
- Baroin, C. (2001): „De la bière de banane au soda en bouteille. Religion et boisson chez les Rwa du Mont Meru Tanzanie du Nord“, u: Journal des africanistes, tome 71, fascicule 2., 77–94. <http://www.persee.fr/doc/jafr_0399-0346_2001_num_71_2_1270>.
- Batorović, M. (2007): „Vinogradarski i vinarski običaji te društveni život Iloka“, u: Gazophylacium, god. XII., br. 1–2, Pinta, Zagreb, 109–125.
- Bauer, Lj. et al. (1992): *Martinje blagdan vina*, Otvoreno sveučilište, Zagreb.
- Benašić, Z. (2007): *Kako je vino osvojilo svijet*, Tiskara Pauk Cerna, Đakovo.
- Botica, S. (1995a): *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada, Zagreb.

- Botica, S. (1995b): *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb.
- Boulet, D., Laporte, J. P. (1983): „Un exemple d'analyse économique des comportements alimentaires: le vin et les boissons de table“, u: *Économie rurale*, № 154, 17–26. <http://www.persee.fr/doc/ecoru_0013-0559_1983_num_154_1_2942>.
- Bulić, S. (1949): *Dalmatinska ampelografija*, Poljoprivredni nakladni zavod, Zagreb.
- Burke, P. (1991): *Junaci, nitkovi i lude*, Školska knjiga, Zagreb.
- Callet-Bianco, A-M. (1998): „Moscou et Saint-Pétersbourg vues par quelques Européens des XIXe et XXe siècles“, u: *Noroi*, volume 178, № 1, 149–157. <http://www.persee.fr/doc/noroi_0029-182x_1998_num_178_1_6860>.
- Chevalier, J., Gheerbrant A. (2007): *Rječnik simbola: Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Ćoralić, Z., Šehić, M. (2014): *Poslovično blago kao odraz identiteta jednog naroda*, u: Zbornik radova 5. Međunarodnog naučno-stručno skupa – Kulturni identitet u digitalnom dobu, 295–301. <<http://majkaidijete.ba/edukacija-2/knjizevnost/item/2114-poslovi>>.
- De Grève, C. (1990): *Le voyage en Russie, Anthologie des voyageurs français aux XVIIIe et XIXe siècles*, Editions Robert Laffont, Paris.
- Defilippis, J. (2001): *Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti*, Književni krug, Split.
- Dingač. *Priča o velikom hrvatskom vinu* (2008), N. Mirošević (ur.), Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.
- Dinić Knežević, D. (1966–1967): „Prilog proučavanju mera za vino u Dubrovniku u XIV. veku“, u: *Historijski zbornik* 19–20, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb, 419–427.
- Dzino, D. (2006): „Delmati, vino i formiranje etničkog identiteta u predrimskom Iliriku“, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* Vol. 1 No. 99, Arheološki muzej u Splitu, Split, 71–80.
- Dzino, D. (2010): *Becoming Slav, becoming Croat. Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia*, Leiden, Boston.
- Endstrasser, V. (1990): „Poslovice u novinskom tekstu“, u: *Nar. umjet.* 27, 141–150.
- Fazinić, N., Milat, V. (1994): *Hrvatska vina*, Mladinska knjiga, Zagreb.
- Fink-Arsovski, Ž. (2002): *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Zagreb.
- Foster, N. (1992): *Jelo iza samostanskih zidina*, August Cesarec, Zagreb.
- Glavičić, M. (2002): „Kult Libera u antičkoj Seniji“, u: *Senjski zbornik*, Vol. 29, Senj, 5–28.
- Golub, M. I. (2009): „Bačvarstvo u Jaskanskom kraju“, u: *Gazophylacium*, god. XIV., br. 1–2, Pinta, Zagreb, 77–85.

- Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti od Marulića do Kaleba i Tadijanovića* (1994), S. Sučić (pr.), Biblioteka Vino u Hrvata, Zagreb.
- Gruel-Apert, L. (2005): „Les coutumes familiales du peuple paysan russe d'après Vladimir Dal“, u: *Revue des études slaves*, tome 76, fascicule 2–3. Les proverbes en Russie. Trois siècles de parémiographie, 203–218. <http://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_2005_num_76_2_6943>.
- Hamvas, B. (2002): *Filozofija vina*, Ceres, Zagreb.
- Herjavec, S. (2002): *Hrvatska vina i vinari*, AGMAR, Zagreb.
- Herkov, Z. (1973): *Naše stare mjere i utezi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Heršak, E., Adžija, M. (2013): *Sveta pića od medovine do čaja*, TIM press, Zagreb.
- Hrana od gladi do prejedanja* (2010), Zbornik znanstvenih radova, J. Vojvodić (ur.), Disput, Zagreb.
- Hranjec, S. (1986): „Zapisi usmene narodne kajkavske poslovice“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU*, 1, Varaždin, 319–329.
- Hranjec, S. (2001): „Mikloušićeva prirečja“, u: *Hrvatsko Zagorje*, god. 7, 2, 52–57.
- Hrisztova-Gotthardt, H., Varga, M. (2014): *Introduction to paremiology: Comprehensive Guide to Proverb Studies*, De Gruyter Open Ltd, Warsaw/Berlin.
- Hrnjak, A. (2007): „Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji“, *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 197–216.
- Hrnjak, A. (2013): „Koncept ljepote i rodni stereotipi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji“, *Hrvatska opća enciklopedija* (2007), Ravlić S. (ur.), knj. 9., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III, FF press, Zagreb, 173–182.
- Ivanjek, M. (2001): „Tomaš Mikloušić u kontekstu bibliografskoga rada u 18. i 19. stoljeću“, u: *Hrvatsko zagorje*, god. 7, 2, 58–61.
- Jadrić, I. (2007): „Primjeri za trgovinu vinom i maslinovim uljem u rimskoj provinciji Dalmaciji“, u: *Histria antiqua: časopis Međunarodnog istraživačkog centra za arheologiju* 15., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 353–361.
- Jakobović, Z. (2009): „Pinta s gledišta mjerne jedinice (uz obljetnicu obnovljene Pinte)“, u: *Gazophylacium*, god. XIV., br. 3–4, Pinta, Zagreb, 171–173.
- Johnson H., Robinson J. (2007): *The world atlas of wine*, Mitchell Beazley, Great Britain.
- Jolles, A. (2000): *Jednostavni oblici*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Kekez, J. (1984): *Poslovice i njima srodni oblici*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, Zagreb.

- Kerblay, B. (1962): „L'évolution de l'alimentation rurale en Russie (1896–1960)”, u: *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, N. 5, 885–913.
<http://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_1962_num_17_5_420894>.
- Klemenčić, M. (2012): *Idemo na pivo!*, Mozaik knjiga, Zagreb.
- Kovačević, B., Ramadanović, E. (2013): „Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno)“, *Institut za hrvatski jezik*, br. 39/1, Zagreb, 271–291.
- Kraljević, R. (1994): *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća (Vinogradarstvo Dalmacije 1850.–1904.: uspon, procvat, klonuće)*, Književni krug, Split.
- Kraljičković, J. (1999): *Vina i vinari Zagrebačke županije*, Multigraf, Zagreb.
- Križanić, J. (2002): *Priručnik 5 za vinogradare i podrumare, proizvodnju domaćih rakija, likere od ljekovitog bilja, pića s markom - whiskey, votka, cognac - domaći, jabučni i vinski ocat*, Ergod d.o.o, Korpivnica.
- Krmpotić, B. (1981): „Trgovački ugovor Dubrovnika sa Senjom godine 1248.“, u: *Senjski zbornik*, Senj, 309–317.
- Kuk, A. (1986): *Mit i jezik*, Rad, Beograd.
- Kušar, M. (1993): *Narodno blago*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Kužić, K. (2013): *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV.–XVII. st.*, Književni krug, Split.
- Ladan, T. (2000): *Riječi: značenje, uporaba, podrijetlo*, ABC naklada, Zagreb.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (2006), Anđelko Badurina (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Lasić, Simonin V. (1984): *La structure du proverbe croate et serbe: histoire de la parémiologie en Yougoslavie*. Thèse de doctorat. Université de Paris Sorbonne, Paris.
- Lučić, R. (1987): *Proizvodnja jakih alkoholnih pića*, Nolit, Beograd.
- Ljubljanović, S. (1993): *Čavrljanje o vinu*, Vitagraf, Rijeka.
- Ljubljanović S. (1995/1996): *Hrvatski vinski vodič*, Vlastita naklada, Zagreb.
- Ljubljanović, S. (1998): „Zagrebačka vinogorja u 15. i 16. stoljeću“, u: *Kaj*, br. 5–6, *Kajkavsko spravišće*, Zagreb, 97–116.
- Ljubljanović, S. (2006): *Vinogradarstvo grada Varaždina u srednjem vijeku*, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* br. 16–17, Varaždin, 259–300.
- Mäkelä, K. (1983): *The Uses of Alcohol and Their Cultural Regulation*, u: *Acta Sociologica* Vol. 26, No. 1, 21–31.

- Malignac, G. (1953): „La consommation d'alcool en France et à l'étranger", u: *Population*, 8e année, N°4, 766–770.
- Mandić, I. (1989): *Ekstaze i mamurluci*, August Cesarec, Zagreb.
- Marès, A., Berelowitch W. (1997): „La découverte de la Russie en 1872: le premier voyage de Louis Leger à Moscou", u: *Revue des études slaves*, tome 69, fascicule 3, 337–372. <http://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1997_num_69_3_6411>.
- Marić, V., Nadvornik, Z. (1995): *Pivo – tekuća hrana*, Prehrambeno-tehnološki inženjering, Zagreb.
- Martinje blagdan vina* (1992), Obad Ž. (ur.), Otvoreno sveučilište, Zagreb.
- Matas Ivanković, I. M., Blagus Bartolec, G. (2015): „Subjekt u hrvatskim poslovicama“, u: *Fluminensia*, god. 27, br. 2, 129–139.
- Mate Ujević danas* (2013), Matičević I. (ur.), Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.
- Matulina, Ž. (2012): „Voda u svom paremiološkom kontekstu: kontrastivna studija na materijalu hrvatskih i njemačkih poslovice“, u: *Gazophylacium*, god. XVII, br.1–2, Zagreb 79–94.
- Matulina, Ž. (2005): „Paremija u hrvatskom i njemačkom televizijskom programu“, u: *Fluminensia*, 17, 2, 67–84.
- Menac, A. (2007): *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb.
- Mikić, P., Škara, D. (1992): *Kontrastivni rječnik poslovice*, August Cesarec–Školska knjiga, Zagreb.
- Mikulić, G. (1992): „O razumijevanju poslovice“, u: *Studia ethnologica Croatica*, Vol. 3, No. 1, 145–159.
- Miović Perić, V. (2000): „Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke Republike“, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* No. 38, Dubrovnik, 121–164.
- Molnar, D. (2009): „Paremija u pisanoj javnoj komunikaciji u hrvatskom jeziku“, u: *Linguistics*, Vol.10, No.1, 45–58.
- Muraj, A. (2013): *Zagrebačka blagdanska ozračja: slavlja, priredbe, zabave na početku 20. stoljeća*, AGM, Zagreb.
- Nadvornik, Z. (2003): *Zagrebački stol*, Finkor, Zagreb.
- Nédialkova - Traver, P. (2008): *Les débits de boissons en Russie de la deuxième moitié du XVIe siècle jusqu'au début du XXe siècle: politique étatique et rôle sociale*, thèse de Doctorat, Paris IV Sorbonne.
- Nercessian, A. (2012): „Boire le thé à la mode des marchands“, u: *Revue des études slaves*,

- tome 83, fascicule 2–3, La lettre et l'esprit: entre langue et culture. Études à la mémoire de Jean Breuillard, 871–874. <http://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_2012_num_83_2_8234>.
- Nikičević, N., Tešević, V. (2010): *Proizvodnja voćnih rakija vrhunskog kvaliteta*, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Obad, S. (1990): *Dalmatinsko selo u prošlosti (Od sredine osamnaestog stoljeća do prvoga svjetskog rata)*, Logos, Split.
- Olearius, A. (1727): *Voyages très curieux et très renommés faits en Moscovie, Tartarie et Perse*, Chez Michel Charles Le Cène.
- Opaišić, M. (2013): *Biblizmi u hrvatskome jeziku* (doktorska disertacija u rukopisu), Filozofski fakultet, Zagreb.
- Opći religijski leksikon* (2002), Adalbert Rebić (ur.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- Orešković, I. (2010): *Malvasija – glasovito vino još iz doba Dubrovačke Republike*, Alfa-2 d.o.o., Dubrovnik.
- Pascal, P. (1930): „La paysanne du Nord de la Russie“, u: *Revue des études slaves*, tome 10, fascicule 3–4, 232–244.
- Pintarić, N. (1994): *Vlastita imena u poljskim narodnim poslovicama*, u: *Stud. Ethnol. Croat.*, Vol. 6, str. 137–150.
- Pisanica: Hrvatski uskrсни običaji* (1991), Obad, Ž. (ur.), Otvoreno sveučilište, Zagreb.
- Privat, M. (?): „Emprunts et faux-proverbes dans la parémiologie française et espagnole“, *Univesidad de La Laguna*, 910–916. <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/.../4046976.pdf>>.
- Prošek: autohtono desertno vino Primorske Hrvatske* (2007), V. Milat (ur.), Keliprom, Zagreb.
- Radić, I. (1910): *Vino od trsa do trošidbe*, Vlastita naklada, Zagreb.
- Ravančić, G. (2001): *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Zagreb.
- Ravančić, G. (2010): „Kvantifikacija svakodnevnice – primjer dubrovačkih krčmi“, *Hrvatski institut za povijest, Povijesni prilozi* Vol. 39, No 39, 11–21. <<http://hrcak.srce.hr/63757>>.
- Rebić, A. (1981): „Biblijsko-judaistički korijeni euharistije kao gozbe“, u: *Bogoslovska smotra, Katoličko bogoslovni fakultet sveučilišta u Zagrebu* 51/2–3, Zagreb, 213–228.

- Rečnik književnih termina* (1986), ur. prof. dr. D. Živković, Institut za književnost i umetnost, Nolit, Beograd.
- Rihtman Auguština, D. (1992): *Knjiga o Božiću: Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi*, August Cesarec, Zagreb.
- Rosso, A-M. (2012): „Pivo i vino u antici–blagotvoran lijek ili božja kazna?“, u: *Acta Medico-Historica Adriatica*, Vol.10 No. 2, University of Buenos Aires, Buenos Aires, 273–262.
- Sabotič, I. (2007): *Stare zagrebačke kavane i krčme s kraja 19. i početka 20. stoljeća*, AGM, Zagreb.
- Savić, S. (2010): *Vino u poeziji i običajima*, Matica crnogorska, 257–266.
- Sekulić Gvozdanović, S. (1995): *Srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera u Istri, Hrvatskom Primorju i Kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol. 3, No 1(9), 73–106.
- Sesar, D. (2013): „Krilatice kao leksikografski izazov“, *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III*, FF press, Zagreb, 233–243.
- Simon, J. (2004): *Velika knjiga o vinu*, Profil, Zagreb.
- Skok, P. (1971–1974): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Tom. I.–IV., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Sokolić, I. (1992): *Prvi hrvatski vinogradarsko-vinarski leksikon*, Vitagraf, Rijeka.
- Sokolić, I. (2002): *Tek i slast vina*, Vlastita naklada, Novi Vinodolski.
- Sršan, S. (2007): „Knjiga o vinu – rukopis iz 1779. godine“, u: *Gazophylacium*, god. XII., br. 1–2, Pinta, Zagreb, 55–61.
- Sučić, S. (1994): *Gozba i zdravice u hrvatskoj književnosti od Marulića do Kaleba i Tadijanovića*, biblioteka *Vino u Hrvata*, Križevci.
- Šenoa, M. i Z. (1993): *Biskupski sladopek*, Školska knjiga, Zagreb.
- Šestan, I. (2009): „Bilikum – zagonetni vrč. Prolegomena problemu trodijelne posude za nazdravljanje dobrodošlice“, u: *Etnološka istraživanja*, No. 14, Etnografski muzej, Zagreb, 201–210.
- Škara, D. (1993): *Kontrastivna analiza poslovice u engleskom i hrvatskom jeziku*, (Doktorska disertacija), Zadar.
- Škara, D. (1997): *Comparative analysis of proverbs: Universals and Specifics*, u: *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia* Vol. 42., 365–370.
- Škegro, A. (1999): *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

- Škreb, Z. (1968): „Sitni i najsitniji oblici književnosti“, u: Umjetnost riječi, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, XII, 39–48.
- Škreb, Z. (1981): *Književnost i povijesni svijet*, Školska knjiga, Zagreb.
- Škreb, Z. (1983): „Mikrostrukture stila i književne forme“, u: Škreb Z. i Stamać A., Uvod u književnost. Teorija, metodologija (3. prerađeno izdanje), Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 303–364.
- Škreb, Z. (1998): *Mikrostrukture stila i književne forme*, Uvod u književnost, Zagreb, 233–282.
- Špoljarić, B. (2008): *Stari Zagreb od vugla do vugla*, AGM, Muzej grada Zagreba, Zagreb.
- Teofilović, V. (1992): „Aforizam kao književna vrsta“, u: Književni rodovi i vrste - Teorija i istorija IV, Institut za književnost i umetnost, Beograd.
- Travert, P. (2015): *Boire en Russie: tradition ou déviation culturelle?*, u: Revue EOLLE: Est Ouest Langues Littératures Echanges, Université du Havre (GRIC EA 4314). <<https://gric.univ-lehavre.fr/IMG/pdf/travert.pdf>>.
- Trombert, E. (1999): „Bièrre et bouddhisme: la consommation de boissons alcoolisées dans les monastères de Dunhuang aux VIIIe –Xe siècles“, u: Cahiers d'Extrême-Asie, vol. 11,. Nouvelles études de Dunhuang. Centenaire de l'École française d'Extrême-Orient, 129–181. <http://www.persee.fr/doc/asie_0766-1177_1999_num_11_1_1152>.
- Tuckerman, C. K. (1889): „Coffee-Drinking in Eastern Europe“, u: The North American Review, Vol. 148, № 390, 643–645. <http://www.jstor.org/stable/25101786?seq=1#page_scan_tab_contents>.
- Turk, M., Opašić, M. (2008): „*Supostavna rasčlamba frazema*“, Fluminensia, god. 20, br.1, 19–30.
- Urbani, M. (1905?): *Hrvatski stolni govornik*, Tisak i naklada J. B. Stiflera, Varaždin.
- Užarević, J. (2006): *Protonarativ i narativ: poslovice i vic*, u: Umjetnost riječi: časopis za nauku o književnosti, God. 50, 2/3, 147–170.
- Užarević, J. (2012): *Književni minimalizam*, Disput, Zagreb.
- Vegh, Ž. (2007): „Hrvatska vina i vinogradi u književnom djelu Antuna Gustava Matoša ili zadnje Gustlove riječi“, u: Gazophylacium, god. XII., br. 1–2, Pinta, Zagreb, 133–144.
- Vino A-Ž* (2004), K. Penavin (ur.), Naklada Zadro, Zagreb.
- Vino u Hrvata – Smotra hrvatskih vina(ra) iz domovine i svijeta* (1993), N. Mirošević (ur.), Zagreb.

- Zagrebačka kuharica* (1995), Kumičić M. (ur.), Golden marketing, Zagreb.
- Zaninović, M. (2001): „Antičke podjele zemljišta na Korčuli i Pelješcu“, u: *Arheološka istraživanja na području otoka Korčule i Lastova*, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 147–160.
- Zoričić, M. (2007): „O vinu i vinogradarstvu iločkoga kraja“, u: *Gazophylacium*, god. XII., br. 1–2, Pinta, Zagreb, 93–100.
- Zoričić, M. (2009a): *Kultura vina*, Bratovština hrvatskih vinskih vitezova, Zagreb.
- Zoričić, M. (2009b): „Plešivička vinogradarska podregija“, u: *Gazophylacium*, god. XIV., br. 1–2, Pinta, Zagreb, 61–74.
- Život i djelo Stjepana Bulića* (2007), Ž. Bašić (ur.), Zagreb.
- Životić, R. (2004): „Njegovo veličanstvo aforizam“, *Etna* (časopis za satiru) broj 42, godina IV, Beograd.
- Veillard, S. (2001): *Le proverbe en Russie (XVIII siècle): espace discursif et enjeu idéologique*. Thèse de doctorat. Université Jean Moulin, Lyon.
- Walton, S. (2006): *Enciklopedija svjetskih vina*, Leo-commerce, Rijeka.
- Wang-Toutain F. (1999): „Pas de boissons alcoolisées, pas de viande: une particularité du bouddhisme chinois vue à travers les manuscrits de Dunhuang“, u: *Cahiers d'Extrême-Asie*, vol. 11., Nouvelles études de Dunhuang. Centenaire de l'École française d'Extrême-Orient, 91–128. <http://www.persee.fr/doc/asia_0766-1177_1999_num_11_1_1151>.
- Wyżkiewicz-Maksimow, R. (2012): *Językowy obraz człowieka-charakter i osobowość w paremiologii polskiej, serbskiej i chorwackiej*, wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Абдуллаева, М. А. (2014): „Традиционные напитки, используемые в народной медицине карачаевцев и балкарцев“, u: *Вестник АГУ, Выпуск № 3 (144)*, 35–59. <<http://cyberleninka.ru/article/n/traditsionnye-napitki-ispolzuemye-v-narodnoy-meditsine-karachaevtsev-i-balkartsev>>.
- Алефиренко, Н. Ф., Семенов Н. Н. (2009): *Фразеология и паремиология*, издательства Флинта и Наука, Москва.
- Апарнева, М. А. (2014): „Винные напитки типа кагор из ранних сортов винограда алтайского края“, u: *Техника и технология пищевых производств, Выпуск № 2 (33)*, 29–33, <<http://cyberleninka.ru/article/n/vinnye-napitki-tipa-kagor-iz-rannih>>.

- sortov-vinograda-altayskogo-kрая>.
- Афанасьев, А. Л. (1997): „Иван Прыжов: история пьянства и трезвости в России“, 85–93, <<http://ecsocman.hse.ru/data/018/784/1217/010Afanasev.pdf>>. Pristupljeno 15. veljače 2016.
- Бедоева, И. А. (2013): „Хмельные напитки в культуре гостеприимства Осетин“, и: *Современные проблемы науки и образования*. № 2, <<http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=9083>>. Pristupljeno 15. veljače 2016.
- Беловинский Л. В. (2004): *Энциклопедический словарь российской жизни и истории XVIII–начало XX в.*, ОЛМА-ПРЕСС, Москва.
- Бенуа, А. Н. (1993): *Мои воспоминания*, Наука, Москва.
- Берков, В. П., Мокиенко, В. М., Шулежкова, С. Г. (2008): *Большой словарь крылатых слов русского языка*, Magnitogorsk, Greifswald.
- Бойченко, А. Г. (2009): „Репрезентация концепта «Питие» в паремиологическом фонде русского языка как отражение ценностной картины мира русского народа“, и: *Вестник Забайкальского государственного университета* № 3 (54), 149–153.
- Бурцев, А. Е. (1889): *Народный мир Великого Севера*, Том. II. <<http://litresp.ru/chitat/ru/%D0%91/burcev-aleksandr-evgenievich/narodnij-bit-velikogo-severa-tom-ii/2>>.
- Быкова, А. Г. (2009): „Образ жизни и потребление алкогольных напитков населением Российской империи во второй половине XIX-начала XX вв.“, и: *Омский научный вестник*, Выпуск № 5–81, 61–63. <<http://cyberleninka.ru/article/n/obraz-zhizni-i-potreblenie-alkogolnyh-napitkov-naseleniem-rossiyskoj-imperii-vo-vtoroy-polovine-xix-nachale-hh-vv>>.
- Витсен, Н. (1996): *Путешествие в Московию*, Symposium, СПб, <<http://vostlit.narod.ru/Texts/rus5/Vitsen/text1.htm>>.
- Вигель, Ф. Ф. (2000): *Записки*, <<http://elcocheingles.com/Memories/Texts/Vigel/Vigel.htm>>. Pristupljeno 11. veljače 2015.
- Воевода, Е. В. (2008): „Изучение иностранных языков на Руси“, и: *Среднее профессиональное образование*, № 2, 73–75.
- Воевода, Е. В. (2008): „Изучение иностранных языков на Руси“, и: *Среднее профессиональное образование*, № 2, 73–75.
- Воронина, Г. А. (?): „Заздравная чаша в истории русского светского этикета (X.–XVII. века)“, и: <<http://lib.sale/antropologiya-istoriya/voronina-zazdravnaya-chasha>>.

- istorii-russkogo-41226.html>.
- Гомонова, И. (2013): „Русские и белорусские паремии с компонентом «наш + антропоним»“, Мова і культура, Вип. 16, т. 5., 159–163.
- Демиденко, Ю. (2011–2012): „Что пили в старом Петербурге“, и: Теория моды: одежда, тело, культура, № 22., Новое литературное обозрение.
<<http://www.nlobooks.ru/node/2348>>.
- Дубовиков, А. М. (2008): „Повседневная культура уральского казачества (XVI.–XIX. вв.)“, и: Вестник ОГУ № 10 (92), 44–49.
<<http://cyberleninka.ru/article/n/povsednevnyaya-kultura-uralskogo-kazachestva-xvi-xix-vv>>.
- Жуков, В. П. (2002): *Словарь русских пословиц и поговорок*, Русский язык, Москва.
- Запекина, Н. В., Журавлева Л. А. (2012): „Национальные и региональные аспекты развития российской кофейной отрасли“, и: Мир науки, культуры, образования, Выпуск № 4, 337–340.
<<http://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnye-i-regionalnye-aspekty-razvitiya-rossiyskoj-kofeynoy-otrasli>>.
- Зеленин, Д. К. (2013): *Русская этнография*, ОАО „Тверской полиграфический комбинат“ <http://rusinst.ru/docs/books/D.K.Zelenin-Russkaya_etnografiya.pdf>.
- Зеленин, Д. (2013): *Русская этнография*, Институт русской цивилизации, Москва.
- Казаков, И. О. (2014): „Безалкогольные напитки на основе полизернового сырья“, и: Техника и технология производств, Выпуск № 1 (32), 40–43. <
<http://cyberleninka.ru/article/n/bezalkogolnye-napitki-na-osnove-polizernovogo-syrya>>.
- Карякин В. Ф. (2010): „Повседневная культура второй половины 19. века“, и: Аналитика культурологии, электронное научное издание, Выпуск № (17).
<<http://cyberleninka.ru/article/n/povsednevnyaya-kultura-vtoroy-poloviny-xix-veka>>.
- Клопыжникова, А. А. (2009): „Анализ отрезков образа жизни: русская неделя“, и: Аналитика культурологии, Электронное научное издание, Выпуск № 14.
< <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-otrezkov-obraza-zhizni-russkaya-nedelya>>.
- Клопыжникова, А. А. (2010): „Хозяйственные обряды в образе жизни древних Россиян“, и: Аналитика культурологии, Электронное научное издание, Выпуск № 17. < <http://cyberleninka.ru/article/n/hozyaystvennye-obryady-v-obraze-zhizni-drevnih-rossiyan>>.

- Коваль, К. С. (2014): „Культурные традиции русского чаепития“, и: Аналитика культурологии, Выпуск 1 (28). <<http://www.analiculturolog.ru/>>.
- Козина, О. В. (2010а): „Повседневная культура России 17. века“, и: Аналитика культурологии, Электронное научное издание, Выпуск № 17.
<<http://cyberleninka.ru/article/n/povsednevnyaya-kultura-rossii-17-v>>.
- Козина, О. (2010b): „Повседневная культура Древней Руси“, и: Аналитика культурологии, электронное научное издание, Выпуск 2 (17).
<http://www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/211-article_23.html>.
- Колесов, В. В. (2007): *Старая пословица не даром молвится*, Авалонь, Азбука-классика, Санкт-Петербург.
- Костомаров, Н. И. (2003): „Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI–XVII столетии“, серия „Популярная историческая библиотека“, Смоленск. <<http://www.e-reading.club/book.php?book=134133>>.
- Кульпина, Ю. Э. (2007): „Социальные потрясения и антикультура (Истоки пьянства. Социально-культурологический анализ)“ и: *Философия и общество* 2/2007, 158–172. <<http://www.socionauki.ru/journal/articles/254219/>>.
- Культурология* (1999), Клебче Г. А. (и др.), издательство Юнити-Дана, Москва.
- Курукин, И., Никулина, Е. (2005): *Государево кабацкое дело; Очерки питейной политики и традиции в России*, АСТ, ЛЮКС, Москва.
<<http://optimalist.narod.ru/zobn-11.pdf>>.
- Лазаренко, А. И. (2014): „Русское „морс“ и его этимологические связи“, и: *Вестник Томского государственного университета*, Выпуск № 382, 24–28.
<<http://cyberleninka.ru/article/n/russkoe-mors-i-ego-etimologicheskie-svyazi>>.
- Лукьянова, С. В. (2010): „Наименования напитков в народной речи (на материале псковских говоров)“, и: *Вестник Псковского государственного университета*. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки, Выпуск № 11, 33–36. <<http://cyberleninka.ru/article/n/naimenovaniya-napitkov-v-narodnoy-rechi-na-materiale-pskovskih-govorov>>.
- Манкевич, И. А. (2004): „Праздники в стиле барокко: „веселящийся“ Петербург в эпоху императрицы Елизаветы Петровны“, и: *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*, Выпуск № 1, 2–75.
<<http://cyberleninka.ru/article/n/prazdniki-v-stile-barokko-veselyaschiysya-peterburg-epohu-imperatrity-elizavety-petrovny>>.

- Медведева, М. А. (2008): „Герменевтический анализ символов праздника Нового года“, у: Аналитика культурологии, электронное научное издание, Выпуск № 11. < <http://cyberleninka.ru/article/n/germenevticheskiy-analiz-simvolov-prazdnika-novogo-goda>>.
- Мединский, В. Р. (2007): *О русском пьянстве, лени и жестокости*, ОЛМА Медиа Групп, Москва.
- Мелерович, А. М., Мокиенко В. М. (1997): *Фразеологизмы русской речи*, Русские словари, Москва.
- Мерзлякова, Е. О. (2006): „О семантике концептов tea и coffee“, у: Вестник Томского государственного педагогического университета, Выпуск № 9, 40–45. <<http://cyberleninka.ru/article/n/o-semantike-kontseptov-tea-i-coffee>>.
- Михайлова, И. (2011): „Адски крепкая“ и „кусается“: водка в России XVI.–XVIII. веков“, у: Теория моды: одежда, тело, культура, № 22., Новое литературное обозрение. < <http://www.nlobooks.ru/node/2349#sthash.af4TM5AC.dpuf> >.
- Мицук, Т. И. (2013): „История согласования по роду существительного „кофе“ в XIX.–XX. вв.“, у: *Lingua mobilis*, № 5 (44), 109–124. <<https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-soglasovaniyapo-rodu-suschestvitelnogo-kofe-v-xix-xx-vv>>.
- Мокиенко, В. М. (2010): „Проблемы славянской паремиологии“, *Славянская фразеология и паремиология в XXI веке*, Сборник научных статей, Змицер Колас, Минск, 167–182.
- Мокиенко, В. М. (2013): „Кто хозяин сидоровой козы?“, у: Почему мы так говорим?, ОЛМА. <http://uknigi.ru/frazeologia/sidorova_koza.html>.
- Морель, Д. М. (2012): „Концепт „напитки“ в современной российской картине мира: анализ интерпретационного поля“, у: *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, № 2., 107–110. < <http://www.gramota.net/materials/2/2012/2/33.html> >.
- Морохин, В. М. (1979): *Малые жанры русского фольклора: Пословицы, поговорки, загадки*, Высшая школа, Москва.
- Никольская, Т. М. (2010): „Русская культура повседневности XIV–XVI вв.“, у: Аналитика культурологии, электронное научное издание, Выпуск № 17, 2010. < <http://cyberleninka.ru/article/n/kultura-xiv-xvi-vv>>.
- Никонова, А. Р. (2015): „Кофе и кафе как объективация концепта «общительность» в австрийской культуре“, у: *Фундаментальные исследования*, Выпуск № 2-4,

- 842–845. <<http://cyberleninka.ru/article/n/kofe-i-kafe-kak-obektivatsiya-kontsepta-obschitelnost-v-avstriyskoj-kulture>>.
- Орлова, Г. (2011–2012): „Дисциплина удовольствия: перцептивный рисунок „винных разговоров“ блогосферы“, и: Теория моды: одежда, тело, культура, № 22., Новое литературное обозрение. <<http://www.nlobooks.ru/node/2347>>.
- Паремиология в дискурсе: Общие и прикладные вопросы паремиологии. Пословица в дискурсе и в тексте. Пословица и языковая картина мира* (2015), О. В. Ломакина (ur.), Ленанд, Москва.
- Пашков, Е. В. (2009): „Исторический опыт осуществления казенной винной монополии в России конца XIX-начала XX века: на примере Курской губернии“, 202–207. <<http://cheloveknauka.com/istoricheskij-opyt-osuschestvleniya-kazennoy-vinnoy-monopolii-v-rossii-kontsa-xix-nachala-xx-vekov>>.
- Пирманова, Н. И. (2015): „Культура уральских (яицких) казаков-старообрядцев сквозь призму языка (на материале уральских говоров), Выпуск журнала № 1 (часть 1), электронный научный журнал „Современные проблемы науки и образования“. <<http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19487>>.
- Романова, Т. Н., Федорова, Н. А. (2015): „Лингвокультурологические особенности русских и украинских паремий с компонентами – названиями напитков“, и: Science XXI century: proceedings of materials the international scientific conference Czech Republic, Karlovy Vary, Russia, Moscou – 30-31 July 2015, MCNIP LLC, Kirov.
- Селиверстова, Е. И. (2009): *Пространство русской пословицы: постоянство и изменчивость*, МИРС, Санкт-Петербург.
- Сертакова И. Н. (2010): „Повседневная культура России XVIII. в.“, и: Аналитика культурологии, электронное научное издание, Выпуск № 17. <<http://cyberleninka.ru/article/n/povsednevnyaya-kultura-rossii-xviii-v>>.
- Судаков, Г. (2003): „Водка вину тетка“, и: Русская речь, № 1., 72–81. <<http://www.booksite.ru/prensa/163.htm>>.
- Таймасова, Л. Ю. (2008): „Английские лекари в России во второй половине XVI. века“, и: Вестник ТвГУ, Сер. История. Вып. 4., 13–29.
- Травер, П. В. (2013): „История и образ кабака и трактира в русской культуре. Часть 2. О русском пьянстве: предрассудки, грустная действительность или глубокая традиция“, и: История и современность, Выпуск № 1 (17), 127–136. <<http://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-i-obraz-kabaka-i-traktira-v-russkoj>>.

- kulture-ch-1-ob-istorii-kabaka-na-rusi-i-traktira-v-rossii>.
- Фадеева, К. В. (2013): „Состояние и перспективы развития пивоваренной отрасли в России“ и: Проблемы современной экономики, № 12, 237–240. <<http://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya-pivovarennoy-otrasli-v-rossii>>.
- Фет, А. А. (1983): *Воспоминания*, издательство Правда, Москва.
- Шааб, К. С. (2010): „Повседневная культура Киевской Руси“, и: Аналитика культурологии, электронное научное издание, выпуск 2 (17). <<http://cyberleninka.ru/article/n/povsednevnaia-kultura-kievskoy-rusi>>.
- Шаркань, Х. (2016): *Русская пивоваренная книга*, Студия Вольфсона, Москва.
- Шевченко, И. А. (2014): „Великорусское крестьянство в борьбе за трезвость на рубеже XIX–XX веков“, и: Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева, № 1 (27), 273–277. <<http://cyberleninka.ru/article/n/velikorusskoe-krestyanstvo-v-borbe-za-trezvost-na-rubezhe-xix-xx-vekov>>.

Rječnici i priručnici

- Anić, V., Goldstein, I. (1999): *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb.
- Bujas, Ž. (2005): *Veliki englesko-hrvatski rječnik*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Fink-Arsovski, Ž. (2006): *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*, Knjigra, Zagreb.
- Gluhak, A. (1993): *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002), Anić, V. (ur.), Novi Liber, Zagreb.
- Ladan, T. (2006): *Etymologicon - Tumač raznovrsnih pojmova*, Masmmedia, Zagreb.
- Ladan, T. (2009): *Život riječi: etimologija i uporaba*, Novela media, Zagreb.
- Mascarell Canet, R. M. (2001): *Komparativni rječnik hrvatskih i španjolskih poslovice*, vlastita naklada, Dubrovnik.
- Menac, A., Fink-Arsovski, Ž., Venturin, R. (2003): *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Poljanec, R. F., Madatova-Poljanec S. M. (2002): *Rusko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
- Simeon, R. (1969): *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (2015), Ljiljana Jojić (ur.), Školska knjiga, Zagreb.

Virgoč, D., Fink Arsovski, Ž. (2008): *Hrvatsko engleski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb.

Большой толковый словарь донского казачества (2003), ил. Дегтярев В. И., Москва.

Большой толковый словарь русского языка (2000), Кузнецов С. А. (ил.), Норинт, Санкт-Петербург.

Королькова, А. В., Ломов А. Г., Тихонов, А. Н. (2005): *Словарь афоризмов русских писателей*, Русский язык-Медиа, Москва.

Срезневский И. И. (1958): *Словарь древнерусского языка*, том I, А-К, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва.

Ушаков, Д. Н. (1935–1940): *Толковый словарь Ушакова*, Москва, гос. ин-т „Сов. энцикл.“; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов,
<<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/750238>>.

Энциклопедический словарь (1953): Введенский, Б. А. (ил.), Том.1–2, Государственное научное издательство «Большая советская энциклопедия».

Elektronički izvori

ETNA – prvi elektronski časopis za satiru (<http://www.aforizmi.org/etna/etna42/etna8.htm>)
(<http://www.aforizmi.org/etna/images/g-etna.gif>)

Hrvatska enciklopedija (<http://www.encikledija.hr/Natuknica.aspx?ID=25072>)

Hrvatski jezični portal (<http://hjp.novi-liber.hr/>)

Hrvatski povijesni portal (<http://povijest.net/v5/zivotpis/hr-zivotopisi/2010/mijat-stojanovic/>)

Hrvatski pravopis (<http://pravopis.hr/>)

Hrvatska gospodarska komora (<http://web.hgk.hr/>)

Les Adages d'Erasmus - Université Lumière Lyon 2 (sites.univ-lyon2.fr/lesmondeshumanistes/wp-content/uploads/Adages.pdf)

Matica hrvatska

(<http://www.matica.hr/vijenac/418/Stolje%C4%87e%20pravopisnih%20polemika/>)

Ministarstvo poljoprivrede (specifikacija proizvoda sukladno Uredbi 1308/2013, članak 94. za zaštitu oznake izvornosti sukladno članku 93.)

<http://www.mps.hr/UserDocsImages/VINO/ZOI/Hrvatska%20Istra-2.pdf>)

Portal hrvatske historiografije (www.historiografija.hr)

Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. Ефремова Т. Ф.

(<http://www.efremova.info/>)

Толковый словарь живаго великорусского языка. Даль В. И. (<http://slovardalja.net/>)

Толковый словарь русского языка. Ушаков Д. Н.

(<http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=49709>)

Толковый словарь русского языка. Ожегов С. И. (<http://slovarozhegova.ru/>)

Словари русского языка (<http://poiskslov.com/>)

Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона

(<http://www.vehi.net/brokgauz/>)

Popis kratica

HOP - *Hrvatska opća enciklopedija* (2007), Ravlić S. (ur.), knj. 9, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

HE - *Hrvatska opća enciklopedija* (2007), Ravlić S. (ur.), knj. 9., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III, FF press, Zagreb.

HER - *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002), Anić, V. (ur.), Novi Liber, Zagreb.

HJP - *Hrvatski jezični portal*

LILSZK - *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (2006), Anđelko Badurina (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

ORL - *Opći religijski leksikon* (2002), Adalbert Rebić (ur.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

RS - Chevalier, J., Gheerbrant A. (2007): *Rječnik simbola: Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

VRH - *Veliki rječnik Hrvatskoga standardnog jezika* (2015), Ljiljana Jojić (ur.), Školska knjiga, Zagreb.

ЭСРЖИ - Беловинский Л. В. (2004): *Энциклопедический словарь российской жизни и истории XVIII–начало XX в.*, ОЛМА-ПРЕСС, Москва.

PRILOG I

Popis prikupljenih hrvatskih poslovice

A

1. Ako ćeš da se osvetiš Turčinu (Ako ćeš se osvetiti Turčinu), moli Boga da počne piti rakiju.
2. Ako nam je i pološe pivo, lijepa je krčmarica Mara.
3. Ako ni fu svi junaki, svi fe derfhe da fu taki.
4. Ako zgubiš pamet od vina, drugi den ti se vrne; ako ipak zgubiš pamet od vode, unda ti jo ni vrag ne vrne.

B

5. Baba Vodu pijuch' z mina, kajalaf fvo ga griha; a kada je Vino pila, do fu z Boga je hvalila.
6. Bistra voda kao rakija.
7. Bole ti je s mudrim kamenje nositi i trnov plot plesti nego s ludim vino piti.
8. Bolje s mudrim orati negli s ludijem (neg li s ludim) vino piti.
9. Bušina⁷⁵ ne dava vina.

C

10. Cim fe ki vech f vinom liva, tim pametan manje biva.
11. Csim je vino dragse Cene, s tim ga rajse piju shene; kaga pravo počne pitti, komaj gafe fpech za fitti.

Č

12. Čep zatisnut' kad je vino isteklo (izteklo).
13. Četare su stvare bolje stare nego nove: ulje, vino, mornar i prijatelj.
14. Čovjek želi da je od svakoga bolji, a od vina da je gori.

D

15. Da je meni i pološa vina, samo nek je krčmarica mlada.
16. Da je prem i dobra Voda, jos ni Vino prez prohoda.
17. Da je vina i strina bi pila.
18. Da mu se rodi vino i pšenica (šenica) bjelica i muška sva dječica.

---

⁷⁵ Buša je 'vrsta goveda iz Hercegovine'.

19. Da zna kadija što je rakija, on bi mjesto ćitapa držao bardak pod glavom.
20. Daj' prem štara i nejaka, rada Baba u' vince maka.
21. Digni se tako se ne mućio, kao oni što meću vodu u vino.
22. Divojkam je Cvitje dika: sztarcem Vino, mišto mlika.
23. Dobra je i voda tko vina ne ima.
24. Dobra konoba čini dobro vino.
25. Dobre shene Vino pijte, al je š vinom neopijte: jer kadafe zapijete, Vridne dafe iztepete.
26. Dobreh ljudih, dobra vina, ne pita se domovina. (Dobrih Lyudih, dobra vina, nepitafe domovina).
27. Dobro vino čini dobru krv.
28. Dobro vino i cenye, iz kerćme je rajsi pye.
29. Dobrog je vina i kvasina dobra.
30. Dok groši zveće, i vino teće.
31. Dok je vina, dosta vinopija.
32. Dok peće, dotle i teće.
33. Doklam vino glavu grije, pian Mušh je vešfel šmije; al kad vino zhlapi z glave, ni vech one volye prave.
34. Drži se starog vina i starih prijatelja.
35. Duhan, vino i rakiu, to junaci radi piu.

G

36. Gdje Cigani piju, onđe je dobro vino.
37. Grlo glatko, a vino slatko.

H

38. Hišhu, Mušha, i oštala, za vino bi Lucza dala.

I

39. I dobro vino trebuje lijećiti.
40. I pod germom lahko špava, komuj vinom punna glava.
41. Il Vodu il vino pije, vše na jednu skulu lije.

J

42. Jače je vino od katane.
43. Ječam trče, a rakija više.
44. Jedni u' polju Boja biu, druggi doma vino piu.

K

45. Kad može bario vina kupiti star žita, nije zla godina.
46. Kadfe vino u' glavi križi, onda pamet ide f biži.
47. Kakva bačva, tako i vino.
48. Kakvo vino, takvi sud.
49. Kao i pop bez rakije.
50. Kaplja vina u vele vode ne čuje se.
51. Ki bi Babi rad vgoditti, dobro vino daj-joj pittu.
52. Ki gleda na lunu, nima kruha ni vina.
53. Ki vodnyeno vino pie, manye pamet s' nyim zapie.
54. Ko bez mjere vino ljubi, zdravlje svoje i sve izgubi.
55. Ko rumeno vince pije, taj se lako i opije.
56. Ko uvijek u krčmi vino pije i pečeno meso jede, tuđu djecu hrani.
57. Ko je vinu prijatelj, sam je sebi neprijatelj.
58. Ko vina ne pija, rđa ga ne bije; a ko ga mnogo pije, po glavi se bije.
59. Ko vina ne prodava, fraške ne stavlja.
60. Ko vina večera, vode južina (ruča).
61. Ko vino pije, opiće se; ko konja jaše, ubiće se.
62. Ko za čorbom vina pije, od vruga ne valja savjeta iskati.
63. Koga vino jur podira, on poštelye nepnebira.
64. Koi f starcem vino brane, braneim del veksi Hrane.
65. Koi f Vinom ferce grie, prez reda fe vechkrat smie.
66. Koliko je vino slađe, toliko čini ocat ljući.
67. Koliko je vino slagje, toliko čini ocat ljutiji.

68. Komy Vino ferce daje, ta prez ferca vred' oštaje; jer kad vino' z glave projde, f Vinom takoj ferce ojde.

69. Komu vino u' glavi sumi: mni, da od vŝih najvech umi.

70. Konju zobi, a junaku vina.

71. Krčmarica svoje vino hvali.

72. Kruha današnjega vina godišnjega.

73. Kruha, sira i vina, ako je grubo ušima, ali je dobro ustima.

L

74. Lakom kao kotlokrp na rakiju.

75. Lanprelja vino ne prodaje.

76. Ludi boj biju, a mudri vino piju.

Lj

77. Ljubi babu dok u tikvi vina, a djevojku dok je god živa.

M

78. Manje dura dubrovačka pjena, neg dobra bačva vina.

N

79. Nad pšeničn'jem nije kruha, nad rucelom nije žita, nad gjuljanom nije vina, nad mamin'jem nije sina, nad vlaškim nije lonca, nad riješk'jem nije konca.

80. Najbolje je vino koje se mukte pije.

81. Namjera kvas popija.

82. Ne bi me doteklo prsta omočiti, da rijeka medom teče.

83. Ne može bit' i bačva puna i žena - ali sluga- pjana.

84. Ne pitaj krčmara je li mu dobro vino.

85. Ne valja vino prodavat, a zdravlje kupovat.

86. Ne zna rakija što je kadija.

87. Nema lica bez crvena vinca.

88. Nema u vinu vjere.

89. Nema vina, nema razgovora.
90. Nesta vina, nesta razgovora.
91. Nije vino voda, nego vojvoda.
92. Nije vino voda, već da dva vode jednoga.
93. Nit sam tu bio, niti vino pio.
94. Novi prijatelji kao i novo vino.

Nj

95. Njegov je ocat od slatka vina.

O

96. Od dobra vina i dobro sirće (i sirća) bude.
97. Od duhana kuća popljuvana, a od vina [nije] nikad mirna.
98. Od duvana kuća popljuvana, a od vina nikad mira.
99. Od duvana kuća popljuvana, od vina nikad nije mirna, od rakije kuća poskakuje.
100. Od Lima, kruha i vina; a od Červara, tužna hrana.
101. Od rakije kuća poskakuje.
102. Od vina i mudrac pobudali.
103. Od vina kuća nemirna.
104. Od vina vode, a od vode nose.
105. Odje vino i rog. (Ogje i vino i rog).
106. Onda pijanac ne pija kad mu vino ne bija. (Onda pjanac ne pija kad mu vina ne bija).
107. Ora' vino pije, a namjera dug naplaćuje.
108. Osao vino nosi, a vina ne pije.
109. Oslu vodu piju, a ljudi vino.
110. Oženio bi se i ja i Mija, ali nema hljeba ni vina.

P

111. Pian Cslovik gladko spava, kojega ne boli glava; komu glavu pak bantuje, i Gazdu i vino pšuje.

112. Pijan bez vina.

113. Pije vino ko ima novaca, a ko nema sjedi kod lonaca.

114. Pije vino ko košulje nema, kako pije ni imati je ne će.

115. Pitat krčmaricu ima li dobra vina. (Pitat' krčmaricu ima li dobra vina).

116. Podpunoma Vino pittu, lagle ješt, neg kerv prolitti.

117. Poručila zima: kupi kuto vina i popij ga cijela, i ne boj se snijega. (Poručila zima: kupi kut'o vina, i popi ga cijela, i ne boj se snijega).

118. Puši lulu ko košulje nema, pita rđa gdje je dobra vina.

R

119. Rakija kruhu kandžija.

S

120. S vinom Mušh izgubi pamet: a shena vša pojde u hamet; š vinom Mušh izgubi pamet, a shena vša pojde u' hamet.

121. S kim se bijem, s tim vino ne pijem. (S kim se biješ, s tim vino da ne piješ).

122. Sir koji plače, a rakija koja skače, valja.

123. Sheni, koj je vino drago, v' malloj ceni je vfe blago.

124. Smrdljivo bure najbolje vino pokvari.

125. Snaga vino pije.

126. Stara (starog) vina i stara (starog) prijatelja drži se.

127. Stopanjica vlada kruvon, a starješina vinom.

128. Studeno vino, studen i dinar.

129. Sveti Kuzma i Damjan, slivaj vino u badanj.

130. Szamoborci nišu norci, pijuch dobro vino š lonci; bolyej' š lonci vino pittu, neg špeharci šhezdom bitti.

131. Szerce, tofe nekupuje, nitfe šVinom objacsuje.

Š

132. Šmrknuo bi ga u srčku rakije.

133. Što je od lozice, bolje je od vodice.

T

134. Tako mi se vino na krsno ime u krv ne prometnulo.

135. Tako mi sve vino šteta ne pomela.

136. Tako mi sve vino štetom ne pošlo.

137. Teško sokolu bez krila, a junaku bez vina.

138. Teško vuku ne jedući mesa (meso), a junaku ne pijući vina (vino).

139. Tijes' zavit neka vino brizga.

140. Tko bez mjere vino ljubi, zdravlje i sve svoje izgubi.

141. Tko je vinu prijatelj, sam je sebi neprijatelj.

142. Tko rumeno vince pije, taj se lako i opije.

143. Tko vina ne pije, rđa ga bije; a ko ga mnogo pije, po glavi ga bije.

144. Tko vina ne prodava, fraške ne stavlja.

145. Tko vina (vino) večera, vode ruča.

146. Tuđim vinom nagrobnice ljudim' ispija.

147. Tugjijem vinom nagrobnice objedim ispija.

148. Turci vino piju, a Vlasi surotku (surutku).

U

149. U golemu vinu tvrda istina.

150. U linca ni kruha ni vinca.

151. U rđavoj bačvi dobro vino biti može.

152. U vinu ćeš čeljade poznati.

153. U vinu je istina.

154. U vinu vode ni, ako ulito u nj ni.

155. Udara iz njega vino kao iz mješine.

156. Udovičko je vino ispio.

157. Udovičko [je vino] najbolje vino.

158. Uhitio je je u vinovu polju. Uhitio ju je u vinovu polju.

159. Ustali u slavu bez vina.

V

160. V kom se ferce ni rodillo, f vinom se ni odoillo.

161. Veljahu duge: mi vino držimo; odgovoriše obruči: nije nego mi; reče lik: ako ga pustih ja, tko ga će primit' tad?

162. Vino čini dobru volju, al ne čini pamet bolju.

163. Vino daje dobru volju: al nečini pamet bolju.

164. Vino čini dobru volju: pamet uzima, fpet ju vrati.

165. Vino čini dobru volju, dobra ftricha josche bolju.

166. Vino čini govoriti.

167. Vino čini i pametna pobudaliti.

168. Vino i mudroga pobudali.

169. Vino i mudroga prevari.

170. Vino i starca razigra i babu razdraga.

171. Vino je, brate, ljudska zob.

172. Vino je često zrcalo uma.

173. Vino je dobro, gdje je krčmarica lijepa.

174. Vino je piti veselo, nek te čuje sve selo.

175. Vino je slatko, a grlo je glatko.

176. Vino je sudu mirno, a u pijancu luduje.

177. Vino je u čovjeku vrag.

178. Vino je u sudu mirno, a u pijancu luduje.

179. Vino koči, a rakija veže.

180. Vince krjepos' dava i pamet uzimlje.

181. Vino leži, a rakija viče.

182. Vino liječi i ubija.

183. Vино mnogo i jako nije daleko od smrti.
184. Vино ne muči, nego buči.
185. Vино ne muči nego muči.
186. Vино ne veli: hajde, nego: sjedi.
187. Vино od loze, mlijeko od koze, čovjek od čovjeka.
188. Vино, pamet ku uzkrati, za dobrim њnom њpet' povrati.
189. Vино pije ko ima novaca, sukno šije ko ima ovaca.
190. Vино pije koji kuće nema; kako pije, ni imat je neće.
191. Vино piti, a ne opiti se, nit' je bilo nit' biti može.
192. Vиноce rumeni lice.
193. Vино se pije u trbuh, [a] ne u glavu. Vино se pije u trbuhu, ne u glavu.
194. Vино њhenam pamet zkrati: ter-ju na vѡa zla obrati.
195. Vино više, rakija skače, ječem trči.
196. Vино za vino, a voda (vodu) za vodu.
197. Vinograd ne ište molitve, nego motike.
198. Više se ljudi utopilo u vinu nego u vodi.
199. Voda hladi, Vино grije: za њhelyeje Vино pie.
200. Vodu pijem za nevolju; vini csini dobru volju.

Z

201. Za guske nije sijeno, ni za žene vino.

Ž

Popis prikupljenih ruskih poslovice

A

1. А как мы пиво допьём, так и в церкви скоро пойдём.
2. Аз знаю квас, а где вижу пиво – не пройду мимо.
3. Аз пью квас, а где вижу пиво – не пройду мимо вас. Ах, пью я [и] квас, а где вижу пиво, не пройду мимо.

4. Аз пью и квас, а где (коли) увижу пиво – не пройду [его] мимо.
5. Азбука латине не пиво в братине.
6. Али моё пиво не удалось, что моё пиво под тень пролилось?
7. Али моё пиво не удалось, что моё пиво под тын полилось?
8. Али моё пиво не удалось, что под тын пролилось?
9. Али рюмкой вина кто обнёс тебя?
10. Аль чарой зелена вина кто обнёс тебя?
11. Ангеликова водка вину живёт тётка (тиотка).
12. Артамон за лимон, а Симан за тиман, а Влас за квас.
13. Аршин на сукно, [а] кувшин на вино.
14. Аршин не сукно, кувшин не вино.
15. Аршин сукна швецам, а кувшин вина – певцам.

Б

16. Без вина правды не скажешь.
17. Без вина одно горе, [а] с вином – старое одно, да новых два: и пьян и бит.
18. Без вина одно горе; с вином – старое одно, да новых два: и пьян и голова болит.
19. Без пива-вина (Без пива и вина) [и] любовь студенá.
20. Без пива да без вина и беседа не мила.
21. Без пива и праздник не в праздник.
22. Без хлеба не работать, без вина не плясать.
23. Бездонну кадку водой не наполнишь, а пьяницу вином не уподчиваешь.
24. Бесстыдна (бесстыжа, бесстыдного) гостя пивом не выгнать.
25. Бесстыдного гостя пивом из избы (из избы пивом) не выгонишь.
26. Браги ендова – всему голова.
27. Браги многие, а руки одинокие.
28. Браги частые, а руки одинакие.
29. Брагу варить – глаза закурить.

30. Брагу по суслу узнают.
31. Брагу сливай, да не доквашивай, девку отдай, не дорацивай!
32. Бражка варить – глазка курить. (Бражку варить, глазки курить).
33. Бражку варить, попа не выкурить.
34. Бражку сливай, не доквашивай, а девушку отдавай, не дорацивай.
35. Брюхом хлеба не выносишь, а губами пива не выпьешь.
36. Была бражка, да выпили барашки.
37. Была бы брага, а во что слить, найдём.
38. Был [и] квас, так не было вас; а остались квасины (а не осталось ни квасины), так и вас разносило.
39. Был квас, да выпил Влас – доберётся до того, кто и варил его.
40. Был квас, да не было вас, а как стали квасины, тут и вас разносило.
41. Был квас, да не было вас, а когда вы прибыли, мы весь квас выпили.
42. Был квас, да не было вас, а стал квасило, вас черти вносили.
43. Был квас, да не было вас, да и выпили без вас.
44. Был квас – не было нас, стала квасина, да нас заносила.
45. Был квас, так не выло вас, а как не стало ни квасины, так и вас разносило.
46. Было бы вино, а пьяны будем.
47. Выло бы вино, а пьяные будут.
48. Было бы пиво, а гости будут. (Было бы пиво, будут и гости).
49. Было бы пиво на гостя, а у пива будут гости.
50. Было бы пиво на погосте, а у пива будут гости.
51. Было пиво, да вытекло.
52. Было тогда вино, а теперь ино.
53. Быть было на бражке, да путь помешал.

В

54. В вине больше погибает, чем в море утопает.

55. В Дмитриев день и воробей под кустом пиво варит.
56. В жидком чае всю родню видать.
57. В кабаке родился, в вине крестился.
58. В Николин день во всяком доме пиво.
59. В осень [и] у воробья пиво.
60. В честь вино пьют, а не в честь – льют. В честь вино пьют, а не в честь льют.
61. В чужем пиве, да похмелье.
62. Въ пир_ вина не обличай искренняго – **Сирах 31, 36. Геннадиевская Библия, 1499 г.*
63. Варил поп пиво – невелико то диво.
64. Варить брага – потерять и фляга.
65. Варить пиво – учинить диво, а варить брага – потерять фляга.
66. Варя вино наклонится, а пит его, навалится.
67. Варя вино, поклониться, а пив его, повалиться.
68. Вас ис дас? – Кислый квас.
69. Вдаха – пиво, не вдаха – квас.
70. Ведро вина перед миром правит.
71. Весной и у воробья пиво.
72. Взаяся вина отведывать, а зажмурясь, белого от красного на распознаешь!
73. Вина напилась, вся бесу отдалась.
74. Вина напиться – бесу предаться.
75. Вина не пьём, с воды пьян живём. Вина не пьёт, с воды пьян живёт.
76. Вино бочкою пахнет.
77. Вино в бутылке смиренó.
78. Вино варят зимою, а пьют его порою.
79. Вино веселит, а хлеб спит.
80. Вино веселит, да от вина [же и] голова болит.
81. Вино веселит сердце. Вино веселит сердце (человеку) (человека).

82. Вино вину творит.
83. Вино входит – ум выходит.
84. Вино – дело не ино.
85. Вино курити – самому ж неотступно быти.
86. Вино мутно, а душа нутко.
87. Вино надвое растворено: на веселье и на похмелье.
88. Вино не винить [но пьянство].
89. Вино не знает перестоя.
90. Вино ничего не изобретает, оно только выбалтывает.
91. Вино обезумчиво.
92. Вино одуряет.
93. Вино пей, жену бей, ничего не бойся.
94. Вино – пляске брат.
95. Вино – пляске друг.
96. Вино пить горько, а и сидеть его не сладко.
97. Вино полюбил – семью разорил.
98. Вино пьёшь? – В людях пью [как поднесут, так выпью].
99. Вино работе не товарищ.
100. Вино развязывает язык.
101. Вино ремеслу не товарищ.
102. Вино с водой хуже воды с вином.
103. Вино с разумом не дружат.
104. Вино с разумом не ладит.
105. Вино с разумом не ходят: хмель шумит, ум молчит.
106. Вино сидеть горько, да пить его сладко.
107. Вино сидят зимою, а пьют его порою.
108. Вино сперва веселит, а потом безумным творит.

109. Вино сперва веселит, а там без ума творит.
110. Вино уму не товарищ.
111. Вино хоть сурово, да спорится: всяк его лопают.
112. Вино цедают зимою, а пьют его порою.
113. Вино человека сперва веселит, а потом безумным творит.
114. Вином горя не зальёшь, а новое наживёшь.
115. Вином помрачается мудрость.
116. Вином жажды не зальёшь, разве беды наживёшь.
117. Вином жажды не зальёшь, разве больше допьёшь.
118. Вином жажды не зальёшь, разве больше наживёшь.
119. Винца [пролитого] не подклевать, а побоев не подобрать.
120. Винцо да игра не доводят до добра.
121. Винцо не пшеничка: прольёшь – не подклюёшь.
122. Винцо не снасть: дела не управит.
123. Во-первых, я вина не пью, во-вторых, уж я сегодня три рюмочки выпил.
124. Вода – вину тётка.
125. Вода пить не беда, а вино – кому удастся.
126. Водка – винная тётка.
127. Водка – вину тётка (тиотка).
128. Водка – враг солдата, а солдат врагов не боится.
129. Водка горчит, когда не войдёшь во вкус.
130. Водку не пьёшь – в чулок деньги вяжешь.
131. Водку пьёшь – бережёшь, напьёшься – она тебя и в лужу, и в плетень.
132. Водку пить – себя губить.
133. Возьмёшься за вино – оно возьмётся за тебя.
134. Вола зовут не пиво пить, а хотят на нём воду возить.
135. Всегда сладко не наешься: часом с квасом, а порою с водой.

136. Всѣ вместе, а вино да табак пополам.
137. Вскину (раскину) я рогожку, насыплю горошку, поставлю квасу кадушку, положу хлеба краюшку.
138. Выпей чайку – позабудешь (забудешь) тоску.
139. Выпил овечьего квасу на три деньги, а шуму на пол-осьмухи [вина].
140. Выпивши пиво, да тестя в рыло, а приевши пироги – тѣщу в кулаки.
141. Выпивши пива (пиво) – тестя в рыло, поев (приевши) пироги – тѣщу в кулаки.
142. Выпил овечьего квасу на три деньги, а шуму на пол-осьмухи [вина].
143. Выпил пива – на всѣ село диво.
144. Выпили пиво на Масленице, а похмелье ломало после Радуницы.
145. Выпьешь много вина – поубавится ума.
146. Выпьешь много вина, так и убавится ума.

Г

147. Где было пиво, там стало диво.
148. Где вино, тут и барда.
149. Где винцо, там и горюшко.
150. Где винцо, тут и гостьба.
151. Где винцо, тут и праздничек.
152. Где дым, там и огонь, а где квас, там и гуща.
153. Где квас, там и гуща.
154. Где нам, дуракам, чай пить.
155. Где пиво, там и диво.
156. Где пиво пьют, там и льют.
157. Где пиво пьют, тут и дураков бьют.
158. Где пиво пьют, тут и нам приют.
159. Где пировать, тут и брагу сливать.
160. Где пировать, тут и пиво наливать.

161. Где пиры да чай, там и немочи.
162. Где сусло хорошо, там и пиво дурно не будет (не бывает).
163. Где уж нам, мужикам, чай с сахаром пить.
164. Где чаи, там и немощи.
165. Глазами чужого пива не выпьешь.
166. Глазы пива не выпить.
167. Гляденьем пива не выпьешь.
168. Глядя на пиво, и плясать хорошо.
169. Горе – богатырь: пьян с вина на алтын.
170. Горе в вине не утопишь, сам утонешь.
171. Горевал, когда брагу сливал, а слил, так всем стал мил; а как выпили, то и хозяина вон выбили.
172. Горевал, пока брагу сливал, а брагу слил, так всем стал мил.
173. Горевать, во что пиво сливать – ни судов ни браги.
174. Горько вино, да не лишиться его.
175. Горько пить вино, а обнесут мимо – горчее того.
176. Горя вином не зальёшь, а радость пропьёшь.
177. Гостя бесстыдна пивом не выгнать.
178. Готовь квас на зимний спас.
179. Гриб растёт в лесу, вари его в квасу.

Д

180. Дали вина, так [и] стал без ума.
181. Два разá всяка вина спущается (спушшаёцца), а на третий – прощается (прошшаёцца).
182. Дело делом, пиво пивом, а суд – по форме.
183. Денег нет – рубль почнём; вина нет – с браги начнём.
184. День вино ходит, а два дня не ходит.
185. Дивное диво, что не пьётся пиво.

186. До названья гостей вари пиво.

187. Доброму вину такова и укупорка.

Е

188. Египет богат пшеном, Италия вином.

189. Египет пшеном, а Италия вином изобильны.

190. Еремеевы слёзы о (по) чужом пиве льются.

191. Если брагу шубой прикроешь, так шум в доме будет.

192. Есть брага да пирожки, так есть и други.

193. Есть брага да пирожки, [так] есть и дружки.

194. Есть и квас, да видно не про нас.

195. Есть [и] квас, да не про вас.

196. Есть и квасок, да засечён в ледок.

197. Есть и пивцо, да позасечено в ледок.

198. Есть пиво – пьём, а нет – его (ево) ждём.

199. Ешь солоно, пей горько (вино), умрёшь – не сгниёшь.

Ж

200. Жалеть вина – не видать гостей (не употчевать гостей).

201. Жалеть вина – не потчевать гостя.

202. Жалеть вина – не употчевать гостя.

203. Жди пиво, пока устоится.

204. Живём не тужим – бар не хуже: они на охоту, мы на работу; они спать, а мне работать опять; они выспятся да за чай, а мы цепами качай.

205. Живётся в чаю, а ждётся раю.

З

206. За вино бьют, а на землю не льют.

207. За что обнесли меня чарой зелена вина?

208. Заварив (Заваря) пиво, не угадывай [каково будет], а сварив (сваря), не откладывай (не отдумывай).

209. Заварил пиво, да сталась нетёка.
210. Заварили пива, наделали дива.
211. Заповедь не сдержал: вино увидя, задрожал.
212. Застанешь – пиво пьёшь; не застанешь – пивцо помянешь.
213. Злое семя – крапива (кропива), не сварись (сварить) из него пива.

И

214. И в доброй драке на квас не придёт [а в худой и на хлеб не выручишь].
215. И в квасу хмель бывает.
216. И вино надобно пить в меру.
217. И квас есть, да не про вашу честь.
218. И кваску не сделаешь с песку: всё надо мучиться.
219. И кума жаль, и пива жаль [: кума жаль в изьян вводить, да и пива жаль упустить].
220. И плохой (худой) квас лучше хорошей воды.
221. И свата жаль, и пива жаль [: хотелось бы угостить, да не убытчиться].
222. Из крапивы не сварись пива.
223. Из лука не мы, из пищали не мы, а чарочку винца – и установочка чиста.
224. Из-за хлеба на квас не заработаешь.
225. Из посадских взять – много вина держать.
226. Иван пиво пьёт, а черт со стороны челом бьёт.
227. Иной раз пьём квас, а порой – хлеб с водой.
228. Инчас квас, а инчас водица.
229. Испей винца, позабуди отца.
230. Испила кума бражки да [и] хватилась рубашки.
231. Истина в вине.
232. И то, что вода; а кабы вино – беда бы моя!

К

233. К пиву едетя (идётся), а к слову молвится.

234. К пиву а к слову молвится.
235. К слову молвится, к пиву едется.
236. К хорошей ухе пригодна рюмка доброго вина.
237. Как бражки жбан, так всяк себе пан.
238. Как был квас, так не было вас; а как не стало ни квасины, так и вас разносило.
239. Как при пиве, при беседе много друзей, как при горе, при кручине – нет никого.
240. Как хлеб да квас, так все у нас.
241. Как хочешь зови, только водкой пои.
242. Какого винцо, таково и заздравьеце.
243. Картошка проклята, чай двою проклят, табак да кофе трою.
244. Карты вину братья.
245. Квас вор: воду навёл, сам ушёл, а булыч оставил (покинул).
246. Квас да ягода – жди меня два года.
247. Квас молодой в игру идёт, старая брага в устое стоит.
248. Квас молодой, да налит девятой водой.
249. Квас не лучше нас.
250. Квас принял воду в дом, а вода квас выжила вон.
251. Квас пьёшь, а носить квас не пособляешь.
252. Квас - то квас, тяни до глаз.
253. Квас что малина: десятью наливан.
254. Квасок для инока дороже причастия.
255. Кинул бы я вино, да оно меня не покидает.
256. Кислый квас переел кишки у нас.
257. Когда появляется вино – удаляется мудрость.
258. Когда с припасом, а то и с квасом.
259. Кого зовут пиво пить, а нас печь бить.
260. Коли выйдет – будет пиво, а не выйдет – квас.

261. Коль добро с вином ведро, се коль хороши с пивцом ковши.
262. Коль добро с вином ведро, секоль хороши с пивцом ковши.
263. Коль добро с вином ковши! Се коль хороши с пивцом ковши!
264. Коли выйдет – будет пиво, а не выйдет – квас.
265. Коли у человека мёд да пиво есть (ест), тогда у него други и братья.
266. Кому пиво с суслом, а кому плеть с узлом.
267. Кому чай да кофе, а нам чад да копоть.
268. Красота без добродетели яко вино высточное.
269. Кроме квасу нет запасу.
270. Кстово – Христово; чарочка маленька, да винцо хорошо.
271. Кто вина не пьёт – пьян не живёт.
272. Кто вина не пьёт – пьян не живёт; кто жены не бьёт – мил не живёт.
273. Кто вино (винцо) любит, [тот] сам себя губит.
274. Кто винцо любит, тот сам себя губит.
275. Кто кофе пьёт, того Бог (гром) убьёт.
276. Кто кофь пьёт, ков на Бога куёт.
277. Кто любит винцо, тот сам себя губит.
278. Кто не рискует, тот не пьёт шампанское (шампанского).
279. Кто не упивается вином, тот бывает крепок умом. Кто не упивается вином, тот крепок бывает умом.
280. Кто пива не пьёт, тот пьян не живёт.
281. Кто пиво варит, тот и в гости зовёт.
282. Кто пиво цедил, тот и выпустил.
283. Кто пьёт вино безопасно, тот скоро огаснет.
284. Кто пьёт много вина, тот скоро сойдёт с ума.
285. Кто пьёт чай, тот спасения не чай.
286. Кто (Хто) пьёи чай, тот живёт отчаянно, а кто (хто) – коф, тот лукав и ков.

287. Кум да кума, да кубышка вина.
288. Кума, сойди с ума: купи вина.
289. Кяхтинский чай да муромский калач – полдничает богач.

Л

290. Ладану да воск не будет жечь, а пиво и вино и с лучины пьют.
291. Лихому человеку вина не надобно.
292. Любит вино и масло не обогатится.
293. Любит ли вино пити или деньги имати.
294. Любя, пиво пьют, а не любя, его льют.

М

295. Март пивом, апрель водою.
296. Мартовское пиво с ног сбило.
297. Меняй хлеб на вино, веселей проживёшь.
298. Млад идёт к диву, а стар бредёт к пиву.
299. Мне не диво твоё пиво, дивёшеньки [твои] речи.
300. Много вина пить – беде быт, [а пива много пить – не без дива быть].
301. Много вина пить – добру не быть.
302. Много пива крепкого, мёду сладкого, вина зелёного – всего не приешь, не выпьешь.
303. Много пива пить – не без дива быть.
304. Много пить вина – заболит спина.
305. Мода да вино и скрягу разорит.
306. Молодое пиво уходится.
307. Молодой квас – и тот играет, [час придёт – и квас дойдёт].
308. Молоко – второй чай.
309. Монах вином пропах.
310. Монах не кот, молока не пьёт, а вина только подавай.

311. Мужик лишь пиво заварил, а дьявол уж (уж чёрт) с ведром.
312. Мужик не пивовар, а пиво варит; денег не куёт, а займы даёт.
313. Мужик только пиво заварил, а уж поп с ведром.
314. Мутно на душе, что нет пива в ковше.

Н

315. На весь мир пива не сварить.
316. На винну чарку всяк идёт.
317. На вино есть деньги, а на хлеб – нет.
318. На воде ноги жидки, а на вине жиже того.
319. На Волге вино по три деньги ведро: хоть пей, хоть лей, хоть окачивайся.
320. На грош вина, на рубль (на целковый) верёвок.
321. На добро нет, а на вино везде дают.
322. На квасу не пропьёшься, на спичках не прочиркаешь.
323. На пиво не осуди, какова есть брашка.
324. На разлив пиво пьют, на разборе ягодки едят.
325. На разливе пиво пьют, на разборе ягодки едят.
326. На сусле пива (браги) не узнаешь.
327. На хлеб не станет, а на вино станет.
328. На чану – не пиво, в долгах - не деньги.
329. На чужое пиво не надуешь рыла (рыло).
330. На чужой квас не дери глаз.
331. Надувшись на пиво, (его) не выпьешь, [а на людей глядя, не вырастешь].
332. Надувшись, пива не выпьешь, глядя на людей, богат не будешь.
333. Наливай вина осьмуху, наберёшься того духу.
334. Нам ни драться, ни бороться – лишь бы водки напороться.
335. Наука не пиво: (в рот) не вольёшь.
336. Нашего Фому тянет ко всему: и ко хлебу, и к вину – кланяйтесь ему.

337. Не бей бабу кнутом, а напой вином – всю правду скажет.
338. Не бей кнутом, напой вином [всё расскажет].
339. Не бити кума – не пити пива. Не бити кума – не пить и пива.
340. Не богатый варит пиво, [а] тороватый.
341. Не богатый пиво варит – тороватый.
342. Не было воды, так ждали беды; а нет у нас, будет и красный квас.
343. Не быть у кума – не пить и пива.
344. Не винит вино, винит пьянство.
345. Не винно (Невинно) вино, [а] виновато пьянство.
346. Не вино винит – вина.
347. Не вино винит, но пьянство.
348. Не винца, так пивца; не пивца, так кваску; не кваску, так водки из-под лёгкия лодки.
349. Не всё с мясом – ино и с квасом.
350. Не всё с припасом, поживёшь и с квасом, а порой и с водой.
351. Не всё с сахарком – часом и с кваском.
352. Не даешь на водку – перерву глотку.
353. Не дери (не держи, не выголяй) глаз на чужой квас, а пораньше (ране) вставай, да свой затирай (затевай).
354. Не дорог квас, дорога изюминка в квасу.
355. Не дорого пиво, а дорого диво.
356. Не жаль вина (выпитого) – жаль ума (пропитого).
357. Не жаль себя, да жаль вина.
358. Не зло вино, но зло пьянство.
359. Не зовут вола пиво пить, зовут вола воду возить.
360. Не оставляй старого друга, новый бо несть точен ему: новое вино – друг нов, аще обетщает с веселием испиешши е.
361. Не от вина болит спина, а от полевой работушки.

362. Не пей вино: из то, где застану, тут и сам с заду сяду.
363. Не пей, кума, дарового вина [дороже купленного обойдется (придѣт дороже купленного)].
364. Не пей много вина: не истеряешь ума.
365. Не пей чужого вина: не пропьѣшь и своего зипуна.
366. Не пейте вина: не то, где застану, тут и сам с вами сяду.
367. Не пить было винца до смертного конца.
368. Не побив кума, не пить и пива.
369. Не пяль глаз на чужой квас.
370. Не смейся, квас, над гущей, сам не кисни (не скисни, не загѣсни).
371. Не смейся, квас: не лучше нас.
372. Не смейся, квас: не первая водица (не первого налива).
373. Не смейся, квас: не хуже вас.
374. Не сойдѣтся (Не сошлись) Онохино пиво с Нестеровым.
375. Не стану пить винца до смертного конца.
376. Не то обида, что вино дорого, а то обида, что целовальник богатеет.
377. Не то пиво несѣшь – подмешиваешь.
378. Не то пиво подносишь – подсычиваешь.
379. Не то пиво пьѣшь - подсычиваешь.
380. Не тот пиво пьѣт кто варит; а тот, кому Бог судит.
381. Не угадывай пива в сусле.
382. Не учись пиво пить, учись деньги копить.
383. Не хвали вино разливши, а хвали распивши.
384. Не хвали пива в сусле, а ржи – в озими.
385. Не чванься, квас: не лучше нас.
386. Не чванься, квас: не лучше нас, не ершился, горох; не лучше бобов.
387. Не шуми у браги: не позовут к пиву.

388. Невинно (Не винно) вино – виновато пьянство.
389. Невинно вино, но проклято пьянство.
390. Нет молодца, чтоб обманул винца.
391. Нет такого молодца, которого не обмануло (обманѝло, омманѝло) бы вина винцо.
392. Никто же вѝливаеть вина нова въ м хы ветьхы⁷⁶.
393. Ничего, хорошо живѝт: с воды на квас перебивается.
394. Новое вино в старые меха не наливают.
395. Ну-ка, мы за вино: не прокисло ль оно?

О

396. Овчинный квас хлебает с мелком в прикуску.
397. Огонь бездворит мужика да вино.
398. Одно пиво меня даже с ног сбило, а другое лежачего всё толкает.
399. Он любит вино, да оно его не любит – он пьяный бурлив.
400. Он не кот, молока не пѝт, а от винца не прочь.
401. Опречь хлеба святого да вина проклятого, всякое брашно придирчиво.
402. Осенняя бражка всё вынесет.
403. Осенью и у воробья пиво.
404. Осенью любого гостя молочком потчуют, нелюбого – пивом.
405. От беды и без вина зашатает.
406. От дурного пива и люди бегают.

П

407. Пагуба душевная и телесная: чай, кофе, табак.
408. Папа любит чай горячий, мама любит хуй стоячий.
409. Пашней из-за хлеба на квас не заработаешь.
410. Пей вино, да не брагу, люби девку, а не бабу.

---

⁷⁶ *Марк 2, 22. Мст. Евангелие, до 1117 г.

411. Пей пива (пиво) больше, так брюхо будет толще.
412. Пей пиво, да не лей, люби жену, да не бей.
413. Пей пивцо в гостинку, да прорежай (изредка).
414. Пей пивцо, запивай винцом – лучше хмель не возьмёт.
415. Пей шампанское, а на спичках экономию соблюдай.
416. Первое, что я вина в рот не беру, второе, что сегодня и день не такой, а третье, что я уже две рюмочки выпил.
417. Пива без дива не выпьешь, а девку без слова не выдашь.
418. Пива да вина – лишь бы спина подняла.
419. Пиво в шубе, вино в зипуне, брага в шебуре пиво вари, да гостей зови.
420. Пиво варит не богатый, а тороватый (тароватый).
421. Пиво варить – глаза закурить.
422. Пиво добро, да мало ведро.
423. Пиво добро – по три деньги ведро: пьют [лишь] похваливают.
424. Пиво коуро, а к носу понуро.
425. Пиво – не в диво – лишь бы виното было.
426. Пиво не диво и мёд не хвала, а всему голова, что любовь дорога.
427. Пиво не диво, мёд не хвала, всему тому любовь голова.
428. Пиво не пьяно – и то грешно, пиво пьяно – грешней того, а пива не станет – тошней всего.
429. Пиво пивом, дело делом, а шутка – поди в другую деревню!
430. Пиво пить да плясать – не лён чесать.
431. Пиво пьяно – великий грех, пива в мале – грешнее того, пива не стало – тошнее всего.
432. Пиво пьют – поговаривают, город рубят – поколачивают.
433. Пиво с кваском (с кислотой), лошадь с запинкой да человек с ленцой два века живут.
434. Пивцо хорошо начуём.

435. Пий вино по малу, елико бо скудно пиеть ся, толико благо твори пиющиимъ.
436. Пил (Пить) бы пиво да вино, да лихо похмелье (с похмелья тяжело (тижело)).
437. Пил бы пиво, да лихо похмелье (с похмелья).
438. Пил бы пиво, да лихо.
439. Пил бы ты водку из-под лодки.
440. Пирог ешь, хозяйку тешь, а вина не пить – хозяина любить.
441. Пить вино вместе, а хлеб-соль пополам.
442. Пить много винца – не видать добраца.
443. Пить надо два стакана (Пей два стакана, пей второй стакан) чаю – об одном (а то) хромать будешь.
444. Пить пиво, а не брагу, любить девку, а не бабу.
445. Пить пиво (пива) не беда, любить девку нет вреда.
446. Пить пиво – сидеть криво.
447. Пляска да песни, да третье – вино.
448. По батьке и пиво, по бабе и брага.
449. По дрождам пива не узнаешь.
450. По чарке говядины, по фунту вина.
451. По чаям ходить – добру не быть.
452. Погибает больше людей в вине, нежели в воде (в огне).
453. Пожар от грозы гасят квасом, пивом, молоком, яйцами.
454. Поздно беречь вино, когда бочка пуста.
455. Порой с водой, часом с квасом.
456. Посеешь крупным зерном – будешь с хлебом и вином.
457. После супу вина выпить, у доктора червонец украсть (похитить).
458. Праздник любить, так и пивцо варить.
459. При вине люди познаваются.

460. При пиве, при бражке все дружки, при горе, кручине (горе-кручине) – все ушли (– нет никого).

461. При пиве, при бражке много братьев.

462. При подпитке вина у русских вся дружба состоит.

463. Приказный и со смерти на вино.

464. Приходи в гости ко мне: у шабра какое пиво.

465. Приходи ко мне: у шабра какое пиво!

466. Пришёл невзначай, а попал на чай.

467. Пришла пиву неперелива.

468. Про мир пирога не испечёшь, на мир вина не напасёшься.

469. Прозеваешь бражку – и водицу пей.

470. Прозеваешь (Прозевал) бражку, так и водицу хлебай.

471. Пропади корчага и с брагою.

472. Просадить вино новое м хы, и вино прол тся, и м си погыбнуть.

473. Прося пива, не напьёшься [коли не дадут].

474. Пьёт пиво да мёд, ничто (ничего) его неймёт.

475. – Пьёшь вино? – Эва ! – А Ерофеич?

– Толкуй ещё.

476. Пью и квас, а где вижу пиво, не пройду мимо.

477. Пью квас и квас хлебаю.

478. Пьяница вина не покидает.

479. Пьяному бесчестья (безчестья) – до чарки вина.

Р

480. Работа денежку копит, а вино топит.

481. Радуйся, пив водку, а ныне и воды в честь.

482. Раньше церковь да вино, теперь – клуб да кино.

С

483. С вином не дружи.
484. С вином поводишься – нагишом находишься.
485. С воды пьян живёт, а с квасу бесится.
486. С дураком пива не сварись.
487. С дураком пива не сварись; а и сварись, так не разопьёшь.
488. С дурнем каши (пива) не сварись.
489. С ковшом на брагу, со щепкой (с пестом) на кулак.
490. С кумом бранюсь – на пиве мирюсь; с чужим бранюсь (побранюсь) – винцом зальюсь.
491. С пива возьмёт дива.
492. С чая (С чаю) лиха не бывает.
493. Садись – гость будешь; вина купишь – хозяин будешь.
494. Сальных свеч не станем жечь, а пиво да вино и при лучинке пьём.
495. Сам себя губит, кто винцо любит.
496. Сам хлеба не стоит, а ещё вино пьёт.
497. Сидеть у бражки смирененько, позовут и к пиву.
498. Скляницу (Склянку) вина да полтора блина – так и будет с меня.
499. Сколько пива, столько и песен.
500. Сладки книги, да не имемся, а горько вино, да не лишимся.
501. Сладок мёд, да не горстью его; горько вино, да не лишиться его.
502. Смотри на пиво, и плясать хорошо.
503. Солодовня сгорела, а пиво пьём.
504. Старое пиво допивать, а молодое затирать, и иное стане на дрожжи наливать.
505. Суетлив воробей, а пива не сварит.
506. Счастлив тот, кто вина не пьёт.
- Т**
507. Тверитяне вприглядку с сахаром чай пьют.

508. – Тит, поди молотить! – Брюхо болит. – Тит, пойдём вино пить!– А где мой старый кафтанишко?

509. – Тит, поди молотить! – Спина болит. – Тит, поди вино пить! – Дай кафтанишко захватить!

510. – Тить, поиди молотить! – Брюхо болит. – Тить, поиди вина пить! – Дай кафтанишко ухватить!

511. То и благо, у кого есть кисель да брага.

512. То не диво, что мужик сварил пиво, [а то диво, что не дают варить].

513. То не диво, что у богатого много пива.

514. То не мудрено, что пиво сварено, а мудрено что [не] выпито.

515. Того же винца, да с нижнего конца.

516. Тому не помочь, кто до вина охоч.

517. Тому нельзя помочь, кто вина пить охоч.

518. Тот же квасок, да по другой воде.

У

519. У богатого богатины пива-мёду много, да с камнем бы его в воду.

520. У богатого много пива-мёду, да с камнем бы его в воду.

521. У нас из-за хлеба на квас не выточешь.

522. У нашего хозяина два кваса: один как вода, а другой пожиже.

523. У пива, у бражки все дружки.

524. У скупого много пива да мёду, не пора его совсем в воду.

525. У скупого много пива и мёду, да пора его и самого в воду.

526. У царей ни пиво варить, ни вино курить – всего много.

527. У царя известное дело – ни пиво варить, ни вино курить.

528. Убирай сайки с квасом.

529. Уварилось пиво у Марины – лучше малины.

530. Удастся – бражка, не удастся – квасок.

531. Удастся квас, а не удастся – ин кислые шти (щи).
532. Удастся – квас, а не удался (не удастся) – кислые щи.
533. Умному [водка] на веселье, а дураку – на погубу душе.
534. Утя без воды – пятница без вина.

Ф

535. Фартина пива и без Марта диво.

Х

536. Харчи вместе, а винцо пополам.
537. Хваля книги, не имемся, а хуля пиво, не лишимся (минемся).
538. Хватил винца – не стало молодца.
539. Хлеб да вода – разна еда, а пиво да вино пьём заодно.
540. Хлеб за хлеб, а за просторожу – ведро вина (о потраве).
541. Хлеб на ноги ставит, а вино валит.
542. Хлеб сердце человека крепит, а вино веселит.
543. Хлеб сердце (серце) человеку укрепит, а вино взвеселит.
544. Хлеба не ест, вина в рот не берёт, а завсегда сыт и пьян живёт.
545. Хлеба нету, так пей вино (пиво).
546. Ходи в кабак, вино пей, нищих бей, будешь архерей.
547. Хорош богатырь: пьян с вина на алтын.
548. Хорош и квасок, коли (коль) шибает в носок.
549. Хороша бражка, да мала колгашка.
550. Хороша бражка, да мала чашка.
551. Хорошее винцо красит шею и лицо, грудь мягчит, а карман легчит.
552. Хороший наряд, так и чай варят, худой наряд – так и так сидят.
553. Хотел было варить пиво, ла воды не стало.
554. Хотелось винца, да страх дубца.
555. Хоть огнём гори, а брагу нам вари.

556. Хоть поплавом (попловом, поплывом) плыть, да у кума быть, вино пить.

557. Хотя овин горит, а пиво варит.

558. Хохол ежели сала не поест, то живой не будет, а сибиряк как чаюху не попьёт, то помрёт.

Ч

559. Чаем на Руси никто не подавился.

560. Чаем на Руси еще никто не подавился.

561. Чай да чаёк, да жарена водичка.

562. Чай да чаёк – жарена (жареная) водичка.

563. Чай не вино – много не выпьешь.

564. Чай не водка – много не выпьешь.

565. Чай – Китай, вода – Печора.

566. Чай, кофе, картофель, табак прокляты на семи вселенских соборах.

567. Чай, кофей – не по нутру: была бы водка поутру.

568. Чай – малый не глупый, но без сахару и он дурак.

569. Чай на чай ладится, вот побой на побой не идёт.

570. Чай не вино – много не выпьешь.

571. Чай не водка – много не выпьешь.

572. Чай не палка, брюхо не бутылка.

573. Чай не пил – какая работа? Тыквы нет – какой обед?

574. Чай не пил – какая сила, чай попил – совсем ослаб.

575. Чай пил – брюхо холодное.

576. Чай пить – не дрова рубить.

577. Чай пить – не дрова рубить: глаза не трясутся.

578. Чай пить – только кай гноить.

579. Чай проклят на трёх соборах, а кофе на семи.

580. Чай – прохожай.

581. Чай – хорошее зелье: и брюхо полно, и разум цел.
582. Чарка велика [, да и (так и)] вино хорошо.
583. Чарка вина прибавит ума.
584. Час придёт и квас дойдёт.
585. Часом с квасом.
586. Часом с квасом, [а] порою (порой) [и] с водою.
587. Частные браги делают многие враги.
588. Чашками постучали, а чаю не видали.
589. Чаю пить – не дрова рубить.
590. Человека хлеб живит, а вино крепит.
591. Чем вино старше, тем оно крепче.
592. Честь да место, а за пивом пошлём.
593. Честь пива дороже.
594. Честь пива лучше [и подороже].
595. Читаем книги, да не держимся; пьём вино, да не лишимся.
596. Чужое вино – и пил бы, и лил бы, и искупаться попросил бы.
597. Чьё винцо, того и заздравьице.

Ш

598. Шампанское мы пьём, а на спичках экономим.
599. Шёл бы Карп к пиву – да не зовут.

Э

600. Эй, кума, сойди с ума – купи вина.
601. Этот ананас (квас) не для нас (не для вас).
602. Этот квас не про вас.
603. Этот квас уже семерых нас, а добирается и до того, кто делал его.

Я

604. Яшное пивцо да орженое бы винцо, а пирог хотя бы и пшеничный.

PRILOG II

Zbirke poslovice

Hrvatske zbirke poslovice

U razdoblju od Bašćanske ploče do danas zabilježeno je „najmanje dvjesto tisuća hrvatskih poslovice (i poslovičnih izričaja - *paremiologizama*) na svim hrvatskim pismima i na svim hrvatskim idiomima“ (Botica (ur.) 2007: 10). U tekstu Bašćanske ploče (1100.) pojavljuje se narodni paremiologizam koji se zadržao sve do danas. Kad opat Džiha potvrđuje da je kralj Zvonimir darivao gospodarsko dobro opatiji svete Lucije, on navodi imena uglednika koji su vjerojatno prisustvovali darivanju. Nakon toga slijedi zakletva: *Da iže to poreče klni i Bog. Dakle, tko to poreče, prokleo ga Bog* (Kekez (ur.) 1996).

Narodne misli s odlikama poslovice nalazimo i urezane u stećke i takve su prenošene u zbirke poslovice. Vrlo bogat izvor poslovice je i Biblija koja se obilno koristi u srednjovjekovnim tekstovima. Mnogobrojne poslovice nalazimo u srednjovjekovnim tekstovima (prozi, poeziji i drami), djelima hrvatskih renesansnih stvaralaca (Vetranovića, Marulića, Lucića, Hektorovića, Držića), u baroknim pasažima (Palmoćića, Gundulića, Vučića, Frankopana...), u prosvjetiteljskih pisaca (Habdelića, Babića, Šitovića, Grabovca, Kačića...) (Botica (ur.) 2007: 11).

Razloge prisutnosti poslovice u brojnim srednjovjekovnim tekstovima Kekez vidi u moralnoj komponenti koju poslovice sadrže te njihovoj „praktičnoj primjeni“ i svrsi: „Zanimanje za poslovice u to je doba vrlo veliko zato što se poslovice sretno uklapala poetiku srednjeg vijeka i kao estetska i kao ideološka, odnosno utilitarna pouka. To je jedan od razloga prisutnosti poslovice u pisanoj književnosti“ (Kekez, 1996: 28).

Poslovice su osobito popularne u 19. st. i u tome razdoblju ih je zapisan najveći broj. „Pravi procvat ovoga oblika zbio se tijekom predromantizma i romantizma. Ne može se ni zamisliti književna kultura ilirizma, ni vrijednost ilirskih publikacija, bez velike količine hrvatskoga poslovičnog blaga“ (Botica (ur.) 2007: 11).

Brojnu upotrebu poslovice u književnim djelima 19. st. Kekez objašnjava utilitarnom ulogom poslovice koja služi kao „sredstvo oblikovanja piščeva stila“, osobito u vrijeme kada „štokavsko narječje postaje normativnim i za ostala dva [narječja]“ (Kekez (ur.) 1996).

Od početka 19. do sredine 20. st., izašlo je preko stotinu zbornika poslovice, a Botica (Botica (ur.) 2007: 11) navodi najznačajnije: M. Stojanovića, (god. 1866., ima 2167 poslovice); Đ. Daničića (1871., 5935 poslovice); V. Skarpe (1909., 2663 poslovice); Nikole Bonifačića Rožina (1963.); Josipa Kekeza (1990., ima 2679 poslovice), i dr.

Najveća je zbirka hrvatskih poslovice *Zbirka Bartula Matijace*. Zbirka se sastoji od ukupno 14.922 primjera, a sastavio ju je u drugoj polovici 19. st. Matijaca Bartul, učitelj iz Kaštel Lukšića. Zbirka se sastoji od četiri sveska, a građa je svrstana po klasifikacijskom modelu abecednog reda. Nema, nažalost, podataka o tome gdje su poslovice nastale ni gdje su zapisane. Zbirka je jedinstvena zbog bogatog rječnika, upotrebe rijetkih leksema te stilističkih karakteristika hrvatskog jezika toga razdoblja (Botica (ur.) 2007: 12).

U XV. st. Juraj Šižgorić napisao je djelo *Dicteria Illyrica* (Ilirske poslovice), zbirku poslovice prevedenih na latinski jezik. Prvi je od Hrvata koji je sakupljanjem oblikovao cjelovitu i samosvojnu zbirku poslovice. Zbirka je izgubljena. O postojanju zbirke znamo iz njegova djela *De situ Illyriae et civitate Sibenici* (1487.) u kojem kaže da se Šibenčani služe ilirskim poslovicama, koje je on zajedno s Ivanom Nauplejom preveo na latinski i nazvao *dicteria*. Time je Šižgorić započeo tradiciju kontinuiteta bilježenja hrvatskih poslovice. Nije, međutim, poznato koje su poslovice ulazile u njegovu zbirku. *Dicteria illyrica* je nastajala najranije oko 1460. (Kekez (ur.) 1996).

Benedikt Kotruljević (1400.–1468.), hrvatski ekonomist i diplomat poslovice je umetao u svoje djelo o ekonomskoj problematici *Della mercatura et del mercante perfetto* (Knjiga o umijeću trgovanja) iz 1458. One su sačuvane u prijevodu na talijanski.

Stjepo Beneša (1545.–1608.) sastavlja zbornik poslovice *Adagia illirica*, dubrovački epistolograf Bernard Đurđević (1621.–1687.) nadopunjuje ga pridruživši mu prijevode latinskih poslovice na hrvatski. Rukopis je nestao.

Đuro Matijašević (1670.–1728.) pretpostavljeni je sastavljač prvog sačuvanog rukopisa *Proričja slovinska* (1697.). Zbirku je nadopunio Ivan Marija Matijašević (1714.–1791.), književnik i isusovac, nećak Đure Matijaševića. Taj rukopis poznat je pod nazivom *Dubrovački rukopis*. Poslovice iz ovog rukopisa su izdavane 1868. pod naslovom *Starinnyj zbornik serbskih poslovic*⁷⁷ i 1871. pod nazivom *Poslovice*. Poslovice izdaje Đuro Daničić koji Matijaševićevim poslovicama pridružuje i one iz zbornika Ive Aletina (1670.–1743.),

---

⁷⁷Gilferding.A. (1868): *Starinnyj zbornik serbskih poslovic*, Sankt Peterburg

dubrovačkog pjesnika i višegodišnjega tajnika Dubrovačke Republike, koji je zabilježio 2.226 primjera (Botica (ur.) 2007: 11). Aletinov je zbornik zanimljiv i zbog regionalnog karaktera. U njemu je sakupljena građa iz dubrovačkog područja. A koristio ga je i Ljudevit Gaj za publikaciju u *Danici Ilirskoj*. Osim Aletinova zbornika, Gaj kao izvor iz kojega crpi poslovice koristi i izbor primjera iz Vitezovićeve *Priručnika* (Kekez (ur.) 1996).

„Pravi procvat ovoga oblika zbio se tijekom predromantizma i romantizma. Ne može se ni zamisliti književna kultura ilirizma, ni vrijednost ilirskih publikacija, bez velike količine hrvatskoga poslovičnog blaga. Provodni motiv većeg dijela brojeva Danice ilirske odvijao se pod načelom *Narod bez narodnosti, telo bez kosti*. Najveći broj ih je zapisan od ilirizma do svršetka 19. stoljeća, ali i nadalje - sve do naših dana“ (Botica (ur.) 2007: 11).

Sveobuhvatan popis hrvatskih poslovice ne postoji. Hrvatske poslovice možemo pronaći u različitim zbirkama od kojih kronološkim redosljedom navodim najvažnije tiskane knjige poslovice (Botica, 1995: 125):

- 1) P. R. Vitezović, *Priručnik aliti razliko mudrosti cvitje*, Zagreb, 1702.
- 2) T. Mikloušić, *Prirěchja horvatzka*, Zagreb 1821., sadrži oko 250 poslovice.
1839. zbirka se tiska drugi put.
- 3) M. Stojanović, *Sbirka narodnih poslovicah, riečih i izrazah*, Zagreb, 1866., sadrži 2167 poslovice.

Mijat Stojanović (1818.–1881.) izdaje nekoliko vrijednih zbirki etnografskog sadržaja: *Zbirka narodnih poslovicah* (1835.), *Uprave za dobro i kreposne vladanje i nekoje poslovice za mladež* (1844.), *Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i iz prirode sa dodatkom* (1865.), *Pučke pripovjetke i pjesme* (1867.) te još dugi niz članaka i napisa po raznim časopisima. Značajan je po tome što prvi sakuplja kod nas u Slavoniji duhovno narodno blago⁷⁸.

- 4) Đ. Daničić, *Poslovice*. Zagreb, 1871., sadrži 5935 poslovice.

Daničićeva zbirka sadrži građu zbirke *Proričja slovinska* to jest *Dubrovačkog rukopisa* (1697.) Đure Matijaševića, poslovice iz *Zagrebačkog rukopisa* (radi se o poslovicama iz Aletinove zbirke, iako ih je Gaj u *Danici ilirskoj* tiskao pod imenom Ignjata Đurđevića),

---

⁷⁸<http://povijest.net/v5/zivotpis/hr-zivotopisi/2010/mijat-stojanovic/>

poslovice iz Ferićeva zbornika *Fabulae ab illyricis adagiis desumptae*, (1794.) te one iz Della Bellina rječnika *Dizionario italiano-latino-ilirico*, izdavanog u Mlecima (1728.) i Dubrovniku (1785.).

5) V. Skarpa, *Hrvatske narodne poslovice*. Šibenik, 1909., sadrži 2663 poslovice.

6) M. Kušar, *Narodno blago*. Šibenik, 1925.

Marćel (Marcel) Kušar (1858.–1940.) jezikoslovac, bavio se poviješću hrvatskoga jezika, dijalektologijom, standardološkim temama, jezikom hrvatskih pisaca, folkloristikom, sastavljao je školske čitanke i vježbenice⁷⁹.

7) N. Bonifačić Rožin, *Narodne drame, poslovice i zagonetke*. Zagreb, 1963.

8) J. Kekez, *Svaki je kamen da se kuća gradi*. Osijek, 1990., sadrži 2679 poslovice.

9) *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij*, Zbirka poslovice Bartula Matijace, priredio prof. dr. Stipe Botica, Naklada Pavičić, 2007., sadrži 14922 poslovice.

Matijaca Bartul (1859.–1934.) je bio pučki učitelj. „Pisao je o poljodjelstvu, o uzgajanju omladine, o učenju hrvatskog jezika, o štedljivosti puka i o povijesti ravnih Kaštela (po časopisima, dnevnicima i kalendarima). Bavio se i folklorom, sabirao naročito poslovice. Napisao je pripovijetku «Miljenko i Dobrila» (po Kažotiću), te «Čudoredne dužnosti djevojčice» (s talij.) A. C.“⁸⁰

Sastavio je najveću hrvatsku zbirku poslovice od ukupno 14922 primjera. Zbirka sadrži četiri sveska u kojima su poslovice popisane prema rednim brojevima. *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij*, jedna je poslovica i ujedno naslov knjige u kojoj su izdane (Botica (ur.) 2007: 12).

2.2. Ruske zbirke poslovice

Prvi zbornici poslovice u Rusiji pojavljuju se u XVII. st. u prvim ruskim rječnicima. U XVIII. stoljeću postoji već više izdanja zbornika poslovice koje se baziraju na poslovicama upotrebljavanima u pisanim djelima iz XIV. st.

Kopijevskij (1717.), N. Kurganov (1769.), A. Barsov (1770.), I. Bogdanovič (1785.), D. Knjažević (1822.), A. Sergejev (1830.) zaslužni su za postavljanje temelja ruske

⁷⁹<http://www.matica.hr/vijenac/418/Stolje%C4%87e%20pravopisnih%20polemika/>

⁸⁰ Ovu natuknicu je sastavio Ante Cividini, srednjoškolski ravnatelj u Križevcima, a nalazimo ju u knjizi *Znameniti i zaslužni Hrvati 925 – 1925* (Zagreb 1925., ur. E. Laszowski).

paremiologije. Poslovice su sakupljali i bilježili car Petar I., povjesničar V. N. Tatiščev te mnogi pisci u 19. st.: A. S. Puškin, N. V. Gogolj, N. A. Dobroljubov, A. P. Čehov, A. M. Gorki itd.

U devetnaestom je stoljeću zanimanje za poslovice bilo vezano za istraživanje „duha naroda“, a danas je interes koncentriran na lingvističke karakteristike poslovica, na njihovu upotrebu u književnim djelima te su osobito zanimljive komparativne studije poslovica različitih naroda (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010: 4).

Među najznačajnija djela 19. stoljeća koja se bave poslovicama možemo ubrojiti sljedeće naslove: „труд И. М. Снегирева «Русские в своих пословицах» (М., 1831–34), выдержавшая несколько изданий книга С. В. Максимова «Крылатые слова» (первое издание – СПб., 1890.) и, конечно, «Толковый словарь живого великорусского языка» В.И. Даля (первое издание – М., 1861–68)“ (Žukov, 2002: 7).

Najznačajniji zbornik ruskih poslovica *Пословицы русского народа* V.I. Dalja sadrži više od 30 tisuća jedinica. V. I. Dalj (1801.–1872.) završava pisanje rječnika 1835., a djelo je prvi put izdano u Moskvi 1862., nakon čega slijede brojna izdanja. Dalj je koristio tematsku klasifikaciju umjesto abecedne.

Mnogi zbornici izdani u sovjetsko vrijeme sadrže materijal iz Daljeva rječnika upotpunjenog poslovicama koje prate ideologiju sovjetskog vremena. Npr. *Ленина указ что отцовский наказ* (Под., Зим. 1956, 31). Ipak, 1980-ih godina izlaze zbornici bez ideološke obojenosti: 1) „Сборник пословиц русского языка“ Владимира Танчука iz 1986. izdan u New Yorku. Poslovice su raspoređene abecednim redom, a zbornik sadrži jedinice iz starijih izvora i suvremenog usmenog paremiološkog fonda. 2) „Русские пословицы и поговорки“ В. П. Аникина iz 1998.

I u ovom su zborniku poslovice raspoređene abecednim redom. Mokienko zamjera i jednom i drugom zborniku nedostatak upućivanja na izvore: „не указываются источники материала, что лишает их координат во времени и пространстве и хотя бы имплицитной информации об их употребительности“ (Mokienko, 2010: 170). Daljevsku tradiciju nastavljaju A. S. Spirin (А.С. Спирин) (1958.) i A. I. Zimin (А. И. Зимин) (1996., 2006., 2009.).

Najznačajniji ruski suvremeni rječnici iz područja leksikografije plod su rada od 40 godina i izdani su u tri knjige: „Большой словарь русских поговорок“ (2007.), „Большой словарь

русских народных сравнений“ (2008.), „Большой словарь русских пословиц (2010.)“ pod uredništvom V. M. Mokienko i T. G. Nikitine.

U predgovoru izdanju djela „Большой словарь русских пословиц“ autor opisuje namjenu i svrhu rječnika: „Цель данного словаря - дать читателю максимально полное собрание русских пословиц, которое вобрало в себя большинство паремиологических коллекций наших предшественников, извлечения из произведений художественной литературы и публицистики, а также россыпи народной мудрости в многочисленных диалектных словарях и картотеках и собственных записях живой речи“ (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010: 6).

Morohin (1979: 270–274) pri sastavljanju svog zbornika koristi ruske izvore od XVII. do XX. stoljeća. U popisu navodimo najznačajnije rukopise i zbornike kronološkim redoslijedom:

XVII. i XVIII. st.

„Повести или пословицы всенароднейшие по алфавиту“, rukopisni je zbornik pisan različitim rukopisima iz XVII. st. Sadrži 2800 jedinica.

„Пословицы и присловицы, каковы в народе издавна словом употреблялись...“, rukopis je s početka XVIII. st. Zbornik se nalazio među rukopisima koji su pripadali Petru I. u razdoblju između 1725. i 1730. Smatra se, međutim, da ovaj rukopis nije pripadao Petru I. te da pripada starijim zbornicima.

„Пословицы, собранные В.Н. Татищевым“, radi se o rukopisnom zborniku poslovice kojeg je sastavio čuveni folklorist V. N. Tatiščev (1686.–1750.). Završen je 1736. godine.

„Собрание 4291 древних российских пословиц. Печатаны при императорском Московском университете 1770 года“, smatra se prvim štampanim izdanjem ruskih poslovice. Sastavio ga je profesor Moskovskog sveučilišta A. A. Barsov (A. A. Барсов). Tijekom XVIII. st. izdavao se tri puta (dva puta 1770. i jednom 1787. godine).

XIX. st.

„Русские пословицы, поговорки, приречья и присловья, собираемые Алексеем Кольцовым“ je nezavršeni zbornik. Pretpostavlja se da je A. Koljcov (A. Кольцов) skupljao poslovice do 1837. godine putujući po selima.

„Русские народные пословицы и притчи, изданные И. Снегиревым“, jedan je od najvećih zbornika ruskih poslovice prve polovice XIX. st. Sastavio ga je poznati etnograf, folklorist i arheolog I. M. Snegirev (И. М. Снегирев) (1793.–1868.). Zbornik sadrži poslovice iz različitih izvora (ljetopisa, pjesama, priča, rukopisnih zbornika XVII. i XVIII. st.), ali i poslovice prikupljene na terenu prilikom putovanja po Rusiji.

„Пословицы и поговорки Нижегородской губернии (записи Н. А. Добролюбова)“, rukopisni je zbornik poslovice. Sastavio ga je N. A. Dobroljubov (1831.–1861.), između 1849. i 1853. godine.

„Пословицы русского народа. Сборник В. Даля“, sadrži više od 30.000 jedinica. Rječnik je dovršen 1853. Djelo je prvi put izdano u Moskvi 1862., te se mnogo puta nanovo izdavalo. Osim poslovice, rječnik sadrži i druge žanrove usmene književnosti: „Такому искусу поддался и великий В. И. Даль, включивший в «Пословицы русского народа» и праностики (приметы), и скороговорки, и некоторые загадки, и многое другое“ (Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010: 5).

XX. st.

„Жизнь русского народа в его пословицах и поговорках“ naslov je zbornika koji je sastavio I. I. Iljustron (И. И. Иллюстров) u Kijevu 1904. Prvotno je naziv zbornika bio: „Юридические пословицы и поговорки“. Izdavan je još u Peterburgu (1910.) i Moskvi (1915.). Treće izdanje sadrži više od 7000 jedinica tematski raspoređenih u 20 poglavlja.

„Русские пословицы и поговорки“, zbornik je koji je sastavila M. A. Rybnikova (М. А. Рыбникова) (1885. – 1942.) sa suradnicima tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Tematski je podijeljen, a sadrži jedinice iz predrevolucionarnog vremena do početka dvadesetog stoljeća.

„Творчество народов СССР“, radi se o zborniku sovjetskog folklora izdanog povodom dvadesetogodišnjice Oktobarske revolucije. Zbornik sadrži materijal prikupljen na inicijativu redakcije „Pravde“ u svrhu sakupljanja i proučavanja narodnog stvaralaštva. Izdaje se pod pokroviteljstvom Maksima Gorkog, a sadrži djela različitih žanrova usmenog narodnog stvaralaštva.

„Русские пословицы и поговорки“, djelo je koje je sastavio poznati sovjetski folklorist M. A. Bulatov (М. А. Булатов). Jedinice su razvrstane prema tematskom principu, a u prvi plan

su stavlјene one o domovini, zajednici. Sličan princip u ideologiji slijede i niže navedeni zbornici:

„Народные пословицы и поговорки“, sastavio: A. I. Sobolev (А. И. Соколев), Moskva, 1961.

„Пословицы и поговорки. Сборник советских пословиц и поговорок“, čiji su autori: N. M. Galočkiin i S. A. Červјakovskij (Н. М. Галочкин, С. А. Червяковский), Горький, 1955.

„Избранные пословицы и поговорки русского народа“, N. P. Kolpakova, M. J. Melјс, G. G. Šarovalova (Н.П. Колпакова, М. Я. Мельц, Г. Г. Шаповалова), Москва, 1957.

„Жемчужины народной мудрости“, N. J. Astapenko (Н. Я. Астапенко), Смоленск, 1959.

„Русские пословицы и поговорки“, A. M. Žigulјev (А. М. Жигулев), Москва, 1969.

ŽIVOTOPIS

Marija Popović je rođena u gradu Sočiju u Rusiji 16. svibnja 1979. Od 1997. do 2003. studirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na dvopredmetnom studiju francuskog jezika i književnosti i ruskog jezika i književnosti.

2003. godine dobiva stipendiju Francuske vlade za potrebe istraživanja u pisanju diplomskog rada na Sveučilištu Sorbonne Paris IV. Tema diplomskog rada je *Mali rječnik diplomatskog vokabulara*.

Od 2004. godine radi kao turistički vodič na području Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Od 2010.–2012. godine radi kao vanjski suradnik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje predaje kolegije Lektira i Govorne vježbe. U istom periodu radi u Zagrebačkoj školi managementa gdje predaje kolegije Poslovni ruski i Poslovni francuski jezik.

Godine 2006. upisala je *Poslijediplomski studij Hrvatske kulture* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

2007.–2008. studira na sveučilištu Sorbonne Paris IV. završava Master I iz *Interkulturalne komunikacije i muzeologije u Europi*.